

SOSYAL - DUYGUSAL GELİŞİM

PROF. DR. ZARİFE SEÇER | DR. ÖĞR. ÜYESİ AYSEL ÇAĞDAŞ | DR. ÖĞR. ÜYESİ DUYGU YALMAN

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İçindekiler

1. Sosyal Gelişim

Giriş

1.1. Sosyal Gelişimin Tanımı Ve Önemi

1.2. Sosyal Gelişimle İlgili Temel Kavramlar

1.3. Gelişim Dönemlerine Göre Sosyal Gelişim

1.4. Sosyal Gelişimle İlgili Önemli Diğer Konular

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

2. Sosyal Gelişimi Etkileyen Faktörler

Giriş

2.1. Aile

2.2. Akran İlişkileri

2.3. Okul

2.4. Kültür

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

3. Klasik Teoriler Işığında Kişilik Ve Sosyal Gelişim - I

Giriş

3.1. Olgunlaşma Teorisi

3.2. Psikanalitik Teori

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

4. Klasik Teoriler Işığında Kişilik Ve Sosyal Gelişim - II

Giriş

4.1. John B. Watson Ve Davranışçılık

4.2. Skinner'in Edimsel Öğrenme Teorisi (radikal Davranışçılık)

4.3. Bandura'nın Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

5. Güncel Teoriler Işığında Kişilik Ve Sosyal Gelişim

Giriş

- 5.1. Piaget'in Bilişsel Gelişimsel Bakış Açısı
- 5.2. Jerome Bruner'in Bilişsel Gelişim Teorisi
- 5.3. Lev Semenovich Vygotsky Ve Sosyokültürel Yaklaşım
- 5.4. Çevresel/ekolojik Yaklaşım

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

6. Duygusal Gelişimin Temelleri

Giriş

- 6.1. Duygunun Tanımı
- 6.2. Duyguların Oluşumu
- 6.3. Duyguların İşlevleri
- 6.4. Duygusal Gelişimin Tanımı
- 6.5. Duygusal Gelişim Üzerine Perspektifler
- 6.6. Duygusal Gelişimi Etkileyen Faktörler

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

7. Duygusal Gelişimin Bileşenleri

Giriş

- 7.1. Duyguların Ortaya Çıkışı
- 7.2. Duygusal Farkındalığın Gelişimi
- 7.3. Diğerlerinin Duygularının Tanınması
- 7.4. Duygu Düzenleme
- 7.5. Duygusal Görevler
- 7.6. Duygusal Gelişimin Kilometre Taşları

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

8. Anne Bebek İlişkisi

Giriş

- 8.1. Bağlanma Nedir?
- 8.2. Bağlanmayı Kolaylaştıran Anne-Bebek Davranışları
- 8.3. Bağlanmayı Zorlaştıran Anne Bebek Davranışları
- 8.4. Yaşlara Göre Bağlanma Davranışları
- 8.5. Başarılı Bağlanmanın Uzun Süreli Etkileri
- 8.6. Bağlanmayı Etkileyen Faktörler

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

9. Bağlanmaya Kuramsal Bakış

Giriş

9.1. Psikanalitik Kuram Çerçevesinde Bağlanma

9.2. Öğrenme Kuramı Çerçevesinde Bağlanma

9.3. Bilişsel Gelişim Kuramı Çerçevesinde Bağlanma

9.4. Etolojik Kuram Çerçevesinde Bağlanma

9.5. Gelişimsel Sosyal Nörobilim Ve Bağlanma

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

10. John Bowlby Ve Bağlanma Kuramı

Giriş

10.1. Bowlby'nin Bağlanma Kuramının Ortaya Çıkışı

10.2. Bowlby'nin Bağlanma Kuramının Temelleri

10.3. Bağlanma Aşamaları

10.4. Anne Yoksunluğu

10.5. Bağlanma Temelli Bebeklik Dönemi Korkuları

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

11. Mary Ainsworth Ve Bağlanma Stilleri

Giriş

11.1. Ainsworth'un Çalışmalarının Temelleri

11.2. Bağlanmanın Ölçümü

11.3. Bağlanma Stilleri

11.4. Bağlanma Stillerinin Alt Boyutları

11.5. Bağlanma Stillerine Göre Çocuk Ve Bakıcı Özellikleri

11.6. Bağlanma Stilleriyle İlişkili Anne Davranışları

11.7. Baba Bebek Bağlanması

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

12. Sosyal Duygusal Gelişimi Destekleyen Oyun Temelli Etkinlik Örnekleri

Giriş

12.1. Giriş

12.2. Oyun Sürecinde Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar

12.3. Bebeklik Döneminde Sosyal-Duygusal Gelişimi Destekleyen Oyun Temelli Etkinlik Örnekleri

12.4. Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişimi Destekleyen Oyun Temelli Etkinlik Örnekleri

12.5. Orta Ve Son Çocukluk Döneminde Sosyal Duygusal Gelişimi Destekleyen Oyun Temelli Etkinlik Örnekleri

Bölüm Özeti

Ünite Soruları

1. SOSYAL GELİŞİM

Giriş

Bu bölümde sosyal gelişimin tanımı, önemi, sosyal gelişimle ilgili temel kavramlar, gelişim dönemlerine göre sosyal gelişim özellikleri, sosyal gelişimde önemli olduğu bilinen cinsel kimlik kazanımı ve prososyal davranışlar başlıklarında içerik sunulmuştur. Literatür çerçevesinde oluşturulan içeriğin daha sonraki bölümlerde anlatılacaklar için bir temel oluşturması beklenmektedir.

1.1. Sosyal Gelişimin Tanımı ve Önemi

Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren toplumun en küçük birimi olan aile içinde yaşamaya başlar. Böylece çocuğun ilk sosyal etkileşimi anne-babası ile başlar ve daha sonra aile çevresindeki diğer yakın kişilerle devam eder. Çocuk fiziksel, duygusal, zihinsel ve dil yönünden geliştikçe çevresi de genişler. Aile içinde başlayan bu sosyal etkileşim, arkadaş ilişkileri ve okuldaki yaşantılarla devam eder. Yetişkinlik döneminde ise iş yaşantısı ile daha farklı bir boyut kazanır.

Sosyal gelişim açısından yeterince gelişememiş ya da geri kalmış bir kişi, toplumda birlikte yaşadığı insanlarla sağlıklı bir iletişim kuramaz. Konuşma ve tartışma becerileri gelişmediği için kurduğu iletişim kısa sürede sirtüşme ve çatışmaya dönüşebilir. Yardımlaşma, paylaşma, iş birliği ve başkaları ile iyi ilişkiler kurma gibi sosyal becerilerden yoksun olduğu için toplumdaki diğer insanlarla uyum içinde yaşamayı başaramaz. Çoğunlukla mutsuz ve başarısız bir yaşam sürer. Yaşının gerektiği sosyal gelişim düzeyine ulaşamamış kişi, davranışlarındaki toplumca onaylanmayan bozukluk ve toplumun kurallarından dolayı, toplumsal baskı altına alınır. Toplumsal baskı, kişinin kınanmasından başlayarak toplumdan dışlanmasına kadar gidebilir. Toplumsal baskının fazlalığı, kişinin mutsuz olmasına ve uyumsuzluğuna neden olabilir (Başaran, 1992).

İnsanın içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevreye uyumunu sağlayan sosyal gelişim, alanla ilgili yazılı kaynaklarda şöyle tanımlanmaktadır. Oğuzkan'a göre (1981) toplumsal davranış, duygular, tutumlar, değerler vb. bakımından bireyin yaşamı boyunca gösterdiği sürekli ve olumlu değişmelerin tümüdür. Binbaşıoğlu'na göre (1992) kişinin doğumdan yetişkin oluncaya kadar, başka insanlarla olan ilişkilerinin ve onlara karşı geliştirdiği ilgi ve duyguların tümüdür. Atabek'e göre (1994) kendinden başkalarıyla kurulan, ilişkilerin gelişimidir. Yavuzer'e göre (1994a) kişinin sosyal uyarıcıya, özellikle grup yaşamının baskı ve zorluklarına karşı duyarlık geliştirmesi, grubunda ya da kültüründe başkalarıyla geçinebilmesi, onlar gibi davranabilmesidir.

Yukarıdaki tanımlara dayalı olarak sosyal gelişimin doğumdan itibaren başlayan, yaşam boyu devam eden, kişinin başkaları ile iyi ilişkiler kurmasını ve içinde yaşadığı topluma uyumunu sağlayan bir süreç olduğu söylenebilir.

1.2. Sosyal Gelişimle İlgili Temel Kavramlar

Sosyal gelişimi doğru olarak anlamak ve açıklama getirebilmek adına bazı kavramları bilmek gerekmektedir. Aşağıda bu kavramlar açıklanmıştır.

1.2.1. Benlik

Benlik kavramı, insanın kendi benliğini algılayış ve kavrayış biçimi olarak tanımlanabilir (*bkz. Şekil 1*). İnsanın kendisini nasıl gördüğü ve kendisine nasıl değer biçtiğini belirtir. Çocuğun kendisi ile ilgili olarak zihninde çizdiği görünümüdür. Bu görünüm, çocuğun kendisine güvenli olup olamayacağı ile içe ya da dışa dönük oluşunu belirler (Yavuzer, 1995).

Benlik birtakım yaşantılar sonucunda kazanılan edinik bir yapıdır. Bebeğin dünyaya geldiği andan itibaren yaşantısı sonucu başından geçen olaylar ve çevresindeki kişilerin etkileriyle yavaş yavaş oluşur. Bebek çevresindeki kişilerle etkileşimi sonucu zamanla, kendisinin sınırlarını öğrenmeye başlar. İlk aylarda parmağı ağzından çıktığı zaman ağlayan bebek bir süre sonra bazı deneyimleri ve yaşantıların sonucunda el ve ayaklarının kendi bedeninin bir parçası olduğunu ve bunları kendi isteği ile hareket ettirebileceğini keşfetmeye başlar. Çocuk ikinci yıldan itibaren kendisini duyuşları, fikirleri ve istekleri olan ayrı bir kişi olarak ayırt etmeye başlar (Baymur, 1978).

Bir yaş civarında benlik bilincinin temeli oluşur. Dört-beş yaş civarında ise iyi ya da kötü şeklinde güçlü bir kanı geliştirmiştir. Bu gelişen kanıyı değiştirmek ise çok zordur. Kişinin kendisi hakkındaki yargısına benlik bilinci denir (Cüceloğlu, 1994).

3-6 yaş merak ve girişim dönemleridir. Çocuğun davranışlarında atılganlık ve girişkenlik egemendir. Girişim duygusu benliğin olumlu yönde gelişmesinde önemli rol oynar. Bu dönemde çocuğun davranışlarından ve ilgilendiği konulardan dolayı eleştirilmesi, korkutulması girişim gücünü kaybetmesine neden olur. Çocuk yanlış bir şey yapacağı korkusu ve suçluluk duygusu geliştirebilir. Çocuksu emelleri ve atılımlarından dolayı sık sık korkutulan, ceza verilen çocuk, kendisini ve yaptığı işleri değersiz görmeye, güvensiz bir benlik yapısı geliştirmeye başlar. Böyle bir benlik yapısı çocuğun ürkek, uysal, girişim duygusundan yoksun büyümesine, yetişkinlik döneminde de edilgin, ürkek ve bağımlı kalmasına neden olabilir (Güngör, 1993).

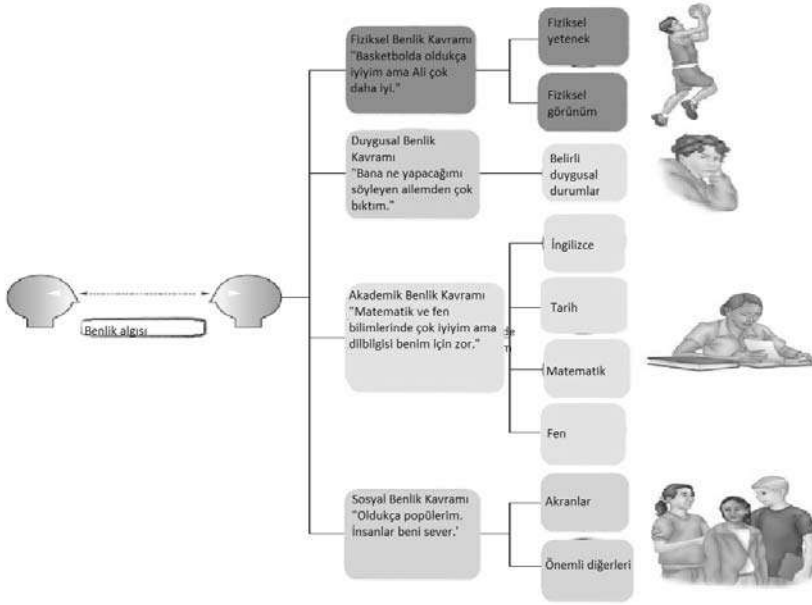
Çocuğun benliği, onun için önemli olan kişilerin görüşlerinden etkilenir. Jersild (1974), bu kişilerin anne-baba, öğretmen, arkadaş ve kardeşler gibi çocuğun yaşamında etkin rolü olan, ödül ve ceza verebilen kişiler olduğunu belirtmektedir (Göngörmüş, 1989). Çocuk için önemli olan kişilerin, onu beğenip beğenmemeleri, onunla övünmeleri ya da ondan utanmaları çocukta benliğinin alacağı şekli etkiler.

Çocuğun anne-baba ya da öğretmende hoşnutsuzluk yaratan bazı olumsuz davranışları olabilir. Ancak her çocuğun ödüllendirmeye değer ve teşvik edilmesi gereken olumlu davranışları da vardır. Sürekli çocuğun olumsuz özellikleri üzerinde yoğunlaşmak, onun olumsuz özellikleri ile popüler olmasına, arkadaşları ve çevresindeki diğer kişiler tarafından bu özellikleri ile algılanmasına neden olur. Bu durum çocuğun olumlu benlik gelişimini engeller (Tuğrul, 1993).

Çocuk büyüdükçe davranışları yetişkinler tarafından daha çok değerlendirilmeye başlar ve bu değerlendirmelere dayanarak kendi hakkında bazı yargılara ulaşır. Çocuklar kendilerine gönderilen mesajlara çok kolay inanırlar. Çevresindeki kişilerin kendisine ilişkin olarak söylediği sözler aracılığı ile ilgili bir resim, imaj oluşturmaya başlarlar.

Bebeklik döneminde anne-babalarından çok ilgi gören çocuklar daha olumlu bir benlik saygısına sahip olmaktadır (Güngörmüş, 1989). Araştırma bulguları, benlik saygısı yüksek olan kişilerin kendilerine olan güven duygularının, başarıma isteklerinin daha fazla olduğunu, zorluklardan kaçmadıklarını ve daha iyimser olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu kişilerin kendilerini saygı ve kabul edilmeye değer, önemli kişiler olarak algılama eğiliminde oldukları da elde edilen bulgular arasındadır (Aksoy ve Mağden, 1993). Bu yüzden anne-baba ve öğretmenler, çocuk olumlu bir davranışta bulunduğu ve bir işi başardığı zaman ona gülümseyerek, başını okşayarak ve beğenisini ifade ederek çocuğun benlik gelişimini desteklemelidir (Korkmazlar, 1998).

Çocuklar yenilgi ile karşılaştıkları zaman benlik değerleri ile ilgili olumsuz duygulara sahip olurlar. Düşük benlik saygısı, çocuğun mevcut yeteneğine göre beklenenden daha az iş ortaya koymasına bir başka ifade ile düşük performansa neden olur (Whirter ve Acar, 1984). Bu nedenle anne-baba ve öğretmenlerin, çocuktan beklentileri onların yaşlanma ve gelişim düzeyine uygun olmalıdır.

Şekil 1. Benliğin gelişimi: Çocuklar büyüdükçe, kişisel ve akademik alanlarda kendileri hakkındaki görüşleri daha farklı hale gelir (Kaynak: Feldman, 2014).

1.2.2. Kişilik

Kişilik, tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Bu nedenle kişiliğin çok farklı tanımları yapılmaktadır. Köknel'e göre (1983) kişilik, bireyin kendine özgü ve ayırıcı davranışlarının tümüdür. Bir insanı diğerlerinden ayıran bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinin tümü olarak değerlendirilir. Oğuzkan (1981) kişiliği, üç ayrı şekilde tanımlamıştır.

- Bireyin toplumsal çevresi içinde karşılaştığı ve edindiği izlenimlerle oluşturduğu davranış özelliğidir.
- Bireyin ruhsal ve toplumsal tepkilerinin tümüne verilen addır.
- Bir kimsenin kendine göre belirgin bir özelliği olması durumudur.

0-6 yaş büyüme ve gelişmenin en hızlı olduğu dönemdir. Kişiliğin temellerinin atıldığı dönem de ilk altı yıldır. Çocuğun sağlıklı ve tutarlı bir kişilik geliştirebilmesi için fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarının yerinde ve zamanında karşılanması gerekir. Örneğin; bebek acıktığı zaman bu ihtiyacının hemen karşılanmasını ister, beklemeyi bilmez. Açlığı giderilinceye kadar ağlayıp, tepinebilir. Çünkü bebek ihtiyacı karşılanmadığı için gergindir. Açlığı giderildiği zaman gerginlikten kurtulur ve davranışları daha olumludur (Ülgen ve Fidan, 1997).

Çocuk kişiliğini sosyal gelişim içinde kazanır (Atabek, 1994). Çocuğun sosyal gelişim sürecinde geliştirdiği kişilik, önce anne-babası ile yakından ilgilidir. Anne-babanın çocuğa göstermiş oldukları olumlu ya da olumsuz tepkileri, çocuğun kişiliğinin gelişmesinde önemli rol oynar. Söyledikleri dikkate alınmayan, fikrini belirtmesine izin verilmeyen ya da belirttiği zaman sürekli eleştirilen çocuk içine kapanık, güvensiz, huysuz ve saldırgan olabilir. Bunun karşılığı olarak söyledikleri dinlenen, önemsenen, fikrini belirtmesine izin verilen ve fikri çok geçerli olmasa da eleştirilmeyen çocuk ise daha güvenli daha sosyal ve sağlıklı bir kişilik geliştirir (Navaro, 1987).

1.2.3. Sosyalleşme

Sosyalleşme çocuğun kendi benliğini denetleyerek çevresinde başka insanların varlığını onların da bazı haklarının ve isteklerinin olduğunu öğrenmesidir. Sosyalleşme çocuğun kendisi ile çevresi arasındaki sınırı anlaması ve kendi benliğini çevreden ayırt edebilmesi ile başlar (Köknel, 1983).

Sosyalleşme, çocuğun toplum içinde yer almasını sağlayan bir süreçtir (Çalışal, 1977). Bu süreç doğumdan sonra başlar ve yaşam boyu devam eder. Ancak yaşamın ilk yıllarında kazanılan davranışlar, sosyalleşme açısından oldukça önemlidir.

Sosyalleşme öğrenme yoluyla gerçekleşir. Çocuklar kavrama ve taklit yoluyla kültürün adet ve değerlerini kazanırlar. Sosyalleşme süreci içinde bazen çocuk öğrendiğinin farkında olmayabilir. Öğrenme, doğumdan yaşamın sonuna kadar devam eder. Bu süre içinde çocuğun anne-babası ile etkileşimi, onun sosyalleşmesinde önemli rol oynar. Özellikle küçük çocuklarda taklit yoluyla öğrenme oldukça yaygındır. Bu nedenle anne-babaların davranışları ile çocuklarına iyi örnek olmaları gerekir (Başaran, 1992; Morgan, 1984; Türkoğlu, 1993; Yavuzer, 1994a).

Çocuk içinde doğduğu, çocukluğunu yaşadığı grupların ya da girmek istediği grupların değer ve normlarını özümleyerek sosyalleşir. Kültürel değerler ve normlar sosyalleşme süreci sonucunda kazanılır. Bu nedenle sosyalleşme süreci olmadan, toplumların tutarlı bir biçimde varlıklarını devam ettirmeleri sağlanamaz. Sosyalleşme süreci, bazı farklılıklar olsa da yeni kuşakların kendilerinden önceki kuşakla benzer özellikler taşımasını sağlar (Morgan, 1984).

1.2.4. Sosyalleştirme

Sosyalleştirme bireye özellikle çocuğa, üyesi olduğu topluluğun ya da toplumun töre, gelenek ve kültürel değerleri ile ölçülerini öğretme, benimsetme işidir (Oğuzkan, 1981). Çocuk doğduğu zaman içinde yaşadığı toplumun toplumsal kurallarını ve kültürel değerlerini bilmez. Çocuğun toplumsal kuralları ve ilkeleri öğrenmesi ve benimsemesi sosyalleştirme sonucu gerçekleşir. Çocuk için aile, okul ve oyun çevresi sosyalleşmenin gereğinin ortaya çıktığı alanlardır (Doğan, 1990).

Çocuğu sosyalleştirmede önce anne-baba, okula başlaması ile öğretmen önemli rol oynar. Anne-baba ve öğretmenler, çocuğun sosyal çevre hakkında bilgi edinmesini sağlayarak, kültürel değerleri öğretmek onu sosyalleştirmeye çalışırlar. Çocuğun sosyalleşmesinin sağlıklı olabilmesi için anne-babanın, çocuğu ile sağlıklı bir iletişim ve etkileşim içinde olmaları gerekir. Çocuğa sosyal deneyim kazanması için imkânlar hazırlanmalıdır (Demirsan, 1985). Bu amaçla anne-baba ve öğretmenler tarafından çocuğun arkadaş gruplarına girmesine, grup etkinliklerine katılmasına, duygularını, düşüncelerini ifade etmesine, sorumluluk almasına ve bağımsız hareket etmesine imkân sağlanmalıdır.

1.2.5. Öz Denetim/Öz Düzenleme

Başarılı bir sosyalleşme sonucu çocukta iç denetim gelişir. İç denetim, kişinin ihtiyaçlarını karşılayarak doyuma ulaşmasında özveriyi gerektirir. Sosyal yasaklamalar bazı durumlarda doyumu engeller bazı durumlarda da amaca ulaşmak zaman ve enerji gerektirdiğinden doyumu geciktirebilir.

İç denetim kişinin davranışlarını yönlendirmesi ve gerektiği zaman onları bastırma yeteneğidir. Bu nedenle kişide iç denetim gelişmiş ise yasalar ve toplum zorlamasa da kişi yasaların ve toplumun kurallarına uygun davranışlarda bulunur (Ülgen ve Fidan, 1997).

Anne-babalar çocukta iç denetimi bazı engeller ya da yasaklar koyarak kazandırmaya çalışırlar. Böyle bir yaklaşım etkili olmaz. Çünkü denetlemede önemli olan çocuğa neden yapması gerektiğini ya da yapmaması gerektiğini anlayacağı bir şekilde açıklamaktır.

Öz denetim becerisine sahip olanlar okulda ve iş yaşamında daha başarılı olma eğilimindedir. Baumeister öz denetimi yüksek kişilerin iyi ilişkiler kurduğunu, aynı zamanda mutlu, daha az stresli, fiziksel ve zihinsel olarak daha sağlıklı ve daha uzun yaşayan insanlar olduklarını gösteren çalışmalar olduğunu vurgulamıştır. Baumeister'in çalışmaları öz denetimin tıpkı bir kas gibi egzersizle güçlendirilebilecek bir beceri olduğunu gösterirken, söz konusu egzersizlerin aynı zamanda oldukça yorucu olduğuna da işaret etmiştir.

Mischel, 4 ve 5 yaşındaki çocukların özdenetimlerini geliştirmek için kullanılan stratejilerin yetişkinlerde de yararlı olduğunu öne sürmüştür. İlk strateji, dikkatini başka yöne yönlendirmektir. Marshmallow testi sırasında, çocuklar bir odada önlerinde Marshmallowla tek başlarına otururken ya şarkı söylemekte ya da başka bir yerde olduklarını hayal etmektedir. Bir diğer strateji ise araya mesafe koymaktır. Test sırasında çocuklardan biri araştırmacıyı geri odaya çağırarak için konulan zili alıp yavaşça ve son derece dikkatli bir şekilde masanın ucuna, kendinden olabildiğince uzağa itmiş diğer çocuklar ise Marshmallowun gerçek bir yiyecek olmadığını hayal etmiş, ona bir resimmiş gibi davranarak daha az çekici hale getirmiştir.

İşin sırrının ise hedefin akılda tutulması, tepkinin bastırılması ve hedefe doğru kat edilen ilerlemenin gözlemlenmesi olduğunu vurgulamıştır. Mischel'in deyimiyle her insanın bir sıcak sistemi bir de soğuk sistemi bulunmaktadır ve ikisi de eşit derecede hayati öneme sahiptir. Sıcak sistem savaş ya da kaç tepkisinin geldiği yerdir; duygusal, basit, stres kaynaklı, tepkisel, hızlı, amigdala merkezlidir ve limbik sistemde gerçekleşir. Hayatta kalmak için aslidir ve erken gelişir. Sıcak sistem yükseldiğinde, soğuk sistem alçalır. Mischel zor koşullarda yaşayan çocukların çoğunlukla sıcak sistemlerini kullanmak zorunda kaldığına dikkat çekmiştir. Soğuk sistem ise bilişsel, karmaşık, düşünsel ve yavaştır. Frontal lob ile hipokampusta yer alır ve geç gelişir. Stresle birlikte sönümlenir ve öz denetim için hayatidir. Bu iki sistem zıt amaçlar için çalışır fakat ikisi de hayatta kalma ve başarı için son derece önemlidir.

Öğrencilerin zevki ertelemelerine, dolayısıyla öz denetim sağlamalarına yardım etmek söz konusu olduğunda Mischel deneyinin şimdiyi dondurmak ve sonrayı ısıtmakla alakalı olduğuna dikkat çekmiştir. Bir diğer deyişle, şimdide olanlar sıcak sistemi uyarmakta ancak zevki ertelemek soğuk sistemi gerektirmektedir. Dolayısıyla bir öğrenciye üniversiteyi kazanması için tüm okul hayatı boyunca sıkı çalışmanın faydalı olacağını göstermeye çalışırken eğitimciler öğrencinin ertelenen ödülünün sıcaklığını göstermelidir. Buradaki kritik nokta ertelenen sonucu daha somut, bir bütün halinde ve sebep-sonuç ilişkisi içinde; şimdideki ödülü ise daha az sıcak göstermektir. Çocuklar strese girdiklerinde, uzun erimli hedeflerini akılda tutmaları zorlaşmaktadır çünkü sürekli olarak sıcak ya da stres kaynaklı sistemleri aktif durumdadır (TEDMEM, 2017).

1.2.6. Sosyal Olgunluk

Sosyal olgunluk bir kimsenin anlayış, duygu, tutum ve beceri gibi özellikler bakımından içinde yaşadığı toplumun yetişkin üyelerinin genellikle erişmiş oldukları düzeye gelmesi durumudur (Oğuzkan, 1981).

Çocuğun sosyal olgunluk düzeyine ulaşması, öncelikle anne babasıyla sağlıklı iletişim ve etkileşimi sonucu, toplumun kültürel değerlerini öğrenmesi ile gerçekleşir. Çocuğun çevresindeki kişilerle etkileşiminin artması ve kültürel yönden öğrenmesi gerekenleri öğrenmesi için fiziksel, duygusal, zihin ve dil yönünden de büyümesi, gelişmesi ve olgunlaşması gerekir. Çocuk sağlıklı bir sosyalleşme sonucunda sosyal yönden olgunlaşır. Sosyal yönden olgun bir kişide şu özellikler bulunur (Binbaşıoğlu, 1992).

- Arkadaş edinir, onlarla iyi ilişkiler kurar ve iyi geçinir.
- Coşkularını denetim altında tutabilir.
- İçinde yaşadığı toplumun kurallarına uygun davranışlar gösterir.
- Başkalarına karşı kibar ve saygılıdır.
- Başkalarına karşı anlayışlıdır.
- İş birliği içinde çalışabilir.
- Liderlik yeteneğine sahiptir.
- Ekonomik yönden bağımsız ya da ekonomik bağımsızlığını kazanmak için çaba gösterir.
- Katıldığı eğlenceler yaşına uygundur.

1.3. Gelişim Dönemlerine Göre Sosyal Gelişim

Aşağıda gelişim dönemlerine göre çocukların sosyal gelişim özellikleri özetlenmiştir.

1.3.1. Bebeklik Döneminde Sosyal Gelişim (0-2 Yaş)

Çocuğun sosyalleşmesi, doğumdan başlayarak yaşam boyu devam eden oldukça karmaşık bir süreçtir. Birinci ayda kendisine bakan kişinin yüzüne dikkatle bakar, yanına yaklaşır el, kol ve yüz hareketleri ile konuşulursa bebeğin hareketlerinde kısa bir süre için azalma olur. Ağlıyorsa susar (Binbaşıoğlu, 1992; Tanaltay, 1990).

İkinci ayda anne, çocuğun gözünde yavaş yavaş sesi görüntüsü ve sıcaklığı ile ayrı bir birey olarak belirmeye başlar. Bebeğin annesini tanıması, üçüncü aya doğru dıştan görünür bir duruma gelir (Üzmen, 1994; Yörükoğlu, 1996).

Bebeğin sosyalleşmesi üçüncü ayda insanlarla objeler arasındaki farkı görerek onlara değişik tepkilerde bulunması ile başlar. Göz kasları insan ve objeleri izleyecek, kulakları ise sesleri ayırt edebilecek olgunluğa ulaşmıştır. Bebeğin bu yönlerden olgunlaşmış olması onu sosyalleşmeye hazır duruma getirir (Yavuzer, 1994a). Annesinin sesini diğer seslerden ayırt eder. Ağlarken bir kişi odaya girince ağlamayı keser, sesleri dinler. Gözleri ise sesin geldiği yeri arar. Kendisine bakan kişi odadan ayrıldığı zaman ağlar, kendisi ile ilgilendiği zaman hoşlandığını belirten davranışlar gösterir. Gülümseyen yüzle gülümseyerek cevap verir. Bebeğin ilk sosyal davranışın belirtisi gülümseme tepkisidir. Bebek, artık başkaları ile birlikte olduğu zaman mutlu, yalnız kaldığı zaman ise mutsuz ve huysuz olmaya başlar (Başaran, 1992; Köknel, 1983, Tanaltay, 1990; Türkoğlu, 1993; Yaslan, ty; Yavuzer, 1994a).

4.ayda bebek kendisine seslenilince hemen başını çevirip kendisine seslenen kişiye doğru bakar ve ilgilenir. Kendisi ile konuşulunca birtakım sesler çıkartarak cevap verir. Kahkaha ile güler (Tanaltay, 1990; Yörükoğlu, 1996).

5. ayda aynaya bakıp kendi görüntüsüne gülümsemekten hoşlanır. Ayna karşısında görüntüsüne olan tepkisi bir başka bebek ile arkadaşlık, dostluk kurar gibidir. Tanıdığı yüzlere gülümser. Yabancı, belleğinde daha önce iz bırakmayan yüzler bebeğin gülümsemesini durdurur. Kaygılı bir tepki vermesine ya da ağlamasına neden olur. Bu davranışın nedeni tanıdığı ve yabancı kişiler arasındaki farkı ayırt etmesidir. Bebek bu ayda diğer bebekleri fark etmeye, onlara gülümsemeye ağıladıkları zaman onlara ilgi göstermeye başlar. Gülümseme ve azarlamaya değişik tepkiler gösterir. Kendisine bakan annesi ile özel bir bağlantı kurmaya başlar (Cüceloğlu, 1994; Gürün, 1984; Tanaltay, 1990; Üzmen, 1994; Yavuzer, 1994a).

6. ayda annesine bağlanır ve onunla birlikte olmak ister. Annenin yokluğunda ağladığı, varlığı ile sevinç gösterilerinde bulunduğu görülür. Bir ihtiyacı olduğu zaman annesini tercihi oldukça belirgindir. Başka bir çocuğu gördüğü zaman ona doğru atılır ya da ondan çekinir. Bakma ve dokunma ile başlayan arkadaşlık ilişkileri altıncı aydan itibaren saç çekme, burun tutma gibi bir biçim almaya başlar. Yabancı ve tanıdık yüzleri ayırt eder. Aile üyelerinden olmayan biri kendisine yaklaşıncı korku tepkileri gösterir. Daha sonra belirli kişilere karşı seçici bir öncelik vermeye başlar (Başaran, 1992; Bilir, ty; Jersild, 1974; Köknel, 1983; Yavuzer, 1994a).

7. ayda bebek çevresindeki tanıdık kişileri yabancı kişilerden iyice ayırt eder. Aynanın karşısına oturduğu zaman, aynadaki görüntüsüne güler, onunla konuşma hareketleri yapar, elleriyle aynaya vurur ve görüntüsünü tutmaya çalışır (Binbaşıoğlu, 1992; Yörükoğlu, 1996).

8. aydan itibaren ben ve başkasının ayrımını yapmaya başlar. Saklanır ve birden yüzünü açar. Karşısındaki kişinin de aynı davranması tekrarlamasından hoşlanır. Bu bir çeşit saklambaç oyunu gibidir. Akranları ile ilişkilerinde gerginlik gözlenir. Akranlarına nesneymiş gibi davranır. Onları itekler, ellerinde gördüğü hoşuna giden bir oyuncuğu çekip alır (Gürün, 1984; Tanaltay, 1990).

9. ayda başkalarının yaptığı bazı yalın davranışları ve söyledikleri sözleri taklit edebilir. Oyun arkadaşlarını dikkate almaya ve onlara ilgi duymaya başladığı gözlenebilir. Çocukların birbirlerine karşı tepkilerini ölçmek için iki ya da daha çok çocuğu bir araya koymak suretiyle "bebek toplantıları" yapma tekniğinden yararlananlar olmuştur. Muadry ve Nekula yaptıkları araştırmada, bir araya konulan 9 aylık bebeklerin toplumsal tepkilerinin çok az olduğunu, birbirlerine fazla aldırış etmediklerini gözlemlemişlerdir. Bu ayda arkadaşlara duyulan ilginin, onun elinde bulunan oyuncaktan kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır (Başaran, 1992; Gürün, 1984; Jersild, 1974).

10. ayda aynanın karşısına oturtulup eline bir obje verilirse onu aynaya doğru uzatır ve aynadaki hayali üzerinde uygulamaya çalışır. Aynadaki kendi ile oynar ve kendi görüntüsünü sanki bir başka biriyimş gibi öper. Bu tepkiler toplumsal gelişimin temeli olarak değerlendirilebilir.

Sosyal gelişim gerçek anlamda 10. aydan sonra başlamaktadır. Bu ayda çocuk, anneye olduğu kadar kuvvetli olmasa da yakın çevresindeki diğer kişilere karşı da yavaş yavaş bağıllık geliştirmeye başlar. Bu aylarda baba, bakıcısı, kardeşler, büyük anne, büyük baba gibi diğer kişiler çocuğun bağlandığı kişiler arasında yer alır. Ancak bu kişiler annenin yerini alamaz. Anneye bağıllık bu dönemde de önemini kaybetmez (Binbaşıoğlu, 1992; Cüceloğlu, 1994; Yavuzer, 1994a). Bebeğin ebeveynleri/bakıcıları ile güven temelli ilişkisi akranlarıyla daha sonraki arkadaşlıkların temelini oluşturur. Yapılan bir çalışmada, 10-12 aylık bebeklerin akran etkileşimine girdikleri gözlenmiştir. 10-12 aylık bebekler birbirlerine bakar, yaklaşır, dokunur. Ancak bu temasları çok kısa sürelidir. Genellikle birkaç saniye ya da birkaç dakika devam eder (Yavuzer, 1994a).

Bir yaşta çocukta gözlenen sosyal davranış belirtileri arasında, başkalarının ses ve davranışlarını taklit etme ve oyuncaklarla birlikte oynama mevcuttur. Ancak oyuncuğu başkaları tarafından alındığı zaman sinirlenme, kavga ve ağlama gibi tepkiler gösterir. Bir yaşındaki çocuk çevresindeki kişilerin kendisini güldüren davranışlarını tekrarlar. Çocukta bir çeşit taklit oyunları başlar. Çevresindekilere sevgi gösterilerinde bulunur. Sevgi ye mutluluğunu anlaşılır biçimde ifade eder.

18 aylıktan itibaren akranları hakkında artan bir farkındalık gösterir ve davranışlarını akran etkileşimi bağlamında değiştirerek giderek daha sofistike yollarla tepki oluşturur. İlk yıllarda çocuklar, dille iletişim becerileri gelişmediği ve benmerkezci tutumları nedeniyle birlikte oynamazlar. Bu yaşlarda çocuklar genellikle yan yana ve ayrı ayrı oynar. Birbirleri ile sosyal etkileşimleri çok azdır.

24. ayda hem başka çocuklarla oyuncakları paylaştığı hem de onlarla zaman zaman kavga ettiği gözlenebilir. Bu aylarda çocuk ilk önemli sosyal yaşantıları edinmeye başlar (Binbaşıoğlu, 1992; Demiral, 1992; Köknel, 1983; Yavuzer, 1994a; Yörükoğlu, 1996).

Çocuğun ilk yıllardaki sosyal gelişimi onun daha sonraki sosyal davranışlarını temelini oluşturur. Konchanska ve Radke (1992), yaptıkları bir çalışmanın sonucunda, bebeklik döneminde tanıdıklarına karşı içe kapanıklık gösteren bebeklerin, 5 yaşına geldiklerinde aynı davranışları sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Özellikle çocuğun akranları ile ilk habersiz karşılaşmasında bu durum daha net olarak

gösterilmiştir. Bu bulgular; bebeklikteki içe kapanıklığın çocuğun gelecekteki sosyal davranışlarını olumsuz yönde etkileyeceğini ortaya koymaktadır.

Çocuk ikinci yaşta çevreden duyu organlarına gelen uyarılara cevap veren, edilgin (pasif) bir varlık olmaktan çıkmış, çevresinde farklı uyarıcılar arayan, meraklı yönelişlere sahip, etkin bir sosyal varlık olma yolunda çaba gösterir bir duruma gelmiştir (Oğuzkan, 1981). Çocuklar ikinci yaşın başlarında yetişkinlerin kendilerinden benmerkezci, bağımlı bir kişi yerine bağımsız bir kişi olmalarını beklediklerini öğrenirler. Bazı davranışların belirli ortamlarda yapılması gerektiğini öğrenmeye başlarlar. Anne-babanın da etkisi ile geliştirilen bu davranış türlerinin tümü sosyalleşme olgusunun aşamalarını oluşturur (Yavuzer, 1994a). Yaşamın ikinci yılındaki hızlı gelişme, çocuğun birçok yönden çevre ile bağımsız ilişkiler kurmasına imkân sağlar. Bedensel yönden gelişme ve psiko-motor yeteneklerle, dil becerilerinin kazanılması çocuğun bağımsız davranışlarını artırır. Çocuk her geçen gün biraz daha bağımsızlığından haberdar olmaya başlar. Bu yaşta anneye olan bağımlılık davranışı pek fazla kendisini göstermez, ancak zor durumda kaldığı ya da korktuğu zaman çocuğun yanına koşacağı kişi annesidir (Cüceloğlu, 1994; Yavuzer, 1994a).

İki yaş çocuğunun başkaları ile ilişkilerinde alma hâkimdir. Vermekten hoşlanmaz. Oyunları ise paralel oyun şeklindedir. İki çocuk bir araya gelince birbirinden habersizmiş gibi konuşmadan ya da birbirlerini hiç etkilemeden bağımsız olarak tek başlarına oynarlar. Paralel oyunda çocukların birbirleri ile sosyal iletişimleri çok azdır. Ancak bir oyuncuğu istemek, düşüncelerini söylemek gibi durumlar için birbirleri ile etkileşim içine girerler. Bu yaşta oyuncakları paylaşmaktan hoşlanmazlar (Dönmez, 1992; Razon, 1985; Ülgen ve Fidan, 1997; Yörükoğlu, 1996).

Çocukluk döneminde iki buçuk yaş gelişimin oldukça güç bir dönemdir. Bu dönemde çocuk dengesiz, olumsuz, kararsız ve isyankârdır. Yetişkinlerin sözlerini dinlemek istemez ve tersini yapar. Davranışları kısıtlandığı zaman öfkelenir. Çevresinden yardım istemez ve kendisi başarmak ister. Bu döneme başkaldırma dönemi de denebilir (Oğuzkan ve Oral, 1983; Yavuzer, 1994a).

İkinci yaşın sonlarına doğru çocukta taklit, utanma, otoritenin kabulü, rekabet, ilgi çekme arzusu, iş birliği vb. sosyal tepkiler gelişmeye başlar (Yavuzer, 1994a).

Tablo 1. 0-2 yaş bebek ve küçük çocukların sosyal gelişim göstergeleri ve yetişkinin rolü (Sheridan, Sharma, & Frost, 2008).

Yaş	Bebeğin gelişimi	Yetişkinin rolü
0-6 hafta	İnsanlara katılmayı tercih eder. Annesinin sesini tanır. Yüzlere kasıtlı dikkat eder.	Bebeğe iletişimsel bir varlık olarak davranır. Bebeğin dikkatini çeken sempatik ve etkileyici davranışlar sergiler.
6-8 hafta	Gülümsemeler başlar. Yüz ifadelerini taklit başlar.	Etkileşimi sırayla sürdürür. Aşırı heyecandan kaçınmak için geri çekilir ve ara verme gereksiniminin farkına varır.
3 ay	Yetişkinle senkronize gülümseme ve diğer yüz ifadeleri ortaya çıkar.	Sosyal rutinler geliştirir.
5 ay	Nesnelere ilgi artar. Bazen ebeveynlere bakmayı reddeder.	Etkileşimi devam ettirmek için nesnelerle oyun geliştirir.
9 ay	Ebeveynlerin dikkatini nesnelere yönlendirmek için referans bakışını kullanır.	Bebeğin dikkatini takip eder.
10 ay	Yabancılar karşı ihtiyatlı olmaya başlar.	Yakın kalarak güvence sunar. Sıcakkanlı davranışlar modeller.

1-2 yaş	Yeni durumlara yetişkinin tepkisine uygun tepkiler verir (sosyal referans alma). Kızdırmanın gelişimi- yasaklanan davranışlarla ilgili ailenin tepkisini bekler. Protesto ve öfke nöbetleri-sınırları test etmeye başlar.	Uygun sosyal davranışlar modeller. Ortaklaşa kitap okur-nesnelere ve davranışlara odaklanır. Doğrudan koçluk yapar-lütfen, teşekkür ederim, üzgünüm, vb. Yasaklanan/izin verilen davranışları öğretir ve standartlar oluşturur.
---------	---	--

1.3.2. İlk Çocukluk Döneminde Sosyal Gelişim (2-7 yaş)

İkinci yaştan sonra çocukta dil gelişiminin artması, çevresindeki kişiler ile daha iyi iletişim kurmasına yardımcı olur. İletişim becerilerinin gelişmiş olması, başkalarını anlama ve onları etkileme gücünü artırır. Bu yaşta çocuk kendisini daha iyi tanır ve yabancılara yaklaşmadaki ürkek tutumu azalır (Çalışal, 1977; Ülgen ve Fidan, 1997).

Üç yaş çocuğu paylaşmayı bilmemektedir. İsteklerinde ısrarcı ve sabırsız davranır. Başkaları için bir şey yapmayı reddeder. Doğru ve yanlış bilmemektedir. Çoğunlukla çocuğu doğru davranışa iten anne-babanın otoritesidir. Örneğin; kardeşinin saçını çeken çocuk, annesi tarafından cezalandırıldığı zaman aynı davranışı tekrarlamaktan kaçınabilir. Ancak annesinin görmediği bir yerde aynı davranışı tekrar yapabilir. Çünkü çocuğun olumsuz davranışını engelleyen güç, annenin baskısıdır. Çocuk kardeşinin saçını çekmemesi gerektiğini öğrenmemiştir. Çocuğun öğrendiği kardeşinin saçını çektiği zaman cezalandırılacağı ya da olumsuz tepkilerle karşılaşacağıdır (Ülgen ve Fidan, 1997; Üstün, 1994).

Çocuk benliğini bu dönemde keşfeder. Okul öncesi çağıdaki çocuklardan onları diğer çocuklardan neyin farklı kıldığını belirtmelerini isterseniz, “Ben iyi bir koşucuyum” veya “boyamayı severim” ya da “ben büyük bir kızım” gibi benzer cevaplarla kolayca tepki verirler. Bu tür cevaplar benlik kavramı veya birey olarak neye benzediklerine dair inançları ile ilgilidir (Çakmaklı, 1991; Feldman, 2018; Oktay, 1998).

Üç yaş çocuğu yetişkinler ile bir arada olmaktan ve etkileşimde bulunmaktan hoşlanır. Ancak yetişkinlere karşı zaman zaman olumsuz tepkilerde bulunabilir. Çocukların yetişkinlere karşı koymaları kendilerini kabul ettirmeye çalışmalarından kaynaklanabilir. Bu durum gelişim evresinin bir sonucudur.

Üçüncü yaştan itibaren artan sosyalleşme eğilimi içindeki çocuk, yaşlılarıyla bir araya gelme ve oyun gruplarına katılma ihtiyacı duymaya başlar. Üç yaş çocuğu arkadaşları ile oynamak ister. Ancak onlara ve oyunun kurallarına uymakta güçlük çeker.

Vaka örneği

‘3 yaş çocukların olduğu sınıfta; Aylin, oyuncak bebeğini etkinlik masasının üstünde hem yürütüyor hem şarkı söylüyor. Ali, oyuncak arabasını halının üstünde bir ileri bir geri sürerken araba sesi çıkarıyor. Ecem ise Ahmet’i sınıfın içinde bir oraya bir buraya kovalıyor.’

Üçüncü yaşın sonuna doğru çocuk alıp vermeye, paylaşmaya daha isteklidir. Ufak tefek işlerde büyüklerle yardımcı olmaya başlar. Çevresindeki insanlarla ilgilenir. Sosyal ilişkilerinde bazı sınırlılıkları fark etmeye ve sosyal kişiliğini kazanmaya başlar. Duygularını daha kolay denetim altına alabilir (Sükan ve diğerleri, 1978; Tür, 1992; Ülgen ve Fidan, 1997).

Dördüncü yaşta çocuk, girişimcilik ve atılganlık eylemlerini açıkça göstermeye başlar. İnsanların arasına girmeye çalışması, bilmediği konulara merak sarması, sürekli bir şeyler yapma ve büyüme isteği çocukta girişim duygusunun temellerinin atılmakta olduğunu belirtir. Bu çağda aşırı korkutma, suçlama, ceza ve atılganlığının kısıtlanması çocukta girişimciliği engeller. Aşırı çekingenlik ve suçluluk duygusuna neden olabilir (Öztürk, 1992). Ayrıca çocuğun bağımsız davranışlarını ve kendisine olan güven duygusunun gelişimini de engelleyebilir.

Dört yaş çocuğu, üç yaşında olduğundan daha sakin, daha uyumlu ve davranışlarını daha kolay kontrol edebilecek durumdadır. Sosyal gelişim yönünden yetişkinleri gözlemleyerek onların davranışlarını taklit eder. Bu yaşta çocuk bir taraftan yetişkinlerle olumlu ilişkilerini devam ettirmeye çalışır. Diğer taraftan da akranları ile daha uzun süreli birlikte olmaya başlar (Oktay, 1998).

İkinci yaştan önce başlayan arkadaş tercihi 3-4 yaşlarında kuvvetli bağlılıklar şekline dönüşmeye başlar. Ancak süresi çoğunlukla kısadır. Bu süre bazen birkaç gün bazen de birkaç hafta arasında değişebilir. Çocukların en büyük mutluluklarından biri güvenilir, yakın bir arkadaşına sahip olmaktır. En büyük üzüntülerinden biri ise yakın bir arkadaşını kaybetmektir (Jersild, 1974). Arkadaş ilişkileri içinde bir özdeşleşme olgusu mevcuttur. Bu yaş çocukları birbirlerinin tavır, tutum ve söyledikleri sözcükleri benimseyip kullanırlar. Böylece hem kendi cinsel kimliklerini hem de yaşlarına uygun olan tavırlarını prova ederek kendilerine mal ederler (Fişek ve Yıldırım, 1983).

Dört yaş çocuğun yaşantısını, yetişkinlerin yanı sıra arkadaşları da etkilemeye başlar. Arkadaşlar hem model olarak hem de sosyalleşme açısından etkili olurlar. Çocuğun arkadaşlarına aktardığı bağımlılık duygusu zamanla iş birliği ve yardımlaşmaya yol açabilir (Çalışal, 1977). Bu yaş çocuğu akranları ile birlikte olmaktan hoşlandığı halde birlikte oyunları henüz yeterince sürekli ve organize değildir. Çünkü oyunlarda her çocuk kendi isteğini ön planda tutar. Bu nedenle oyunları çabuk dağılır. Arkadaşları ile yarışmaya girerler. Yarışmalı, kıyaslamalı oyunlardan hoşlanırlar (Oktay, 1984; Seyrek ve Sun, 1992).

Dört yaş çocuğunun oyunlarından zaman zaman çatışma ve saldırgan davranışlar gözlenebilir. Ancak bütün bunlar çocuğun sosyal deneyimler kazanmasını sağlar. Çocuk sırasını beklemeyi, paylaşmayı, yardımlaşmayı, iş birliğini, başkalarını isteklerini dikkate almayı, kendi haklarını korumayı, başkaları ile iyi ilişkiler kurmayı oyun içinde öğrenir.

Dördüncü yaşta rekabet daha belirgin bir hale gelmiştir. İki yaşımdan sonra bazı çocukların kendi yaptıkları ile akranlarının yaptıklarını kıyaslamaya başladıklarını gözlemlemek mümkündür.

Vaka örneği

Dört yaşındaki Ayşe ve Elif sanat etkinliklerinde serbest resim yapmaktadırlar. Ayşe, Elif'e yaptığı resmi göstererek 'benim resmim senden daha güzel' diye seslenmiştir. Bu yaş grubundaki çocuklardan kıyaslamanın belirtileri olan 'ben senden daha büyüğüm, ben senden daha güçlüyüm' vb. sözler sık sık duyulmaktadır.

Beş yaş, çocuğun çevresine ilişkin keşiflerde bulunduğu, çevresinin her geçen gün daha çok genişlediği önceki yıllara göre yetişkin desteğine daha az ihtiyaç duyduğu, bazı sorumlulukları almaya başladığı bir yaştır. Bu yaşta çocuk oldukça canlı ve neşelidir. Davranışlarının kendine güvenli ve dostça olduğunu gözlemek mümkündür. Yetişkinleri memnun etmekten hoşlanır (Oktay, 1999).

Beş yaş çocuğu sosyal ve duygusal yönden daha dengelidir. Çevresindeki kişilere güvenir ve onlarla daha iyi dostluk ilişkileri içindedir. Kendisinden küçük ya da zayıf olan arkadaşlarına, kardeşlerine karşı koruyucu davranır. Saldırgan ve kavgacı davranışları oldukça azalmıştır (Gürün, 1984; Oğuzkan ve Oral, 1983). Özerklik döneminin inatçı ve olumsuzluğunun yerini söz dinleme almıştır. Daha girişken olup başkalarına yardım etmekten hoşlanır. Başkaları ile etkileşiminde hep "ben, benim" diyen çocuk, "ben de biz, bizim" diyen daha sosyal bir duruma gelmiştir (Yörükoğlu, 1996).

Beş yaş çocuğu yetişkinleri gözlemekten ve taklit etmekten hoşlanır. Gözlemlerini de genellikle oyunlarına yansıtır. Evcilik oyunlarında anne, baba, öğretmen, doktor, hemşire, şoför vb. rolleri canlandırmaktan hoşlanır. Evlerinde annesine yardımcı olmaktan büyük bir zevk alır. Sofra kurma, odasını toplama, toz alma vb. işleri yapmasına fırsat verilmesi, çocukta sorumluluk duygusunun gelişmesine yardımcı olur. Çocukta sorumluluk duygusunu geliştirmek için çocuk bir işe yardımcı olmak istediği zaman, onu engellemek yerine teşvik etmek gerekir. Sorumluluk duygusunun gelişmiş olması, çocuğun hayattaki başarısı ve sosyal uyum için oldukça önemlidir. Bu nedenle anne-babalar çocukta sorumluluk duygusunu geliştirmek için onun gelişim düzeyine ve özelliklerine uygun sorumluluklar vermelidirler.

Bu yaşlarda çocuk yetişkinlerin aldığı kararlara yardımcı olmaktan hoşlanır. Aile içinde alınan bazı kararlara çocuğun katılımını sağlamak, onda güven duygusunu geliştireceğinden çocuğun da katılımı sağlanmalıdır. Çocukların kıyafet, arkadaş, oyun, oyuncak seçimi vb. konularda kendilerinin karar vermesine imkân sağlanmalıdır. Çocuğun kararlara anne-babanın kararlarından farklı bile olsa açıklamasına fırsat verilmelidir. Böyle bir yaklaşım, çocuğun yetişkinlik yıllarında bağımsız girişken ve tutarlı bir kişi olmasını sağlar (Güven, 1993).

Bu yaşta çocuk doğru ve yanlış, güzel ve çirkin gibi kavramları, içinde yaşadığı kültür ve alt kültür değerleri doğrultusunda kazanmaya başlar. Sosyal uyum için gerekli davranışları, çevresindeki taklit ederek öğrenir. Benlik kavramı gelişmiştir. Özdeşleşmek için seçtiği kişi gibi davranmaya özen gösterir, kendisini çevresini denetlemek ister (Oğuzkan, 1981). Başkalarının haklarına ve eşyalarına saygı duymaya başlar. İç denetimle kendi duygu ve isteklerini kontrol altına alabilir (Ülgen ve Fidan, 1997).

Beş yaş çocuğunda sosyalleşmenin en önemli belirtilerinden biri de diğer çocuklarla iyi ilişkiler kurma isteğidir. Akranları ile birlikte olmak bu yaş çocuğu için son derece önemlidir. Grup oyunlarından hoşlanır. Kendi yaşıtı çocuklarla küçük gruplar halinde oynar. Grubun isteklerine uymak için çaba gösterir. Grup oyunlarında grubu oluşturan her çocuk kendisinin daha iyi olduğunu ortaya koymak için çaba gösterir. Kuralları daha iyi anlar ve uygular (Oktay, 1999).

Bu yaşta hem oyun süreleri uzar hem de grup sayısında artma olur. Ancak bu artış 6-7 kişiyi geçmez. Genellikle gelişim düzeyleri birbirine yakın çocuklar aynı grupta yer alırlar. Gelişmekte olan paylaşma ve bir işi birlikte başarma duygusu grupların oluşmasında başlıca etkidir. Grup üyeleri oyunun kurallarını birlikte koyarlar. Koymuş oldukları kurallara oyunda yer alan herkesin uymasını isterler. Oyunları daha düzenli, bilinçli ve dengeli duruma gelmiştir (Oğuzkan, 1981; Oktay, 1984; Oktay, 1998; Seyrek ve Sun, 1992).

Çocuklar büyüdükçe oyunları daha sosyal olur. Çocuklar bu dönemde birbirlerini taklit ederler. İçlerinden biri sesle ya da mimikle bir komiklik yaparsa diğerleri de onu tekrarlar. En çok sevdikleri oyunlar saklambaç, kaybolan objeleri arama ve tahmin oyunlarıdır. Kurallı oyunlarda önemli olmaya başlar. Çocuklar oyunlarında kimin kazandığı ya da kaybettiği ilgilenmezler. Oyundan daha çok nasıl oynadığı ile ilgilenirler. Oyunun kurallarını zaman zaman bozabilirler. Bunu bilerek ya da kötü niyetle yapmazlar. Bu onların mızıkçı ya da huysuz oldukları anlamına gelmez. Çünkü çocuklar ne yapmak istediklerini düşünürken, kurallara hatırlamayabilirler (Charles, 1992).

5 yaşın en belirgin özelliğinden biri de toplumun isteklerine ve beklentilerine uygun davranmaktır. Toplumdaki bazı nezaket kurallarını öğrenmiştir. Almak istedikleri ve yapmak istedikleri için izin ister.

Vaka örneği

5 yaş çocukların olduğu sınıfta çocukların "kalemi alabilir miyim?", "arkadaşıma bir şey sorabilir miyim?", "şekerlerden yiyebilir miyim?" vb. sorular sordukları, kendisine verilen bir şey için teşekkür ettikleri gözlemlenir.

Tablo 2. 2-5 yaş arası çocukların sosyal gelişim göstergeleri ve yetişkinlerin rolü (Sheridan, Sharma, & Frost, 2008).

Yaş	Çocuğun gelişimi	Yetişkinlerin rolü
2-3 yaş	Sorumluluk anlayışı-ihlalleri reddeder. Ne, nerede sorularını sormaya başlar. Hikâyeler cezbeder-çocuğun odağı karakterlerin eylemlerinden karakterin duygularına geçer.	Oyun sırasında yorum yapar ve öneri getirir. Sınırları ayarlama tutarlıdır. Kibar davranarak doğrudan koçluk yapar. Ortak kitap okur-zihinsel ifadelere odaklanır.
3-4 yaş	Sosyal dünyaya ilgi artar. Niçin, neden sorularını sorar. İçsel durumlar ve kurallar hakkında konuşur- iyi, kötü, doğru yanlış gibi. Hayali oyunda duygusal durumları benimseyebilir.	Sosyal durumlarda ve öykülerdeki insanların davranışları hakkında bilgi verir ve açıklamalar yapar.
4-5 yaş	Kural anlayışı artar. İnsanların zihinsel durumu ve davranışları arasındaki bağlantı anlayışı artar- zihin teorisi	Akranlarla oyuna nezaret eder. Sosyal anlayışı destekler.

Altı yaş çocuğu son derece meraklı olup, çevresindeki her şeye ilgi duyar. Çocuğun ilgi ve merakı bazı durumlarda anne-babanın şikâyet ve yakınmalarına neden olabilecek düzeye gelebilir. Yeni girişimlerde ve deneyimlerde bulunmaktan hoşlanır. Düşünce açısından realisttir, sık sık "doğru mu?" sorusunu sorar. Kendisine konulan yasaklar ve uyması istenen kurallar için neden sorusunu sorar. Mantıklı, meraklı ve ilgili olduğu için okulda verilen sorumluluk ve görevlerden hoşlanır (Oktay, 1999).

Altıncı yaşta çocuk başkalarını düşünmeye, başkalarının haklarına saygı duymaya, olayları üçüncü bir kişi gibi değerlendirmeye başlar. Çevresindeki kişilerle ilgilenmeye çalışır. Onların sevinç, üzüntü gibi duygularını anlamaya ve paylaşmaya başladığı gözlemlenebilir. Ancak gerçek anlamda başkalarının duygularını paylaşma ilköğretim yıllarında gelişir. Kendisini eleştirdiğine işaret eden davranışları

gözlemek mümkündür (Ülgen ve Fidan, 1997).

Altı yaş çocuğunun anne-babasına olan bağımlılığı devam eder. Ancak öğretmeni ve arkadaşlarının önemi giderek artar. Yalnız başına oynamaktan hoşlanmaz. Oyun grupları genişlemiştir. Oyunun kurallarını grubu oluşturan çocuklar kendileri koyarlar. Kız ve erkek çocukların rollerinde ve kullandıkları oyun araç ve gereçlerinde farklılıklar gözlenir (Oktay, 1999). Altı yaş çocuklarında başkaları ile iyi ilişkiler kurma, paylaşma, iş birliği, dostluk, sempati gibi davranışların yanı sıra rekabet, kavga, ağız dalaşı gibi davranışlar da gözlemlenebilir.

1.3.3. İkinci Çocukluk Döneminde Sosyal Gelişim (7-11 Yaş)

Bu dönemde çocuk ilköğretime başlamıştır. Çocuğun okula başlaması ile daha çok sayıda arkadaşla etkileşimde bulunduğu, aile ilişkilerinin zayıflamaya başladığı ve grup oyunlarının arttığı gözlemlenir. Okul çağı çocukların gruplaşma çağıdır. Akran gruplarına katılmak hem çocuk için bir ihtiyaç hem de sosyalleşmesi için bir zorunluluktur (Başaran, 1992).

İlköğretimin ilk yıllarından itibaren çocukta hızla bir sosyalleşme süreci ile bencil duygu ve davranışları azalır. Başkaları ile daha iyi ilişkiler kurmaya başladığı, gruba daha iyi uyum sağladığı iş birliği kurmada daha başarılı olduğu görülür. Çocuk için girdiği akran grubunun ölçütlerine uymak bir zorunluluktur. Çocuk akran grubundaki arkadaşları gibi giyinmek, onlar gibi davranmak ve kendisine verilen görevleri yapmak için çaba gösterir. Akran grubunun isteklerine uymayan çocuklar gruptan dışlanır. Gruptan atılmak bu çocuklara elem verir. Bu nedenle grupta kabul görebilmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmazlar (Başaran, 1992).

Bu yaş grubunda görülen önemli bir özellik, kolay etkilendirilmedir. Bu yaş çocukları kendi arzularının diğer çocukların doğrultusunda olduğu inancındadırlar. Bu da onların gruba girmelerini kolaylaştırır. Hiçbir dönemde rastlanamayacak düzeydeki kolay etkilendirme bu evrede görülür. Bu yaş grubunun bir başka özelliği de düşünce ve hareketleri ile diğer çocuklara karşıt olmasıdır. Kendi akranları ile rekabet çoğunlukla kavga ile sonuçlanır (Yavuzer, 1994a). Rekabet etmek doğal ve değer taşıyan bir güdülenimdir. Ancak diğer çocukların başarıları ile yeteneklerinin akla uygun bir biçimde kabul edilmesi ile daha ılımlı bir hale getirilmesi iyi olur. Bazı çocuklar yarışma ortamı ile karşı karşıya kaldıkları zaman, eleştirilme ya da reddedilme riskini azaltmak için etkileşime girmekten kaçınabilirler (Yavuzer, 2000). Bu durum ise çocukta benlik saygısını zedeleyebileceği gibi çocuğun sosyal uyumunu da bozabilir. Çünkü sosyal davranışların gelişmesinde kişinin kendisini algılayış biçimi oldukça önemlidir.

Okul çocuğunun evde anne-babası ile ilişkileri iyidir. Onların yanlarında kendilerini mutlu ve güvenli hissederler. Anne babalarını kendilerine özdeşim modeli olarak seçerler. Bu dönemde çocuk, anne-babasının dışında yakın çevrelerindeki diğer yetişkinlerin ve öğretmenlerin beğendikleri yönlerini görmeye başlarlar. Böylece onlarda gözlemledikleri olumlu davranışları da benimseyerek onlar gibi olmaya çalışırlar.

Sonuç olarak bu yaş çocuklarında arkadaşlık gittikçe daha kararlı bir duruma gelir. Başkalarının kendi haklarındaki düşüncelerine karşı duyarlılık gösterirler. Toplumdaki ahlak yargılarını, standartları ve tavırları öğrenmişlerdir. Sırasını beklemeyi bilir. Başkalarının haklarını dikkate almaya çalıştığı gibi kendi haklarını korumasını da bilir (Ülgen ve Fidan, 1997).

1.3.4. Ergenlik Döneminde Sosyal Gelişim (12-18 Yaş)

Ergenlik dönemi, ergenlik öncesi, ergenlik ve son ergenlik dönemlerini kapsar. Ergenlik, bireyin içinde bulunduğu toplumun onu artık bir çocuk gibi görmeyi bıraktığı, fakat ona henüz yetişkin statüsünü, rolünü ve işlevini tümüyle vermediği yaşam dönemi olarak tanımlanmaktadır (Yavuzer, 1994b).

Ergenin en büyük ihtiyacı toplumda saygınlık ve statü kazanmaktır. Ergenin toplumsal uyumu büyük ölçüde bu ihtiyacın karşılanmasına bağlıdır. Ergenlik yılları bir anlamda, sosyal yönden bireyin uyum yıllarıdır ve zamanla kazanılır (Yavuzer, 1994a; Yavuzer, 1994b).

Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramına göre, 12-18 yaş arası kimliğe karşı rol karmaşası evresidir. Bu evrenin çözüm bekleyen temel sorunu; tutarlı bir benlik gelişiminin anlatımı olan, bireyselleşme olgusudur. Bu dönemde ergen kim olduğu, ne yapmak istediği ve yaşamına nasıl yön verebileceği sorularına cevap arar. Ergen bir taraftan toplumca kabul gören değer ve amaçlara yönelme baskısı, diğer taraftan vücudundaki hızlı fizyolojik gelişiminin neden olduğu biyo-kimyasal değişimlerle başa çıkma gibi sorunlar ile karşı karşıyadır. Bu nedenle, en kritik çatışma ve karmaşaların yaşandığı dönemdir. Erikson'a göre, yetişkin rollerine hazırlık ve toplumca

onaylanan ahlaki standartlara uyum sorunlarının yaşandığı bu evrede, ergen düşünsel ve duygusal yönden önemli bir değişime uğrar. Bu dönemde ergen, özdeşim kuracağı davranış modellerine ihtiyaç duyar. Sosyal ilişkileri içinde kendisini kanıtlayarak, varlığını kabul ettirmek amacı ile akran gruplarına yönelir (Aydın, 2000).

Çocukluk yıllarına göre akran gruplarının etkisi ergen üzerinde daha da artmaktadır. Bu artış ergenin yaşı ilerledikçe de devam eder. Bu nedenle ergenin evden yavaş yavaş uzaklaştığı ve arkadaşları ile geçirdiği zamanın arttığı görülür. Ancak bu durum anne-babanın ergen üzerindeki etkisinin, tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez. Ailenin ergen üzerindeki etkisi onun karşılaştığı problemlere göre azalır ya da çoğalır. Ergenin karşılaştığı problemlerde rehberlik anne-baba ya da aileden biri tarafından yapılabilirse, ailenin ergen üzerindeki etkisi artar. Bu rehberlik ergene aile dışındaki kişiler ya da arkadaşları tarafından yapılıyor ise ailenin ergen üzerindeki etkisi azalır (Başaran, 1992).

Ergenlik öncesi kendi cinsiyetinden arkadaşlar seçen çocuk, ergenlik döneminde karşı cinse ilgi göstermeye başlar. Bu dönemde hem kendi cinsinden hem de karşı cinsten arkadaşlıkların olduğu gözlemlenir. Arkadaşlıklar sevgi ve saygıya dayalıdır (bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Ergenlerin sosyal dünyası: Ergenlerin popüleritesi, akranlarının görüşlerine bağlı olarak dört kategoriden birine girebilir. Popüler olma; statü, davranış ve uyum farklılıkları ile ilişkilidir (Feldman, 2018).

Ergenlik dönemi, kişiliğin toplumsal nitelik kazandığı bir arayış dönemidir. Bu arayış içinde ergen, kim olduğunu, neye değer vereceğini, kime bağlanıp inanacağını düşünmeye ve amacına ulaşmaya çalışır. Çevresinde "onun gibi olmak" isteyeceği kişileri arar. Böylece özdeşleşme yaparak kimliğine biçim vermeye çalışır. Çevrenin ekonomik ve sosyo-kültürel koşullarının etkisi altında sorumluluk ve özerklik arasında denge kurmak ister. Özdeşleşme, gençlik çağına özgü ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alanda, gencin istemli ya da istemsiz olarak benimsediği, özümlediği düşünce, davranış, tutum ve eylemlerden oluşan bir süreçtir (Yavuzer, 1994a).

Ergenlik döneminde sosyal uyum ve başarı, daha önceki dönemlerdeki sosyal deneyim ve kazanılan sosyal becerilerle ilgilidir. Çocukluk yıllarında anne babadan, yeterince ilgi ve şefkatin görülmesi, kendine olan güven duygusunu geliştirmiş olması, anne baba ile sağlıklı iletişim kurulmuş olması, sosyal beceri kazanmasına yardım eden sağlıklı akran ilişkilerinin olması bireyin ergenlik döneminde sosyal gelişimini artırmada önemli rol oynayacaktır.

1.4. Sosyal Gelişimle İlgili Önemli Diğer Konular

Bu kısımda cinsel kimlik kazanımı ve prososyal davranışlar incelenmiştir.

1.4.1. Cinsel Kimlik Kazanımı

Görseller 1. Sosyal öğrenme yaklaşımlarına göre, çocuklar cinsiyetle ilgili davranış ve beklentileri başkalarının gözlemlerinden öğrenirler (Feldman, 2014).

Cinsel kimlik bireyin cinsiyetinden haberdar olması, bedeni ve benliğini belli bir cinsellik içinde algılayışı, kabullenışı, duygu ve davranışlarında buna uygun biçimde yönelişidir. Başka bir deyişle bireyin kadın ya da erkek olarak kendisinin farkına varması ve bunu kabullenmesidir. Cinsiyet kimliğinin kazanımını farklı yaklaşımlar farklı biçimde açıklamaktadırlar (bkz. Tablo 3). Cinsel kimlik cinsiyetten bağımsız kavramdır. Ancak bir çocuğun kız ya da erkek doğması, cinsel kimliğini kazanması için ilk koşuldur. Çocuk kendi cinsinin eğilimleri desteklendiği sürece kız ya da erkek kimliğini benimseyecektir. Bireyin biyolojik olarak kadın veya erkek grubuna katılmasından çok, cinsiyet rolünü benimsemesi önemlidir (MEGEB, 2013).

Okul öncesi dönemde erkek ya da kadın olma duygusu olan cinsiyet yerleşmiştir. Cinsiyet belirli bir topluma üyelikle ilgili erkeklik veya kadınlık algısını ifade etmektedir. İki yaşına gelindiğinde, çocuklar sürekli olarak kendilerini ve etrafındaki kişileri erkek ya da kadın olarak etiketlemektedir.

Cinsiyetin ortaya çıktığının bir göstergesi oyundur. Okul öncesi kız çocukları rol oynama oyunları ile daha fazla zaman geçirirken erkek çocuklar itiş kakış oyunları ile daha fazla zaman geçirmektedir. Kız çocuklar aynı cinsiyetten oyun arkadaşlarını erkek çocuklardan biraz daha erken tercih etmeye başlar. İki yaşında kız çocuklarda kızlarla etkileşim kurma konusunda başlayan tercih erkek çocuklar için üç yaşında ortaya çıkar. Okul öncesi çağdaki çocuklar genellikle erkek ve kız çocuklarının nasıl davranmaları gerektiği konusunda çok katı fikirlere sahiptir. Cinsiyete uygun davranış konusundaki beklentileri, yetişkinlerinkinden daha fazla cinsiyet kalıplaşmış ve daha az esnek olabilir. Cinsiyet stereotiplerine olan inançlar beş yaşına kadar giderek daha belirgin hale gelir.

Görseller 2. Cinsiyete dayalı farklılıklar okul öncesi dönem boyunca oyunda daha belirgin hale gelir. Erkek çocuklar diğer erkek çocuklarla ve kız çocuklar diğer kız çocuklarla oynama eğilimindedir (Feldman, 2018).

Yetişkinler gibi okul öncesi çocuklar da erkeklerin yeterlilik, bağımsızlık, güçlülük ve rekabet edebilirlik özelliklerine sahip olmasını beklerken, kadınların sıcak, dışa vurumcu, alçak gönüllü, şefkatli olma gibi özelliklere sahip olmasını bekler. Bu tür beklentiler okul öncesi çağındaki çocukların dünyaya bakışını, davranışlarını, akranları ve yetişkinlerle etkileşimlerini etkiler (Feldman, 2018).

Tablo 3. Farklı yaklaşımlar açısından cinsiyet kimliğinin gelişimi (Feldman, 2018; İnci Kuzu, 2015; Levine, & Munsch, 2016).

Bakış açısı	Anahtar kavramlar	Örnekler
Biyolojik kuram	Hormonlar (androjen), cinsiyete dayalı davranışları etkileyen cinsiyete bağlı bir biyolojik özelliktir. Beyin yapısındaki farklılıklar cinsiyet farklılıklarına yol açabilir. Cinsiyet farklılıkları, üreme yoluyla türlerin hayatta kalması biyolojik hedefine hizmet etmektedir.	Genetik olarak kız çocuklar daha fazla şefkatli, duyarlı; erkek çocuklar daha fazla rekabetçi ve kuvvetli olacak şekilde programlanmıştır. Doğumdan önce anormal hormon maruziyeti hem erkek hem de kızların karşıt cinsiyetten beklenen şekilde davranmasıyla ilişkilidir.

Psikanalitik kuram	Cinsiyet gelişimi, aynı cinsiyetten ebeveyn ile özdeşleşmenin sonucudur.	Erkek ve kızlar aynı cinsiyetten ebeveynleri ile özdeşleştikleri için onlar gibi basmakalıp bir şekilde maskülen ve feminen tarzlarda davranırlar.
Sosyal öğrenme kuramı	Çocuklar cinsiyetle ilgili davranış ve beklentileri başkalarının davranışlarını gözlemleyerek öğrenirler. Sosyal öğrenme teorisinin merkezi taklittir. Çocuklar her gün taklit edebilecekleri çeşitli toplumsal cinsiyet rolleri ve etkinliklerine maruz kalmaktadır. Ebeveynleri güçlü bir şekilde farklılaşmış cinsiyet rolleri sergilemeler bile, çocuklar bu rollerin, etraflarında ve medyada tasvir edildiğini görmektedir.	Çocuklar cinsiyet stereotipleri, cinsiyet streotipine uygun davrandığı zaman ödüllendirildiğinde veya ihlal ettiği zaman cezalandırıldığında fark eder.
Bilişsel kuram	Lawrence Kohlberg toplumsal cinsiyet kimliğinin gelişimini bilişsel teorinin objektifiyle inceleyen ilk teorisyendir. Çocukların cinsiyet anlayışının, bilişsel gelişim düzeylerine dayanan aşamalardan geçtiğine inanmıştır. <i>Cinsiyeti etiketleme aşaması (yaklaşık 2 yaş):</i> Bu aşamada çocuklar cinsiyetini belirleyebilirler-Ben bir kızım ve sen bir erkeksin- ama cinsiyet kavramları dış görünüşe dayanır. Bir kız kravat takacak olursa, erkek olabileceğine inanabilir. <i>Cinsiyet stabilitesi aşaması (3 yaşından itibaren):</i> Bu aşamada çocuklar cinsiyetlerinin zaman içinde sabit kalacağını anladığında başlar- yani bir kız yetişkin bir kadın olacak ve bir erkek yetişkin bir erkek olacak- Bununla birlikte, kamyonlarla oynayan bir kızın erkek olmadığı açık değildir. <i>Toplumsal cinsiyet sabitliği aşaması (5 yaş):</i> 5 yaşındaki çocuklar yüzeysel değişikliklere rağmen bir kız bir kız ve bir erkek bir erkek olarak kaldığı konusunda daha sofistike bir anlayışa sahiptir. Örneğin, bu yaşta bir çocuk kamyonlarla oynayan bir kızın hala bir kız olduğunu ve uzun saçlı bir çocuğun hala bir erkek olduğunu anlar.	Küçük çocuklar, cinsiyetin istikrarlı ve kalıcı bir özellik olduğunu anlamamaktadır. Küçük çocuklar cinsiyetin zaman içinde ya da saç modeli ya da kıyafet gibi görünüşteki değişikliklerle değişebileceğini düşünmektedir. Artan bilişsel yeteneklerini erkekler ve kadınlar için neyin uygun olduğu hakkında “kurallar” geliştirmek için kullanmaktadırlar.
Cinsiyet şema kuramı	Cinsel tipten ana belirleyicisi şemadır. Cinsiyet rollerine dayanan şemalar çocukların bilgiyi sınıflamasına yardımcı olmakta ve bu süreç içinde kız ve erkek rollerine ilişkin bilgileri kazanmaktadırlar. Cinsel kimliğe ait net bir şekillenme olmadan, çocuklar önce hem kız hem de erkek tiplerine ait şemalar oluştururlar. Daha sonra kendi cinsiyetlerine uygun örneklerle karşılaşınca bununla ilgilenir ve çeşitli sorularla bu ilgilerini pekiştirirler, böylece çocuklar kendi cinsiyetlerine uygun ek şemalar oluştururlar.	Cinsiyet şema teorisinde, çocuklar öncelikle oyunları kızlar mı yoksa erkekler mi oynar diye karar verirler. Eğer bir çocuk “Yemek yapmak annenin işidir.” ya da “Babalar ata biner.” diye düşünüyorsa cinsiyet şeması var demektir. Çocuklarda görülen önyargılar ve etkinlik seçimi cinsiyet şema düşüncesinin fazlasıyla var olduğunu göstermektedir.

1.4.2. Prososyal Davranışlar

Görsel 3. Ayakta olan çocuk düşen çocuğun kalkmasına yardım ediyor. Görsel, küçük çocukların öğretildikten veya modelledikten sonra prososyal davranış sergileyebileceğini göstermektedir.

Çocukta toplumsal ilginin ilk belirtileri, birinci yaştan itibaren çevresindeki insanlara sevgi ve yakınlık tepkileri göstermesi, ileriki yıllarda oyuncaklarını arkadaşları ile paylaşması, anne babasına yardımcı olması gibi davranışlarda görülür (Geçtan, 1995). Paylaşma (Sharing), yardımlaşma (helping), iş birliği (cooperation) ve fedakârlık (altruizm) davranışları prososyal davranışlar olarak adlandırılmaktadır.

İnsanlar kendilerine herhangi bir görünür yararı olmaksızın, başkalarına yardım ettiklerinde ya da yardımcı olduklarında prososyal davranışlarda bulunurlar. Küçük çocuklar önce bir oyuncak paylaşarak ya da bir arkadaşına zarar verildiğinde sırtını sıvazlayarak prososyal olarak davranabilirler.

Son yıllarda sosyal öğrenmecilerden olan pek çok araştırmacı prososyal davranışların temelleri ve doğası üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Çalışmalarının sonucunda prososyal davranışların uygun modellerden kolaylıkla etkilenebileceğini belirtmişlerdir (Eisenberg, Lennon, & Roth, 1983).

Bandura, yetişkinlerin model olmasının çocukların prososyal davranış istekliliğini arttıracaklarını savunmaktadır (Hall, Lamb, & Permuter, 1982; Bandura, 1986). Örneğin öğretmenler hapsiran veya burun akıntısı olan bir çocuğa bir kâğıt mendil verebilir. Genellikle bunu gören küçük çocuklar öğretmenlerinin bu davranışını taklit ederler. Rutherford ve Mussen tarafından yapılan araştırmaların bulguları ailesi tarafından saygı duyulan ve model olunan çocukların yaşlılarına göre daha fedakâr ve daha sosyal bireyler olduklarını ortaya koymuştur (Wittmer, & Honig, 1994).

Çocukların göstermiş olduğu prososyal davranışların onaylanması, takdir ve teşvik edilmesi de bu davranışların gösterilmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca çocuklarda prososyal davranışların pekiştirilmesi, onların anti-sosyal davranışlar göstermelerini engellemektedir (Honig, 1982).

Araştırmalar, en etkili olmak için, bu tür övgülerin sadece aralıklı olarak ve davranışın ardından çok az zaman geçtikten sonra yapılması gerektiğini göstermektedir. Bu, küçük çocukların prososyal davranışlarını genelleştirmelerine ve yeni durumlara uygulamalarına yardımcı olacaktır. Yapılan pek çok araştırma çocukların onlar için önemli olan kişiler tarafından olumlu davranış sergilemeye teşvik edilmesinden etkilendiklerini, davranış gösterme konusundaki isteklerinin ve davranış sıklığının arttığını ortaya koymuştur. Uzmanlar teşvik etmenin çocukta, olumlu sosyal davranışlar oluşturma konusunda etkili bir strateji olduğu görüşünde birleşmektedir (Wittmer, & Honig, 1994).

Grusec, Saas-Kortsak ve Simutis (1978) yaptıkları bir çalışmada öğretmenin gerektiği zaman başkalarına yardım etmenin önemini her fırsatta vurgulaması sonucunda çocukların yardımsever etkinlikleri daha fazla üstlendiklerini saptamışlardır.

Küçük çocuklarda işbirlikçi ve dost olma eğilimlerinin, rekabet ve düşmanlık duyguları besleme eğilimlerinden daha fazla olduğu gözlenmiştir. Sitth ve Conner okul öncesi dönem çocukları üzerinde gözleme dayalı olarak yaptıkları araştırma sonucunda, bağımsızlık ve yardımseverlik arasında bir paralellik olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çocukların yaşlarının artmasıyla bağımsızlıklarının arttığı, bağımsızlıklarının artmasıyla da hem akranlarıyla hem de yetişkinlerle olan ilişkilerinde yardımsever bir tutum içine girdikleri gözlenmiştir (Jersild, 1974).

Holmberg (1980), çocukların oyun davranışlarını gözlemiş ve bazı çocukların, arkadaşlarından daha iyi iş birliği kurduklarını ve iyi ilişkiler geliştirmede diğerlerinden daha üstün olduklarını görmüştür. Holmberg, iyi ilişkiler kuran çocukların, bebeklik döneminde güven duygusunu sağlıklı bir şekilde geliştirdiklerini savunmuştur (Cüceloğlu, 1994).

Yukarıdaki araştırma bulgularına dayalı olarak çocuklarda prososyal davranışların gelişmesinde modelin, teşvik etmenin, pekiştirmenin, kendisine olan güven duygusunun ve bağımsız hareketlerinin artmış olmasının önemli rol oynadığı söylenebilir.

Azmita (1988) 5 yaş grubundaki çocukların tek başlarına ve başkaları ile lego modellerinin kopyalarını yapma girişimlerini gözlemlemiştir. Araştırmasının sonucunda iş birliğinin bağımsız çalışmaya göre öğrenme üzerinde daha etkili olduğunu ve çocukların genel becerilerini daha iyi geliştirdiğini belirtmiştir.

Yardımlaşma, paylaşma, iş birliği vb. davranışlar çocuğun içinde bulunduğu gruba uyum sağlaması ve birlikte çalışması için önemlidir. Çocuğun sosyal uyumunu sağlayan bu davranışlar, onun öğrenmesi ve becerilerini geliştirmesi için de gereklidir. Çünkü birlikte çalışma çocukların birbirlerinden etkilenmelerine farklı görüş, düşünce ve modellerle karşılaşmalarına imkân sağlar. Bu nedenle ailede ve okullarda çocukların yardımlaşma, paylaşma, iş birliği, yardımseverlik vb. davranışları geliştirmesine yardımcı olacak eğitim durumları hazırlanmalıdır.

Paylaşmak ve empati göstermek gibi prososyal davranışlar, duygusal ve sosyal yeterliliğin önemli göstergeleridir. Buna karşılık küçük çocuklarda prososyal davranış eksikliği, zaman geçtikçe kötüleşen zihinsel sağlık sorunları ile ilişkilidir. Bazı küçük çocuklar bu tür davranışları diğerlerinden daha fazla gösterir, olumlu sosyal gelişmelere yol açtığı için yetişkinlerin prososyal davranışları teşvik etmesi önemlidir (Biddle, Garcia-Nevarez, Henderson, & Valero-Kerrick, 2013).

Bölüm Özeti

Sosyal gelişimin tanımı, sosyal gelişim için yer alan bazı temel kavramlar, gelişim dönemlerine göre çocukların sosyal gelişim özellikleri, sosyal gelişim ile ilişkili cinsel kimlik kazanımı ve prososyal davranışlar incelenmiştir. İlerleyen bölümlerde detaylandırılacak olan sosyal gelişimin temelleri atılmıştır.

Kaynakça

- Aksoy, A. ve Mağden, D. (1993). Denetim odağı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. YA-PA 9, İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Artman, K., Meiler, C., Quesenberry, A., & Hemmeter, M. L. (2017, May 31). Recognizing and Supporting the Social and Emotional Health of Young Children Birth to Age Five. Retrieved from <https://www.ecmhc.org/tutorials/social-emotional/messages.html>
- Atabek, E. (1994). Çocuklar büyükler ve tavşanlar. İstanbul: Altın kitaplar yayınevi.
- Aydın, A. (2000). Gelişim ve öğrenme psikolojisi. İstanbul: Alfa Yayın.
- Azmitia, M. (1988). Peer interaction and problem solving: When are two heads better than one?. Child development, 87-96.
- Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action. Englewood Cliffs, NJ, 1986, 23-28.
- Başaran, F. (1992). Psiko-sosyal gelişim. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Baymur, F. (1978). Genel psikoloji. İstanbul.
- Biddle, K. A. G., Garcia-Nevarez, A., Henderson, W. J. R., & Valero-Kerrick, A. (2013). Early childhood education: Becoming a professional. Sage.
- Bilir, S. (ty). Ana ve çocuk sağlığı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Binbaşıoğlu, C. (1992). Çocuk eğitiminde yeni yöntemler. Çağdaş Eğitim, 16(116), Ankara.
- Charles, C.M. (1992). Öğretmenler için Piaget ilkeleri. (Çeviren: Gülten Ülgen), Ankara.
- Cüceloğlu, D. (1994). Yeniden insan ve davranış. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakmaklı, K. (1991). Aileler için sosyal hizmet. TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Çalışal, N. (1977). Süt çocukluğu ve okulöncesi dönemde sosyal gelişim. Çocuk gelişimi ve eğitimi el kitabı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü.
- Demiral, O. (1992). Çocuğun eğitimi (0-1 yaş arası). Ankara. T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Yayın No: 28.
- Demirsan, A. (1985). Çocuk ve anne-baba ilişkileri. İstanbul: Red House Yayınevi.
- Doğan, I. (1990). Toplumsal ilk çevre olarak ailenin çocuk üzerinde değişen etkisi. Çağdaş Eğitim, 160, Ankara.
- Dönmez, B. N. (1992). Oyun kitabı. İstanbul: Esin Yayınevi.
- Eisenberg, N., Lennon, R., & Roth, K. (1983). Prosocial development: A longitudinal study. Developmental Psychology, 19(6), 846.
- Feldman, R. S. (2014). Child development: A topical approach. Pearson Higher Ed.
- Feldman, R. S. (2018). Development across the life span. Pearson.
- Fişek, O. G. ve S. M. Yıldırım (1983). Çocuk gelişimi. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Geçtan, E. (1995). Psikanaliz ve sonrası (8. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Grusec, J. E., Saas-Kortsak, P., & Simutis, Z. M. (1978). The role of example and moral exhortation in the training of altruism. Child Development, 920-923.
- Güngör, A. (1993). Çocukta benliğin gelişimi. YA-PA 9. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Güngörmüş, O. (1989). Okulöncesi dönemde baba çocuk ilişkisinin çocuğun gelişimine etkisi. YA-PA 6. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Gürün, O. A. (1984). Çocuğumuzu tanıyalım. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Güven, N. (1993). Okulöncesi Dönemde Karar Verme ve Seçim Yapma. YA-PA 9. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Hall, E., Lamb, M. E., & Perlmutter, M. (1982). Child psychology today. Random House (NY).
- Honig, A. S. (1982). Prosocial development in children: Research in review. Young Children, 37(5), 51-62.
- İnci Kuzu, Ç. (2015). Okul öncesi dönemdeki çocukların cinsiyet önyargıları ile oyuncak seçimi ve ebeveynlerin buna etkisi. Journal of International Social Research, 8(39).
- Jersild, A. T. (1974). Çocuk psikolojisi. (Çev. G. Günce) Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kochanska, G., & Radke-Yarrow, M. (1992). Inhibition in toddlerhood and the dynamics of the child's interaction with an unfamiliar peer at age five. Child development, 63(2), 325-335.
- Korkmazlar, O. (1998). Son çocukluk dönemi (6-12 yaş). Ana-Baba Okulu içinde. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köknel, O. (1983). Kaygıdan mutluluğa kişilik. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Levine, L. E., & Munsch, J. (2016). Child development: An active learning approach. Sage.
- McWhirter, J. J. ve Voltan-Acar, N. (1985). Çocukla iletişim: öğretme, destekleme ve çocuk yetiştirme sanatı. Ankara: Nüve Matbaası.
- MEGEP (2013). Cinsel gelişim. Ankara: MEB Yayınları.
- Morgan, C. T. (1984). Psikolojiye giriş ders kitabı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Navaro, L. (1987). Çağdaş anne baba eğitimi neleri kapsayabilir? YA-PA 5. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Oğuzkan, A. F. (1981). Eğitim terimleri sözlüğü. Türk Dil Kurumu.
- Oğuzkan, Ş. ve Oral, G. (1983). Okulöncesi eğitimi. Milli Eğitim Yayınevi.
- Oktay, A. (1984). Okulöncesi eğitimde bazı temel kavramlar. YA-PA I. İstanbul.
- Oktay, A. (1998). Okul öncesi dönem (3-6 yaş). Ana-baba okulu içinde. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Oktay, A. (1999). Yaşamın sihirli yılları: Okulöncesi dönem. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Öztürk, O. (1992). Ruh sağlığı ve bozuklukları. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Razon, N. (1985). Okul öncesi eğitimde oyunun, oyunda yetişkinin işlevi. YA-PA 2-3, İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Seyrek, H. ve M. Sun. (1992). Çocuk oyunları: Okulöncesi eğitimde oyun dersi el kitabı. İzmir: Müzik Eserleri Yayınları.
- Sheridan, M. D., Sharma, A., & Frost, M. (2008). From birth to five years: Children's developmental progress. Routledge.
- Sükan, Z., Belik, Ş., Ulcay, S., Erkman, T., Keskinel, İ., Mollaoğlu, S. ve Gökart, A. (1978). Okul öncesi eğitimi el kitabı. İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Tanaltay, S. (1990). Çocuklar ağlamasın. İstanbul: Tekin Yayınları.
- TEDMEM (2017). Çocukların öz denetim becerilerinin gelişmesini sağlayacak stratejiler. <https://tedmem.org/mem-notlari/yansima/cocuklarin-oz-denetim-becerilerinin-gelismesini-saglayacak-stratejiler>
- Tuğrul, B. (1993). Okulöncesi dönemde etkin öğretmen modeli. YA-PA 9. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Tür, G. (1992). Çocuğun eğitimi (3-6 yaş arası). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

- Türkoğlu, A. (1993). 99 soruda eğitim bilimine giriş. Ankara: Ekin Yayınları.
- Ülgen, G. ve E. Fidan. (1997). Çocuk gelişimi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Üstün, E. (1993). Okulöncesi dönemde çocuk-aile-okul iş birliği. YA-PA 9. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Yazman, S. (1994). Okulöncesi çocuklarda korkular. Okul öncesi Eğitimciler için El Kitabı. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Wittmer, D. S., & Honig, A. S. (1994). Encouraging Rositive Social Development. Young children.
- Yaslan, S. (ty). Annenin el kitabı. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Yavuzer, H. (1994a). Çocuk psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1994b). Çocuk ve suç. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1995). Ana-baba ve çocuk. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2000). Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (1996). Çocuk ruh sağlığı. İstanbul: Özgür Yayınları.

Zenginleştirme Kaynakları

<http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/0-36program.pdf>

Smith P.K. (1989) The role of rough-and-tumble play in the development of social competence: theoretical perspectives and empirical evidence. In: Schneider B.H., Attili G., Nadel J., Weissberg R.P. (eds) Social competence in developmental perspective. NATO ASI Series (Series D: Behavioural and Social Sciences), vol 51. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-009-2442-0_15

Görsel kaynaklar

<https://www.istockphoto.com/tr>

Ünite Soruları

1. doğumdan itibaren başlayan, yaşam boyu devam eden, kişinin başkaları ile iyi ilişkiler kurmasını ve içinde yaşadığı topluma uyumunu sağlayan bir süreçtir. Boşluğu tamamlayan en uygun ifade aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Sosyal beceri
- B) Sosyal olgunluk
- C) Sosyal gelişim
- D) Sosyalleşme
- E) Sosyalleştirme

2. Benlik bilincinin temelinin oluştuğu yaş aşağıdakilerden hangisinde verilmiştir?

- A) 1 yaş
- B) 4-5 yaş
- C) 7-8 yaş
- D) 10-12 yaş
- E) 0-6 yaş

3. 'Oldukça popülerim. İnsanlar beni sever' şeklinde kurulan cümleler aşağıda verilen hangi benlik algısının örnekleridir?

- A) Akademik
- B) Duygusal
- C) Sosyal
- D) Zihinsel

4. Aşağıdaki ifadelerden hangisi 5 aylık bebeğin sosyal gelişiminin kilometre taşlarındandır?

- A) Aynaya bakıp kendi görüntüsüne gülümsemekten hoşlanır.
- B) Ben ve başkasının ayrımını yapmaya başlar.
- C) Başkalarının yaptığı bazı yalın davranışları ve söyledikleri sözleri taklit edebilir.
- D) Aynanın karşısına oturtulup eline bir obje verilirse onu aynaya doğru uzatır ve aynadaki hayali üzerinde uygulamaya çalışır.
- E) Hem başka çocuklarla oyuncakları paylaştığı hem de onlarla zaman zaman kavga ettiği gözlemlenebilir.

5. Aşağıdaki seçeneklerden hangisinde bebeğin yaşına göre yetişkinin yapması gerekenler yanlış eşleştirilmiştir?

- A) 0-6 hafta: Bebeğe iletişimsel bir varlık olarak davranır.
- B) 6-8 hafta: Aşırı heyecandan kaçınmak için geri çekilir ve ara verme gereksiniminin farkına varır.
- C) 3 ay: Sosyal rutinler geliştirir.
- D) 5 ay: Etkileşimi devam ettirmek için nesnelerle oyun geliştirir.
- E) 1-2 yaş: Sosyal rutinler geliştirir.

6. Ayşe öğretmenin sınıfında aşağıdaki durum yaşanmaktadır.

‘Aylin, oyuncak bebeğini faaliyet masasının üstünde yürütürken kendi kendine şarkı söylüyor. Ali, oyuncak arabasını halının üstünde bir ileri bir geri sürerken motor sesleri çıkarıyor. Ecem ise Ahmet’i sınıfın içinde bir oraya bir buraya kovalıyor.’ Bu açıklamaya göre Ayşe öğretmenin sınıfı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) 0-2 yaş çocukların olduğu sınıf
- B) 3 yaş çocuklarının olduğu sınıf
- C) 4-5 yaş çocuklarının olduğu sınıf
- D) 6 yaş çocukların olduğu sınıf
- E) İlkokul 1.sınıf

7. Sosyal ve duygusal yönden daha dengeli olunan yaş aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) 6 yaş
- B) 7 yaş
- C) 3 yaş
- D) 4 yaş
- E) 5 yaş

8. Genetik olarak kız çocuklar daha fazla şefkatli, duyarlı; erkek çocuklar daha fazla rekabetçi ve kuvvetli olacak şekilde programlanmıştır. Cinsiyet kimliğinin gelişimi ile ilgili verilen açıklama hangi kurama aittir?

- A) Biyolojik kuram
- B) Psikanalitik kuram
- C) Sosyal öğrenme kuramı
- D) Bilişsel kuram
- E) Ekolojik kuram

9. Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde Lawrence Kohlberg'in toplumsal cinsiyet kimliğinin gelişimi evreleri sırasıyla verilmiştir?

- A) Cinsiyeti etiketleme aşaması/Cinsiyet stabilitesi aşaması/Toplumsal cinsiyet sabitliği aşaması
- B) Cinsiyet stabilitesi aşaması/Toplumsal cinsiyet sabitliği aşaması/ Cinsiyeti etiketleme aşaması
- C) Cinsiyeti etiketleme aşaması/ Toplumsal cinsiyet sabitliği aşaması/ Cinsiyet stabilitesi aşaması
- D) Toplumsal cinsiyet sabitliği aşaması/Cinsiyeti etiketleme aşaması/Cinsiyet stabilitesi aşaması

10. Aşağıdakilerden hangisi prososyal davranış örneklerinden biri değildir?

- A) Paylaşma

B) Yardımlaşma

C) İş birliği

D) Fedakârlık

E) Benlik

CEVAP ANAHTARI

1. c 2. a 3. c 4. a 5. e 6. b 7. e 8. a 9. a 10. e

2. SOSYAL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Giriş

Bir önceki bölümde sosyal gelişime giriş yapılmıştır. Sosyal gelişim literatüründe yer alan önemli kavramlar ve anlamları, gelişim dönemlerine göre sosyal gelişimin kilometre taşları, sosyal gelişim literatüründe yer alan cinsel kimlik kazanımı, prososyal davranışlar başlıklarında içerikler paylaşılmıştır. Bu bölümde de sosyal gelişimini etkileyen faktörler başlığı altında sosyal gelişim detaylandırılmaya devam edilmiştir.

2.1. Aile

Çoğu kültürde çocuğun sosyalleşmesinin ana unsurları ebeveynlerdir. Öğretmenler, akranlar ve daha geniş sosyal faktörler de önemli bir rol oynamaktadır ama çocuğun hayatındaki başka hiç kimse ebeveynlerin yaptığı kadar gelecekteki davranışlar, tutumlar ve kişilik üzerinde güçlü bir etkiye sahip değildir. Elbette, çocuk geliştikçe ebeveynlerin etkinlikleri değişmektedir. Örneğin bebeklik döneminde, ebeveynler bakım faaliyetlerine odaklanır ve çocuğun kendi kendine beslenme, giyinme ve tuvalet yapma becerilerini öğrenmesine yardımcı olur.

Aile çocuğun sosyal ve duygusal gelişimini hızlandırıcı bir etkiye sahiptir (Gilkerson, 1992). Çocukta sosyal ilişkilerin gelişmesinde anne çocuk diyalogunun önemli bir rolü vardır. Anne ile çocuk arasında kurulan sağlıklı iletişim, çocuğun sağlıklı bir kişilik geliştirmesini sağlar ve başkaları ile olumlu ilişkiler kurması için temel oluşturur (Flannagan & Hardee, 1994).

Yapılan çalışmalarda bebeklik döneminde anne bebek arasında gerçekleşen güvenli bağlanmanın okul öncesi dönemde çocukların akranları tarafından kabulüne katkı sağladığı bulunmuştur (Szewczyk-Sokolowski, Bost, & Wainwright, 2005).

Okul öncesi dönemde ebeveynler, çocuklarının duygularını düzenlemelerine (örneğin öfke patlamalarını kontrol etmek için) yardımcı olur ve akranlarıyla oyun sırasında kibar konuşma biçimleri ve paylaşım gibi sosyal beceriler aşılamaya başlarlar. Anne-baba, çocuğun sosyalleşmesi için toplumca kabul edilen uygun davranış biçimleri yönünden çocuğa model olur. Sosyal davranış biçimlerini kazanmasında rehberlik eder. Kaliforniya'da okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 63 çocuk üzerinde ebeveynin sosyal becerilerin kazanılmasındaki etkileri araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda, anne-babaların sosyal davranışlar açısından çocuklara rehber olmaları ve örnek teşkil eden davranışlarda bulunmalarının, çocukların sosyal becerileri kazanmalarında etkili olduğu görülmüştür (Taylor & Machida, 1994).

Araştırmacılara göre ebeveynlerin rolleri çocuğun gelişimiyle birlikte değişmektedir. Erken çocukluk döneminde ebeveynler çocuklarının aktivitelerini yakından izler. Çocuklar okula başladıktan sonra, ebeveynler daha az denetleyici rol oynar. Çatışmalardan kaçınarak ve ev işlerini paylaşarak çocuklarının ailenin kooperatif üyesi olmasını beklemeye başlar. Ebeveynler ve çocuklar karar

alırken ve aile sorunlarını çözerken müzakere etmeye başlar. Ergenlik döneminde, ebeveynler çocukların daha geniş sosyal dünyaya, okul ve toplum faaliyetlerine katılımlarını ve akranlarıyla yakın kişisel ilişkilerini gözlemler. Ebeveynler okul başarısı gibi alanlarda bağımsızlığı teşvik ederken, sosyal faaliyetler gibi alanlarda daha fazla kontrol sahibi olabilir (Bukatko, & Daehler, 2012).

Yapılan araştırmalarda ailelerin çocuklarının eğitime yönelmesini etkilediği ortaya koyulmuştur. Okul hakkındaki tartışmalara katılan ebeveynlere sahip olan ergenlerin daha yüksek eğitim beklentilerine ve performansa sahip olma eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Ebeveynlerin çocukları için yüksek beklentileri yüksek akademik performansı desteklemektedir. Ebeveynlerin katılımının ergenlerin akademik performansı üzerindeki etkileri lise boyunca azalmış gibi görünse bile, ailenin arka planının özellikle ebeveynlerin beklentilerinin ergenlerin eğitim ve kariyer beklentilerini ve daha sonraki kazanımlarını desteklediği öne sürülmektedir (Akt. Perez-Felkner, 2013).

2.1.1. Ebeveynlik Stilleri

Çocuğun sosyal yönden gelişmesi için ebeveynlik stillerinin etkili olduğu söylenebilir. Ebeveynlik stillerinin çocuğun sosyal gelişimi üzerindeki etkisi tartışılmadan önce ebeveynlik stilleri ile ilgili kısa bir bilgi sunulmuştur.

Ebeveynliğin iki boyutu çocukluk ve ergenlik döneminde önemlidir. Bunlar; ebeveyn kabulü/duyarlılığı ve ebeveyn talebi/kontrolüdür. Tek başına ebeveyn kabulü ve ebeveyn kontrolü, aile içinde çocuğun gelişimi için sağlanmış olan ortamı anlamakta yetersiz kalmaktadır. Hatta iki ebeveynlik boyutu birbirleriyle karşılaştırıldığında bir boyutun diğerinden daha iyi olduğu gibi bir algı da oluşabilir. Oysa ebeveynin her iki ebeveynlik boyutundaki durumu bir arada ele alındığında çocuğun gelişimi için aile içinde sağlanan ortamın gerçek mahiyeti anlaşılabilir. Bu nedenle iki boyutun kesişmesi ile ortaya çıkan dört farklı ebeveynlik stilleri ile ilgili bilgi sahibi olmak önem taşımaktadır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Ebeveynliğin iki boyutu ve dört ebeveynlik stili (Çelik, 2015).

	Yüksek Kontrol	Düşük Kontrol
Yüksek Duyarlılık	Yetkeli	İzin verici
Düşük Duyarlılık	Yetkeci	Kayıtsız

Tablo 1’de gösterilen dört ebeveyn stili aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Yetkeci/otoriter ebeveynlik stili

Görsel 1. Yemek saatinde çocuğunu tehdit eden anne ve baba

Güç kullanmayı içermektedir. Çocuğa yönelik düşük duyarlılık ve yüksek kontrol davranışları yetkeci ebeveynlik tarzı ile özdeşleştirilmektedir. Otoriter ebeveynler; kontrolcü, cezalandırıcı, katı ve soğuktur. Sözleri hukuktur. Anlaşmazlık ifadelerini hoş görmezler. Tartışmasız itaat etmeye değer verirler. Çocukların ebeveynlerin katı kurallarına uyması, kuralları sorgulamaması ve ebeveyninin söyledikleri yerine getirmesi beklenir. Çocuğun kendi inisiyatifi tamamen bastırılır. Ebeveyn rutini belirler ve çocuklarına karşı çok nadir duygusal yaklaşır. Sevgi, bağlanma veya sıcaklık belirtisi göstermezler.

Bu tür davranışların sonucu çocukların sosyal davranış geliştirememeleri, saldırgan, kavgacı, öfke ve yıkıcı davranışlar göstermeleri olasıdır.

Yetkeli/demokratik ebeveynlik stili

Görsel 2. Çocuğu ile boy hizasında konuşan anne

Çocuklarını hem kontrol etme hem de onlara karşı sıcak davranma, iletişime açık olma ve çocuğun gelişimsel gereksinimlerine saygı duymaya yönelik bir ebeveynlik tarzını benimsemişlerdir. Çocuklarına her konuda rehberlik ve eşlik ederler. Net ve tutarlı sınırlar koyarlar. Otoriter ebeveynler gibi nispeten katı olma eğiliminde olmalarına rağmen, sevgi dolu ve duygusal olarak destekleyicidirler. Ayrıca çocuklarıyla birlikte akıl yürütmeye çalışırlar, neden belirli bir şekilde davranmaları gerektiği konusunda açıklamalar yaparlar ve verebilecekleri herhangi bir ceza için gerekçesini de belirtirler. Yetkili ebeveynler çocuklarını bağımsız olmaya teşvik ederler.

Bu tür davranışların sonucu, çocuklar kendileri hakkındaki olumlu imaja sahip olur ve sıklıkla yüksek akademik başarı elde ederler.

İzin verici/hoşgörülü ebeveynlik stili

Görsel 3. Topluma açık bir yerde istediğini öfkelenerek, bağırarak yaptırmaya çalışan çocuk

Çocuklarına yönelik düşük beklenti içindedirler ve çok az disiplin uygularlar. Çocuklarının davranışları üzerinde çok az sınır koyar veya hiç kontrol etmezler. Genellikle, sıcak davranırlar ve çocuğun yapacağı etkinlikleri kendisinin düzenlemesine izin verirler, gerçekçi olmayan taleplerini yapmasına karışmaz ve belirlenen standartlara uygun davranma konusunda çocuklarına ısrar etmezler. Çocuklara karşı ebeveynlerin sıcak ve sevecen bir ilişkileri vardır ancak çok fazla şımartırlar.

Bu tür ebeveynlerin çocukları toplumsal kurallara riayet göstermez, konulan sınırlara karşı direnir, dürtüsel, sinirli, öz kontrolsüz ve şımarık olurlar. Genellikle depresyon ve anti-sosyal davranışların nedeni olabilir.

Kayıtsız/ilgisiz ebeveynlik stili

Görsel 4. Çocuğu ile duygusal yakınlık kurmayan ebeveynler

Çocuklarına neredeyse hiç ilgi göstermezler, kayıtsız, reddedici davranış gösterirler. Duygusal olarak çocuklarından uzaklaşır veya uzaktır. Çocuklarının davranışlarına kayıtsızdır, çocukların başarısıyla ilgilenmez. Rollerini çocuklarını yiyecek, giyecek ve barınak sağlamaktan başka bir şey olarak görmezler. En uç haliyle, ilgisiz ebeveynlik bir tür çocuk istismarı olan ihmal ile sonuçlanır (Blažević, 2016; Feldman, 2018; Yıldırım, Emre ve Işık, 2018).

Tablo 2’de farklı ebeveynlik stillerinin sonuçları gösterilmektedir. Yetkeli/demokratik ebeveynlik stili haricindeki diğer üç ebeveynlik stiline, Amerika Birleşik Devletleri kültüründe çocukların sosyal yeterliliklerini artırmada başarılı olmadığı öne sürülmektedir (Biddle, Garcia-Nevarez, Henderson, & Valero-Kerrick, 2013).

Tablo 2. Farklı ebeveynlik stillerinin sonuçları (Biddle, Garcia-Nevarez, Henderson, & Valero-Kerrick, 2013).

<i>Ebeveynlik stilleri</i>	<i>Orta çocukluk dönemi</i>	<i>Ergenlik dönemi</i>
Yetkeci/otoriter ebeveynlik stili	Ortalama bilişsel ve sosyal yeterlilik	Ortalama akademik ve sosyal beceriler
Yetkeli/demokratik ebeveynlik stili	Yüksek bilişsel ve sosyal yeterlilik	Yüksek benlik saygısı, mükemmel sosyal beceriler, güçlü prososyal ilgi, yüksek akademik başarı
İzin verici/hoşgörülü ebeveynlik stili	Düşük bilişsel ve sosyal yeterlilik	Zayıf öz-denetim ve akademik performans; ilaç kullanımı
Kayıtsız/ilgisiz ebeveynlik stili	Düşük bilişsel ve sosyal yeterlik (agresif ve yıkıcı)	Zayıf öz-denetim ve akademik performans; düşmanlık, isyan-ayaklanma, uyuşturucu bağımlılığı

Sonuç olarak ebeveynler pek çok farklı yoldan çocuklarını sosyalleştirmektedir. Bunlar,

- Ebeveynler çocuklarını oyun arkadaşlarıyla paylaşmaya teşvik edebilir veya bir akranla nasıl tanışacakları konusunda talimatlar verebilir.

- Ebeveynler çocuklarıyla etkileşime girdikçe, çocukların tutumları, inançları ve davranışları için önemli modeller olarak hizmet eder. Örneğin, sıcak, ilgili ve sözel uyaran sağlayan ebeveynler okulda popüler olan çocuklara sahip olma eğilimindedir.

- Ebeveynler çocukların sosyal gelişimini etkileyebilen diğer yönleri de yönetmektedir. Örneğin ebeveynler ailenin yaşayacağı mahalleyi seçer, çocuklarını spor programlarına kaydettirir, doğum günü partileri düzenleyebilir ve çocuklarının arkadaşlarını eve davet edebilir, bunların hepsi çocukların akran ilişkilerini etkiler (Bukatko, & Daehler, 2012).

2.2. Akran İlişkileri

Görsel 5. Feldman'a göre çocukların yaşları ilerledikçe, arkadaşlık anlayışları gelişir ve akran etkileşimlerinin kalitesi değişir (2018).

Çocuğun sosyal yönden gelişmesi için akran grubuna girmesi gerekmektedir. Gelişim psikologu William Damon'a göre bir çocuğun arkadaşlık görüşü üç farklı aşamadan geçmektedir (Akt. Feldman, 2018). Bunlar,

- Diğerlerinin davranışlarına dayalı arkadaşlık aşaması (4-7 yaş)
- Güvene dayalı arkadaşlık aşaması (8-10 yaş)
- Psikolojik yakınlığa dayalı arkadaşlık aşaması (11-15 yaş)

Çocuklar üçüncü yaşa doğru yaşlılarıyla bir araya gelme ve oyun gruplarına katılma ihtiyacı duymaya başlar. Çocuk grup oyunları içinde, arkadaşları ile etkileşimi sonucunda sosyalleşir. Grup oyunları çocuğun yaşantısında, en doğal ve zengin öğrenme ortamıdır. Oyun arkadaşları ise en içten duyguların paylaşıldığı, deneyimlerin yaşandığı en sadık dosttur. Çocuk paylaşmayı, iş birliği kurmayı, sorumluluk almayı, kendi haklarını korumayı, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi, lider ya da üye olmayı, kazanıp kaybetmeyi, görgü kurallarını, yarışmayı ve dayanışmayı grup oyunları aracılığı ile öğrenir. Böylece çocuk toplumsal yaşamın yöntem ve kurallarını benimser. Akran grubu ile etkileşimin artması, çocuğun değişik rolleri denemesine fırsat sağlayarak sosyal deneyimlerini artırır (Başaran, 1992; Binbaşıoğlu, 1991; Salmon, 1979; Seyrek ve Sun, 1992; Tuğrul, 1993).

Arkadaş grubu içindeki değişik yaşantılar, çocukların yeni davranış kalıpların geliştirmelerine yardımcı olur. Arkadaş grubu içindeki etkileşim, çocuğun ailesinde görmediği bazı sosyal davranışları öğrenmesini sağlar. Johnson, Gillicuddy-Delisi (1983), tarafından yapılmış bir araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular; çocuklara yaşlıları ile etkileşimde bulunmaları için gereken fırsatların verilmemesinin, onların sosyal kurallar hakkında bilgilerinin de yetersiz kalabileceğini ortaya koymaktadır.

Akran grupları çocukların kendilerine olan güven duygularının gelişmesi için de oldukça önemlidir. Ayrıca akran gruplarındaki etkileşim çocukta çekingenliği azaltır ve sosyal uyumunu kolaylaştırır (Asendorph, Marcel, & Aken, 1994). Okul öncesi çocuklar üzerinde yapılan gözlemler akranlarıyla kurmuş oldukları iletişimde kendisini güvende hissetmeyen erkek çocukların daha kavgacı ve zorlayıcı olduklarını ortaya koymuştur (Turner, 1991). Profilet ve Ladd (1992) ise kız çocukların akran ilişkilerinde erkek çocuklara göre daha başarılı olduklarını belirtmişlerdir.

Bazı çocuklar somut bir arkadaşına sahip olmadıkları zaman kendi düşlerinde hayali bir arkadaş yaratırlar. Çocukların yaratmış olduğu hayali arkadaşlarını küçümsememek gerekir. Bu çocuklar günlük yaşantılarında karşılaşmış oldukları sorunlarını, hayali arkadaşlarının desteği ile gidermeye çalışırlar (Friedberg, 1995).

Aşağıdaki tabloda çocukların yaşlara göre arkadaşlık anlayışının gelişimi ile ilgili özet bilgi verilmiştir.

Tablo 3. Arkadaşlığın gelişimi (Sheridan, 2008).

Yaş	Özellikler
18 ay	Çocuk başka bir çocuğun sıkıntısını fark eder (18 aylıktan sonra çocuklar başkalarının duyguları hakkında daha fazla farkındalık geliştirmeye ve empati hissetmeye başlar).
20 ay	Karşılıklı taklit gelişir. Kardeş/akran ile bir amaca ulaşmak için iş birliği yapmaya başlar.
2 yaş	Belirli arkadaşları tercih etmeye başlar. Bir çay partisi gibi ortak bir oyun temasında iş birliği yapar.
2,5 yaş	Oyun senaryolarında örneğin doktor-hasta, anne-bebek gibi tamamlayıcı rollere uyum sağlayabilir. Mış gibi yapmanın ne olduğunu farkındadır. Acıyormuş gibi, aç bir bebek gibi davranabilir.
3 yaş	Sınırlı iletişim becerilerinin bir sonucu olarak, dostluklar daha kısa sürelidir. Çıkarmak ve almak için arkadaşlığı referans olarak kullanabilir. 'Bugün senin arkadaşın değilim' gibi. Herhangi bir oyun eşini arkadaş olarak etiketleme eğilimindedir. Arkadaş çatışması başlar. Bazı çocuklar hayali arkadaşlar geliştirir.
4 yaş	Özel arkadaşlara güçlü bağlar kurmaya başlar. Arkadaşlarını diğer akranlarından ayırt eder. Hayali bir dünyanın sofistike paylaşımı gelişir. Oyun, genellikle kitaplardan veya filmlerden favori karakter veya günlük olaylardan sürekli maceralar içerir. Korku, terk, cesaret gibi güçlü duygusal elementli hayali oyunlar oynar. Kovalamak, futbol oynamak veya atlamak gibi karşılıklı oyun türleri fiziksel aktivite veya yaramazlığı paylaşmayı içerir.
5 yaş	Arkadaşların ihtiyaçlarını, duygularını ve isteklerini daha iyi anlar. Pazarlık yapar, uzlaşabilir. Birini arkadaş yapan şey hakkında konuşabilir.

Orta çocukluk döneminde arkadaşlık giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Çocuklar, arkadaşlarının önemine giderek daha duyarlı hale gelir ve arkadaşlıklar kurmak ve sürdürmek, çocukların sosyal yaşamlarının büyük bir parçası haline gelir. Arkadaşlar çocukların gelişimini çeşitli şekillerde etkiler. Örneğin arkadaşlar çocuklara dünya, diğer insanlar ve kendileri hakkında bilgi sağlarlar. Arkadaşlar, çocukların strese daha etkili tepki vermesini sağlayan duygusal destek sağlar. Arkadaş edinmek, bir çocuğu saldırganlığın hedefi olma olasılığını azaltır ve çocuklara duygularını nasıl yöneteceklerini ve kontrol edeceklerini öğretebilir ve kendi duygusal deneyimlerini yorumlamalarına yardımcı olabilir. Orta çocuklukta arkadaşlıklar başkalarıyla iletişim kurmak ve etkileşim kurmak için bir eğitim alanı sağlar. Ayrıca çocukların deneyimlerini artırarak bilişsel gelişimi teşvik edebilir (Akt. Feldman, 2018).

Arkadaşlığın üçüncü aşaması orta çocukluğun sonuna doğru başlar. Bu dönemde çocuklar ergenlik döneminde sahip olduğu dostluk görüşünü geliştirmeye başlar. Dostluğun temel kriterleri samimiyet ve sadakate doğru kaymaktadır. Bu aşamadaki dostluk, genellikle karşılıklı açıklama yoluyla kişisel düşünce ve duyguları paylaşarak ortaya çıkan yakınlık duygularıyla karakterizedir. Ayrıca biraz özeldir. Orta çocukluğun sonuna geldiklerinde, çocuklar sadık olacak arkadaşları ararlar. Beşinci ve altıncı sınıf öğrencileri en çok kendilerini etkinliklere katılmaya davet eden ve hem fiziksel hem de psikolojik olarak yardımcı olanlardan hoşlanırlar. Buna karşılık diğer davranışların yanı sıra fiziksel veya sözlü saldırganlık göstergeleri beğenilmez.

Aşağıda 0-6 yaş arası çocuklarda arkadaşlığı geliştirmek için bazı öneriler sıralanmıştır.

Görsel 6. 1 yaşından önce bebekler çiftler halinde değil grup halinde bile sosyal etkileşimlere katılmaya hazır görünmektedir (Sigelman, & Rider, 2008).

Bebek ve küçük çocuklarda arkadaşlığı geliştirmek için öneriler

- Bebekleri oynarken birbirlerinin farkına varabilmeleri için birbirlerine yakın ve yüz yüze gelecek şekilde oturtun.
- Küçük çocuklar için küçük grup etkinlikleri planlayın.
- Bir çift küçük çocuğun oturup kitaplara bakabileceği büyüklükte rahat bir köşe hazırlayın.
- Yeni yürümeye başlayan küçük çocuklara, arkadaş edinmek gibi zor bir işten ara vermeleri kendi başlarına oynamaları için zaman ve mekân sunun.

3-4 Yaş arası çocuklarda arkadaşlığı geliştirmek için öneriler

- Çocukların davranışlarının dostlukları nasıl etkilediğini anlamaları zor olabileceğinden, erken eğitim verin. Örneğin, Fatma, Ayşe'nin dikkatini çekmek için Ayşe'ye vurursa, Fatma'ya Ayşe'ye vurmak yerine Ayşe'ye "Ben de oyuncak bebekle oynamak istiyorum Ayşe" diye söyleyebileceğini belirtin.
- Çocukların sosyal becerilerini uygulamak için akranlarıyla etkileşime girme deneyimlerine ihtiyacı vardır. İş birliği gerektiren alanlar oluşturun. Blok merkezi oluşturmak, müzikle yapılan dansı teşvik etmek gibi.
- Arkadaşlığı anlatan hikâye kitapları okuyun. Farklı hikâye karakterlerinin sahip oldukları problemler ve bu problemleri nasıl çözdükleri hakkında konuşun.

5-6 Yaş arası çocuklarda arkadaşlığı geliştirmek için öneriler

- Çocukları anaokulu aktiviteleri veya geçişleri için eşleştirin. Eşleştirmeyi sık sık değiştirin, böylece çocuklar birçok farklı çocukla tanışabilir ve arkadaşlığı deneyimleyebilir.

- Çocuklar farklı kombinasyonları denedikten sonra hangi kombinasyonların iyi çalıştığına dikkat edin. Bazı çocuklar birbirlerini mizaç olarak dengeleyebilir, diğerleri tepkiye neden olabilir.
- Sınıfı, etkileşim için uygun teknikleri tartışmaya davet edin. Çocuklardan biri oyuncaklarını devirdiğinde nasıl hissettiklerini söylemelerini isteyin ve sonra neyin daha iyi olacağını önerin.
- Aileleri, çocuklarının sınıf arkadaşları ile oyun randevuları oluşturmaya teşvik edin (Poole, Miller, & Church, 2003).

2.3. Okul

Görsel 7. Anaokulu çocuğu kendi yaşlılarıyla bir araya getirerek, gruba girme ve gruptaki akranları ile etkileşime girme, sosyalleşme için fırsatlar yaratır.

İlk yıllarda annesi-babası ve ailedeki diğer bireylerle sıkı bir duygusal etkileşim içinde olan çocuk üçüncü yaştan itibaren arkadaşlarına yönelik bir sosyal eğilim göstermeye başlar. Bu yaşlarda aile çevresindeki koşulları ne kadar iyi olursa olsun çocuğun akranlarıyla birlikte uygun bir ortama ve uzman eğitimcilerin rehberliğine ihtiyacı vardır.

Anaokulu çocuğu kendi yaşlılarıyla bir araya getirerek, gruplaşma ve grup içi etkileşim fırsatları yaratır. Grup etkinlikleri aracılığı ile çocuk kendini tanır, kendini gruba kabul ettirecek güç ve becerilerini geliştirir, birlikte yaşamanın kurallarını öğrenir. Grup oyunlarında haklarını savunurken, başkalarının hak ve özgürlüklerini de kabul eder. Etkin bir grup üyeliği ve liderlik becerilerini geliştirir. Bu beceriler çocuğun çevresi ile sağlıklı sosyal ilişkiler kurmasını sağlayan öğrenilmiş davranışlardır. Böylece çocuk öz yönelimli bir dünyadan sosyal yönelimli bir duyarlılığa geçer (Cartledge & Milburn, 1986; Jersild, 1974; Mangır, 1987; Oğuzkan ve Oral, 1983).

Okul öncesi eğitim kurumları çekingen, sıklılgan çocukların daha girişken ve güvenli olmalarına imkân sağlar. Ayrıca anne-babaları tarafından çok şımartılmış çocukların bencil davranışları anaokulundaki eğitim ve etkileşim sonucunda azalır. Çocuklar daha toplumsal davranmayı öğrenir (Türkoğlu, 1993; Yörükoğlu, 1996).

Anaokullarının çocukların oyun ve arkadaş ihtiyacını karşılayan, toplumsal bir kurum olduğu söylenebilir. Oyun çocuğun yardımlaşma, paylaşma, iş birliği vb. prososyal davranışları kazanması açısından önemli olduğu gibi oyun içinde yapılan gözlemler, çocuğun daha iyi tanınmasına yardımcı olur.

Oyun içinde yapılan gözlemler çocuğun liderlik özelliklerine sahip olup olmadığı, oyunlarda girişimci veya çekingen davrandığı, arkadaşları ile iyi ilişkiler kurup kurmadığı, işbirlikçi ve paylaşımcı olup olmadığı, sorumluluklarını yerine getirip getirmediği, haklarını korumasını bilip bilmediği kolayca arkadaş edinip edinmediği, yalnız kendi çıkarlarını düşündüğü vb. özellikleri yönünden tanınmasını sağlar. Oyun sırasında yapılan gözlemlerden elde edilen bu bilgiler çocuğun başkaları ile sosyal ilişkileri ve iş birliği ile ilgili davranışlarının gelişip gelişmediğini ortaya koyar. Böylece çocuğun geliştirilmesi ya da düzeltilmesi gereken davranışlarını saptama ve gerekli önlemleri zamanında alma imkânı elde edilmiş olur.

Anaokullarına devam eden çocuklar hem yetişkinlerle hem de farklı yaş grubundaki çocuklarla etkileşimde bulunma imkânını elde eder. Böylece çocuk hem yaşlıları ile hem de kendisinden daha büyük ve küçük çocuklarla bir arada oynamayı, onların istekleri ile kendi istekleri çatıştığı zaman kimseye zarar vermeden elde etmeyi öğrenir. Çocuğun kendi gelişim düzeyine göre daha ileri seviyede gelişim özelliklerine sahip çocuklarla bir arada olması, gelişmiş olan davranışları model alma fırsatını yaratır. Bu nedenle farklı yaş grubundaki deneyimlerin, çocuğun sosyalleşmesine ve iletişim becerilerinin gelişmesine katkısı olacağı söylenebilir (Metin, 1993; Oktay, 1984).

Bazı anne-babalar aşırı koruyucu tutumları nedeniyle çocuğun kendi kendine yapması gereken işleri yapmasına ve ihtiyaçlarını karşılamasına fırsat vermezler. Bu nedenle çocuğun ihtiyacı anne-babası tarafından karşılanır. Karşılaştığı sorunlar yine onlar tarafından çözümlenmeye çalışılır. Çocuğa bebekçe muamele yapılır. Böylece çocuk anne-babaya karşı aşırı bir bağılılık geliştirir ve onlardan kolay kolay kopamaz. Oysa anaokullarında çocuğa kendi ihtiyaçlarını kendisinin karşılamasına ve kendi sorunlarına kendisinin çözüm yolları bulmasına fırsat verilir. Böylece anaokulundaki yaşantılar, çocuğun anneden kopmasına ve bağımsız davranışlarının artmasına yardımcı olur.

Okul öncesi eğitimin sosyal gelişim üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmacılar okulöncesi eğitim imkânlarından yararlanan çocukların bağımsızlık, girişkenlik, katılım, merak ve çevrelerine ilgi gösterme gibi davranışlarında olumlu gelişmelerin olduğunu saptamışlardır. Ayrıca çocukların okul öncesi eğitim kurumuna devam etme süresi arttıkça anti-sosyal davranışlarının azaldığı gözlenmiştir (Gürkan, 1982; Türkoğlu, 1993; Yavuzer, 1995).

Okul öncesi eğitim kurumları çekingen, sıkılgan çocukların daha girişken ve güvenli olmalarına imkân sağlar. Ayrıca anne-babaları tarafından çok şımartılmış çocukların bencil davranışları, anaokulundaki eğitim ve etkileşim sonucunda azalır. Çocuklar daha toplumsal davranmayı öğrenir (Yörükoğlu, 1996; Türkoğlu, 1993). Hacettepe Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Bölümü, Anaokuluna devam eden 3,5-6 yaş grubundaki 90 çocuğun anne babalarının anaokulundan beklentilerini belirlemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; annelerin %35,6'sının, babaların %41'inin "sosyal davranışları öğrenir" beklentisinin birinci sırayı aldığını ortaya koymuştur. Anne-babalar, anaokulunun, çocuklarını sosyal ve akademik yönden ilkökula hazırlayacağını düşündüklerini belirtmişlerdir (Metin ve Arı, 1993). Bu bulgular, anne-babaların anaokulundan, çocuklarının sosyal yönden gelişmelerini sağlama beklentisi içinde olduklarını ortaya koymaktadır.

Anaokullarının çocuğun sosyal yönden gelişmesine yardımcı olabilmesi ve anne-babaların beklentilerine cevap verebilmesi, iyi bir eğitim programının yanı sıra yeterli bir öğretmenle mümkündür. Okul öncesi eğitimin amaçlarına ulaşmasında fiziksel ortam, araç-gereç ve program ne kadar yeterli olursa olsun, belirlenen hedeflerin gerçekleşmesi, programı uygulayacak öğretmenin nicelik ve nitelik yönünden yeterli olmasına bağlıdır. Çocuklar için hazırlanmış uygun fiziksel ortam, yeterli araç gereç ve iyi hazırlanmış bir eğitim programı, istenen davranışlara sahip ve bu davranışları çocuklara kazandırabilecek nitelikteki bir öğretmenle anlam kazanır (Cass, 1975).

Öğretmenlerin olumlu sosyal davranışları teşvik etmesi ve çocukları bu davranışlara yöneltmesi, çocuklarda sosyal etkileşimi artırarak, anti-sosyal davranışları azaltmaktadır. Öğretmenin prososyal davranışlar sergileyerek model olması da çocukların bu davranışları göstermedeki istekliliklerini artırmaktadır (Bandura, 1986; Honig, 1982).

Bu nedenle iyi bir öğretmen fiziksel görünümüne gösterdiği itinaı, sosyal davranışlarına da göstermelidir. Ayrıca çocukları grup etkinliklerine yöneltebilmelidir. Grup etkinliklerinde çocukların birbirlerine yardımcı olmalarını sağlamalıdır. İş birliği yapmalarına ve başkalarını rahatsız etmeyecek şekilde konuşup tartışmalarına uygun bir eğitsel ortam hazırlamalıdır. Okul öncesi öğretmenleri, eğitim programlarını hazırlarken, bu yaş çocuklarında akademik ve yapılandırılmış çalışmalara çok fazla yer vermenin, çocukların sosyal becerileri kazanmalarını engelleyeceğinin bilincinde olmalıdırlar.

2.4. Kültür

Görsel 8. Kültürler değer verdikleri şey bakımından farklılık gösterirler.

İnsan belli bir zaman ve yörede, sosyal ve kültürel bir ortam içinde yaşar. Bireyin yaşamı, içinde bulunduğu çevreye uyum sağlama çabası içinde geçer. Uyum sağlama çabası doğumdan başlayarak yaşam boyu devam eder. Doğuştan getirilen genetik özellikler ve kültür, bireyin kişiliğini oluşturur. Farklı kültürlerde farklı kişilik tiplerinin bulunması, son zamanlarda üzerinde durulan önemli konulardan biridir.

Uzmanlar kişilik özelliklerinin belirlenmesinde toplumsal etkiye önem verirler. Özellikle etnologların araştırmaları, insanın davranış özelliklerinin tümünü kişiliğin, içinde gelişip şekillendiği sosyal ve kültürel çevre tarafından etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Kültürler değer verdikleri şey bakımından farklılık gösterirler. Kültürler iki farklı türe ayrılabilir. Bunlar kolektivist ve bireyci kültürlerdir. Kolektivist kültürler uyum, otoriteye saygı ve grup refahı değerlerini vurgularken, bireyci kültürler kendini ifade etme ve bireysel başarı değerlerini vurgulamaktadır. Ancak bu iki kültür türü içinde başka farklılıklar da vardır. İfade edilen kültürel değerler önemlidir çünkü bu değerler çocukların davranışlarını ve gelişimlerini etkilemektedir. Çocuklar kültürlerinin değerlerini yansıtacak şekilde davranırlar. Margaret Mead, Samoe ve Yeni Gine'deki gençlerin farklı kişilik niteliklerini, bağlı oldukları toplumun kültürel özellikleri ile açıklamaktadır. Mead bir çalışmasında cinsiyetler arasındaki kişilik farkları üzerinde durmuştur. Batı toplumunun kadına özgü ve erkeğe özgü olarak nitelendirdiği kişilik özelliklerinin biyolojik cinsiyet farklılıklarına göre değil insanların içinde yaşadıkları sosyal ve kültüre şartlara göre değiştiğini saptamıştır (Başaran, 1992).

Her kültürün kendilerine özgü dünyaları, ahlak ve yaşam biçimleri vardır. Yeni doğmuş çocuk ne kendi toplumunun kültüründen ne de başka toplumların kültürlerinden haberdar değildir. Ancak kısa bir süre içinde, çevresindeki canlı ve cansız varlıklardan kendi kültürünü öğrenmeye başlar. Kısa zamanda içinde yaşadığı toplumun kültürünü benimser. Her toplum, çocuklarını kendilerine özgü bir biçimde davranmak üzere yetiştirir (Binbaşioğlu, 1991).

Bir toplumun yaşam biçimi, o toplumdaki çocuk yetiştirme anlayışı ve yöntemlerini belirler. Ekonomik ilişkiler, gelenek ve görenekler başta olmak üzere, bir ülkenin tarihi, coğrafyası, ulusal kişilik yapısını oluşturur. Ailenin görevi toplumun kültürünü bir sonraki kuşağa aktarmaktır (Yörükoğlu, 1996).

Globelleşen dünyada kültürün çocukların sosyal gelişimi üzerindeki etkisine bir başka açıdan bakan araştırmacılar izleyen açıklamaları yapmışlardır. Toplumlar eğitim sistemlerini belirlerken kültürel değerlerini dikkate alırlar. Çocuklarını kendi kültürel değerlerinin beklentilerine uygun davranışlar geliştirecek şekilde yetiştirirler. Böylece çocukların içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamasına yardımcı olurlar. Kendi kültürünün dışında bir kültürde yaşamak zorunda kalan bir çocuğun sosyal uyumsuzluğunun en önemli nedenlerinden biri kültürler arası farklılıklardır. Çoğu çocuğun çoğunluk kültüründen olduğu sınıflarda farklı değerlere sahip diğer

kültürlerden çocuklar, çoğunluk kültüründen olan çocuklara sosyal açıdan yetkin görünmeyen tarzlarda davranabilirler. Bu tür algılamalar elbette, rahatsız olmuş, utanmış ve içe çekilmiş çocukların gerçek sosyal yeterlikleri üzerinde gerçek bir etkiye sahip olabilecektir (Biddle, Garcia-Navarez, Henderson, & Valero-Kerrick, 2013).

Bölüm Özeti

Bu bölümde bebeklik döneminden itibaren çocukların sosyal gelişimi üzerinde önemli etkiye sahip aile, okul, kültür, akran ilişkileri gibi değişkenlerin etkileri tartışılmıştır.

Kaynakça

- Asendorpf, J. B., & van Aken, M. A. (1994). Traits and relationship status: Stranger versus peer group inhibition and test intelligence versus peer group competence as early predictors of later self-esteem. *Child Development*, 65(6), 1786-1798.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall, Inc.
- Başaran, I. E. (1992). *Eğitim psikolojisi*. Ankara.
- Biddle, K. A. G., Garcia-Navarez, A., Henderson, W. J. R., & Valero-Kerrick, A. (2013). *Early childhood education: Becoming a professional*. Sage.
- Binbaşıoğlu, C. (1991). Çocuk eğitiminde yeni yöntemler. *Çağdaş Eğitim*, 16(116), Ankara.
- Blažević, I. (2016). Family, peer and school influence on children's social development. *World Journal of Education*, 6(2), 42-49.
- Bukatko, D., & Daehler, M. W. (2012). *Child development: A thematic approach*. Nelson Education.
- Cartledge, G., & Milburn, J. F. (1986). *Teaching social skills to children*. Pergamon Press.
- Cass, J. E. (1975). *The role of the teacher in the nursery school*. Pergamon.
- Çelik, E. G. (2015). Algılanan ebeveyn kontrolü ile ergen iyi oluşu arasındaki ilişkide duygusal özerklik ve empatinin aracı rolü. Unpublished master's thesis, Ankara: Ankara University.
- Feldman, R. S. (2018). *Development across the life span*. Pearson.
- Flannagan, D., & Hardee, S. D. (1994). Talk about preschoolers' interpersonal relationships: Patterns related to culture, SES, and gender of child. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40(4), 523-537.
- Friedberg, R. D. (1995). Allegorical lives: Children and their imaginary companions. *Child Study Journal*, 25(1), 1-21.
- Gilkerson, D. (1992). *Helping children develop socially and emotionally*. Brookings Cooperative Extensions Service.
- Gürkan, T. (1982). Neden okulöncesi eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(2), 215- 219.
- Honig, A. S. (1982). Prosocial development in children. *Young Children*, 37(5), 51-62.
- Jersild, A. T. (1974). *Çocuk Psikolojisi*. (Çeviren: G. Günce). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Johnson, J. E., & McGillicuddy-Delisi, A. (1983). Family environment factors and children's knowledge of rules and conventions. *Child Development*, 54(1), 218-226.
- Mangır, M. (1987). *Okul öncesi çocuklarda arkadaşlık kavramı*. 5. YA-PA. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Metin, N. ve Arı, M. (1993). *Anne babaların anaokulundan beklentileri*. YA-PA 9. Ankara: YA-PA Yayıncılık.
- Oğuzkan, Ş. ve Oral, G. (1983). *Okul öncesi eğitimi*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Oktay, A. (1984). *Okulöncesi eğitimde bazı temel kavramlar*. YA-PA I. İstanbul: YA-PA Yayınları.
- Perez-Felkner, L. (2013). Socialization in Childhood and Adolescence. In J. DeLamater & A. Ward (Eds.), *In Handbook of Social Psychology* (pp. 119-149), Springer Publishing.
- Poole, C., Miller, S., & Church, E. (2003). How children build friendships. *Early Childhood Today*, 18(2), 27-34.
- Proffitt, S. M., & Ladd, G. W. (1992). Mothers' perceptions and concerns about their preschool children's progress in peer relations. *American Educational Research Association*.
- Salmon, P. (1979). The role of the peer group. In Coleman, J. C. (Ed.), *In The school years* (pp.107-122), Methuen, London.
- Seyrek, H. ve M. Sun. (1992). *Çocuk oyunları okulöncesi eğitimde oyun dersi el kitabı*. İzmir: Müzik Eserleri Yayınları.
- Sheridan, M. D., Sharma, A., & Frost, M. (2008). *From birth to five years: Children's developmental progress*. Routledge.
- Sigelman, C. K., & E. A. Rider (2008). *Life-span human development*. US: Thomson.
- Szewczyk-Sokolowski, M., Bost, K. K., & Wainwright, A. B. (2005). Attachment, temperament, and preschool children's peer acceptance. *Social Development*, 14(3), 379-397.

Taylor, A. R., & Machida, S. (1994). The contribution of parent and peer support to Head Start children's early school adjustment. *Early Childhood Research Quarterly*, 9(3-4), 387-405.

Tuğrul, B. (1993). Okul öncesi dönemde etkin öğretmen modeli.9. YA-PA. Ankara: YA-PA Yayınları.

Turner, P. J. (1991). Relations between attachment, gender, and behavior with peers in preschool. *Child Development*, 62(6), 1475-1488.

Türkoğlu, A. (1993). 99 soruda eğitim bilimine giriş. Ankara: Ekin Yayınları.

Yavuzer, H. (1995). Ana-baba ve çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, H., Emre, O. ve Işık, K. (2018). Sosyo-ekonomik düzeyi düşük bölgede yaşayan ebeveynlerin tutumlarının belirlenmesi. III.

Uluslararası Çocuk Koruma Kongresi (30 Eylül - 3 Ekim). Ünye, Ordu.

Yörükoğlu, A. (1996). Çocuk ruh sağlığı. İstanbul: Özgür Yayınları.

Zenginleştirme Kaynakları

<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/viewFile/50/34>

Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (10 Temmuz 2019).

Resmî Gazete, (sayı: 30827). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190710-6.htm>

<https://sozluk.gov.tr/>

Görsel Kaynak

<https://www.istockphoto.com/tr>

Ünite Soruları

1. Çoğu kültürde sosyalleşmenin ana unsuru.....dir. Verilen boşluğu en uygun ifade ile tamamlayınız?

- A) Aile
- B) Ebeveynler
- C) Okul
- D) Kültür
- E) Arkadaşlık

2. Aşağıdakilerden hangisi ebeveynlik stillerinden biri değildir?

- A) Yetkeli
- B) Yetkeci
- C) İzin verici
- D) Kayıtsız
- E) Bağımlı

3. 'Güç kullanmayı içermektedir. Çocuğa yönelik düşük duyarlık ve yüksek kontrol davranışları yetkeci ebeveynlik tarzı ile özdeşleştirilmektedir'. Açıklaması verilen ebeveynlik stili aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Yetkeli
- B) Yetkeci
- C) İzin verici
- D) Kayıtsız
- E) Bağımlı

4. ‘Çocuklarını hem kontrol etme hem de onlara karşı sıcak davranma, iletişime açık olma ve çocuğun gelişimsel gereksinimlerine saygı duymaya yönelik bir ebeveynlik tarzını benimsemişlerdir. Çocuklarına her konuda rehberlik ve eşlik ederler. Net ve tutarlı sınırlar koyarlar.’ Açıklaması verilen ebeveynlik stili aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Yetkeli
- B) Yetkeci
- C) İzin verici
- D) Kayıtsız
- E) Bağımlı

5. ‘Çocuklarına yönelik düşük beklenti içindedirler ve çok az disiplin uygularlar. Çocuklarının davranışları üzerinde çok az sınır koyar veya hiç kontrol etmezler’. Açıklaması verilen ebeveynlik stili aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Yetkeli
- B) Yetkeci
- C) İzin verici
- D) Kayıtsız
- E) Bağımlı

6. Aşağıdakilerden hangisi yetkeci/otoriter ebeveynlik stiline ergenlik dönemi olası sonuçlarından biridir?

- A) Ortalama akademik ve sosyal beceriler
- B) Yüksek benlik saygısı, mükemmel sosyal beceriler, güçlü prososyal ilgi, yüksek akademik başarı
- C) Zayıf öz-denetim
- D) Zayıf akademik performans
- E) Düşmanlık, isyan-ayaklanma, uyuşturucu bağımlılığı

7. Aşağıdakilerden hangisi yetkeli/demokratik ebeveynlik stiline orta çocukluk dönemi olası sonuçlarından biridir?

- A) Yüksek bilişsel ve sosyal yeterlilik
- B) Ortalama bilişsel ve sosyal yeterlilik
- C) Düşük bilişsel yeterlilik
- D) Düşük sosyal yeterlik
- E) Agresiflik ve yıkıcılık

8. Aşağıdakilerden hangisinde Gelişim psikoloğu William Damon'a göre arkadaşlık aşamaları sırasıyla verilmiştir?

- A) Güvene dayalı arkadaşlık aşaması/ Psikolojik yakınlığa dayalı arkadaşlık aşaması/ Diğerlerinin davranışlarına dayalı arkadaşlık aşaması
- B) Diğerlerinin davranışlarına dayalı arkadaşlık aşaması/ Psikolojik yakınlığa dayalı arkadaşlık aşaması/ Güvene dayalı arkadaşlık aşaması
- C) Güvene dayalı arkadaşlık aşaması/ Diğerlerinin davranışlarına dayalı arkadaşlık aşaması/Psikolojik yakınlığa dayalı arkadaşlık aşaması
- D) Psikolojik yakınlığa dayalı arkadaşlık aşaması/Diğerlerinin davranışlarına dayalı arkadaşlık aşaması/Güvene dayalı arkadaşlık aşaması/
- E) Diğerlerinin davranışlarına dayalı arkadaşlık aşaması/Güvene dayalı arkadaşlık aşaması/ Psikolojik yakınlığa dayalı arkadaşlık aşaması

9. Gelişim psikologu William Damon'a göre diğerlerinin davranışlarına dayalı arkadaşlık aşaması ortalama kaç yaş aralığında görülmektedir?

- A) 4-7 yaş
- B) 8-10 yaş
- C) 11-15 yaş
- D) 4-5 yaş
- E) 2-4 yaş

10. Gelişim psikologu William Damon'a göre güvene dayalı arkadaşlık aşaması ortalama kaç yaş aralığında görülmektedir?

A) 4-7 yaş

B) 8-10 yaş

C) 11-15 yaş

D) 4-5 yaş

E) 2-4 yaş

CEVAP ANAHTARI

1. b 2. e 3. b 4. a 5. c 6. a 7. a 8. e 9. a 10. b

3. KLASİK TEORİLER IŞIĞINDA KİŞİLİK VE SOSYAL GELİŞİM - 1

Giriş

Bir önceki bölümde sosyal gelişimi etkileyen faktörler verilmiş bu bölümde ise teoriler ışığında sosyal gelişim anlatılmıştır. Literatüre bakıldığında çeşitli gelişim teorilerinin sosyalleşme süreci ile ilgili anlayışı etkilediği görülmektedir. Bu bölümde bu anlayışı etkileyen olgunlaşma teorisyenleri Arnold Gesell, G. Stanley Hall ve psikanalitik teorisyenler Sigmund Freud, Erik Erikson-James Marcia, Harry Stack Sullivan görüşleri incelenmiştir.

3.1. Olgunlaşma Teorisi

Olgunlaşma teorisi, çocuk gelişimi teorilerinin en eskisidir. Olgunlaşma teorisi, psikolog ve çocuk doktoru olan Arnold Gesell tarafından geliştirilmiştir.

3.1.1. Arnold Gesell

Arnold Gesell çocukların sosyal gelişimine olgunlaşma görüşü çerçevesinde en çok katkıda bulunan psikologdur. Sosyal gelişim de dâhil olmak üzere farklı alanlarda çocukları doğumdan on yaşına kadar ayrıntılı olarak gözlemlemiş ve konu ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Gesell teorisini üç temel varsayım üzerine kurmuştur. Bunlar,

- Gelişim biyolojik bir temele sahiptir,
- İyi ve kötü yıllar dönüşümlüdür,

- Vücut tipleri (endomorf, ektomorf, mezomorf) kişilik gelişimi ile ilişkilidir.

Gesell yaşla birlikte ortaya çıkan kuvvetlerin çocukların gelişimini belirlediğini ileri sürmüş ve yaşlara göre normlar üretmiştir. Yani çocukların olgunlaşma zaman çizelgesine göre belirli davranışlar sergilemesini beklemiştir. Araştırmacılar bunun ebeveynler ve eğitimciler için belirli bir yaştaki çocuklarda normatif bir davranış görmek için çok yararlı olabileceğini ileri sürmüştür.

Bu teori çocukların gelişimi üzerinde en fazla etkiye genetik yapının sahip olduğunu öne sürmektedir. Bireyler olgunlaştıkça kalıtsal potansiyelleri ortaya çıkar. Kalıtsal potansiyeller olumsuz çevresel koşullar nedeniyle engellense bile bu potansiyeller çevresel koşullar tarafından oluşturulamaz veya geliştirilemez. Aslında, eğer bir çocuk herhangi bir gelişimsel sorundan muzdaripse sorunun çocuğun çevresi ve koşullarının sonucu olarak değil çocuğun kendisinden kaynaklandığına inanılmaktadır. Bu nedenle Gesell çocukların kendi zihinsel yapılarına sahip olduklarını ve kendi hızlarında gelişmeleri gerektiğini kabul etmiştir.

Bu teoriye göre eğitim her çocuğun gelişimsel örüntüsüne duyarlı olmalıdır. Eğitim ortamlarının çocukların gelişim modellerini takip ederek çocukların gelişiminin, ihtiyaçlarının ve ilgi alanlarının desteklenmesi gerektiğine inanmıştır. Öğretmenler bir çocuğun bildikleri ve yapabilecekleri ile çocuğun bilmesi ve yapmasına yardımcı olmak için sağlanan eğitim faaliyetleri arasında bir eşleşme sağlamalıdır.

Doğal tezahürlerinden önce istenen davranışları yaratmaya yönelik özel girişimlerden kaçınılmalıdır çünkü bu tür zorlama zararlı olabilir. Daha yüksek bir seviyede çalışmaya zorlanan çocuklar yetersiz gelişir, değer ve özgüven duygusu olumsuz yönde etkilenebilir. Ancak, çocukların beklenen olgunlaşma düzenleri gelişmezse müdahale gerçekleştirilebilir.

3.1.2. G. Stanley Hall

Bir diğer olgunlaşma teorisini G. S. Hall'dır. Eğitimin gelişmeyi izlemesi gerektiği fikri G. Stanley Hall'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Bu fikir eğitimde hazır oluş kavramını ortaya çıkarmıştır. Hazır oluş çocuğun belirli bir eğitim türünden yararlanabildiği bir noktadır. Genellikle hazır oluş durumu kronolojik yaşla ilgilidir. Örneğin bir çocuğun anaokuluna veya ilkokula kabulü doğum tarihine göre belirlenir. Kronolojik yaş kullanılır çünkü bir çocuğun yaşı kabaca olgunlaşmasıyla ilişkilidir ve çocuğun doğum tarihi zihinsel yaştan daha görünür bir kriterdir. Ancak bazı çocuk gelişimi uzmanları hazır bulunuşluğu belirlemek için yaştan ziyade gelişim olgunlaşması veya başka bir yöntem kullanılmasını önermiştir (Berry, 2018; Spodek, & Saracho, 1999; Saracho, & Spodek, 2008).

3.2. Psikanalitik Teori

Psikodinamik teori çocukların sosyal gelişiminin önemli bir yönü olan kişiliğe odaklanmıştır. Psikanaliz yetişkinlerin kişilik sorunları ile ilgili olmasına rağmen çocukluk deneyimlerinin yetişkin kişiliğini nasıl etkilediğini anlamaya yardımcı olmuştur. Çocukluk hakkında önemli bilgiler sağladığı için çocuk gelişimi çalışmalarına eklenmiştir. Çocukların kişiliğine katkıda bulunan teorisyenler arasında Sigmund Freud, Erik Erikson, Harry Stack Sullivan bulunmaktadır.

Bu teorilerde duygulara ve kişiliğe daha fazla önem verilmektedir. Teoriler ilişkilerle ilgilidir ve kökleri genellikle yirminci yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olan Sigmund Freud'un çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çerçevede bu bölümde öncelikle Freud'un kuramı daha sonra Freud'un teorisinin en iyi takipçisi olarak bilinen Erik Erikson'un kuramı ve Freudcu kuramın insanın toplum ve kültürle ilişkisine dair söyleyecek bir sözü olmamasını öne sürerek bu gruptan ayrılan Harry Stuck Sullivan'ın kuramı tartışılmıştır.

3.2.1. Sigmund Freud'un Psikanalitik Teorisi

Freud kişilik yapısı ve gelişimini,

- Topografik
- Yapısal ve
- Psikoseksüel gelişim kuramlarıyla açıklamıştır.

Aşağıda önce Freud'un topografik kuramı ve yapısal kişilik kuramının temelini oluşturan üç kişilik sistemi hakkında kısa bir bilgi verilip daha sonra psikoseksüel gelişim kuramı anlatılmıştır.

3.2.1.1. Freud'un Topografik Kişilik Kuramı

Freud çalışmalarında önce topografik kişilik kuramı üzerinde durmuştur. Bu kurama göre zihinsel süreçler:

- Bilinç,
- Bilinç öncesi ve
- Bilinçaltı ya da bilinçdışı olmak üzere üç kavram üzerinde şekillenmektedir.

Freud'a göre bilinç dış dünyadan algılanan ya da bedeninin kendi içinden gelen algıyı fark eden zihin bölgesidir. Bilinç öncesi dikkati zorlayarak bilinç düzeyinde algılanan bilişsel olaylardır. Bilinçdışı/bilinçaltı bireyin davranışlarını yönlendiren güdülerdir. Freud topografik kişilik kuramında özellikle bilinçdışının insan hayatında büyük etkiye sahip olduğunu belirtmektedir.

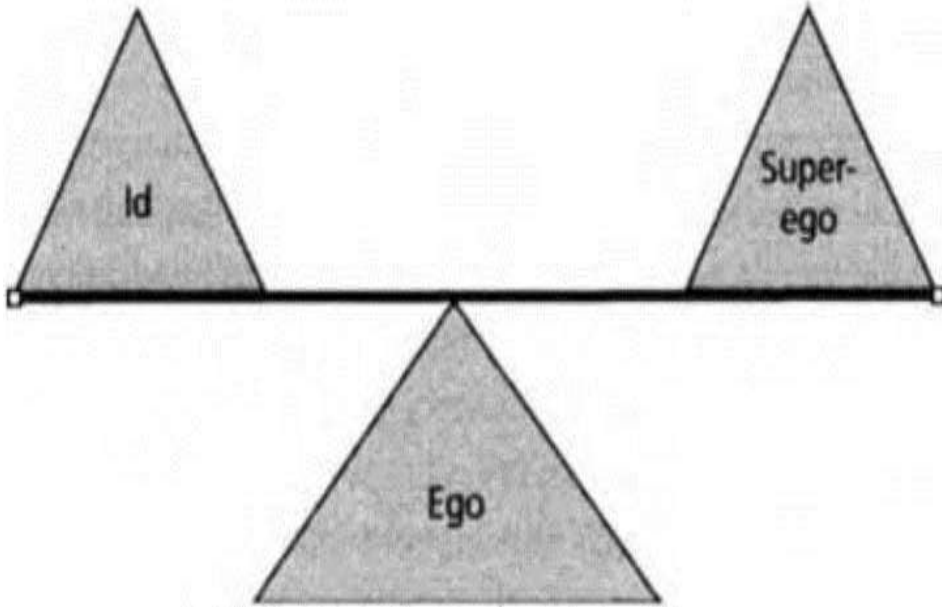
3.2.1.2. Freud'un Yapısal Kişilik Kuramı

Freud kişiliğin üç temel sistemi olduğunu ileri sürmüştür. Sürekli olarak birbiriyle etkileşerek bireyin davranışlarını yönlendiren bu üç temel sistem id, ego, süperegodur. İd (ilkel/alt benlik), ego (benlik) ve süpereo (üst benlik) beş psikoseksüel aşamadan oluşan bir dizi içinde gelişmektedir.

İd doğumda mevcut olan her şeydir. Tek işlevi doğuştan gelen biyolojik içgüdüleri tatmin etmek ve bunu hemen yapmaya çalışmaktır. İd bebeklerde gözlemlenebilir. Bebekler tümüyle id'i ile hareket etmektedir. Aç olduğunda veya altı ıslandığında, ihtiyaçları karşılanana kadar ağlamakta, sabretmeyi bilmemektedir.

Ego çocuğun algılama, öğrenme, hatırlama ve akıl yürütme yeteneklerini yansıtan kişiliğin bilinçli, rasyonel bileşenidir. Görevi içgüdüleri tatmin etmenin gerçekçi yollarını bulmaktır. Aç olan çocuk nasıl yiyecek aldığını hatırlayarak, annesini arar ve kurabiye der. Ego ları olgunlaştıkça çocuklar mantıksız id'ini kontrol etme ve ihtiyaçlarını kendi başlarına tatmin etmenin gerçekçi yollarını bulma konusunda daha iyi olmaktadır.

Kişiliğin son bileşeni süpereo ise vicdan merkezidir. 3-6 yaş aralığında ebeveynlerin ahlaki değerlerini ve standartlarını içselleştirdikçe gelişmektedir. Süpereo ortaya çıktığında, çocuklar yetişkinlerin iyi ya da kötü olduğunu söylemesine ihtiyaç duymaz. Kendi ihlallerinin farkında olur ve etik dışı davranışlarından dolayı kendisini suçlu ya da utanmış hissederler. Yani süpereo gerçekçi bir iç sansürdür. Süpereo, ego'nun id'in istekleri için sosyal olarak kabul edilebilir çıkış yolları bulması hususunda ısrar eder (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. İd, ego, süpereo'nun işleyişi ile ilgili görsel (Abbott, 2001).

Süpereo'nun iki yönü vardır. Bunlar vicdan ve ego idealidir. Vicdan id'den gelen dürtüleri sansürler ve cezadan kaçınmak için cezaları ve uyarıları içselleştirir. Ego ideali, ödüllendirilen, olumlu ve teşvik edilen davranış tipini temsil eder. Vicdan ve ego ideali birlikte, vicdan üzerinden utanç ve suçluluk gibi duygular, ego ideali üzerinden gurur ve öz saygı gibi duygularla egoya ihtiyaçlarını iletir ve bu şekilde bireyin davranışını şekillendirmeye yardımcı olur (Abbott, 2001).

Freud'un psikanalitik teorisinde çocuklar kendi kendini doyurmaya (id) yönelik doğuştan gelen irrasyonel cinsel ve saldırgan dürtülerle doğar. 4-6 yaş arasında saldırganlık ve cinsel dürtüleri ve ebeveyni yönelik düşmanlık besleme veya ebeveyn sevgisini kaybetme arasındaki çatışmayı çözmenin bir yolu olarak vicdan (süpereo) geliştirir (Eisenberg, Fabes, & Spinrad, 2006).

3.2.1.3.Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı

Freud'un kişilik teorisinin son kısmı bireyin çeşitli evrelerden geçerken ortaya çıkan libidinal enerjisi ile ilgilidir. Freud cinsel enerjinin insanların yaşamları boyunca en önemli motive edici güç olduğuna inanmıştır. Ancak cinsel enerji cinsel ilişki anlamına gelmemekte beden tarafından hissedilen tüm zevkli duyuları ifade etmektedir. Hastalarının zihinsel rahatsızlıklarını sık sık bastırdıkları çocukluk çağı cinsel çatışmaları etrafında döndüğünü belirtmiştir.

Freud'un cinsellik görüşü, parmak emme ve idrar yapma gibi aktiviteleri içermektedir. Freud'a göre cinsellik içgüdüleri olgunlaştıkça, odağı vücudun bir kısmından diğerine değişmekte ve her değişim psikoseksüel gelişimin yeni bir aşamasına götürmektedir. Her psikoseksüel aşama, çocuğun üstesinden gelmesi gereken psikolojik zorlukları beraberinde getirmektedir. Freud çocuğun psikoseksüel gelişimin herhangi bir aşamasını başarılı bir şekilde müzakere edemediği durumda içinde bulunduğu aşamada sabitleneceğine inanmıştır. Bu durum yaşandığında ise yetişkin olduğunda o aşamanın bazı özelliklerini koruyacaktır. Örneğin oral aşamada sabitlenmiş bir çocuk, belki de çocukluk boyunca başparmağını emerek ağızdan zevk almaya devam edecektir. Yetişkin olduğunda ise parmak emmenin yerini sigara içme veya sakız çiğneme gibi başka bir alışkanlığı alacaktır. Freud'a göre fiksasyonun şiddetli olması yetişkinlikte nevroza yol açmaktadır. Freud, nevrozun çocukluk temelli olduğunu ileri sürmüştür.

Freud'a göre her aşamada optimum gelişme, her dönemin kendine özgü ihtiyaçlarını karşılayan bir ortama bağlıdır. Bu nedenle Freud ebeveynlerin her psikoseksüel aşamada çocukları ile ince bir çizgide yürümeleri gerektiğine inanmıştır. 4 yaşındaki bir çocuk kimliğini belirleyecek bir babaya ve uyarıcı sağlayan bir anneye ihtiyaç duyar. Yetersiz bir erken çevre, çözülmemiş sorunlar ve karşılanmayan ihtiyaçların izinin kalmasına neden olacaktır ve bunlar daha sonraki aşamalara iletilecektir.

Çocuğun ihtiyaçlarının çok fazla veya az karşılanmasının, çocuğun herhangi bir faaliyete takıntılı hale gelmesine neden olduğunu düşünmüştür. Daha sonra çocuk bu faaliyete saplanabilir (gelişim durabilir) ve yaşam boyunca bazı yönleri sabit kalabilir. Örneğin başparmağını emmesi nedeniyle şiddetle cezalandırılan ve çatışılan bir bebek bu oral fiksasyonu yetişkin olduğunda sigara içme gibi temsil faaliyetlerle gösterecektir. Erken deneyimin, özellikle erken aile deneyiminin biçimlendirici rolüne yapılan bu vurgu psikanalitik teorilerin ayırt edici özelliğidir. Bu görüşe göre yaşamın ilk 5-6 yılı bireyin kişiliğinin gelişimi için kritik bir öneme sahiptir.

Freud'un teorisinin en tartışmalı yönü fallik evre (3-6 yaş) tanımlamasıdır. Bu evrede çocuklar aynı cinsiyetteki ebeveynine karşı bir rekabet geliştirmektedir. Bu duruma erkek çocuklar için Oedipus karmaşası ve kız çocuklar için Elektra kompleksi denmiştir. Freud, bu tür rekabet çatışmaları sonucu yaşanan kaygının çocuğun aynı cinsiyetten ebeveyn rakibiyle özdeşleşene kadar süreceğini ve bu sürecin vicdan gelişimi için birincil etkiye sahip olduğunu söylemiştir.

Freud kişiliğimizin birçok yönünün erken çocukluk çağındaki dürtülerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Erken çocukluk deneyimleri ve çatışmaları yıllarca bireye musallat olabilmekte ve kişiliklerini etkileyebilmektedir. Ebeveynlerin yaşamın ilk birkaç yılında cinsellik ve saldırganlık dürtülerini yönetme yolları, çocuklarının davranışlarını ve karakterlerini şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Bazı çocuklarda dürtü ve sosyal beklentiler arasındaki çatışma çözülmeden kalmakta ve böylece düşünceleri, duyguları ve davranışı doğrudan etkileyen içsel çatışmalar haline gelmektedir. Freud çatışmaların veya psikolojik bozulmaların kaynakları olarak,

- Fiziksel olgunlaşma,
- Dışsal zorlanmalar,
- İçsel çatışmalar,
- Kişisel yetersizlikler ve
- Kaygıyı göstermektedir.

Fiziksel olgunlaşma: Sinir sistemi, motor gelişim, hormonal değişiklikler, içgüdüler vb. meydana gelen değişiklikleri içermektedir. Olgunlaşma ile ilgili değişikliklerinin her biri yeni olasılık ve yeni problemler doğurur. İçgüdüler özellikle önemlidir. Olgunlaşma, içgüdülerini tatmin etmeye çalışan çocukları hem aktiviteye iter hem de bedensel haz alanı değiştikçe onları evreden evreye hareket ettirir.

Dışsal zorlanmalar: İhtiyaçların anında ifade edilmesine izin vermeyen insanlardan veya olaylardan ortaya çıkar. Onlar, çocukların enerjilerini dolaylı yollardan deşarj etmeye ve geciktirmeye zorlar ve bir gerilim oluşmasına neden olur.

İçsel çatışmalar: İd, ego ve süpereo veya içgüdüler ve bastırma arasındaki savaştan kaynaklanır.

Kişisel yetersizlikler: Bireyin ihtiyaç duyduğu, ancak eksik olduğu bazı beceri, bilgi, yetenek veya deneyimlerdir. Örneğin, bir çocuk bir akran grubuna katılmak isteyebilir, ancak gruba girmek için çok utangaç veya oyun içinde çok sakar olabilir.

Kaygı/anksiyete: Çocuk fiziksel veya psikolojik olumsuz hissettiğinde ortaya çıkan hoş olmayan bir duygudur. Değerli bir sevgi nesnesini kaybetme korkusu yaygın bir örnektir.

3.2.1.4. Freud'un Psikoseksüel Gelişim Evreleri

Freud sosyal gelişimin bir psikoseksüel aşamalar dizisi yoluyla devam ettiğini savunmuştur. Her aşama cinsel enerjinin (libido) odak noktası olan belirli bir vücut bölgesi ile ilişkilidir. Her aşamada çocuk, cinsel enerjinin toplum tarafından kabul edilebilir şekilde değerlendirileceği bir çatışma ile karşı karşıyadır. Freud belirli bir aşamada çatışma yoluyla çok fazla enerji harcandıysa, çocuk kişilik gelişimini kalıcı olarak yaralayacak bir fiksasyon geliştirebilir. Freud doğumdan ergenlik dönemine kadar duygusal açıdan 5 gelişim evresi olduğunu söylemiştir. Aşağıda Freud'un psikoseksüel gelişim evreleri tartışılmıştır.

Oral evre (0-1 yaş)

Bu evrede bebek için haz kaynağı ağızdan besin almaktır. Ağız, dudaklar ve dil bebek için ilk zevk merkezleridir ve ilk bağlanma, genellikle annesi olmak üzere ağız bölgesine zevk veren kişiye yöneliktir. Bu ilişkilerden hoşnutsuzluk duyması, bakıcı ile arasında sıkı bağlar kurulmasını sağlar. Normal gelişim için bebek, en uygun miktarda oral uyarıma ihtiyaç duyar. Optimal düzeyde uyarım mevcut değilse, libidinal enerji oral doyum moduna bağlı kalabilir. Freud'un terimleriyle sabitlenir. Böyle bir birey ileride sözlü zevkler için güçlü bir tercihe sahip olur. Yani bebek hayatta kalmak için gerekli beslenmeyi sağlayan anne tarafından sağlanan kurallar dâhilinde oral zevk arayışı ile karşı karşıyadır. Bebeğin oral ihtiyaçları engellenirse, bağımlılık ihtiyaçları gelişebilir ve sonraki aşamalara geçebilir (örneğin, okul çağındaki bir çocuğun öğretmene bağımlı, yapışkan bir şekilde davranması gibi).

Anal evre (1- 3 yaş)

Yaşamın ikinci yılında, libido sfinkter kaslarına geçer. Bedensel olarak olgunlaştıkça bebeğin anal bölgesi giderek daha hassas hale gelir. Fiziksel olgunluk beraberinde ebeveynlerin tuvalet eğitime yönelmesini sağlar. Freud'a göre çocuğun bu aşamayı başarıyla tamamlamasının anahtarı ebeveynlerin tuvalet eğitimi nasıl yönettiğidir. Çocuğun lazımlığı vardır. Dışkısını tutmaya ya da bırakmaya karar verebilir. Gelişimin bu noktasında çocuk kendi kendini yönetebilir. Tuvalet eğitimi büyük bir savaş haline gelirse, enerjinin bir miktar sabitlenmesi meydana gelebilir. Bu aşamada çatışmanın çözülmemesi, bakıcılar dışkının önemini aşırı vurguladığında ve çocuk değerli bir şey kaybettiğine inanmaya başladığında bencilik gibi kalıcı özellikler ile sonuçlanabilir.

Fallik evre (3-5 yaş)

Freud'un kişilik gelişimi açısından en önemli olduğunu öne sürdüğü aşamadır. 3 yaşından başlayan fallik aşamada libido cinsel organlara geçer. Başarılı bir şekilde müzakere edilmesi durumunda çocuk cinsiyet rolünü belirler ve süpereo kazanır. Bu aşamada çocuk zamanının büyük bölümünü bir grup içinde geçirir. Kıskançlık ve rekabet duyguları ortaya çıkar. Cinsiyet organları dâhil bütün bedenini keşfeder. 3-4 yaş civarında cinsel organlar daha hassas hale gelir. Cinsel organlar cinsel enerjinin odağıdır. Bu yeni duyarlılığın işaretlerinden biri her iki cinsiyetten çocukların bu yaşta mastürbasyon yapmaya başlamasıdır. Freud'a göre bu aşamadaki fiksasyon yetişkin nevrozuna yol açmaktadır.

Cinsel organlardaki farklılıklar nedeniyle, bu aşama erkek ve kız çocukları için biraz farklıdır. Freud'a göre çocuk annesi için enest arzulara sahiptir ve babasını rakip (tanınmış Oedipus karmaşası) olarak görmektedir. Erkek çocuk, baba tarafından bu arzusunun keşfedileceğinden korkar ve annenin sevgisi için babayla rekabet edemeyeceğini kabul eder. Bu durumun yarattığı kaygıyı (kastrasyon endişesi) hafifletmek için, babanın isteklerine fazlasıyla uyumlu hale gelir, bu uyumda babanın özelliklerini üstlenerek başarılıdır. Bu tanımlama süreci boyunca, çocuk uygun bir cinsiyet-rol kimliği benimser ve babasının (ve muhtemelen toplumun) ahlaki değerlerini içselleştirir. Bu aşama ve bunun çözümü ile ilişkili çatışma kızlar için farklı şekilde devam etmektedir. Penissiz olduğunu belirten kız, istenen organa sahip olan kişi yani baba ile iletişim kurmaya çalışır. Onunla paylaştığı yakın duygusal bağ nedeniyle annesine öykünür çünkü bu babasını çekmenin bir yolu olabilir. Sonrasında annesiyle özdeşleşerek, uygun cinsiyet-rol kimliğini alır ve uygun sosyal adetleri içselleştirir.

Latent (gizil) evre (5-12 yaş)

Freud, gizil evreyi bir sonraki genital evrede yaşanacak olan büyük değişikliklerden önce bir tür dinlenme evresi olarak görmüştür. Bu evrede çocuk oedipus çatışmasının bir ön çözümüne ulaşmış yaşadığı fırtınadan sonra bir tür sakinleşme dönemine girmiştir. Bu aşamanın bariz özelliklerinden biri fallik aşamada yaşanan aynı cinsiyetten ebeveyn ile özdeşleşmenin şimdi aynı cinsiyetten başkalarına doğru olmasıdır. Bu yıllarda yaşanan akran etkileşimleri aynı cinsiyetin üyeleriyle gerçekleşmektedir. Aynı zamanda uyumun gösterildiği dönemdir. Çocuk yalnızca kendi kültürünün davranış biçimlerini öğrenmekle kalmaz yaşlıları arasında kabul edilmek için çabalar. Bu dönemde, çocuklar libidinal enerjilerini okul çalışması ve sosyal oyun gibi sosyal olarak kabul edilebilir alanlara yönlendirir. Bu, sosyal becerilerin geliştirilmesi ve yeni rol ve yeteneklerin kazanılması için önemli bir zamandır. Çocuk toplum dışına itilir ve yeterince saygı görmezse özgüven yitimine bağlı anksiyete giderek derinleşir.

Genital evre (12-18 yaş ve üstü)

Ergenlik döneminde hormonlar ve genital organlarda meydana gelen değişiklikler, çocuğun cinsel enerjisini yeniden uyandırır. Cinsel enerji artık insan üremesinin içgüdüsel amacı ile yaşa uygun heteroseksüel ilişkilere yönelmektedir. Bu dönemde daha olgun bir cinsel bağlanma şekli oluşur.

Bu dönemin başından itibaren çocuğun cinsel nesneleri karşı cinstir. Sevgi ve şefkat ortaya çıkmaya başlar, dostluklar daha iyi takdir edilir. Freud, herkesin bu dönem boyunca olgun bir heteroseksüel sevgi noktasına ulaşmadığı gerçeğine vurgu yapmıştır. Bazı insanlar tatminkâr bir oral dönem yaşamamış olduğundan sevgi ilişkilerinin temeli yoktur. Bu, ergenlikten yaşlılığa uzanan psikoseksüel aşamaların en uzunudur.

Aile ile gencin karşılıklı olarak birbirinden uzaklaşmaları, bağımsızlık ve olgunluk kazanmak için gerekli bir basamak olabilir. Gençler erken gelişen güvensizlik duygusundan kurtarılmalıdır. Yetersiz ve kendine güvenemeyen ana babalar, çocuklarının bağımsız görüşlerinden korku duyar ve kendi ölçülerine uygun davranmaları konusunda diretir. Böyle ana babaların çocukları aşırı ergenlik başkaldırıları içine sürüklenir.

Aşağıdaki tabloda Freud'un teorisinin özeti verilmiştir.

Tablo 1. Freud'un psikoseksüel gelişim evreleri (Bee, & Boyd, & 2014; Shaffer, 2009).

<i>Evre</i>	<i>Yaş</i>	<i>Açıklama</i>	<i>Duyarlı bölgeler</i>	<i>Gelişimsel görev (çatışma kaynağı)</i>	<i>Yetişkinlikte sabitlenen kişilik özellikleri</i>
Oral	0-1 yaş	Cinsellik içgüdüğü ağızda toplanmıştır. Bebekler emme, çiğneme ve ısırma gibi oral aktivitelerden zevk alır. Beslenme faaliyetleri özellikle önemlidir. Örneğin, çok erken veya aniden süttten kesilen bir bebek ileride yakın temasa ve eşine aşırı bağımlı olabilir.	Ağız, dudak, dil	Süttten kesme	Oral davranış, aşırı yeme, sigara içme, pasif olma ve kolay aldatılma
Anal	1-3 yaş	İstekli idrara çıkma ve dışkılama, cinsellik içgüdüünü tatmin eden birincil yöntem haline gelir. Tuvalet eğitimi çocuklar ve ebeveynler arasında büyük çatışmalar yaratır. Ebeveynlerin yarattığı duygusal iklimin kalıcı etkileri olabilir. Örneğin, tuvalet kazaları nedeniyle cezalandırılan çocuklar, dağınık veya müsrif olabilir.	Anüs	Tuvalet eğitimi	Düzenlilik, cimrilik, inatçılık.

Fallik	3-5 yaş	Zevk, cinsel organları uyarmaktan kaynaklanır. Erkekler için oedipus ve kızlar için elektra çatışması ortaya çıkar. Bu çatışmadan kaynaklanan kaygı, çocukların aynı cinsiyetten ebeveyn rakiplerinin cinsiyet-rol özelliklerini ve ahlaki standartlarını içselleştirmelerine neden olur.	Genital organlar	Oedipus karmaşası, aynı cinsiyetten ebeveyn ile özdeşleşme	Gurur, dikkatsizlik, çatışma
Gizil	5-12 yaş	Fallik evrenin travmaları cinsel çatışmaların bastırılmasına ve cinsel dürtülerin okul çalışmalarına ve güç oyununa dönüşmesine neden olur. Çocuk okulda daha fazla problem çözme yeteneği kazandıkça ve toplumsal değerleri içselleştirdikçe ego ve süper ego gelişmeye devam eder.	Özel bir alan yok, seksüel enerji gizil	Ego savunma mekanizmasının gelişimi	Hiçbir özellik oluşmaz: Fiksasyon oluşmaz.
Genital	12-18 yaş üstü	Ergenlik, cinsel dürtülerin yeniden uyanmasını tetikler. Ergenler bu dürtülerin sosyal olarak kabul edilebilir şekillerde nasıl ifade edileceğini öğrenmelidir. Gelişim sağlıklıysa, olgun cinsellik içgüdü, evlilik ve çocuk yetiştirme yoluyla tatmin olur.	Üreme organları	Olgun seksüel yakınlık	Hiçbir özellik oluşmaz: Yetişkinlerde diğerlerine samimi bir ilgi ve olgun seksüalite ortaya çıkar.

Freudcu psikanalitik teoride biyolojik gelişmenin psikolojik gelişimin temelini oluşturduğu görülmektedir. Doğuştan gelen cinsellik ve saldırganlık içgüdüleri mevcuttur. Fiziksel yönden olgunlaştıkça, bu içgüdülere yeni yollarla doyum aranmaktadır. İçgüdüler ve dış talepler arasındaki çatışmalar çözülmezse veya büyük zorluklarla çözülürse oral, anal veya fallik fiksasyonlar yaşanabilir. Bunlar yaşamın ileri döneminde çeşitli kişilik sorunlarının bilinçsiz nedenleri olabilir. Bu aşamalardaki çözülmemiş fiksasyonların, oral aşamayı çözemeyenler için başkalarına bağımlılık ve anal aşamayı çözemeyenler için temizlik ve kontrol gibi kişilik psikozlarına katkıda bulunduğu varsayılmıştır.

Freud'un görüşleri, vicdan ve ahlaki yargının gelişimi ile kontrol altına alınan içgüdüsel haz araçlarıyla karakterize edilmektedir. Ancak haz ve sosyalleşme arasındaki çatışma her zaman uygun bir şekilde çözülememektedir. İhtiyaçların uygun şekilde karşılanması için fırsat eksikliği öz-değer ve ilişki kurma duyguları üzerinde olumsuzluğa neden olmaktadır.

Freud bir dizi psikoseksüel aşamayı tanımladığı gelişim teorisinde yer alan aşamaların evrensel olduğunu, tüm kültürle gömülü olan gelişimsel insani ihtiyaçları yansıttığına inanmıştır. Erken çocukluk deneyimlerinin bireyin kişilik gelişimindeki önemini vurgulamıştır. Freud'un psikanalitik teorisi, psikologlar ve psikanalistlerin düşüncesini büyük ölçüde etkilemiştir. Ayrıca Freud'un çocuk gelişimine katkısı, sosyal çalışmacıları da etkilemiş Freudcu teorinin çeşitli öğelerini kabul etmek için motive etmiştir. Ancak tam olarak psikanalitik teoriyi kabul etmemişlerdir. Freud'un kişilik teorisine en yaygın iki eleştiri şudur:

1. İddialarını destekleyecek deneysel kanıtlara sahip değildir.
2. Davranışı açıklamakta ancak tahmin edememektedir. Örneğin Freud'un regresyon (gerileme) savunma mekanizmasını kullanmak daha büyük bir çocuğun neden parmaklarını emmeye döndüğünü açıklayabilir ama bunun olacağını tahmin edemez (Abbott, 2001; Ari, Üre ve Şahin Seçer, 2001; Bee, & Boyd, 2014; Pettit, 1992; Saracho, & Spodek, 2008; Shaffer, 2009). Freud'un teorisini eleştirenlerden biri de Erik Erikson'dur.

3.2.2. Erikson'un Psikososyal Gelişim Teorisi

Freud'un öğrencisi olan Erikson, neo-Freudcu olarak tanınmış bir bilim insanıdır. Freud gibi, Erik Erikson'da kişilik gelişimi teorisi önermiştir. Erikson kişiliğin epigenetik prensibe (kişiliğin gelişiminin önceden belirlenmiş bir aşama sırasını takip etmesi) göre çalıştığına inanmıştır. Gelişimin en önemli belirleyicilerinin erken çocukluk döneminde meydana geldiğini öne süren Freud'un aksine, gelişimin ömür boyu sürdüğünü öne sürmüştür. Erik Erikson Freud'un kişilik gelişimi üzerine düşüncelerini genişleterek Freud'un psikoseksüel aşamalarını bir dizi psikososyal aşamaya dönüştürmüştür.

Teorisinde her aşamada çocuğun bir sonraki aşamaya geçmeden önce çözülmesi gereken içsel kişisel çatışmalarının olduğunu vurgulamıştır. Yani çözümü sosyal uyumumuzu şekillendiren bir dizi yaşam krizleri ile karakterize bir teoridir. Her bir krizi müzakere etme ve çözme şeklimiz gelecekteki gelişimimiz üzerinde olumlu ya da olumsuz olabilecek bir etkiye sahiptir. Olumlu bir sonuç elde etmek için kişi krizi oluşturan iki karşıt tutum arasında bir denge kurmalıdır. Eğer kişi de karşıt tutum diğerine göre daha fazla gelişirse örneğin dünyaya güvendiğinden daha fazla güvensizlik duyarsa, uyumsuz eğilimler veya daha da kötüsü kalıcı habis eğilimler geliştirme riski taşır. Buna ilaveten kişiliğin sosyokültürel belirleyicilerine de değinmiştir. Bireylerin sosyal çevrelerindeki etkileşimler yoluyla yaşamları boyunca evrimleştiklerini varsaymıştır (Doherty, & Hughes, 2009; Shaffer, 2009).

3.2.2.1. Erikson'un Psikososyal Gelişim Teorisinin Temel Varsayımları

Tüm teorisyenler gibi Erikson gelişim ile ilgili görüşlerini açıklamak için teorisini bazı varsayımlara dayandırmıştır. Psikososyal gelişim aşamalarını incelenmeden önce bu varsayımlar ile ilgili kısa bir bilgi sunulmuştur.

Yaşam boyu psikososyal gelişim

Erikson' göre psikososyal gelişme yaşam boyu devam eden sekiz evreden oluşmaktadır. Birey, psikososyal gelişimin her yeni aşamasında kendini ve başkalarını görme şeklini düzenlemesini gerektiren farklı bir gelişimsel kriz ile karşılaşmaktadır. Erikson, tüm aşamaların ve aşamalardaki krizlerin tüm kültürler için geçerli olduğunu düşünmüştür.

Etkileşimci bir bakış açısı

Erikson etkileşimci bir gelişim perspektifine sahiptir. Erikson yaşa bağlı olarak ortaya çıkan ani niteliksel değişimleri vurgulamıştır. Örneğin ilk sosyal-duygusal aşamada, bebeklerin güven duygusu geliştirmeye doğuştan ihtiyacı vardır. Üçüncü sosyal-duygusal aşamada okul öncesi çağındaki küçük çocukların gelişen motor ve bilişsel becerilerini girişkenliğini sergileme yoluyla göstermeye doğuştan bir ihtiyacı vardır.

Sosyal-duygusal aşamaların sırası/düzeni içsel yasalar tarafından yönlendirilmesine rağmen sosyal ortam, yaşam deneyimlerinin doğasının belirlenmesinde önem taşımaktadır. Örneğin şehirde yaşayan çocuklar, kırsalda yaşayan akranlarından daha farklı aile beklentilerine, ekonomik koşullara ve güvenlik endişelerine maruz kalır. Hem kırsalda hem de şehirde yaşayan çocuklar iki ebeveynli ailede yaşamalarına, aynı aile gelirine sahip olmalarına ve aynı kalitede eğitim almalarına rağmen, sosyal ortamları hayatlarını farklı tarzlarda yapılandırmaya zorlayan farklı gerçeklikler yaratır.

Diğer faktörlerden daha da önemlisi çocukların sosyal ortamlarının çocuk için önemli diğer kişiler ile etkileşimleri tarafından belirlenmesidir. Çocukların sosyal etkileşimleri zaman içinde ebeveynleri, akranları, öğretmenleri, gençlik liderleri ve sosyal kurumları içerecek şekilde dışı doğru uzanır. Ebeveynler; çocukların sosyal ortamında özür dilerim, teşekkür ederim gibi basit sosyal kuralları tanıtan ilk ve en önemli etkenlerdir. Öğretmenler ve akran grupları; lider ve izleyici gibi sosyal rollerle onu tanıştırır. Aynı zamanda öğretmenler ve akranlar; işbirlikçi problem çözme gibi grup sosyal becerilerini pekiştirir. Gençlik kulüpleri; toplum projelerini kullanarak yaşanan yere hayranlık, azim ve sadakati güçlendirir.

Psikososyal gelişim ve ego kimliği

Erikson ego kimliğini pozitif benlik imajı (yani kendini tanıma ve kabul etme) ile sosyal standartların kabulü arasında bir denge olarak görmüştür. Sağlıklı bir benlik imajını sürdürürken toplum sınırları çerçevesinde işlev görebilen bireyler pozitif bir ego kimliğine sahiptir. Bu dengeleme eylemi, her aşamadaki krizin başarılı bir şekilde çözülmesiyle başarılıdır. Sonuç, erdemlerin içselleştirilmesidir. Örneğin ilk sosyal-duygusal aşamada bebeklerin umut duygusu, yeni ve potansiyel olarak tehlikeli deneyimlerle karşı karşıya kaldığında yaşadıkları güvensizlik duygusu ile ebeveynlerine duydukları güvenden ortaya çıkar. Yeni yürümeye başlayan bir çocuğun irade duygusu hem özerklik duygusu hem de sosyal kuralların ihlalinin onaylanmamaya ve utanca sebep olabileceğini kabul etmesine bağlıdır.

Sıralı psikososyal gelişim evreleri

Evrelerin sırası değişmemektedir. Her aşamadaki krizi çözme biçimi sonraki tüm krizleri ele alma biçimini etkilemektedir. Bir okul öncesi çocuğun girişkenliğindeki eksiklik güven (evre 1) veya özerklik duygusunu (evre 2) kazanmadaki başarısızlığı yansıtabilir. Yaşamın sonraki dönemlerindeki olumlu deneyimler, daha erken dönemlerdeki sosyal-duygusal krizler esnasında karşılaşılan sorunları telafi etmemize yardımcı olabilir. Aynı şekilde, bir dizi devam eden ya da travmatik yaşam zorlukları, hayatımızda daha önce belirlemiş olabileceğimiz olumlu ego kimliğine meydan okuma potansiyeline sahiptir (White, & Coleman, 2000).

3.2.2.2. Erikson'un Psikososyal Gelişim Evreleri

Erikson psikososyal gelişim teorisi birçok yönden Freudcu teori ile paralellik göstermektedir: İçgüdülerin rolünü kabul eder, olgunlaşmanın önemini vurgular, olgunlaşma ile ilişkili çatışmalar kavramını benimser ve sosyal gelişimi birbirini takip eden aşamalar olarak tanımlar. Bununla birlikte Erikson, gelişimde motive edici bir güç olarak cinselliğin önemini azaltıp bunun yerine yaşam döngüsünün farklı noktalarında ortaya çıkan kişilerarası krizlerin rolüne odaklanmaktadır (Pettit,1992).

Erikson'a göre birey 8 dönem içerisinde psiko-sosyal gelişimini tamamlamaktadır. Aşamalarını, bir dizi toplumsal çatışmaya dayandırmıştır. Erikson'un psikososyal gelişim evreleri şunlardır:

1. evre: Temel güvene karşı güvensizlik (0-1 yaş)
2. evre: Özerkliğe karşı utanç ve şüphe (2-3 yaş)
3. evre: Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu (4-5 yaş)
4. evre: Çalışkanlığa karşı yetersizlik duygusu (6-12 yaş)
5. evre: Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası (13-18 yaş)
6. evre: Yakınlığa karşı yalıtılmışlık (genç yetişkinlik)
7. evre: Üretkenliğe karşı durgunluk (orta yetişkinlik)
8. evre: Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk (yaşlılık)

Bu ders kapsamında aşağıda Erikson'un ilk 5 psiko-sosyal gelişim evresinin açıklamalarına yer verilmiştir.

1. Evre: Temel güvene karşı güvensizlik (0-1 yaş)

İlk çatışma, yaşamın ilk yılında, çocuğun dünyanın öngörülebilirliğine ve etrafındaki olayları etkileme yeteneğine olan temel bir güven duygusu geliştirmesi gerektiğinde ortaya çıkmaktadır. Erikson bebeklerin güven duygusunun, başkalarının güvenilirliği ve kendi güven duygusuna dayandığını öne sürmektedir.

Erikson, birincil bakıcı/annenin davranışının çocuğun bu görevi başarılı veya başarısız bir şekilde çözmesinde etkili olduğuna inanmıştır. Bebekler, ebeveynleri tarafından beslenirken ve ihtiyaçlarına düzenli bir şekilde yanıt oluşturulurken güven duygusu geliştirmektedir. Bunun sonucu bebekler kendilerini güvenilir olarak görmeye başlamakta ve diğerlerinden aldıkları ilgiye layık olan ihtiyaç ve duygularını tanımaktadır. Kendine ve başkalarına güven duygusu geliştiren çocuklar umut erdemini içselleştirmektedir.

Umut erdemi çocukların hayata karşı sahip oldukları olumlu tutumlarını devam ettirirken günlük hayal kırıklıkları ile baş etmelerini sağlayan bir duygudur. Güven duygusu geliştiren bir çocuk diğer ilişkilerinde bu duyguyu yanında taşıyacaktır. İlk yılın sonuna sağlam bir güven duygusu ile ulaşan çocuklar, çocuğu seven, öngörülebilir ve güvenilir bir şekilde cevap veren ebeveynlere sahiptir.

Erken bakımı düzensiz veya sert olan bebeklerde güvensizlik duygusu gelişebilir. Ebeveynleri ile güvene dayalı bir ilişki geliştiremeyen çocuklar umut erdemi geliştiremezler. Başkalarına güvensiz hale gelir, kendilerine güvenmez ve yaşam zorluklarına eşlik eden hayal kırıklıklarına dayanmakta zorluk çekerler.

Bebeklerin güven duygusu oluşturmalarına yardımcı olmak, ebeveynler için birtakım zorluklar doğurmaktadır. Beslenme ve uyku programları yaşamın ilk yılında ayarlanmalıdır. Ebeveynler ayrıca bebeklerinin ağlama ve diğer sözlü ve sözsüz iletişim biçimlerini uygun şekilde yorumlama ve yanıtlamayı öğrenmelidir. Ebeveynler yorgunsa, kendine güvenmiyorsa veya güvenli bebek ebeveyn

ilişkisi kurmak için uygun olan oyuncak türleri veya faaliyetler hakkında bilgi sahibi değilse oyun zamanı bile ebeveynler için çok zor olabilmektedir.

2. Evre: Özerkliğe karşı utanma ve kuşkuculuk (2-3 yaş)

Çocukların nörolojik ve kas sistemleri olgunlaştıkça, kendi başlarına daha fazla işler yapabilir. Yeni yürümeye başlayan çocuklar sürekli hareket halinde olup içinde bulundukları fiziksel dünyayı keşfeder. Erikson, yeni yürümeye başlayan çocuklarda bağımsızlık veya özerklik duygusunun temelini oluşturan daha fazla hareket kabiliyeti olduğunu görmüştür. Buna ilaveten gelişmiş iletişim becerileri, düşüncelerini ve duygularını daha net ve güçlü bir şekilde ifade etmelerini sağlar. Yemek, kıyafet, günlük rutinler ve oyun etkinlikleri artık çocuklar ve ebeveynleri arasındaki potansiyel anlaşmazlık alanları haline gelir. Genellikle bu durum irade savaşı olarak tanımlanmasına rağmen bu gelişme dönemiyle ilişkilendirilen olumsuzluk aslında çocukluk bağımsızlığının ya da özerkliğinin başlangıcını yansıtır.

Küçük çocuklar bilgili ve güvenli kararlar vermek için yeterli düzeyde deneyim, beceri veya bilgiye sahip olmadıklarından sağlıklı bir özerklik duygusu geliştirmeleri için yeterli miktarda koruma ve rehberlik sağlayan yetişkinlere ihtiyaç duyarlar. Çocukların bağımsızlıklarını tanıyan ve destekleyen yetişkinler çocukların sağlıklı özerklik duygusunu pekiştirirler.

Aşırı derecede koruyucu veya katı emirler veren yetişkinler, çocukların özerklik duygusunu bozabilir. Çocuğun bağımsızlık konusundaki eylemleri ebeveynler tarafından dikkatli bir şekilde yönlendirilmezse ve tekrarlanan başarısızlıklar veya alaylarla karşılaşrsa öz denetim ve öz değer duygusunun yerini utanç ve şüphe duygusu alabilir. Bilişsel becerilerini göstermesi, duygularını ifade etmesi ve fiziksel becerilerini kullanması engellenen çocuklar yetenekleri hakkında utanç veya şüphe duyguları geliştirirler.

Utanç ve şüphe karşısında özerklik krizine verilen yanıtlar, çocukların Erikson tarafından irade (özgür seçimin yanı sıra kendi kendini sınırlama için kararlılık) olarak nitelendirilen erdemi elde etme derecesini etkiler. Erikson'a göre, çocuklara benlik saygısı kaybı olmadan öz denetim duygusu kazandıran irade erdemidir. Bu aşamada çocukların özerklik duygusunu çok sayıda faktör etkilese de en önemlisi *ebeveynlik stilleridir*.

3. Evre: Girişkenliğe karşı suçluluk (4-5 yaş)

Çocuklar sosyal-duygusal gelişimin üçüncü aşamasına girdiklerinde daha gelişmiş fiziksel ve bilişsel becerilere göre hareket etmek için özerklik duygularını kullanırlar. Çocuklar yeni bilişsel becerileri denerler ve etrafındaki dünyayı fethetmeye çalışırlar. Çocuklar artık önceden planlama yapabilir ve daha karmaşık davranış dizileri uygulayabilirler. Örneğin, tek adımlı bir yönergeye yanıt vermek yerine iki veya daha fazla adımı içeren görevleri hatırlayabilir ve gerçekleştirebilirler. Meraklı, yaratıcı ve dikkatlerini daha iyi odaklayabilirler. Tüm bu beceriler çocukları, ilginç buldukları yaratıcı çalışmalara katılarak ve görevleri kendi başlarına tamamlayarak inisiyatif almaya hazırlar.

4 yaşındaki çocuk belirli hedeflere ulaşmada inisiyatif almak için plan yapabilir. Aynı zamanda bu dönem ebeveynlerin saldırgan olarak görebilecekleri güçlü eylem ve davranış zamanıdır. Bu aşamadaki çocuklar yeni deneyimler arar. Kendi başına sokağa çıkmaya çalışabilir, bir oyuncak parçalara ayırabilir vb. Çocukların sorunları kendi başlarına çözme girişimleri uygun bir şekilde denetlenmediğinde başarısızlığa, hatta fiziksel zarara yol açabilir. Bunun yanında bu yaştaki çocuklar genellikle direnç gösterirler ve hatta yetişkin rehberliğine kızabilirler.

Çocukların bu aşamada ortaya çıkan inisiyatif alma duygusunu desteklerken başarısızlık veya zarardan korunma davranışları ile ilgili rehberlikte bir denge sağlanmalıdır. Risk, çocuğun güçlülüğünde çok ileri gidebilmesi ya da ebeveynlerin çok fazla kısıtlama veya cezalandırmasıdır. Her ikisi de suçluluk yaratabilir. Hayal gücünü ve yaratıcılığını kullanmalarının yanı sıra çabaları eleştiriyile sonuçlanan veya sürekli olarak başarısız olmasına izin verilen çocuklar, kendi kişisel başarısızlıkları olarak algıladıkları şey üzerinde bir suçluluk duygusu geliştirebilirler. Bu durum kendini cezalandırma ile karakterize edilen bir kimlik olabilir. Çocuklar çabalamayı bırakabilir ve hatta başarılarını fark edip takdir etmeyebilir. Buna karşılık, yaratıcı çabaları teşvik edilen ve yönlendirilen çocuklar yetişkinlerden aradıkları onayı alabilir. Ortaya çıkan inisiyatif duygusu amaç erdemine yol açar. Erikson tarafından tarif edildiği gibi, amaç erdemi çocuklara değerli hedefler tasarlama ve sürdürme cesareti aşılar. Kısacası bir çocuk olacağını hayal edebildiğim şeyim diye bir yaşam felsefesi geliştirmeye başlar.

Bütün bunlara ilaveten çocuğun biraz suçluluk duyması kabul edilebilir çünkü bu duygu olmadan çocuk da vicdan ve öz kontrol gelişmeyecektir. Ebeveyn ve çocuk arasındaki ideal etkileşim kesinlikle tam bir hoşgörü olması değildir. Ancak çok fazla suçluluk da çocuğun yaratıcılığını ve başkalarıyla etkileşimini engelleyebilir.

4. Evre: Çalışkanlık ve başarıya karşı aşağılık duygusu (6-12 yaş)

Formal eğitimin başlangıcı olan bu aşamada çocuk okuma, matematik ve diğer okul becerilerinde başarılı olmayı öğrenme gibi belirli yetkinlikler geliştirerek onay kazanma ihtiyacı ile karşı karşıyadır. Okula başladıklarında yeni zorluklarla ve fırsatlarla karşılaşır. İlkokul sınıflarında çocukların çeşitli sanatsal ve teknik materyallerle ayrıntılı bir eğitim almaya başlaması gibi. Çocukların bilişsel ve motor becerileri, artan yetkinlik duygusunu veya çalışkanlığını göstermek için bu araçları kullanmalarını destekler. Yeni zorluklar hevesle karşılanır ve bunlara hâkim olma girişimleri meydana gelir. Okul çağındaki çocukların başarılarının sembolleri olan ödev, sınıf projeleri, okul notları ve sanat eserleri gibi sonuçlar veya ürünler önem kazanır. Her yeni sınıf, çocukların yetkinlik ve çalışkanlık duygusunu güçlendirir.

Bu dönemin en önemli görevi toplumun çocukta talep ettiği yetenek dağarcığını geliştirmektir. Çocuk beklenen becerileri geliştiremezse bunun yerine aşağılık duygusu geliştirecektir. Çocukların alçak gönüllülük geliştirebilmesi için bazen başarısızlıklar yaşaması doğaldır. Ama her zamanki gibi denge önemli bir konudur. İdeali, çocukta yeterlilik duygusunu teşvik etmek için yeterli başarıya sahip olmasıdır. Bunun yanında yeterlik geliştirmesine çok fazla önem verilirse başarısızlık kabul edilemez ya da işkolik olma durumu yaşanabilir.

Önceki üç sosyal-duygusal aşama, sosyal duygusal gelişimin temelini oluşturmaktadır. Güven, özerklik ve inisiyatif duygusu kazanan çocukların genişleyen sosyal dünyalarını deneyimleme ve ustalaşma fırsatları sunan bir dünya olarak görme olasılığı daha yüksektir. Çocuklar yeni fırsatlara hâkim olduklarında Erikson tarafından ileri sürülen yetkinlik erdemini kazanırlar. Çocukluktaki yeterlilik erdemleri yetişkinlikte çalışkanlığa yol açar. Bunun tersine güvensizlik, utanç, şüphe veya suçluluk duygusu olan çocukların akademik, spor veya sanatsal fırsatlardan yararlanma konusunda çekingen ve tereddütlü olma olasılığı daha yüksektir. Okulun ilk ve orta yıllarında çalışkan davranışlarda bulunmayan ya da ödüllendirilemeyen çocuklar, yetersizlik duyguları ve yeterlilik eksikliği ile karakterize edilen bir aşağılık duygusu geliştirirler. Ebeveynler ve gençlik liderleri, çocukların sağlıklı bir çalışkanlık ve yetkinlik duygusu edinmelerine yardımcı olan önemli figürler olmasına rağmen, Erikson bu evrede öğretmenlerden özel olarak bahsetmiştir (White, & Coleman, 2000).

5. Evre: Kimliğe karşı rol karmaşası (13-18 yaş)

Ergenlik döneminde çocuğun görevi, kimlik kazanımı ve rollerdir. Erikson cinsel kimlik ve mesleki kimlik olmak üzere iki kimlikten bahsetmiştir. Bu aşamadaki en büyük risk çocuğun rollerin bolluğundan kaynaklanan karışıklığa maruz kalma olasılığıdır. Erikson'a göre gençler stabil bir yetişkin kimliğinin oluşumuna geçmeden önce kim olduklarını ve hayattan ne istediklerini bilme ihtiyacı içindedir. Ergenliği bir hastalık değil, normatif bir kriz, yani çatışmaların arttığı normal bir evre olarak kabul etmiştir. Artan çatışma deneyimi kimlik belirsizliği veya kimlik karmaşasından (difüzyon) kaynaklanmaktadır.

Bu artan çatışma görüşü, Hall'un ergenliğin bir fırtına ve stres zamanı olduğu inancı ile örtüşmektedir. Bununla birlikte, Erikson, Hall'dan farklı olarak sadece krizi tanımlamakla kalmamış, üstesinden gelmenin yollarını da bulmaya çalışmıştır. Erikson, çoğu ergenin olduğuna inandığı toplumdaki yerinden emin olmaması durumunun, kimlik krizi olarak tanımladığı rol karışıklığı geliştirme riski taşıdığını vurgulamıştır. Ergen için bu krizi çözmenin bir yolunun ergenin biraz mola vermesi ve kim olduğu ve hayattan ne istediğini bilmesi için kendi başına kalması olduğuna inanmıştır.

Yetişkinliğin başlangıcını geciktirmek anlamına gelen *psikososyal moratoryum* fikrinden bahsetmiştir. Birçok batı toplumunda gençler daha kalıcı yaşam tercihleri yapmadan önce geçici bir işte çalışabilme ve seyahate çıkmaya teşvik edilir. Bu şekilde birey, hayattan istediği şey ile ilgili daha fazla zaman ve iç görü kazanmaktadır. Hayat seçimlerini çok erken yaparsa, daha sonraki yaşamında bir kimlik krizi riskiyle karşı karşıya kalır. Erikson bunu *erken ipotekli kimlik* olarak adlandırmaktadır. Eğer birey başka şeyler için toleransını kaybeder toplumdaki özel bir rolün içine girerse gelişimin bu aşamasında bir komplikasyon ortaya çıkabilir. Bunun bir örneği bir gencin bir tarikata katıldığı ve tarikatın davranış ve inançlarını aldığı zamandır. Öyle ki daha önceki görüşlerini unutmuştur. Erikson buna *uyumsuz fanatizm eğilimi* demiştir. Ancak Erikson bu aşamada uyumsuz fanatizm eğilimden başa çıkmanın daha zor olduğu *habis inkâr*

eğilimi olarak adlandırdığı eğilimden bahsetmiştir. Bu ergenlerin yetişkin dünyasından çekildiği ve kimlik kazanma düşüncelerini bir kenara bırakma durumudur. Bu eğilimde, madde kullanma veya aşırı alkol almayı içerebilecek yıkıcı faaliyetlere katılabilir veya toplumdan çekilebilir veya psikotik bir fantezi dünyasında yaşayabilir.

Tüm bunlara ilaveten kimlik ve rol karmaşası arasında bir denge sağlanırsa, birey sadakat erdemine ulaşacaktır. Erikson bu terimi, toplum tarafından yerleştirilen standartlara uygun yaşayabilen ve kabul eden bir bireyin toplumda sahip olduğu yer manasında kullanmaktadır (Abbott, 2011).

Aşağıdaki tabloda Erikson'un psikososyal gelişim kuramının özeti verilmiştir.

Tablo 2. Erikson'un psikososyal gelişim evreleri (Bee, & Boyd, 2014).

Yaklaşık yaşlar	Psikososyal kriz	Etkinlikler ve görevler	Erikson'un bakış açısı, önemli olaylar ve sosyal etkiler	Olumlu ego kimliği oluşturan erdemler
0-1 yaş	Temel güvene karşı temel güvensizlik •Ebeveynlere güven •Başkalarına güven •Kendine güven	Anne veya birincil bakıcıya güven geliştirme. Kendi başına bir şeyleri yapma yeteneğinde, erken güvenli bağlanmada anahtar unsurdur.	Bebekler temel ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarına güvenmeyi öğrenmelidir. Bakıcılar bakımı reddediyor veya tutarsızsa, dünyayı güvenilmez veya güvenilmez insanlarla dolu tehlikeli bir yer olarak görebilir. Anne veya birincil bakıcı kilit sosyal ajandır.	Umut •Olumlu ilişkiler •Olumlu sonuçlar
2-3 yaş	Özerkliğe karşı utanç, şüphe •Bağımsızlık •Kendi kendini sınırlama	Özgür seçime yol açan yürüme, kavrama ve diğer fiziksel becerileri geliştirmek; tuvalet eğitimi, kontrolü öğrenir, doğru kullanılmazsa utanç geliştirebilir.	Çocuklar otonom olmayı öğrenmelidir (kendi başına yemek yeme, giyinme, özbakım vb.) Özerklik kazanmaması yeteneklerinden şüphe duymaya ve utanç hissetmeye zorlayabilir. Ebeveynler kilit sosyal araçlardır.	İrade •Yeni zorluklarla başa çıkmak •Dürtüleri kontrol etmek
4-5 yaş	Girişkenliğe karşı suçluluk •Kendini ifade etmek •Davranışı için kişisel sorumluluk	Faaliyetleri bir hedef etrafında düzenlemeyi öğrenme, daha iddialı ve agresif hale gelme.	Çocuklar büyümüş gibi davranmaya çalışır ve üstesinden gelme kapasitesinin ötesinde sorumlulukları kabul etmeye çalışır. Ebeveynlerin ve diğer aile üyelerin hedefleri ile çatışan hedefler veya faaliyetler üstlenir ve bu çatışmalarda kendisini suçlu hissedebilir. Bu krizin başarılı bir şekilde çözülmesi bir denge gerektirir: Çocuk inisiyatif duygusunu korumalı ve başkalarının haklarına, ayrıcalıklarına veya hedeflerine engel olmamayı öğrenmelidir. Aile kilit sosyal araçtır.	Amaç •Hedeflere ulaşmak için •Engelleri aşmak için

6-12 yaş	Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu •Başkaları tarafından değer verilen üretken davranış •Görevlerde ustalık	Okul becerileri ve araç gereç kullanımını içeren tüm temel kültürel beceri ve normları benimseme.	Çocuklar sosyal ve akademik becerilere sahip olmalıdır. Çocuğun akranlarıyla karşılaştırdığı bir dönemdir. Yeterli düzeyde çalışkanlık çocukların kendinden emin olması için gerekli sosyal ve akademik beceriler kazanmasını sağlayacaktır. Bu önemli niteliklerin elde edilememesi, aşağılık duygularına yol açar. Önemli sosyal araçlar öğretmenler ve akranlardır.	Yeterlik •Kendini motive etmek için •Özgüven kazanmak
13-18 yaş	Kimliğe karşı rol karışıklığı	Benlik duygusunu fiziksel değişikliklere uyarlama, meslek seçimi yapma, yetişkin benzeri cinsel kimliğe kavuşma, yeni değerler arama.	Çocukluk ve yetişkinlik arasındaki kavşaktır. Ergen, “Ben kimim?” sorusuyla boğuşur (ergenlik), sosyal ve mesleki kimlikler oluşturmaktadır bu olmazsa yetişkin olarak oynaması gereken rol konusunda kafası karışır. Kilit sosyal ajan akranlar topluluğudur.	Sadakat - Toplum standartlarına uygun yaşamak

3.2.3. James Marcia’nın Kimlik Teorisi

Erikson'un çalışmalarından esinlenen ve ergenlerle ayrıntılı görüşmeler de dâhil olmak üzere kendi araştırmasının bulgularından yararlanan Marcia deneysel araştırmayı kolaylaştıracak alternatif bir ergen kimliği teorisi oluşturmuştur. Bu teorinin temel dayanağı gençlerin belirli bir yaşam rotası çizmeden önce yaşamda çeşitli seçimler ve alternatiflerle karşılaşmalarıdır. Bu taahhüt, bireyin kim olduğu ve nereye gittiğine dair hislerini içermektedir.

3.2.3.1. Marcia’nın Ergen Kimliğinin Dört Grubu

Marcia, kimliğin alabileceği dört durum belirlemiştir. Bireyler farklı zamanlarda yalnızca birini kullanabilir veya hepsini kullanabilir. Bunlar aşamalar değil, yönelimlerdir.

Kimlik dağınıklığı

Bireyin kimlik meselesi hakkında çok derin düşünmemesi ve belirli bir seçime bağlı olmamasıdır. Gencin hayattaki amacını ve kendini tanımasını açık bir şekilde formüle etmesi mümkün olmadığı için bazıları bunu bir çatışma ve karışıklık durumu olarak görür. Örneğin, “Açıkçası, ne yapacağım hakkında hiçbir fikrim yok.”

İpotekli kimlik

Ergen, olası alternatifleri düşünmeksizin, ebeveynleri tarafından öngörülen rollere ve değerlere kendini adanmıştır. Bu, endişe ve belirsizliklerin önlenildiği güvenli bir rota gibi görünebilir ancak daha sonraki yaşamda sorunlara yol açabilir. Erikson’ da bu kavrama beşinci aşamasında atıfta bulunmuştur. Örneğin, “Babam çocuklarla iyi geçindiğimi ve iyi bir öğretmen olacağımı söylüyor, bu yüzden sanırım yapacağım şey bu.”

Kimlik moratoryumu

Burada ergen, yaşam rotası veya kişisel kimlikleriyle ilgili herhangi bir seçim yapmayı tüm seçenekleri keşfetme şansına sahip olana kadar geciktirir. Erikson’da bu kavramı ifade eder ve bunu gerçek bir benlik duygusu geliştirmenin iyi bir yolu olarak görür. Örneğin, “Gerçekten ne yapmak istediğimi anlayana kadar annemin kitabevinde çalışıyorum.”

Başarılı kimlik

Birey bir krizden geçmiş ve onu çözmüştür. Açık bir kimlik duygusu ortaya çıkmıştır. Örneğin, “Son iki yaz bir reklam şirketinde çalışmaktan zevk aldım, bu yüzden reklamcılığa girmeyi planlıyorum.”

Görsel 1. James Marcia'nın kimlik başarısı olarak adlandırdığı şeye başarıyla ulaşan gençler, psikolojik olarak en sağlıklı olma eğilimindedir ve diğer statüdeki ergenlerden daha yüksek başarı motivasyonu gösterir (Feldman, 2014).

Erikson'un teorisinden farklı olarak, bu dört durum aşama değildir ve bu nedenle sırayla müzakere edilmesi gerekmez. Ancak Marcia, kimlik başarısına ulaşmak ve yetişkinlikle başa çıkmak için bireyin kimlik moratoryumunu başarıyla tamamlaması gerektiğine inanmaktadır.

Hem Erikson'un yaşam boyu gelişim teorisi hem de Marcia'nın kimlik teorisi, beşikten mezara kadar bireyin yolculuğunu müzakere etmeye çalışırken, bireylerin özellikle de ergenlerin karşılaştıkları zorlukları anlamak için bir çerçeve çizmektedir. Marcia sadece kimlik başarısı ile ilgilenmiş ve Erikson'nun teorisine övgü göndermiştir (Abbott, 2011; Feldman, 2018).

3.2.4. Harry Stack Sullivan ve Kişilerarası İlişkiler Teorisi

Sosyal gelişim hakkındaki birçok görüş Sullivan'ın kişilerarası ilişkiler teorisine dayanmaktadır. Harry Stack Sullivan'ın teorisindeki gelişim aşamaları bireylerin güven için çabalarken deneyimledikleri kişilerarası ilişkilere dayanır (*bkz. Tablo 3*).

Bireylerin her evrede kesin kişilerarası ihtiyaçlara sahip oldukları ve farklı ihtiyaçlarla farklı ilişkiler kurdukları ve farklı gelişimsel evreler deneyimlediklerini ileri sürmüştür. Bu görüşe göre biyolojik ihtiyaçlar kişiyi tatmin etmeye yönlendirirken, kişilerarası ilişkiler güvenliğe ulaşmayı amaçlar. Bireyler, başarılı sosyal etkileşimler için bu ilişkiler bağlamında sosyal beceri ve yetkinlikleri edinmelidir. Aşağıdaki tabloda Sullivan'ın kuramının özeti sunulmuştur.

Tablo 3. Sullivan'ın sosyal gelişim evreleri (Spodek, & Saracho, 2008).

Yaş	Evre	Özellikleri
-----	------	-------------

Bebeklik (0-1 yaş)	Bakıcı ile empatik ilişki	Bebek, bakıcısına tepki verir. Bakıcısının ruh halini yansıtır. Örneğin, endişeli bir ebeveynin endişeli, ağlayan bir bebeği olabilir. Bebekler ebeveynlerinin onayına ihtiyaç duyar. Bebekler diğerleri ile kendi bedeninin sınırlarını ayırt etmeye başladığında güven ihtiyacı geliştirir.
İlk çocukluk (1-5 yaş)	Akran ilişkileri	Çocukların oyun arkadaşına, özellikle kendi yaş gruplarına olan ihtiyacı ortaya çıkar. Özgürce hareket etmek ve etkileşim kurmak için motor ve dil becerisine sahiptir. Dilin bir iletişim aracı olduğunu öğrenir ve içinde yaşadığı kültürün boyutları hakkında bilgi sahibi olur.
İkinci çocukluk (6-9 yaş)	Sosyal statü ve kimliğini belirleme	Bu aşama çocukların okula girişi ile başlar okul yılları boyunca devam eder. Çocuklar kendilerini diğer varlıklardan ayırmaya ve benliği tanımlamaya başlar. Etrafı akranları ile çevrilidir ve ebeveynleri dışındaki önemli yetişkinlerle tanışır. Kendilerini nesnel olarak analiz etmeye başlar ve dürtülerini test eden içsel eleştirmen olur. İç eleştiri önemli yetişkinlerin değerlendirmelerini yansıttığından, süperegö ile karşılaştırılabilir. Rekabet, yarışmaya yönelik tutumlar ve nihayetinde gerçekçi bir uzlaşma ortaya çıkmaya başlar.
Ön ergenlik (9-12 yaş)	Bir başka kişiyeye karşı güçlü ilgi	Psikolojik olarak bireylerin başka bir bireye olan güçlü ilgisi ile sona eren bir aralıktır. Ergen önemli olan diğer kişilerin memnuniyetine ve onayına ihtiyaç duymaya başlar. Kendi güvenliğini sağlamanın ötesine giden daha fazla olgun bir sevgi yeteneğine sahip olur. Başkaları için endişesini, kendisiyle benzer davranış modeline sahip aynı cinsiyetten bir arkadaşına taşıyabilir.
Ergenlik (13-17 yaş)	Karşıt cinsiyetteki kişiyeye ilgi	Ergenler ilgilerini aynı cinsiyetten bir bireyden karşı cinsiyetten birine aktarır. Cinsel dürtüleri ile uzlaşmaları gerekir. Toplumun cinsiyete karşı tutumları genellikle kişiliklerini bütünleştirmede yeni zorluklarla karşılaşmaya zorlar.
Geç ergenlik (18-20 yaş)	Kişilik gelişimi	Bireyin kişiliği uygun ilişkiler içinde gelişmeye devam eder.
Yetişkinlik	Diğer kişiyeye yakınlık	Bireyler, önemli bir kişiyeye sevgi ilişkisi kurar. Bu bireyin yaşamındaki ana doyum kaynağı olan diğer bir kişi ile çok yakın ilişki olabilir.

Tabloda görülebileceği gibi Sullivan yedi evreden üçünü ergenlik yıllarına ayırmıştır. Bu nedenle ergenlik yıllarına önem verdiği söylenebilir. Sullivan'a göre ön ergenlik dönemindeki yaşantılar kişiliğin gelişimi için oldukça önemlidir. Gelişimin ilk aşamaları esnasında yapılan hatalar, ön ergenlikte düzeltilebilir. Fakat ön ergenlikte yapılan hataların sonraki evrelerde düzeltilmesi güçtür (Gündoğdu, 2016).

Bölüm Özeti

Bu bölümde Arnold Gesell, G. Stanley Hall, Sigmund Freud, Erik Erikson, James Marcia, Harry Stack Sullivan gibi teorisyenlerin görüşleri çerçevesinde sosyal gelişim açıklanmıştır.

Kaynakça

Abbott, T. (2001). Social and personality development. Routledge.

Arı, R. Üre, Ö. ve Şahin Seçer, Z. (2001). Çocukta duygusal gelişim (ders notu). Konya: S. Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Yayınları.

Bee, H. L. & Boyd, D. R. (2014). The developing child. Boston: Pearson/Allyn & Bacon.

Berry, R. (2018). Discovering child development. White Press Academics.

Doherty, J., & Hughes, M. (2009). Child development: Theory and practice 0-11. Prentice Hall.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. In N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.), In Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development (pp. 646–718). John Wiley & Sons, Inc.

Feldman, R. S. (2014). Child development: A topical approach. Pearson Higher Ed.

Feldman, R. S. (2018). Development across the life span. Pearson.

Gündoğdu, Y.B. (2016). Psikanalitik kişilik kuramlarına göre gelişim ve değişimin imkânı. Turkish Studies, 11(17), 373-404.

Pettit, G.S. (1992). Developmental theories. Van Hasselt, V. B., & Hersen, M. (Eds.). In Handbook of social development: A lifespan perspective (pp 3-28). Springer Science & Business Media.

Saracho, O. N., & Spodek, B. (2008). Theories of socialization and social development. Saracho, O., & Spodek, B. (Eds.). In Contemporary perspectives on socialization and social development in early childhood education (pp. 1-17). IAP.

Schaffer, D. R. (2009). Social and personality development. Nelson Education.

Spodek, B., & Saracho, O. N. (1999). The relationship between theories of child development and the early childhood curriculum. Early Child Development and Care, 152(1), 1-15.

White, C. S., & Coleman, M. (2000). Early childhood education: Building a philosophy for teaching. Pearson Education.

Zenginleştirme kaynakları

<http://fixquotes.com/authors/harry-stack-sullivan.htm>

<https://socioemotional.weebly.com/james-marcia.html>

https://en.wikipedia.org/wiki/Arnold_Gesell

https://en.wikipedia.org/wiki/G._Stanley_Hall

https://tr.wikipedia.org/wiki/Sigmund_Freud

https://tr.wikipedia.org/wiki/Erik_Erikson#/media/Dosya:Erik_Erikson.png

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Erdem>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Oidipus_kompleksi

https://tr.wikipedia.org/wiki/Elektra_kompleksi

Görsel kaynak

<https://www.istockphoto.com/tr>

Ünite Soruları

1. Teorinin üç temel varsayımı aşağıdaki gibidir.

- Gelişim biyolojik bir temele sahiptir,
- İyi ve kötü yıllar dönüşümlüdür,
- Vücut tipleri (endomorf, ektomorf, mezomorf) kişilik gelişimi ile ilişkilidir.

Yukarıda verilen görüşlerin sahibi olan teorisyen aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Arnold Gesell
- B) G. Stanley Hall
- C) Sigmund Freud
- D) Erik Erikson
- E) Harry Stack Sullivan

2. Aşağıdakilerden hangisi Freud topografik kişilik kuramı ile ilgili değildir?

- A) Bilinç
- B) Bilinç öncesi
- C) Bilinçaltı
- D) Bilinçdışı
- E) Bilinç ötesi

3. Aşağıdakilerden hangisi Freud'un psikoseksüel gelişim evrelerinden biri değildir?

- A) Oral evre
- B) Anal evre
- C) Fallik evre

D) Gizil evre

E) Ergenlik evresi

4. Erikson' göre psikososyal gelişme yaşam boyu devam eden sekiz evreden oluşmaktadır. Verilen açıklama Erikson'un psikososyal gelişim teorisinin temel varsayımlarından hangisine aittir?

A) Yaşam boyu psikososyal gelişim

B) Etkileşimci bir bakış açısı

C) Psikososyal gelişim

D) Sıralı psikososyal gelişim evreleri

E) Ego kimliği

5. Aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

A) 1. evre: Temel güvene karşı güvensizlik (0-1 yaş)

B) 2. evre: Özerkliğe karşı utanç ve şüphe (2-3 yaş)

C) 3. evre: Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu (4-5 yaş)

D) 4. evre: Çalışkanlığa karşı yetersizlik duygusu (6-12 yaş)

E) 5. evre: Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası (genç yetişkinlik)

6. Umut erdemi Erikson'un hangi gelişim evresinde ortaya çıkmaktadır?

A) 1. evre: Temel güvene karşı güvensizlik (0-1 yaş)

B) 2. evre: Özerkliğe karşı utanç ve şüphe (2-3 yaş)

C) 3. evre: Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu (4-5 yaş)

D) 4. evre: Çalışkanlığa karşı yetersizlik duygusu (6-12 yaş)

E) 5. evre: Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası (genç yetişkinlik)

7. Çocuklar bu evrede Erikson tarafından ileri sürülen yetkinlik erdemini kazanır. Açıklamaya göre çocuklar hangi evrenin içindedirler?

- A) 1. evre: Temel güvene karşı güvensizlik (0-1 yaş)
- B) 2. evre: Özerkliğe karşı utanç ve şüphe (2-3 yaş)
- C) 3. evre: Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu (4-5 yaş)
- D) 4. evre: Çalışkanlığa karşı yetersizlik duygusu (6-12 yaş)
- E) 5. evre: Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası (genç yetişkinlik)

8. “Açıkçası, ne yapacağım hakkında hiçbir fikrim yok.” diye düşünen bir ergen aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilen Marcia’nın ergen kimlik statüsündedir?

- A) Kimlik dağınıklığı
- B) İpotekli kimlik
- C) Kimlik moratoryumu
- D) Başarılı kimlik
- E) Hacizli kimlik

9. Babam çocuklarla iyi geçindiğimi ve iyi bir öğretmen olacağımı söylüyor, bu yüzden sanırım yapacağım şey bu.” diye düşünen bir ergen aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilen Marcia’nın ergen kimlik statüsündedir?

- A) Kimlik dağınıklığı
- B) İpotekli kimlik
- C) Kimlik moratoryumu
- D) Başarılı kimlik
- E) Bağımlı kimlik

10. “Son iki yaz bir reklam şirketinde çalışmaktan zevk aldım, bu yüzden reklamcılığa girmeyi planlıyorum.” diye düşünen bir ergen aşağıdaki seçeneklerin hangisinde verilen Marcia’nın ergen kimlik statüsündedir?

- A) Kimlik dağınıklığı
- B) İpotekli kimlik
- C) Kimlik moratoryumu
- D) Başarılı kimlik
- E) Bağımlı kimlik

CEVAP ANAHTARI

1. a 2. e 3. e 4. a 5. e 6. a 7. d 8. a 9. b 10. e

4. KLASİK TEORİLER IŞIĞINDA KİŞİLİK VE SOSYAL GELİŞİM - 2

Giriş

Bu bölüm bir önceki bölümün devamı niteliğindedir. Bölüm 3’de olgunlaşma teorisi ve psikanalitik teori çerçevesinde kişilik ve sosyal gelişim açıklanırken bu bölümde davranışsal ve sosyal öğrenme bakış açısıyla incelenmiştir. Bu kapsamda Watson’un davranışçılığı, Skinner’in edimsel öğrenmesi (radikal davranışçılığı), Bandura’nın sosyal bilişsel öğrenme teorisi anlatılmıştır.

4.1. John B. Watson ve Davranışçılığı

Davranışçı yaklaşım çevresel etkileşimin davranışı nasıl etkilediği üzerine yoğunlaşmıştır. Watson, Skinner gibi teorisyenlerin görüşlerine dayanmaktadır. Özellikle gözlemlenebilir davranışları araştırmıştır. Gelişimin ödül, ceza, uyarıcı veya pekiştireçe bir tepki olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Hamamcı ve Hamamcı, 2015).

Watson’un davranışçılığının temel dayanağı, gelişimin bilinçsiz güdüler veya gözlemlenemeyen bilişsel süreçlerle ilgili spekülasyonlar yerine davranış gözlemlerine dayanması gerektiğidir. Watson, bireyin gelişiminin yapı taşlarının dışsal uyaranlar ile gözlemlenebilir tepkiler arasındaki öğrenilmiş ilişkilerin olduğuna inanmıştır.

Davranış teorisinin kökleri çocukların dünyaya boş levha (tabula rasa) olarak geldiğine inanan John Locke’un felsefesine dayanmaktadır. Yetişkinler çocuğu ödül ve ceza yoluyla eğiterek boş levhayı doldurmaktadır. Bebeklerin doğuştan eğilimleri yoktur.

Watson çocukların gelişiminin yetiştiği ortama, ebeveynlerinin ve diğer önemli kişilerin onlara davranma tarzlarına bağlı olduğuna inanan sosyal öğrenme teorisieniydi. Teoride Freud ve diğerlerinin tartıştığı gibi çocukların biyolojik olgunlaşma tarafından dikte edilen bir dizi farklı aşamada ilerlediklerini varsaymak bir hata olarak görülmüştür. Bunun yerine gelişim kendine özgü kişinin ortamı tarafından şekillendirilen ve kişiden kişiye önemli ölçüde farklılık gösterebilen sürekli bir davranış değişikliği süreci olarak ele alınmıştır.

Küçük Albert Deneyi

Watson, bebeklik korkuları ve sonradan kazanılan diğer duygusal tepkiler konusunda çalışmalar yapmıştır. Küçük Albert deneyi olarak bilinen çalışmasında, Watson ve Rosalie Raynor, Albert adlı 9 aylık bir bebeği beyaz bir laboratuvar faresi ile karşılaştırmışlardır.

Albert’in beyaz laboratuvar faresine ilk tepkisi oldukça olumlu olmuştur. Diğer bir anlatımla Albert beyaz fareyi ilk gördüğünde ona doğru sürünmüş ve daha önce bir köpek ve bir tavşanla oynadığı gibi onunla oynamaya çalışmıştır. Küçük Albert, iki ay sonra, bir korku tepkisi aşılama girişimi ile karşı karşıya kalmıştır. Yani Albert beyaz fareye yaklaşır yaklaşmaz Watson, Albert’in arkasından çelik bir çubuğa çekiçle vurmuştur. Sonunda küçük Albert beyaz fareyi yüksek sesle ilişkilendirmiş ve tüylü oyun arkadaşından korkmaya başlamıştır. Watson böylece korkuların öğrenilmiş olduğunu ileri sürmüştür.

Watson’ın çocukların içinde bulundukları sosyal ortamları tarafından şekillendirildiği inancı ebeveynler için oldukça sert bir mesaj olmuştur. Çünkü Watson’a göre çocuklarının ne olacağından büyük ölçüde ebeveynler sorumludur. Watson ebeveynleri, çocuklarını doğumdan itibaren eğitmeye başlaması gerektiği konusunda uyarmıştır.

Watson’dan bu yana, Watson’un bireyin gelişiminin yapısındaki tuğlalar olarak gördüğü sosyal deneyimler ve alışkanlıklardan nasıl öğrendiğini açıklamak için çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır. Bu teorilerden biri de edimsel öğrenme teorisidir. Bu teorinin öncüsü olan Skinner, davranışçı yaklaşımı ilerletmiştir. Aşağıda Skinner’in teorisi açıklanmıştır.

4.2. Skinner'in Edimsel Öğrenme Teorisi (Radikal Davranışçılık)

Skinner hayvanlarla yaptığı araştırmalar sayesinde hem hayvanların hem de insanların olumlu sonuçlara yol açan davranışları tekrarlayacağını ve olumsuz sonuçlara yol açanları baskılayacağını öne sürmüştür.

Skinner'in Deneyi

Farelerle yaptığı deneyde ödül olarak yiyeceği kullanmıştır. Skinner deneyinde önce hazırlamış olduğu kutuya fareyi yerleştirmiş, takip eden birkaç gün boyunca otomatik yiyecek dağıtıcısı aracılığıyla fareye yiyecek vermiş, çok geçmeden farenin yiyecek dağıtıcısının sesini işitir işitmez yemek tepsisine yaklaştığını ve daha fazla yiyeceğin geleceğini tahmin ettiğini göstermiştir. Deneyin sonraki aşamasında, kutunun duvarına küçük bir pedal eklemiş ve fare her pedala dokunduğunda kutuya bir parça yiyecek düşmüştür. Kendi kendine başlatılan bu ilk yemek davranışından sonra fare daha fazla yiyecek almak için pedala tekrar tekrar basmıştır. Aç olan fare için yiyecek dağıtıcısının sesi ilk beslenmeyle ilişkilendirildiğinde pekiştireç olmuştur. Sonrasında araştırmacı, fare pedala bastığında yiyecek vermeyi kesmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da artık fare pedala dokunmayı bırakmıştır.

Skinner'e göre pekiştireçler pozitif veya negatif olabilir ve her ikisi de davranışı güçlendirmek için kullanılabilir. Hayvanlardan farklı olarak, insanlar kurallara uymamanın negatif sonucunu kişisel olarak deneyimlemese bile genellikle tavsiye alarak, başkalarının uyarılarını dinleyerek ve verilen kurallara ve yasaklara uyarak sözlü işlemlere sık sık cevap vermektedir. Belirli davranışlar seçilirse ne olabileceğine dair bilgi, insanı belirli şekillerde hareket etmekten alıkoymak için yeterli olabilir. Bu her zaman böyle olmasa bile birçok ders zor yoldan öğrenilirken başkalarının deneyimlerinden yararlanma yeteneği benzersiz bir insan özelliğidir.

Skinner olumsuz pekiştirmenin davranışı nasıl güçlendireceğini göstermek için farelerle tekrar deney yapmıştır. Skinner fareyi kutunun içine yerleştirmiş ve kutunun içine bir elektrik akımı vermiştir. Fare kutunun içinde hareket ettikçe pedala kazara bastığında elektrik akımı durmuştur. Fare kutuya yerleştirildikten kısa bir süre sonra artık elektrik akımını kapatmak için doğrudan pedala gitmeyi öğrenmiştir. Elektrik akımından kaçabileceklerini bilmek farelerin tekrar tekrar pedala gitmesine neden olmuştur. Skinner bu deneyde farelere sadece elektrik akımını durdurmasını değil aynı zamanda tamamen kaçınmanın öğretildiğini de göstermiştir. Skinner'e göre fareler kutuda elektrik akımı Giriş akımı durduracak bir ışık yandığında pedala basmayı öğrenmiştir. Farelerin verdiği tepkiler, kaçma ve kaçınmayı öğrenme olarak adlandırılmaktadır.

- Kaçma fare elektrik akımından kaçmak için pedala basmayı öğrenmiştir. Örneğin bir maymun bir ipin çekilmesinin yüksek bir gürlüğü ortadan kaldırdığını öğrenirse kaçma koşullanması meydana gelmiştir.

- Kaçınma fare ışık yanarken pedala basmayı öğrenmiş ve akımı tamamen önlediği için kaçınmayı öğrenmiştir. Örneğin bir kişinin havlayan bir köpeğin bulunduğu bir bahçeden kaçındığı durumdur. Bu öğrenme özellikle bir köpek tarafından saldırıya uğrayan kişilerde güçlüdür.

Skinner'in teorisinde pedala basma tepkisine edimsel ve bu yanıtı güçlendiren yiyeceklerle pekiştireç denir. Benzer olarak bir kız çocuğunun ebeveynleri tarafından nazik davranışları övgü alarak sürekli pekiştirilirse sorunlu oyun arkadaşlarına karşı tolerans gösterme alışkanlığı oluşturabilir veya genç bir çocuk yüksek notlar alırsa daha çalışkan hale gelebilir.

Cezalandırıcılar bir tepkiyi baskılayan ve gelecekte ortaya çıkma olasılığını azaltan sonuçlardır. Basma için pekiştirilmiş olan fare pedala her bastığında aniden acı verici bir şok verilirse pedala basma alışkanlığı yok olmaya başlayacaktır. Benzer olarak sokağa çıkma yasağının ötesinde evde kalma cezası almış bir genç kız zamanında evde olma konusunda her zaman daha endişeli hale gelecektir.

Skinner bireylerin geliştirdiği alışkanlıkların benzersiz edimsel öğrenme deneyimlerinden kaynaklandığına inanmıştır. Bir erkek çocuğun saldırgan davranışları, oyun arkadaşları onun güç taktiklerine boyun eğdiği zaman pekişebilir. Başka bir erkek çocuğun agresif davranışlarını, akranları mücadele ederek aktif olarak bastırdığı (cezalandırmak) için saldırganlığa dönüşmeyebilir. İkisi de farklı pekiştirme ve cezalandırma öykülerine dayalı olarak tamamen farklı yönlerde gelişebilir.

Skinner'e göre çocuğun gelişiminde agresif bir aşamadan veya insanların içinde olan agresif içgüdüden bahsetmeye gerek yoktur. Çocukların edindiği alışkanlıkların çoğunun (kişiliği oluşturan ve çocuğu benzersiz kılan tepkilerin) sonuçları tarafından şekillendirilen serbestçe ortaya çıkan edimler olduğunu iddia etmiştir.

Skinner'in edimsel öğrenme kuramı içgüdüler, itici güçler veya biyolojik olgunlaşma gibi içsel güçlerden ziyade geliştirdiğimiz yönlerin kritik dış uyaranlara (pekiştireçler ve cezalandırıcılar) bağlı olduğunu iddia etmiştir.

4.2.1. Edimsel Koşullanmanın Eğitime Uygulanması

Skinner'in davranış teorisinin özellikle özel eğitim programlarının uygulandığı okullarda etkin olduğu görülmektedir. Davranış teorisinin, çevrenin bireyin gelişimi üzerindeki rolünü vurgulamasından dolayı uygun pekiştirme için çevreyi hazırlamak önem teşkil etmektedir.

Skinner'in eğitime katkısının iki örneği davranış değiştirme ve programlanmış öğrenmedir. Her ikisi de büyük ölçüde pekiştirmeye dayanır ve bir çocuğun olumlu bir şekilde pekiştirilmesi için doğru davranışı göstermesi gereklidir.

Davranışçılar aşağıdakilere inanmışlardır.

- Birey davranışı veya doğru tepkisi için ödül veya pekiştirme aldığı anda öğrenme gerçekleşir.
- İhtiyaçların başka bir kişi veya çevresel faktörler tarafından karşılanıp veya karşılanmaması sonucunda öğrenme meydana gelir.
- Çocuğun davranışını ödül veya pekiştirme izlediğinde davranışı tekrar edecektir.
- Çocuğun davranışını hoş olmayan bir şey izler veya görmezden gelinirse davranış sönecektir.

Bunlara ilaveten insan davranışı için önemli olan yönlerden biri koşullandırma tarafından kontrol edilen davranışla ilişkili duygulardır. Davranışları ödüllendirildiğinde, çocukların bu davranışları mutlu ve isteyerek tekrar etmeleri yani yapmak istediklerini yaptıklarını hissetmeleri söz konusudur.

Öte yandan çocuklar olumsuz pekiştirmenin tekrarlanmasını önlemek için uygun şekilde davranabilir ancak gerçek özgürlük sürüyor olmasına rağmen özgürlüklerinin bastırıldığını hissetmeye eğilimli olabilir. Aynı zamanda çocuklar davranışlarının sonuçlarını kabul etmeye istekli oldukları sürece seçtikleri şekilde davranmakta özgürdür.

Geçmişte çoğu ebeveyn çocuklarının davranışlarını olumsuz pekiştirmeyi kullanarak kontrol etmeyi seçmiştir yani ev kurallarına uymayan yanlış davranışlar cezalarla sonuçlanmıştır. Günümüzde ise birçok ebeveyn (ve hatta okul sistemleri ve diğer çocukluk otoriteleri), iyi davranışı teşvik etmek için olumlu pekiştirme eğilimindedir ve negatif pekiştirme tekniklerini son çare olarak görmektedir. Sonuçlar genellikle hemen olmasa bile daha sağlıklı görülmekte ve çocuklara onurlarını geri verirken uygun davranış yönergeleri sağlamaktadır.

Diğer yandan birçok erken çocukluk öğrenme ortamlarında **A** (Antecedent), **B** (Behaviour), **C** (Consequence) davranış modeli olarak adlandırılanları model takip edilmektedir. Yani davranışın nedeni ve ortamı tanımlanmakta ve sonuçları davranışı pekiştirmek veya önlemek için kullanılmaktadır. A, B, C modeli olarak adlandırılan bu modelin açılımı aşağıdaki gibidir.

- **A:** Öncül- olay veya tetikleyici
- **B:** Davranış- takip eden davranış, 'iyi' veya 'kötü'
- **C:** Sonuç- daha sonraki pozitif veya negatif sonuçlar

Erken yaşlarda (kreş veya okul öncesi gibi) ödül tablosunun kullanımı bununla ilgili bir örnek olabilir. Beklenen şekilde davranan çocuklar için bir çıkartma tabloya yerleştirilir. Ödül iyi davranışları teşvik eder. Bebekler ve çok küçük çocuklar bile ödüllerin bulunduğu bir sisteme iyi tepki verir, anne ve babası gülümsediği ve sarıldığında davranışlarını tekrar ederler. Çocuklar büyüdükçe, uygun davranışı teşvik etmek için olumlu pekiştirme kullanmak, ebeveynlere çocuklarını sürekli iş birliğine teşvik etmek için yardımcı olabilir.

Okullarda pekiştirilen sosyal davranışların artacağı fikrini kullanan öğretmenler şunları yapmaktadır.

- Çocukların diğer çocuklarla etkileşimlerinin olumlu ve ödüllendirici olduğundan emin olurlar.
- Ortamı, çocukların alan veya malzeme eksikliğinden hayal kırıklığı yaşamadan hoş bir şekilde etkileşime girebilmeleri için etkili/yeterli malzemelerle düzenlerler.
- Prososyal davranışları ödüllendirir ve pekiştirirler. Böylece paylaşılan veya iş birliği yapan ve övülen bir çocuk paylaşmaya ve iş birliği yapmaya devam edecektir.

Diğer yandan davranışlar söndürülebilir. Uygunsuz veya istenmeyen sosyal davranışlar, görmezden gelmek suretiyle ortadan kaldırılabilir, ancak bazen bu çok zor olabilir. Örneğin 4 yaşındaki birçok çocuk tükürmeyi sever. Arkadaşına tükürür arkadaşları ağlar. Öğretmen tüküren çocuğu cezalandırır. Ceza dikkatle aynı işlevi görür ve çocuk tekrar tükürür. Öğretmenler tüküren çocuğu görmezden geldiğinde ve dikkatlerini istismar edilen çocuğa odakladığında, anti-sosyal davranışı ortadan kaldırma olasılığına yol açabilirler.

Davranışçıların çalışmaları, çocukların modelleri gözlemleyerek sosyal ve anti-sosyal davranışları da öğrendiklerini göstermiştir. Modeller öğretmenlerinin ya da ebeveynlerinin yanı sıra medya olabilir. Çocuklar, çizgi film karakterleri veya saldırgan davranışlar için ödül alan aktörleri gözlemleyerek, bu davranışları model alacak ve tekrar edecektir. Prososyal davranışlar da benzer şekilde modellenilecek ve taklit edilecektir. Davranışçıların kuram ve uygulamaları çerçevesinde öğretmenlerin aşağıdakileri yapması önerilebilir.

- Çocukların olumlu sosyal becerilerini pekiştirmek ve gelişimlerini teşvik etmek,
- İstenmeyen davranışları ortadan kaldırmak.

Ancak bu teknikleri kullanan öğretmenler, çocukları dışarıdan kontrol ettiklerini unutmamalıdır. Çocukların davranışları için iç kontroller geliştirmeleri gerekmektedir. Diğer bir deyişle bu teorisinin uygulamaları, öğretmen destekli ve yönlendirmeli etkinliklere güven, izole beceri ve talimatlara aşırı vurgu yapılması ile sonuçlanmaktadır. Öğretmenler genellikle çocukların merakını ve ön bilgilerini görmezden gelmektedir. Birçok eğitimci, 'Geride Kalan Çocuk Yok' düşüncesinin arkasındaki teorisinin davranışçılık olduğuna inanır. Birçok kişi Skinner'in sosyal öğrenmeye bilişsel katkıları göz ardı ettiğini, dış uyaranların (pekiştiriciler ve cezalandırıcılar) şekillendirdiği edimsel davranışlara çok fazla önem verdiğine inanmıştır. Skinner'in teorisini eleştirenlerden biri de sosyal-bilişsel gelişim teorisini öneren Albert Bandura'dır (Berry, 2018; Seefeldt, Castle, & Falconer, 2014).

4.3. Bandura'nın Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı

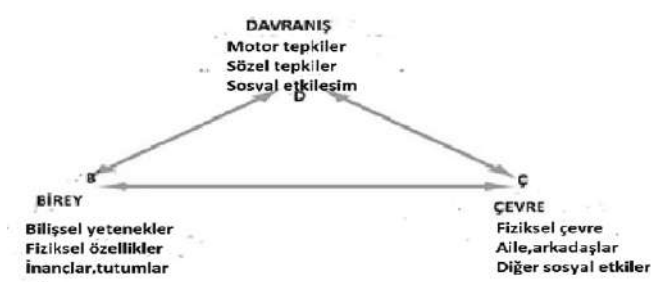
Başlangıçta Skinner'in teorisinin destekçisi olan Bandura, daha sonra Skinner'in açıklamalarının çok basit olduğu ve insan kişiliğini anlamak için çevreye verilen yanıtın daha fazlası olması gerektiğine inanmıştır. Yani Bandura, doğrudan pekiştirmenin önemini davranış etkilemenin bir yolu olarak inkâr etmemesine rağmen davranışın yalnızca doğrudan pekiştirme ile öğrenilebileceği veya değiştirilebileceği fikrine karşı çıkmıştır. Deneme yanılma davranışının, kişi doğru yanıt alınana kadar devam ettiği edimsel koşullanmanın, yüzme veya sürüş gibi becerileri öğrenmenin verimsiz ve tehlikeli yolu olduğunu savunmuştur. Böyle bir durumda kişi olumlu pekiştirme gerektiren doğru davranış dizisini bulmadan önce boğulabilir veya kaza geçirebilir.

Sosyal öğrenme teorisi, çocukların sosyal davranışlarının akranları, ebeveynleri, öğretmenleri ve çevreleriyle ilgili gözlemlerinin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Bu teorisinin önemli bir bileşeni, çocukların sosyal ve duygusal bilgilerini başkalarının davranışlarını modellemek ve taklit etmekle kazandıkları konusunda ısrar etmektedir. Bandura ayrıca, çocukların sosyal öğrenimlerinin çoğunun, başkalarından gördükleri ve duyduklarını aktif olarak taklit etmeleri veya kopyalamaları yoluyla geldiğini ileri sürmektedir (Sanders, 2015).

Bandura'ya göre, çoğu insan davranış kasıtlı olarak veya yanlışlıkla örnek alarak öğrenir. Bandura'nın bu düşüncesinin temelinde yatan ergenlerde saldırganlık üzerine yürüttüğü çalışmalardır. Yaptığı gözlemler sonucu çevrenin etkisinin Skinner'in davranışçı teorisinin izin verdiğinden çok daha karmaşık olduğunu düşünmüştür. Çevrenin davranışa neden olduğunu kabul ederken, davranışın çevre üzerinde de bir etkisi olduğunu görmüştür. Başka bir deyişle, içinde bulunulan durum, belirli bir şekilde davranmaya neden olabilir, ancak davranış şekli içinde bulunulan durum üzerinde de etkili olacaktır. Bandura bu kavramı *karşılıklı belirleyicilik* olarak adlandırmıştır.

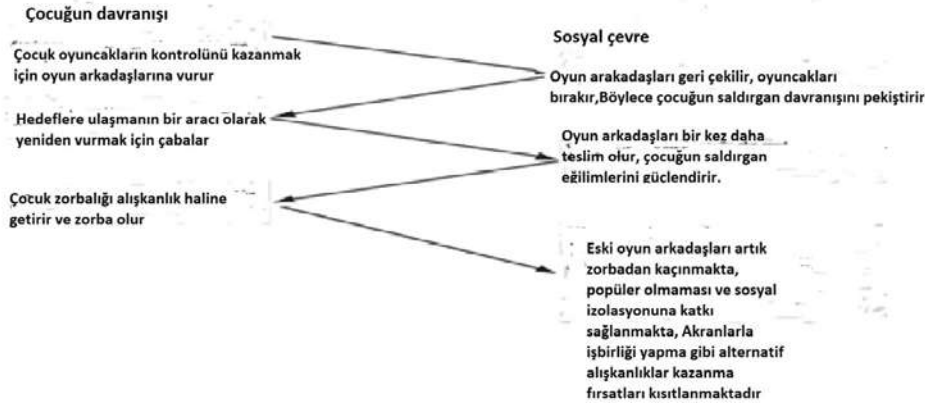
4.3.1. Karşılıklı Belirleyicilik

Bandura insani gelişimin birey (B), bireyin davranışı (D) ve çevre (Ç) arasındaki etkileşimi yansıttığı görüşünü tanımlamak için karşılıklı belirleyicilik kavramını kullanmıştır (bkz. Şekil 1). Bandura ve diğerleri birey, davranış ve çevre arasındaki bağlantıların iki yönlü olduğunu öne sürmüştür. Bir çocuğun yaşadığı çevre onu etkileyecektir ancak davranışının çevreyi de etkilediği düşünülmektedir. Bunun anlamı, çocukların büyüme ve gelişimini etkileyecek ortamları şekillendirmede aktif olarak yer almasıdır.

Şekil 1. Bandura'nın karşılıklı belirleyicilik modeli (Shaffer, 2009).

Örneğin 4 yaşındaki bir çocuk, oyun arkadaşlarına saldırgan davranışlar göstererek istediği oyuncaklar üzerinde kontrol sahibi olabileceğini keşfetmiştir. Bu durumda, istediği oyuncak üzerinde kontrol sağlama, çocuğun saldırgan davranışını güçlendiren tatmin edici bir sonuç olmuştur. Buradaki pekiştirme saldırgan eylemleri yoluyla çocuğun kendisi tarafından üretilmiştir. Zorbalık davranışı sadece pekiştirilmemiş (oyuncağı elde ederek), aynı zamanda oyun ortamının karakteri de değişmiştir. Zorba gelecekteki oyun arkadaşlarını mağdur etmeye daha meyilli hale gelirken, mağdur olan oyun arkadaşları zorbaya oyuncakları vermek için daha da eğimli hale gelmiştir (bkz. Şekil 2)

Şekil 2. Karşılıklı belirleyicilik: Çocuğun sosyal çevreyi nasıl etkilediği ve bu çevreden nasıl etkilendiğini gösteren bir örnek (Shaffer, 2009).

Teorisine bilişsel bir bileşen ekleyerek davranışçılıktan bilişsellığe doğru ilerletmiştir. Bandura'nın düşünceleri sosyal bilişsel öğrenme teorisi olarak bilinmektedir ve teorisi davranış, çevre ve psikolojik faktörleri içermesine rağmen esas olarak kişiliğin bilişsel bileşenine odaklanmaktadır.

Teorisinin bilişsel bileşeni Bandura'nın insanların dünyayı anlamak için imgeler ve dil kullandıkları fikrini ortaya atabileceği anlamına gelmiştir. Bu durum Bandura'nın sosyal bilişsel öğrenme teorisinde gözlemsel öğrenme ve öz düzenlemenin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

4.3.2. Gözlemsel Öğrenmenin Temeli: Modelleme

Gözlemsel öğrenme hem gelişim hem de hayatta kalma için hayati önem taşır. Hatalar maliyetli ve hatta ölümcül sonuçlar doğurabileceğinden, kişi yalnızca deneme yanılma ile öğrenirse hayatta kalma beklentileri gerçekten zayıf olacaktır-Albert Bandura.

Görsel 1. Sosyal öğrenme teorisi başka bir kişinin davranışını gözlemlemenin öğrenmede oynadığı önemli rolü vurgular. Bebeğinin saçlarını tarayan bu çocuk kendi saçlarını tarayan annesini taklit etmektedir. Sosyal öğrenme kendisinin ve başkalarının toplumlarında arzu edilen gelenek ve davranışları edinmeleri için önemli bir mekanizma sağlar (Bukatko, & Daehler, 2012).

Bandura'nın temel fikri öğrenmenin doğrudan pekiştirme yerine gözlem veya model yoluyla gerçekleşebileceğidir. Bandura davranışçılığın aksine çocukların çevrelerinde gördüğü bireylerin davranışlarını, duygularını ve tutumlarını taklit etmelerinin önemini vurgulamıştır. Bazen 'modelleme' olarak adlandırılan gözlemsel öğrenme, diğer insanların davranışlarının sonuçlarını gözlemleyerek öğrenmedir.

Bandura'nın teorisine göre çocuklar ebeveynlerini, öğretmenlerini ve akranlarını ve diğer insanları gözlemleyerek yeni davranışlar edinmektedir. Dolayısıyla modelleme çocukların sosyal gelişimini etkileyerek onların yeni bilgi ve beceri kazanmasına neden olmaktadır (Blažević, 2016).

Gözlem yoluyla karmaşık becerileri öğrenen çocukların birçok örneği mevcuttur. Örneğin Guatemalalı kızlar, modelleri izleyerek örmeyi öğrenmektedir. Öğretmen, tekstil makinesinin çalışmasını gösterirken çocuklar onu gözlemler. Kendisini hazır hissettiğinde, kontrolü ele geçirir ve genellikle ilk denemesinde ustalıkla tekstil makinasını çalıştırır.

Bandura'ya göre modelleme yoluyla, birey bir modelin davranışını gözlemleyerek ve davranışı tekrarlayarak daha önce hiç yapmadığı veya göstermediği tepkiler kazanabilir veya mevcut tepkilerini güçlendirebilir veya zayıflatabilir. Örneğin bir çocuk yıkanması için kirli yemek tabaklarını mutfağa götüren ağabeyini gözlemlemiştir. Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, davranışın sonucudur. Çocuk kardeşinin eyleminden ötürü övülmesine tanık olursa, bulaşıkları mutfağa götürmenin iyi bir şey olduğu sonucuna varır ve bu davranışı öğrenir. Çocuk yanlışlıkla yemeği döker ve tabağı kırarsa ve bundan dolayı da azarlanırsa o zaman davranışın sonuçlarının olumsuz olduğu sonucuna varır ve beklenti azarlanma korkusu haline gelir. Dolayısıyla gözlemci bu tür davranışlardan kaçınmayı öğrenir.

Bobo Bebek Deneyi

Bandura, çocukların taklit etme eğilimi üzerine bir dizi deneysel çalışma gerçekleştirmiştir. Bobo bebek deneyi adını verdiği deneyinde okul öncesi çocuklara bir yetişkinin Bobo bebeği dövmesini izlettirmiştir. Yetişkin, bebeğe çekiçe vurmuş, havaya fırlatmış, defalarca tekme atmış ve aşağı fırlatarak dövmüştür. Bu davranışlara nefret içerikli sözler de eşlik etmiştir. Daha sonra çocuklar, oyuncaklarla dolu bir oyun odasına tek başlarına bırakılmışlardır. Saldırgan modeli gözlemleyen çocukların büyük oranda bu davranışı benimsedikleri ve Bobo bebeğe saldırmak için yeni yöntemler bile geliştirdikleri gözlenmiştir. Buna ilaveten saldırgan modeli izlemeye maruz bırakılan çocuklar oyun odasında bulunan oyuncak silahlara daha fazla ilgi göstermişlerdir. Hâlbuki yetişkin model oyuncak silahı hiç kullanmamıştır. Ayrıca bu araştırmayı yaptığı dönemde bir başkasının saldırgan davranışını izlemenin bireyin saldırgan içgüdülerini boşaltmada yardımcı olduğuna dair bir inanış olmasına rağmen, saldırgan davranış modelini izlemenin katarsis sağlayan bir tarafı olmadığını belirtmiştir.

Bandura üç farklı çocuk grubuna filmin üç farklı versiyonunu izlettiği çalışmasında ise filmlerin sadece sonunu farklılaştırmıştır. Filmin ilk versiyonunu izleyen çocuklar bebeğe vurduğu için zevk alan ve başka bir yetişkinden de övgü alan yetişkini, ikinci versiyonunu izleyen çocuklar davranışlarından dolayı sözlü ve fiziksel olarak uyarılan yetişkini ve filmin üçüncü versiyonunu izleyen çocuklar yetişkinin davranışı ile ilgili herhangi bir sonucun yaşanmadığını görmüşlerdir. Daha sonra araştırmacılar, çocukların filmde gördüklerini taklit etme düzeylerini gözlemlemek için onları Bobo bebek ve başka oyuncakların bulunduğu odaya almışlardır.

Yapılan gözlem sonucunda davranışlarından dolayı cezalandırılan kişinin filmini izleyen çocukların davranışlarından dolayı ödüllendirilen ve hiçbir sonucun olmadığı kişinin olduğu filmi izleyen çocuklardan çok daha az saldırganlık gösterdiklerini ve müdahale edilmeyen ve ödüllendirilmiş yetişkinin olduğu filmi izleyen çocukların ürettikleri saldırganlık miktarı arasında ise fark olmadığını bulmuşlardır. Ancak, daha sonra modelin yaptıklarını yapmaları için ödül alacakları söylendiğinde ise tüm grupların eşit olarak taklit ettiğini bulmuştur. Bandura için önemli olan nokta, her grubun aynı davranışları gözlem yoluyla öğrenmiş olmasıdır. Yetişkinin cezalandırıldığını gözlemlemenin davranışı gerçekleştirmeyi seçtikleri koşulları etkilediğini bulmuştur.

Diğer Modelleme Araştırmaları

Bandura model almanın öğrenmeye etkisi üzerine yaptığı bir diğer çalışmasında ise iki çocuk grubunun ebeveynlerinin davranışlarını karşılaştırmıştır. Bir grup oldukça agresif çocuklardan diğeri ise çekingen çocuklardan oluşmuştur. Bandura'nın teorisine göre, çocukların davranışları ebeveynlerinin davranışlarını yansıtmaktadır. Araştırmasında mahcup/çekingen çocukların ebeveynlerinin mahcup/çekingen ve saldırgan çocukların ebeveynlerinin saldırgan olduğunu bulmuştur.

Araştırmalar bir kişinin genellikle bastırıldığı veya engellediği davranışları bir modelin etkisi altında daha kolay gerçekleştirilebileceğini göstermiştir. Disinhibisyon (şartlı reflekslerin yitimi) adı verilen bu olay bir modele maruz kalma yoluyla ket vurma veya kısıtlamanın zayıflamasına karşılık gelir. Örneğin insanların yalnız başına asla gerçekleştiremeyecekleri isyan başlatma, pencereleri kırma ve bağırma gibi fiziksel ve sözel davranışları bir kalabalığın içinde sergilemesi gibi. Başkalarının bunu yaptığını görürlerse, saldırgan davranışlara karşı engellemelerini yok saymaları daha olasıdır.

Toplum Modellerinin Etkileri

Kapsamlı araştırmalara dayanarak Bandura, iyi ve kötü, normal ve anormal olan çok sayıda davranışın diğer insanların davranışlarını taklit ederek öğrenildiği sonucuna ulaşmıştır. Araştırması, modellerin davranış üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. Çocukların modelleme yoluyla edindikleri birçok davranış arasında akıl dışı korkular bulunmaktadır. Ailesinin fırtınalar sırasında korktuğunu veya yabancıların etrafında gergin olduğunu gören bir çocuk bu endişeleri kolayca benimseyecek ve kökenleri hakkında çok az farkındalıkla bunu yetişkinliğe taşıyacaktır. Tabii ki güç, cesaret ve iyimserlik gibi olumlu davranışlar da ebeveynlerden ve diğer modellerden öğrenilecektir. Skinner'ın sisteminde pekiştiriciler davranışı kontrol eder. Bandura için ise davranışı kontrol eden modellerdir.

Model Almayı Etkileyen Faktörler

Bandura ve arkadaşları modellemeyi etkileyen üç faktör üzerinde durmuştur.

- Modellerin özellikleri
- Gözlemcilerin özellikleri
- Davranış ile ilişkili ödül sonuçları

Modellerin özellikleri

Modellerin özellikleri taklit etme eğilimini etkilemektedir. Bunlar;

Benzerlik: Gerçek hayatta, bireyler, kendisinden bariz ve önemli farklılıklar gösterenlerden ziyade kendisine benzer görünen birinden daha fazla etkilenmektedir.

Cinsiyet: Aynı cinsiyetten bir kişiyi modelledikten sonra karşı cinsten birinin modellenmesi daha fazla olasıdır.

Yaş: Bireyin yaşına uygun modellerden etkilenme olasılığı daha yüksektir. Karşılaştığı sorunları başarılı bir şekilde çözmüş gibi görünen akranlar son derece etkili modellerdir.

Statü ve prestij: İyi giyimli bir insanın kırmızı ışıktan karşıya geçtiğini gören yayaların kırmızı ışığa rağmen karşıdan karşıya geçme olasılıkları daha fazladır. Televizyon reklamları, sporcular, rock yıldızları veya belirli bir ürünü kullandığını iddia eden film yıldızları gibi yüksek statüde, yüksek prestijli modellerden etkili bir şekilde yararlanılmaktadır. Beklenti ise tüketicilerin bu insanların davranışlarını taklit edip reklamı yapılan ürünü satın almasıdır.

Davranışın türü ve zorluk derecesi: Modelin davranış türü taklit etmenin boyutunu etkiler. Son derece karmaşık davranışlar, daha basit davranışlar kadar hızlı ve kolay bir şekilde taklit edilmez. Düşmanca ve saldırgan davranışlar, özellikle çocuklar tarafından güçlü bir şekilde taklit edilme olasılığına sahiptir.

Gözlemcilerin özellikleri

Gözlemcilerin özellikleri de gözlemsel öğrenmenin etkinliğini belirlemektedir. Özgüven ve benlik saygısı düşük olan insanların, bir modelin davranışlarını taklit etme olasılıkları, özgüven ve benlik saygısı yüksek olan insanlardan daha fazladır. Davranışı taklit etmesi için pekiştirilmiş kişi- örneğin, daha büyük bir kardeş gibi davranması için ödüllendirilen bir çocuk- modellerin etkisine daha duyarlıdır.

Davranış ile ilişkili ödül sonuçları

Belirli bir davranışla bağlantılı ödül sonuçları modellemenin kapsamını etkileyebilir ve hatta modeller ve gözlemcilerin özelliklerinin etkisini geçersiz kılabilir. Yüksek statülü bir model belirli bir davranışı taklit etmek için neden olabilir ama ödüller birey için anlamlı değilse davranışı durdurur ve gelecekte bu modelden etkilenme olasılığı daha düşük olur. Belirli bir davranışı göstermek için ödül veya

ceza alan bir modeli görmek taklidi etkiler. Bobo bebek çalışmasında Bobo bebeği vuran modelin ödül aldığını, başka bir grup çocukta modelin aynı saldırgan davranış için sözlü ve fiziksel ceza aldığını görmüştür. Cezayı gözlemleyen çocuklar modelin pekiştirildiğini gören çocuklara göre Bobo bebeğe karşı daha az saldırganlık göstermiştir.

4.3.3. Gözlemsel Öğrenme Süreçleri/Sosyal Öğrenmenin Bilişsel Mekanizması

Bandura'nın teorisi çocukların öğrenmesini birbiriyle ilişkili (dikkat, hatırd tutma, taklit ve güdülenme) dört faktörü göz önünde bulundurarak açıklar. Bunlar,

Dikkat: Modelin ilgili yönlerine ve davranışlarına dikkat etme. Örneğin sürücü eğitimi dersinde dalgın olmamak gerekir. Etkin bir şekilde öğrenmek için gözlemcinin söz konusu davranışa dikkat etmesi gerekir. Dikkat dağıtıcı unsurlar şunlardır: yorgunluk, hastalık, gerginlik veya kişinin dikkatini başka bir şeye vermesi. Ayrıca modelin görünümünün dikkat üzerinde etkisi vardır. Model canlı, neşeli ve yetkin görünüyorsa, çekici veya tanıdık geliyorsa, gözlemciler daha fazla dikkat eder ve bu nedenle davranış öğrenir.

Hatırd tutma: Gördüklerini uygun kodlama ve deneme yoluyla saklama/hatırd tutma. Örneğin, ders materyali hakkında not alma. Gözlemci, davranış yeniden üretebilmek için gördüklerini hatırlayabilmelidir. İmgeler ve dil burada büyük bir rol oynar çünkü gözlemlenen şey hafızada saklanmalıdır. Bu ya zihinsel bir görüntü ya da sözlü bir açıklama olarak ortaya çıkar.

Taklit: Davranış fiziksel olarak yeniden üretebilmedir. Örneğin vites değiştirme alıştırmaları yapmak için bir eğitmenle arabaya binmek. Gözlemci gözlemlediği davranış yeniden üretebilmelidir. Bunun yanında ünlü bir film yıldızının Oscar ödüllü bir performansını oturup izlemek, kişinin bu davranış yeniden üretebileceğini anlamına gelmemektedir. Eğer bu kişi bir oyuncuysa, performansı gözlemleme kendi oyunculuk becerilerini geliştirebilir. Davranış geliştirmede bir başka faktör uygulamadır. Bir davranış ne kadar çok uygulanırsa o kadar yetkin olunmaktadır.

Güdülenme: Örneğin, kişinin sürüş becerilerinde ustalaştığında, ehliyet sınavını geçeceğini bekleyip ehliyet alacağını umut etmesi. Motivasyon olmadan davranış öğrenme şansı yoktur. Gözlemden öğrenmede motivasyon ana faktördür.

4.3.4. Bandura'nın Kişilik Açıklamasının Parçasını Oluşturan Diğer Önemli Kavramlar

Bu kısımda özdüzenleme, benlik saygısı, kendini cezalandırma ve öz yeterlik kavramları anlatılmıştır.

4.3.4.1. Öz Düzenleme

Öz düzenleme bireyin davranışlarını kontrol etmesi ile ilgili bir kavramdır. Kişilik gelişiminin önemli bir parçasıdır. Öz düzenleme çeşitli şekillerde gerçekleşmekte olup bireyin içinde yaşadığı dünyaya tepkilerini izlemesine ve kontrol etmesine yardım eder. Kendi kendini gözlemleme ve yargılama bunun gerçekleşmesinin iki yoludur.

Birey kendini diğer çeşitli standartlarla karşılaştırarak kendini ve davranışlarını sürekli izler ve performansını değerlendirir. Bunlar bireyin davranışını diğer insanların davranışlarıyla, geleneksel kültürel standartlarla (başkalarından öğrenilenler, nezaket gibi) ve kendi keyfi standartları ile (kendi yarattığı, hayır işi yapma sözü gibi) karşılaştırmayı içermektedir.

Birey kendi kendini gözlemlemesine, yaptığı şeyin kendini ne kadar iyi hissettirdiğine göre kendini ödüllendirerek veya cezalandırarak yanıt verir. Örneğin başkalarına kıyasla bir işi iyi yaptığını hissederse kendini yeni bir kıyafetle ya da bir akşam yemeği ile ödüllendirebilir. Öte yandan kötü yaptığını hissederse eğlenebileceği zamanı çalışarak geçirip kendini cezalandırabilir. Ödüllendirilme veya cezalandırılmanın diğer yolları ise bireyin eylemlerinin getirdiği gurur veya utanç duygusudur. Öz düzenleme eylemlerinin benlik saygısı üzerinde etkisi vardır.

4.3.4.2. Benlik Saygısı

Görsel 2. Benlik saygısı yüksek olan çocuklar daha olumlu beklentilere, daha az kaygı ve daha yüksek motivasyona sahiptir (Feldman, 2014).

Benlik saygısı bireyin kendine ait genel görüşü olup bu görüşün kişinin mutlu ve emin veya güvensiz veya yetersiz hissetmesi ile ilgilidir (bkz. Görsel 2). Örneğin birey bir krizle iyi başa çıktığını, güvenilir, emin ve çalışmaları açısından yetenekli olduğunu hissederse, o zaman benlik saygısının yüksek olma ihtimali vardır. Öte yandan, birey kendini karşılaştığı sorunlarla baş edemez, sorumsuz ve yeteneksiz olarak görürse o zaman benlik saygısının düşük olması muhtemeldir. Dolayısıyla bireyin kendisine bakış açısı olumlu ve teşvik ediciyse benlik saygısı yüksek ama kendini sürekli yere düşürüp yetersiz hissederse benlik saygısı düşüktür.

Benlik saygısı öz-düzenleme ile bağlantılıdır, bireyin kendi davranışlarını yargılama şekli yüksek veya düşük benlik saygısı ile sonuçlanmaktadır. Yaşam boyu benlik saygısı sürekli değişmektedir. Birey kendini sürekli olarak cezalandırırsa, asla kendi standartlarını karşılayamayacağını hissederse, o zaman benlik saygısı düşük kalır. Örneğin sınavda kötü yapabilir veya bir iş projesini tamamlayamayabilir ya da bazı hayır işlerine katılmak isteyebilir ancak asla zaman bulamaz. Öte yandan kendisi için belirlediği standartları karşılarsa ve sık sık kendisine övgü ve ödüller verirse benlik saygısının yüksek olması muhtemeldir.

Ebeveynler çocukların benlik saygısını, davranışları hakkında eleştirerek ya da överek ve olumlu ya da olumsuz açıklamalar vererek ve başarı ya da başarısızlıklarını hatırlatarak geliştirmeye katkıda bulunur. Bazı çocuklar zorluk ya da başarısızlıkla karşılaştıklarında, kendini suçlar ve diğerleri devam ederken denemeyi bırakabilir. Kendileri hakkındaki olumsuz inançları analiz etme, tanımlama ve sözcikleştirme için desteklenen, başarıya ve övgüye ulaşma fırsatı verilen çocuklar daha az sorunlu davranışa ve daha iyi bir özgüvene sahip olmaktadır (Sheridan, Sharma, & Cockerill, 2008).

Özsaygısı düşük olan çocuklar bir testte kötü bir performans göstermeyi bekleyebilirler, yüksek kaygı yaşayabilirler ve benlik saygısı yüksek olanlar kadar sıkı çalışmayabilirler ve testte kötü performans gösterirler, bu da kendilerine yönelik olumsuz görüşlerini doğrular. Tersine benlik saygısı yüksek olanların beklentileri daha olumludur, bu da daha düşük kaygı ve daha yüksek motivasyona yol açar (Feldman, 2014).

4.3.4.3. Kendini Cezalandırma

Bandura (Skinner gibi) cezanın genellikle davranış üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğuna ve hatta istenmeyen davranışların güçlendirilmesine neden olabileceğine inanmaktadır. Kendi kendini cezalandırma da benzer bir etkiye sahiptir.

Bandura kendini cezalandırmanın üç olası sonucunu ortaya koymuştur:

- *Kaçış*: Bu içecek, uyuşturucu veya TV, kumar vb. gibi diğer bağımlılıklar şeklinde olabilir.
- *Hareketsizlik*: İlgisiz hissetme, sıkılma, yön eksikliği, depresyon.
- *Ödünleme*: Büyüklük kompleksine yol açabilen üstünlük iddiasıyla, algılanan başarısızlığı telafi etme.

Bu sonuçlar birey için kendi başına her türlü soruna neden olabilir. Düşük benlik saygısının yanı sıra kişi sürekli olarak kendisine karşı olumsuz bir tutum benimseyen sağlıklı bir kişilik geliştirebilir.

Bandura kişinin sağlıklı benlik saygısını değiştirmek için üç adım atmasını önermiştir. Bu adımlar sırasıyla aşağıda verilmiştir.

- Bireyin kişiliğinin olumsuz yönlerinin yanında olumlu yönlerine de odaklanarak kendini adil ve doğru bir şekilde gözlemlemesi,
- Standartlarının başarısız olacak kadar yüksek olmadığından emin olması,
- Kendini cezalandırma yerine daima ödüllendirmesidir. Bunun yanında kendini aşırı derecede cezalandıran bir birey, olumsuz davranış ve psikolojik rahatsızlığın ortaya çıkmasını önlemek için profesyonel yardıma ihtiyaç duyacaktır.

4.3.4.4. Öz-yeterlik

Bandura'nın kişilik açıklamasının bir parçasını oluşturan son kavram öz-yeterliktir. Özyeterlik kavramı bireyin verilen bir durumda ne kadar başarılı olacağına olan inancı olarak tanımlanabilir.

Bandura'ya göre bireyin çevreye uyumu büyük ölçüde öz-yeterlik seviyesine bağlıdır. Örneğin, birey geçmişte belirli bir şekilde davrandığında ve başarıya ulaştığında (yani ödüllendirildiyse) öz-yeterliliği yüksek olacaktır. Benzer bir durumla karşılaştığında davranışının başarılı bir sonuca yol açacağına inandığında (deneyimden öğrendikçe) bu davranışı yeniden üretme şansı da oldukça yüksektir. Öte yandan kendini geçmişte başarılı bir şekilde müzakere edemeyeceği bir durumda bulursa, o zaman öz-yeterliliği düşük olacaktır ve kayıtsız kalabilir ve başarılı olmaya çalışmaktan çekilebilir.

Öz-yeterlik kavramı, bireyin benlik saygısı ve iyimser veya kötümser bir yaşam görüşü olup olmadığı ile bağlantılıdır. Öz-yeterliliği yüksekse diğer öz-inançlar da buna uyma eğilimindedir. Örneğin bir sınavı başarıyla geçebileceğini düşünüyorsa öz-yeterliliği yüksektir, kendini yetenekli olarak gördüğü için özsaygısı da yüksektir ve bu nedenle bakış açısı iyimserdir. Bunun tersi de olabilir. Bir sınavı başarılı bir şekilde geçebileceğine inanmazsa, öz-yeterliliği düşüktür, bu da özsaygıyı etkiler çünkü kendini başarısız olarak görür ve bakış açısı kötümser hale gelir.

4.3.5. Sosyal Bilişsel Teorinin Eğitime Uygulanması

Sosyal bilişsel teorinin temel ilkeleri şunlardır:

- Bir gelişim alanında olanlar diğer gelişim alanlarını etkiler.
- Arkadaş edinmeyen, iş birliği yapamayan veya paylaşamayan çocuklar grup içinde zorlanabilir.
- Başkaları ile ilişki kuramayan çocuklar, odaklanmakta zorluk çekebilir.
- Öğrenme gücü çeken çocuklar sosyal becerilerini geliştirmekte zorluk çekebilir.
- Duygusal problemler-kaygı, öğrenilmiş çaresizlik veya güvensizlik-çocukların öğrenme, başarı ve becerilerini etkileyebilir.
- Bir çocuğun sosyal davranışı bilişsel olgunluk bağlamında değerlendirilmelidir. Örneğin kâğıda karalama yapan 3 yaşında bir çocuk, yanındaki bir çocuğun üzerini kalemle karalarsa çocuğun yaşı 3 olmasından dolayı ceza verilmemelidir. Bu yaştaki çocuk, başkalarının nesne olmadığını ancak kendisi gibi duyguları olduğunu bilişsel olarak ayırt edemediği için cezalandırılmamalıdır. Daha ziyade, öğretmen çocuğa “Kağıdını karala” demeli çocuğun kağıdını göstererek “Burayı boya, diğer çocukları değil” demeyi denemelidir. Ayrıca öğretmenler çocukların sosyal davranışlarını bilişsel açıdan değerlendirerek, çocukların hangi yaşta ne yapmasını bekleyebileceklerini ve beklemeyeceklerini daha iyi anlamalıdır. Birey kendi öğrenmesinden sorumludur. Birey sosyal bilgi inşa etmelidir. Çocukları sosyal ilişkiler hakkında düşünmesini teşvik etmek sosyal becerilerle ilgili bilgiyi yapılandırmalarını mümkün kılan öneriler sunmak önemlidir. Bu çerçevede öğretmenler, çocukların sosyal durumlar veya problemler hakkında konuşmalarına ve kendi çözümlerini bulmalarına yardımcı olma konusunda rehberlik sağlamalıdır. Başka bir çocuktan oyuncakı kapam bir çocuğa çözümler sunmak (‘oyuncağı kapmak yerine onun ne istediğini bileceği kelimeler kullan’ gibi) veya alternatif çözümler sunmak (‘şimdi oyuncakı ona geri ver’ gibi), yerine ana fikir çocukların kendi kendilerine çözüme yönelik düşünme becerilerini geliştirmektir. Bunu suçlama yapmadan uygulamak gereklidir. Demokratik bir sınıfta çocukları davranıştan dolayı suçlamak ve utandırmak kabul edilmemektedir. Örneğin, Spivack ve Shure yaptıkları çalışmada, kişilerarası problem çözme için bilişsel yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımın doğasında,

düşünme yeteneğinin duygusal rahatlama ve sağlıklı sosyal uyum yolunu açtığı varsayımı vardır. Spivack ve Shure, öğretmenlerin çocuklarla gayri resmi olarak ve devam eden olaylar ile bağlantılı gerçekleştirdikleri diyalogların, çocukların sosyal becerilerini geliştirmede önemli olduğunu ileri sürmüştür. Çocukların sosyal olarak sorunları olduğunda öğretmenler onlara,

☐ Ne olduğunu,

☐ Nasıl hissettiğini ve

☐ Ne yaptığını ve benzer durumlarda başka hangi yollarla hareket edebileceğini sormaktadır.

Bandura'nın çalışmaları, öğrenmenin davranışçıların gerekli gördüğü pekiştirme olmadan gerçekleşebileceğini ve çocukların öğrenmelerinde aktif olduklarını göstermektedir. Bandura'nın vurguladığı öğrenme şekli basit taklitçiliğin ötesine geçer. Fakat çocukların düşüncelerinin doğası hakkında veya çocukta meydana gelen bilişsel değişim süreçleri hakkında da bir fikir vermemektedir. Gelişmekte olan davranışlar üzerinde kilit etkiler olarak çocuğun dışındaki faktörlere vurgu yapmaktadır. Sonuç olarak bazı eleştirmenler hiçbir öğrenme teorisinin gelişim üzerinde bilişsel etkilere yeterince dikkat etmediğini savunmaktadır (Abbott, 2001; Berry, 2018; Scheults, & Scheultz, 2005; Seefeldt, Castle, & Falconer, 2014; Oates, Wood, & Grayson, 2005).

Bölüm Özeti

Bu bölümde sosyal gelişim Watson'un davranışçılığı, Skinner'in edimsel öğrenmesi (radikal davranışçılığı) ve Bandura'nın sosyal bilişsel öğrenme teorisi çerçevesinde sosyal gelişim anlatılmıştır.

Kaynakça

Abbott, T. (2001). Social and personality development. Psychology Press.

Blažević, I. (2016). Family, peer and school influence on children's social development. World Journal of Education, 6(2), 42-49.

Berry, R. (2018). Discovering child development. White Press Academics.

Bukatko, D., & Daehler, M. W. (2012). Child development: A thematic approach. Nelson Education.

Feldman, R. S. (2014). Child development: A topical approach. Pearson Higher Ed.

Hamamcı, O. Z., & Hamamcı, O. E. (2015). Çocuk gelişimi kuramları ve dil öğretmenleri için yansımaları. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(1), 125-134.

Oates, J., Wood, C., & Grayson, A. (2005). Psychological development and early childhood. Blackwell Publishing.

Sanders, C. (2015). Promotion of preschool children's social and emotional development in a Head Start program: A case study. Doctoral dissertation, Charlondria D. Texas Woman's University.

Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2005). Theories of personality. Wadsworth: Thomson.

Seefeldt, Carol, Sharon Castle, & Renee C. Falconer. (2014). Social studies for the preschool-primary child. NY: Macmillian.

Shaffer, D. R. (2009). Social and personality development. Nelson Education.

Sheridan, M. D., Sharma, A., & Helen Cockerill (2008). From birth to five years: children's developmental progress. Routledge.

Zenginleştirme Kaynakları

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/160539>

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/442932>

<https://www.egitimpedia.com/cocuklara-dogru-davranis-kazandirmak-icin-kullanilan-odul-ve-yildiz-tablolarinin-tehlikeleri/>

<https://pages.jh.edu/~gazette/2001/jan2201/22watson.html>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Burrhus_Frederic_Skinner

https://tr.wikipedia.org/wiki/Albert_Bandura

<https://egitimsozlugu.com/ogrenme-psikolojisi/karsilikli-belirleyicilik-nedir/>

Görsel Kaynak

<https://www.istockphoto.com/tr>

Ünite Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- A) Birey davranışı veya doğru tepkisi için ödül veya pekiştirme aldığı anda öğrenme gerçekleşir.
- B) İhtiyaçların başka bir kişi veya çevresel faktörler tarafından karşılanıp veya karşılanmaması sonucunda öğrenme meydana gelir.
- C) Çocuğun davranışını ödül veya pekiştirme izlediğinde davranış tekrar edecektir.
- D) Çocuğun davranışını hoş olmayan bir şey izler veya görmezden gelinirse davranış sönecektir.
- E) Çocuğun davranışını hoş olmayan bir şey izler veya görmezden gelinirse davranış tekrar edecektir.

2. Okullarda pekiştirilen sosyal davranışların artacağı fikrini kullanan öğretmenler aşağıdakilerden hangisine başvuramaz?

- A) Çocukların diğer çocuklarla etkileşimlerinin olumlu ve ödüllendirici olduğundan emin olurlar.
- B) Ortamı, çocukların alan veya malzeme eksikliğinden hayal kırıklığı yaşamadan hoş bir şekilde etkileşime girebilmeleri için etkili/yeterli malzemelerle düzenlerler.
- C) Prososyal davranışları ödüllendirir ve pekiştirirler.
- D) Paylaşan ve iş birliği yapan çocukları över.
- E) Prososyal davranışları cezalandırırlar.

3. Çocukların sosyal öğrenimlerinin çoğunun, başkalarından gördükleri ve duyduklarını aktif olarak taklit etmeleri veya kopyalamaları yoluyla geldiğini ileri sürmektedir. Verilen açıklama aşağıdaki teorisyenlerden hangisine aittir?

- A) Bandura
- B) Skinner
- C) Watson
- D) Freud

E) Sullivan

4. Aşağıdakilerden hangisi taklit etme eğilimini etkileyen model özelliklerinden biri değildir?

A) Benzerlik

B) Cinsiyet

C) Yaş

D) Statü ve prestij

E) Kardeş sayısı

5. İyi giyimli bir insanın kırmızı ışıktan karşıya geçtiğini gören yayaların kırmızı ışığa rağmen karşıdan karşıya geçme olasılıkları daha fazladır. Verilen açıklama taklit etme eğilimini etkileyen modelin hangi özelliği ile ilgilidir?

A) Benzerlik

B) Cinsiyet

C) Yaş

D) Statü ve prestij

E) Kardeş sayısı

6. Düşmanca ve saldırgan davranışlar, özellikle çocuklar tarafından güçlü bir şekilde taklit edilme olasılığına sahiptir. Verilen açıklama taklit etme eğilimini etkileyen modelin hangi özelliği ile ilgilidir?

A) Benzerlik

B) Cinsiyet

C) Yaş

D) Statü ve prestij

E) Davranışın türü ve zorluk derecesi

7. Aşağıdakilerden hangisi sosyal öğrenmenin bilişsel mekanizması ile ilgili değildir?

- A) Dikkat
- B) Hatırda tutma
- C) Taklit
- D) Güdülenme
- E) Hazır oluş

8. Bireyin kendine ait genel görüşü olup bu görüşün kişinin mutlu ve emin veya güvensiz veya yetersiz hissetmesi ile ilgilidir. Verilen açıklama aşağıdakilerden hangisine aittir?

- A) Özdüzenleme
- B) Özyeterlik
- C) Özdenetim
- D) Benlik saygısı
- E) Kendini cezalandırma

9. Bireyin verilen bir durumda ne kadar başarılı olacağına olan inancı olarak tanımlanabilir. Verilen açıklama aşağıdakilerden hangisine aittir?

- A) Özdüzenleme
- B) Özyeterlik
- C) Özdenetim
- D) Benlik saygısı
- E) Kendini cezalandırma

10. Aşağıdakilerden hangisi sosyal bilişsel teorinin temel ilkelerinden değildir?

- A) Bir gelişim alanında olanlar diğer gelişim alanlarını etkiler.
- B) Arkadaş edinemeyen, iş birliği yapamayan veya paylaşamayan çocuklar grup içinde zorlanabilir.
- C) Başkaları ile ilişki kuramayan çocuklar, kolayca dikkatlerini toplayabilirler.
- D) Öğrenme güçlüğü çeken çocuklar sosyal becerilerini geliştirmekte zorluk çekebilir.
- E) Duygusal problemler-kaygı, öğrenilmiş çaresizlik veya güvensizlik-çocukların öğrenme, başarı ve becerilerini etkileyebilir.

CEVAP ANAHTARI

1. e 2. e 3. a 4. e 5. d 6. e 7. e 8. d 9. b 10. c

5. GÜNCEL TEORİLER IŞIĞINDA KİŞİLİK VE SOSYAL GELİŞİM

Giriş

Bölüm 3 ve 4'de klasik çocuk gelişimi teorileri ışığında kişilik ve sosyal gelişim incelenmiştir. Bu bölümde ise yapılandırmacı ve çevresel/ekolojik teorisyenlerin görüşleri çerçevesinde sosyal gelişim anlatılmıştır.

5.1. Piaget'in Bilişsel Gelişimsel Bakış Açısı

Piaget'in bilişsel gelişim teorisinin, sosyal ve kişilik gelişimi üzerinde çok önemli etkileri vardır. Jean Piaget, farklı yaşlardaki çocukların akıl yürütmesi, ahlaki yargılarda bulunması ve diğer zihinsel faaliyetlerini araştırmıştır.

Piaget'e göre bilişsel aktivite çocuğun çevreye uyum sağlamasına yardımcı olan temel yaşam fonksiyonudur. Çocukları, bildiklerini temsil etmek için sürekli şemalar geliştiren/inşa eden ve bu bilişsel yapıları organizasyon ve uyum süreçleri boyunca değiştiren aktif, yaratıcı kâşifler yani yapılandırmacılar olarak tanımlamıştır (bkz. Görsel 1).

Görsel 1. Piaget çocukların sosyal, fiziksel ve zihinsel faaliyetler yoluyla bilgiyi inşa ettiklerini öne sürmüştür (Seefeldt, Castle, & Falconer, 2014).

Piaget'in bilişsel gelişim teorisi, özümseme, uyum ve dengeleme olmak üzere üç ana prensip üzerine inşa edilmiştir. Çocuklar çevrelerine uyum sağlamak için özümleme ve uyma yoluyla şemalar üretmekte ve değiştirmektedir. Diğer bir anlatımla çevreye *uyum* iki tamamlayıcı faaliyet yoluyla gerçekleşmektedir. Bunlar, özümseme ve uymadır. *Özümsemede* çocuklar problemleri çözmek için şema repertuarlarını araştırmaktadır. Durumu şema repertuarlarının örnekleri ile eşleştirmek ve çevresel uyarıların mevcut bilgilerine uydurmak için analiz eder. Piaget şunu varsaymaktadır. Bir nesneyi şemaya özümsemek bu nesneye bir veya birkaç anlam kazandırmak anlamına gelmektedir. Çocukların şema repertuarı ile eşleşmediği durumlarda çocuklar *uymayı* kullanacaktır. O zaman olayı özümsemeyebilir veya mevcut bir şemayı değiştirmeye çalışabilir. Çocukların bilişsel kalıpları gelişip çevreleriyle etkileşime girdiğinde özümseme ve uyma eylemleri arasında içgüdüsel bir denge gelişir. Bu denge, yeni bilgiler süreci tekrar başlatana kadar devam eder. *Örgütlenme* ise çocukların mevcut bilgilerini daha üst düzey şemalar için yeniden düzenlediği süreçtir.

Örneğin bir çocuk tüm uçan cisimlerin kuş olduğu şemasına sahip olabilir. Frizbi ile karşılaştığında bunun var olan şemasına uymadığını anlar. Frizbinin nefes almadığını, canlı olmadığını bu nedenle yeni bir şema oluşturması gerektiğini anlar. Çocuklar büyüdükçe, mevcut şemanın açıklayamadığı deneyimlerle karşı karşıya kalırlar. Bu nedenle yeni bir deneyim yeni şema gerektirir (*bkz. Görsel 2*).

Görsel 2. Yeni bilgilere uyum. Çocuk ilk defa fil gördüğünde fili büyük bir köpek olarak düşünebilir ancak çocuk onun yeni bir hayvan türü olduğunu öğrenir ve fil kategorisini içeren düşüncesine uyum sağlar (Kaynak: Levine, Joyce, & Munsch, 2018).

Piaget bireyin gelişiminin dört değişkenin etkileşiminden kaynaklandığını ileri sürmüştür:

- Fiziksel ve sinir sisteminin olgunlaşmasında gösterildiği gibi kalıtım,
- Fiziksel deneyim,
- Sosyal iletim (eğitim) ve
- Dengelemedir.

Piaget çocukların düşünce süreçlerinin tüm kültürlerle genelleştirilebilecek bir dizi aşama aracılığıyla geliştiğini bulmuştur. Diğer bir deyişle çocukların normal bir sırada ve kendi gelişim hızlarında ilerledikleri bilişsel gelişimin dört ana aşamasını tanımlamaktadır. Deneyimler ve kendi olgunlukları bu ilerlemeyi tetiklemektedir. Bu aşamalarda ilerlemek zihinsel aktivite ve fiziksel çevre ile etkileşim gerektirir. Dört aşamada ilerleme farklı oranlarda gerçekleşebilir, ancak her zaman düzenli, değişmez bir sırada gerçekleşir. Her aşama yeni bilişsel yapıların veya şemaların geliştirilmesi ile karakterizedir. Bilişsel gelişimin daha ileri aşamaları, daha karmaşık ve sofistike şemalarla ve dolayısıyla daha gelişmiş ve esnek düşünme ve davranışlarla ilişkilidir.

5.1.1. Piaget'in Bilişsel Gelişim Evreleri

Piaget çocuklar ve ergenlerle bilişsel gelişimlerini araştırmak için deneyler yapmıştır. Bilişsel gelişimin aşamalarını aşağıdaki gibi sıralamıştır

- 1) Bebeklerin ve küçük çocukların dünyayı öncelikle egosentrik bir bakış açısıyla keşfettiği duyu motor (sensorimotor) aşama,
- 2) Küçük çocukların motor becerilerini daha da geliştirdikleri ve benmerkezci odaklarını zayıflatmaya başladıkları işlem öncesi (preoperasyon) aşama,
- 3) Çocukların mantık geliştirdiği ancak soyut olarak akıl yürütemediği somut işlemler (operasyonel) aşaması ve
- 4) Daha büyük çocukların ve ergenlerin soyut ve benmerkezci olmayan bir perspektiften düşünebilecekleri soyut (operasyonel) işlemler aşamasıdır (Perez-Felkner, 2013). Bu dönemler aşağıda sırayla sunulmuştur.

Duyu motor dönem (0-2 yaş)

İlk iki yıl içinde bebekler nesnelerle oynayarak tanımaya ve anlamaya başlar. Bebeklerin çevresine uyum sağlamak için yarattığı şemalar, basit ve eyleme yöneliktir, dikkatlice incelemek için bir cisme ulaşma, kavrama ve çekme şeması gibi. Bu ilk şemalar duysal ve motor niteliktedir. Piaget'e göre bu dönemdeki zekâ, çocuğun zihninden ziyade çocuğun çevre üzerindeki eylemlerinden oluşur. Bu eylemlere motor şemalar denilmiştir. Bebeklerin duyu motor şemalarının temelini emme, ağlama veya kavrama gibi doğal refleksleri oluşturur.

Örneğin bebekler başlangıçta parmaklarını içgüdüsel olarak emer. Sonunda emme bir duyu motor şema olan ortamdaki yeni nesneleri keşfetmek için bir strateji haline gelir. Çıngırak verildiğinde emme tepkileri, çevrelerindeki çıngırak ve diğer nesnelerle etkileşim için bir strateji olacaktır.

Bebeklik döneminde (sensorimotor dönem) sosyal davranış refleksiftir ve sembolik değildir. Bu aşamanın önemli bir gelişimsel sonucu diğer insanları zihinsel olarak temsil etme ve anne ve diğer figürler için ayrı şema oluşturma (bağlanma için bir ön koşul) yeteneğidir. Ayrıca bu süre zarfında bebek nesne sürekliliği kavramını edinir böylece nesneler (anne dâhil) artık görünür olmadığı zaman bile var olmaya devam ederler.

Taklit gelişimi: Piaget taklidi Bandura gibi oldukça uyarlanabilir bir etkinlik olarak yani bebeklerin sosyal değişimlere aktif olarak katılabilmeleri ve davranış repertuarlarına birçok yeni beceriyi ekleyebilmeleri için bir araç olarak görmüştür. Bununla birlikte Piaget 8 -12 aya kadar bebeğin bir model tarafından sergilenen tepkileri taklit edemediğini öne sürmüştür. 8 aylık bir çocuğun taklit şemaları oldukça belirsizdir. Parmaklar büküp açıldığında bebek tüm elini açıp kapatarak taklit edebilir. İstekli taklit 12 ila 18 ay arasında çok daha keskin hale gelir. İkinci yılın önemli bir başarısı ise ertelenmiş taklidin rafine edilmesidir. Yani daha önce modellenen eylemlerin yeniden üretilmesidir.

Nesne sürekliliği: Nesne sürekliliği çocuğun nesneleri görmeden veya dokunmadan, nesnelerin varlığını sürdürdüğünü anlaması anlamına gelir. Bu kazanımdan önce çocuklar gözünün önünde olmayan nesneler yokmuş gibi davranır. Ancak çocuklar nesne sürekliliğini kazandıktan sonra nesnelerin algılarından bağımsız olarak var olduğunu anlar. Birisi bir battaniyenin altına bir çıngırak gizlerse, nesne sürekliliği kazanımına sahip bebek çıngırağı aramak için battaniyeyi kaldırır. Bu kazanıma sahip değilse nesnenin kaybolmasından rahatsız olmaz ve uzaklaşır. Nesne sürekliliği kavramı bağlanma açısından önem taşımaktadır. Bebeğin ilk duygusal bağlarının gelişiminde önemli bir rol oynar. Bu kavramı kazanmadıkça yakın duygusal bağlar kuramayacaktır.

İşlem öncesi dönem (2-7 yaş)

Yaklaşık 2 ila 7 yaşları arasında (preoperasyonel dönem) çocuğun sosyal davranışı, sosyal olayların görünüşüne dayalı, birincil özellik algılarıyla sınırlıdır. Çocukların bu aşamadaki davranışları, sosyal gerçekliğin yüzeysel anlayışı ile yönlendirilir.

Örneğin bir preoperasyonel çocuk, akranlarını içsel, düzenleyici niteliklerden ziyade dışsal, gözlemlenebilir nitelikler (örneğin sahip oldukları oyuncak sayısı, fiziksel görünüm) açısından tanımlayabilir. 2-7 yaş arası çocuklar yaşadıkları dünya hakkında gittikçe daha bilgili hale gelseler de düşünceleri yetişkin standartlarına göre oldukça yetersizdir.

Egosentrizm/benmerkezcilik: Piaget okul öncesi çocukları *egosentrik* (benmerkezci) olarak tanımlamaktadır. Olayları kendi bakış açılarıyla gördüklerini ve başka bir kişinin bakış açısını varsaymakta güçlük çektiklerini ileri sürmüştür. Durumları öncelikli olarak kendi bakış açısı ile görür ve bir durumu başka bir kişinin bakış açısından anlayamaz. Örneğin küçük bir kız annesinin büyükannesinin kızı olduğunu anlamakta zorluk çekebilir. Okul öncesi çocuğunun konuşmasının büyük bir kısmını egosentrik (benmerkezci) olarak tanımlanmaktadır çünkü ifadelerinin çoğu sosyal niyet taşımamaktadır. Örneğin okul öncesi çocuklar aynı anda konuşur ve

başkalarının konuşmalarını görmezden gelir. Okul öncesi çocuklar genellikle benmerkezciliği nedeniyle diğerlerine çok iyi bilgi vermez. Örneğin hikâyeler anlatan okul öncesi çocuklar hikâyeyi tam olarak anlamak için gerekli olan önemli bilgileri dışarıda bırakma eğilimindedir.

Ertelenmiş taklit: Bu aşamadaki çocuklar, dil, zihinsel imgeler ve jestler gibi sembollerle nesneleri veya olayları temsil etmelerini sağlayan sembolik şemalar olarak adlandırılan bilişsel yapılar geliştirmiştir. Bu temsili yeteneğin ilk kanıtı genellikle *ertelenmiş taklidin* gösterilmesidir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi ertelenmiş taklit çocukların davranışlara tanık olduktan çok sonra taklit etme yeteneğini ifade eder. Örneğin bir hafta önce bakkalda başka bir çocuğun öfke nöbetine tanık olan bir çocuk aynı öfke nöbeti davranışlarını sergileyebilir.

Sembolik/hayali oyun: Temsil yeteneğinin bir başka örneği *sembolik/hayali oyun* sırasında ortaya çıkar. Sembolik temsil yeteneğine sahip bir çocuk için boş bir kutu kale olabilir ve bir sopa sihirli bir değnek olabilir. En güçlü temsil yeteneği, çocukların bilgi edinimi için tartışmasız en güçlü sembol sistemi olan dil kullanımında gösterilmiştir.

Erken işlem öncesi dönem (2-3 yaş) çocukların sembolik işlevi kullanmasında çarpıcı bir artışın olduğu dönemdir. Örneğin 2-3 yaş arası çocuklar deneyimlerini temsil etmek için kelimeler ve görüntüler kullanabildiklerinden, artık geçmiş olayları yeniden yapılandırabilir ve gözünün önünde olmayan nesneleri düşünebilir hatta karşılaştırabilir.

Görsel 3. Sosyo-dramatik oyun oynayan çocuklar. Okul öncesi yıllarda sosyo-dramatik oyun bilişsel, sosyal ve duygusal gelişime katkıda bulunur (Moreno, 2010).

Erken işlem öncesi döneminin ikinci bir işareti ise hayali oyunun sıklığında ve karmaşıklığında meydana gelen artıştır. Küçük çocuklar genellikle mış gibi davranırlar (anneler, süper kahramanlar) ve rolle ilgili nesneler (örneğin bir bebeğin beşiği veya bir ışın silahı) ve aksesuarlarla (ayakkabı kutusu veya çubuk gibi) bu rolleri üstlenebilirler. Piaget rol yapma oyununu çocuğun sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini destekleyen ciddi bir iş olarak görmüştür (bkz. Görsel 3).

Sosyal dramatik oyun çocukların farklı rolleri benimsemelerini, oyun aktivitelerini koordine etmelerini ve ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmelerini gerektirir ve sosyal bir bağlamda oluşur. Bu bağlam çocukların sosyal yeterlik ve sosyal etkileşimleri için önem taşımaktadır. Çocuklar ayrıca evcilik, okulculuk, itfaiyecilik oynayarak ve annelerinin, babalarının, anaokulu öğretmenlerinin veya itfaiye çalışanlarının yerine geçerek yetişkin rolleri hakkında bilgi edinebilir ve yetişkin hayatına hazırlanabilirler (Pellegrini & Bjorklund, 2004; Shaffer, 2009).

Son olarak rol yapma oyunu çocukların kendilerini rahatsız eden duyguları özgürce ifade etmelerine veya duygusal çatışmaları çözmelerine izin vererek sağlıklı duygusal gelişimi teşvik edebilir (Akt. Shaffer, 2009).

Örneğin Sedef öğle yemeğinde bezelye yemediğinden dolayı annesi tarafından azarlanmışsa, bebeği ile oyun oynarken bebeğini yemek seçtiği için ona kızarken veya bebeğini sağlıklı beslenmeye ve bezelye tüketmeye ikna ederken aslında kontrolü ele geçirmiştir. Bu tür duygusal çatışmaların oyunda çözülmesi, çocukların otorite anlayışı ve uymaları gereken kuralların altında yatan mantık için

önemli bir katkı sağlar (Piaget ve Inhelder, 1969'den Akt. Shaffer, 2009).

Akıl Yürütmedeki Eksiklikler: Bu aşamada çocuklar yeni bir şeyle karşılaştıklarında, en belirgin veya algısal olarak dikkat çeken özelliğine yani yalnızca bir yönüne odaklanma eğilimindedir. Buna *odaktan uzaklaşmama* adını vermiştir. Sonuç olarak bu sezgisel düşünürler aynı anda birkaç bilgi parçasını değerlendirmelerini gerektiren korunum görevleri gibi problemleri genellikle çözemezler.

Örneğin okul öncesi çocuklar hiçbir şey eklenmemiş veya çıkarılmamış olmasına rağmen uzun, ince bir bardaktan kısa, geniş bir bardağa dökülen sıvı miktarının değiştiğini iddia edecektir. Bu örnekte çocuklar yanıltıcı algısal ipuçlarına katılmaktadır. Birkaç yıl sonra, çocuklar korunumu anladıklarında, yükseklik ve genişliğin birbirini nasıl dengelediği ve hiçbir şey eklenmediğinde veya çıkarılmadığında miktarın nasıl değiştirmeyeceğini anlamaya başlarlar.

Küçük çocuğun sosyal ve kişilik gelişimi için sezgisel akıl yürütmesinin bir sonucu şu şekildedir. 3- 5 yaş arasındaki çocuklar, erkek veya kız olduklarını ve herkesin cinsiyete göre sınıflandırılabilirliğini anlar. Ancak toplumsal cinsiyet ve sonuçları hakkında düşünceleri oldukça egosantriktir ve görünüş baskındır. 4 yaşında bir çocuk anne olabileceğini söyleyebilir. Ancak saçlarını kısa kesen, erkek kıyafetleri giyen ve inşaat işçisi olarak çalışan bir kadının erkek olduğu sonucuna varabilir (Shaffer, 2009).

Yapılan bir araştırmada cinsiyet rolleri eğitimi etkinliklerinin, anasınıfına devam eden 60-72 aylık çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına etkisi incelenmiştir. Deney grubundaki çocukların, cinsiyet rolleri eğitimi uygulamaları sonunda, genel olarak bütün görevlerin/işlerin, mesleklerin hem kadın hem de erkek tarafından birlikte yapılması ve yapılabilmesi yönünde görüş bildirdikleri saptanmıştır (Şıvgın, & Deniz, 2017).

Somut işlemler dönemi (7-11 yaş)

Somut işlemler döneminde çocuklar somut nesneler, olaylar ve deneyimler hakkında mantıklı ve sistematik olarak düşünebilir. İlkokul yıllarına karşılık gelen somut işlemler aşamasında çocuklar, somut nesneleri içeren problemlere bilişsel işlemler uygulayabilirler, ancak soyut manipülasyon veya varsayımsal durumları içeren problemlere uygulayamazlar. İşlemsel zekâya sahip çocuklar, daha geniş bardaktaki su miktarının daha uzun bardaktaki ile aynı olmasını düşünebilir çünkü olayı zihinsel olarak tersine çevirebilir. Bu, somut işlemler aşamasındaki çocukların korunum görevlerini çözebileceği anlamına gelir.

Eşit şekilde dizilmiş yedi düğmeli iki sıra çocuğa gösterilirse, somut işlemler dönemindeki çocuklar, sıralardan birinde yer alan düğmelerin araları açık bırakılarak uzatılmış olsa bile iki satırın aynı sayıda düğme içerdiğini anlar, ayrı düğmeler arasında daha büyük bir boşluk kaldığını söyler. Bu bir sayı korunumu problemidir.

Eğer iki kil topu aynı ağırlıktaysa, iki toptan biri yeniden şekillendirilmiş, bir gözleme gibi düzleştirilmiş veya bir yılan haline getirilmiş olsa bile ağırlığının aynı kalacağını tahmin eder. Buna ek olarak, somut işlemler döneminde çocuklar nesneleri seri hale getirebilir. Yani, en kısıdan en uzuna veya en hafiften en ağıra gibi bazı boyutlarda dizebilirler. Örneğin, çubukları kısıdan uzuna doğru şekilde sırlayabilir.

Perspektif alma ortaya çıkar ve çocuklar sosyal olaylar hakkında, bu olayların yüzeysel özelliklerinin ötesine geçen yollarla akıl yürütebilir. Çocukların bu aşamada normatif sosyal davranış ihlallerini reddetmesi muhtemeldir.

Soyut işlemler dönemi (11-12 yaş ve üstü)

Varsayımsal-tümdengelimsel düşünme, soyut kavramları zihinsel olarak manipüle etme yeteneği ve sosyal kuralların ve geleneklerin göreliliği konusunda bir farkındalık ile karakterizedir.

Soyut işlemsel düşünme; rasyonel, soyut ve tıpkı bir bilim insanının varsayımsal-tümden gelimsel akıl yürütmesine benzer. Bu aşamada ergenler düşünmeyi düşünebilir ve fikirlerin yanı sıra somut nesneler ve olaylar üzerinde işlem yapabilirler. Bu yeni ortaya çıkan bilişsel güçler, ergenlerin neden bu kadar idealist olduklarını açıklamaya yardımcı olabilir ve hayali seyirci ve kişisel masal gibi düşünmeyi sergileyebilirler.

Hayali izleyici olgusu ergenin sürekli sahnede olduğunu ve etrafındaki herkesin onun eylemleri veya görünüşüyle ilgilendiğini ve eleştirdiğini ifade etmesidir.

Kişisel masal ergenlerin aldığı risklerin çoğunu açıklamaya da yardımcı olabilir. Örneğin, ilk aşkı tarafından terk edilmiş bir genç, insanlık tarihinde hiç kimsenin onun acısı gibi bir acı deneyimlemediğini hissedebilir.

Ayrıca bu aşamada daha önceki bir benmerkezci düşünme biçimi yeniden ortaya çıkar. Bu yeni benmerkezcilik biçiminde, olasılıklar sonsuz görünmektedir ve ergenler kendi (idealist) kavramsallaştırmaları ile toplumun geri kalanındakileri birbirinden ayırt edememektedir.

Piaget'in sosyal gelişim teorisine en kalıcı katkıları, akran ilişkileri ve ahlaki akıl yürütme alanlarındadır. Sosyal-bilişsel araştırmalar,

(a) Bireylerin kendileri ve başkalarının düşüncelerini, duygularını, niyetlerini ve davranışlarını nasıl anladıkları ve

(b) Bu bilginin sosyal davranışı nasıl etkilediği ile ilgilidir (Pettit,1992).

Aşağıdaki tabloda Piaget'in bilişsel gelişim dönemleri ile ilgili özet bilgi sunulmuştur.

Tablo 1. Piaget'in bilişsel gelişim dönemlerinin özeti (Clarke-Stewart & Parke 2014; Pressley & McCormick, 2007; Spodek, & Saracho, 1994'den akt: Saracho, & Spodek, 2008).

Evre	Karakteristiği	Karakteristik şemalar	Karakteristik beceriler	Karakteristik sınırlılıklar
Duyu motor	Çocuklar duysal girdiye ve bedensel harekete dayalı şemalar geliştirir.	Motor	Nesne sürekliliği Kendini nesnelerden ve diğer insanlardan ayırır. Temel nedensellik anlayışı gelişir. Taklit etmeye ve yaratıcı oyuna katılmaya başlar.	Sadece yaparak düşünme
İşlem öncesi	Çocuklar dil ve diğer sembolik temsiller geliştirir. Sezgisel düşünce sistematik veya sürekli değildir.	Motor Sembolik	Ertelenmiş taklit Sembolik oyun Dili kullanmaya başlar	Algıların hâkim olduğu düşünme Başkalarının bakış açıları konusunda farkındalık eksikliği Tersine çevirmede eksiklik Korunum eksikliği

Somut işlemler	Çocuklar mantıksal süreçlerle ilgilenir, bir seferde sadece bir sınıflandırma biçimiyle başa çıkabilir, mantıksal düşünce gerçek fiziksel nesneler veya olaylar gerektirir.	Motor Sembolik İşlemsel-somut	Korunum Serileme Sınıflama (Mevcut nesneler hakkında mantıklı bir şekilde mantık yürütebilir, korunum kavramını kavrar, başka birinin bakış açısını alabilir, nesneleri sınıflar ve seriler halinde düzenleyebilir)	Sadece somut terimlerle düşünmek Aynı anda iki özellik hakkında düşünmek
Soyut işlemler	Çocuklar mantıklı akıl yürütür, hipotezleri formüle eder ve test eder, soyut düşünür.	Motor Sembolik İşlemsel-somut ve soyut	Olasılıkları düşünmek, Gelecek için planlamalar yapmak, Varsayımsal düşünme Düşünme esnek ve karmaşıktır, Soyut fikirleri ve hipotezleri düşünebilir	Soyut terimlerle düşünmek

Jean Piaget ayrıca bilişsel kuramı çerçevesinde çocukların neyin iyi ve kötü davranış olduğu hakkında bir anlayış inşa ettiklerini öne sürmüştür. Piaget'in konu ile ilgili bazı temel fikirleri aşağıda sunulmuştur.

- Okul öncesi çocuklar iyi olmanın kurallara uymak anlamına geldiğine inanmaktadır.
- 8 veya 9 yaşlarında çocuklar, insanlara yardım etmek için kuralların var olduğunu ve bir duruma daha iyi uyacak şekilde kuralların değiştirilebileceğini fark etmektedir.
- İlkokul başlarındaki çocuklar, en fazla zarara neden olanların kötü insanlar olduğuna inanmaktadır. Örneğin bulaşıkları yıkarken altı bardağı kıran bir çocuk, bir raftan kurabiye çalmaya çalışırken bir bardağı kıran bir çocuktan daha kötü davranmıştır.
- İlkokulun sonuna doğru çocuklar, niyetin bir davranışın ne kadar iyi veya ne kadar kötü olduğu hususunda önemli bir unsur olduğunun farkına varmakta ve bu nedenle yardım ederken yanlışlıkla çok sayıda bardağı kıran çocuğun, çalmaya çalışırken bir bardağı kıran çocuktan daha az suçlu olduğunu bilmektedir (Seefeldt, Castle, & Falconer, 2014).

Piaget bilişsel gelişimin genel dizilerini kesin bir şekilde tanımlamasına rağmen bazı araştırmacılar, Piaget'in bilişsel gelişimin aşamalar halinde olduğu varsayımını, çocukların bilişsel yeteneklerini ve sosyal ve kültürel etkileri büyük ölçüde göz ardı ettiği için teorisini eleştirmişlerdir. Ancak eksikliklerine rağmen Piaget'in teorisi bilişsel gelişim anlayışına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur, eğitim

alanında kapsamlı bir şekilde uygulanmış, sosyal biliş alanının ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur ve sosyal ve kişilik gelişiminin diğer birçok yönü hakkında önemli bilgiler vermiştir. Sosyal ve kişilik gelişiminin bilişsel gelişime bağlı olduğuna dair Piaget'in düşüncesi kabul görmektedir. Pek çok sosyal gelişimci birçok önemli sosyal ve duygusal gelişmenin, Piaget'in bilişsel dönüm noktalarına ulaşması ile aynı zamanda oluştuğunu kabul etmektedir (Pressley, & McCormick, 2007; Saracho, & Spodek, & 2008; Shaffer, 2009).

5.2. Jerome Bruner'in Bilişsel Gelişim Teorisi

Jerome Bruner öğrenmenin çocukların mevcut ve geçmiş bilgilerini yeni fikirler veya kavramları yapılandırmak için kullandıkları aktif bir süreç olduğunu öne sürmüştür. Öğrenciler bilişsel yapılarını bilgiyi seçmek ve işlemek için kullanır, sonra hipotezler geliştirir ve kararlar alır. Bilişsel yapıları (yani şema, zihinsel modeller) verilen bilginin ötesine geçmelerine yardımcı olan bireysel deneyimleri için anlam ve organizasyon yaratır. Bruner, bilme ve anlamamanın kişisel keşif yoluyla elde edildiğini varsayar. Dünya ile ilgili bilgi/bilgilerin birey tarafından saklandığı veya ezberlendiği üç sınıflandırma şeklinden bahsetmiştir. Bunlar,

1. *Eylemsel temsil*: Bireyler bilgi için eylemleri kullanır. Yapma ve hareket etmeye gömülü ve yapma ve hareketten ortaya çıkan bilme türüdür. Bilgi fiziksel bedende hafızanın bir türü olarak saklanır (örneğin, bisiklet sürmek, ayakkabı bağlamak).
2. *İkonik(imgesel) temsil*: Görsel ve görselleştirme ile ilgilidir. Bireyler bilgiyi yorumlamak için görsel imajları kullanır (örneğin, birinin yüzünü düşünme). İnsanların zihinsel resimler oluşturma ve kullanma dereceleri değişmektedir.
3. *Sembolik temsil*: Bilgilerin sembolik veya kod biçiminde çevrilip ve saklandığı Bruner'e göre en son gelişen üçüncü temsil türüdür. Bu temsil biçimi eylemlerden ve görüntülerden farklı olarak, en faydalı ve geniş kapsamlıdır, kelimeler gibi semboller veya sayılar gibi matematiksel semboller dünya hakkında bilgi miktarını ve çok ve çeşitli sembolleri temsil etmek için kullanılabilir. Bireyler dili kullanır. Sadece belirli bir kitaptan ziyade, tüm kitaplara kitap diyebilen çocuğun, iletişim kurma ve öğrenme kapasitesi çok daha fazladır. Aynı şekilde, örneğin, çocuk 'kedi' dil sembolünü kullanabiliyorsa, çok sayıda kedi organizması hakkında bilgiyi kullanır, organize eder ve küme oluşturur (Cullen, 2011).

Bruner bilişin eylemselden ikoniğe ve son olarak sembolik temsille geçmesini önermektedir. Bebekler dünyayı eylemsel olarak yorumlar. Çocuklar fiziksel olarak eylemsel temsil modunu doğrulayan düşünme tarzlarında davranır. Çıngırağı kavrayan bebekler çıngırak istedikleri düşüncesini iletir.

Genellikle iki ya da üç yaşındakiler imgeseldir. Çocuklar bir eylemi duyusal bir imgeyle ortaya koyar, önceden gerçekleştirilen bir eylem veya yeni tanık oldukları bir durum, olmayan bir kişinin zihinsel bir imajına sahip olabilirler.

Beş ya da altı yaşındakiler genellikle semboliktir. Deneyim aktarmaya çalışırlar. Dil, çocukların deneyimlerini temsil etmelerine ve manipüle etmelerine ve değiştirmelerine yardımcı olur. Bebekler dili düşünce ve eylem aracı olarak öğrenirler.

Bruner'in teorik çerçevesi öğrenmenin sosyal ve kültürel yönlerini içermektedir. Teorik çerçevesi Vygotsky'in teorisiyle Piaget'in teorisinden daha fazla ortak yöne sahiptir. Bruner,

- Küçük çocukların dünyayı anlamlandırmaya ihtiyaç duyduğuna,
- Olgun düşünürler küçük çocukların düşüncelerini geliştirmelerine desteklemede aktif bir rol üstlenmesi gerektiğine,
- Öğrenmenin gelişimi etkilediğine ve
- Bilişsel gelişimin çocuğun kültürel bağlamında gerçekleştiğine inanmıştır (Spodek, & Saracho, 2008).

Jerome Bruner Piaget'in çocukların gelişiminin müdahale olmadan ortaya çıkması gerektiği görüşüne katılmamıştır. Bruner yetişkinlerin çocukların öğrenmesinde daha aktif bir rol oynadığı zaman, gelişimin olumlu bir şekilde hızlanabileceğine inanmıştır. Bruner dili çocukların mevcut kavrayışlarının ötesinde düşünmeye ve anlamaya teşvik etmek için önemli bir araç olarak görmüştür. Çocuk merkezli bir ortamdan ve keşif yoluyla öğrenmekten yanaydı, ancak yetişkinlerin aktif olarak zorlukları öngörmesi ve çocuklara doğrudan yardım etmesi gerektiğine inanmıştır.

Bruner çocukların öğrenmesinin daha önce öğrendikleri ve yetişkinlerden gelen hassas yardımlarla geliştirebileceğini belirtmiştir. Jerome Bruner'in sarmal öğrenme kavramı, çocukların fikirleri ve deneyimleri tekrar gözden geçirmeleri gerektiği için Lillian Katz gibi yazarlar tarafından da desteklenmiştir. Uygulamadaki sonucu ise destekleyici yetişkinlerin, çocukların kaynaklara kolayca erişip kullanabilecekleri ve kendileri için anlamlı olan bağlantıları keşfedebilecekleri esnek bir öğrenme ortamı sağlamaları gerektiğidir.

Jerome Bruner küçük çocukların oyun ortamlarında en kolay öğrendiklerini gözlemiştir. Tanıdık oyun materyalleri aylar ve yıllar sonra bile çocukları ilgilendirmeye devam edebilir, ancak daha büyük çocuklar aynı veya benzer malzemeleri niteliksel olarak farklı şekillerde kullanabilir.

Bruner yetişkinlerin deneyimlerini çocukların anlamalarına ve düşünmelerine yardımcı olmak için uygun bir şekilde kullanabileceğini açıklamak için iskele kurma kavramını geliştirmiştir. Gözlemciler, yetişkinlerin yeni bir beceri veya anlayış kazanma sürecinde olan çocuğa nasıl geçici rehberlik sağlanabileceklerini açıklamak için bu durumu bir inşaat şantiyesindeki iskele kurma durumu ile eşleştirmişlerdir. Çocuk kendini yeterli hissettiğinde, bu özel iskele desteği kaldırılabilir (Lindon, & Brodie, 2010).

5.3. Lev Semenovich Vygotsky ve Sosyokültürel Yaklaşım

Vygotsky teorisinde kültür, dil, yakınsak gelişim alanı, oyun gibi faktörler yer almaktadır. Bu faktörlerle ilgili aşağıda literatüre dayalı bilgiler verilmiştir.

Kültür

Vygotsky bilgi inşasının kültür ve sosyal çevre yoluyla yapıldığına inanmaktadır. Çocukların ait olduğu toplum, dünya hakkında öğrendiği bilgileri ve bu bilgilerin öğrenme tarzlarını belirler. Çocuklar folklor, şarkılar, dil, sanat eserleri ve benzeri kendi kültürlerinin unsurlarına ilaveten iletişim ve etkileşim yoluyla öğrenir. Kültür çocuğun anlam yarattığı bir çerçeve oluşturmaktadır.

Vygotsky bir toplumun dilini ve kültürünü edinmenin kilit mekanizmasının sosyal etkileşimin olduğuna inanmıştır. Vygotsky'ye göre bilişsel gelişim sosyalleşmeden içselleştirmeye, bir toplumun dilinin ve kültürünün sahiplenmesine doğru taşınır. Sosyal etkileşimlerin önemini vurgulayan Vygotsky hem anne-çocuk etkileşimlerinin hem de yaşça büyük çocuklar veya yetişkinlerle etkileşimin önemine dikkat çekmiştir. Vygotsky'e göre çocukların düşünme kalıpları büyüdükleri kültürdeki deneyimleriyle gelişmektedir (bkz. Görsel 4).

Yukarıda da belirtildiği gibi Vygotsky'nin teorisinin merkezinde bebeklerin kendisinden yaşça büyük bireylerle etkileşimler yoluyla yeni sosyal ve bilişsel beceriler geliştirdiği yer almaktadır. Vygotsky, bebek ve bakıcının etkinliği esnasında bakıcının bebeğin deneyimine rehberlik ve liderlik ederek başladığını (yani bebeğin deneyimini yapılandırarak), sonra yavaş yavaş bebeğe kontrolü bıraktığını vurgulamıştır. Ailede edinilen erken sosyalleşme kalıpları, çocukların diğer insanlarla olan gelecekteki ilişkilerinin kalitesini etkiler.

Görsel 4. Lev Vygotsky'nin sosyokültürel teorisi, çocukların maruz kaldığı kültürel deneyimlerin onların gelişiminin vazgeçilmez bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Bu küçük çocuğa babası nasıl balık tutacağını öğretiyor. Bunu yaparken ebeveyn, önemli bilgileri çocuğuna iletmektedir. Toplulukların bilgiyi genç üyelerine nasıl aktardıklarının farkında olarak, kültürün bilişsel gelişime ilaveten tutumları, inançları ve değerleri nasıl etkilediğini anlamaya başlayabiliriz (Bukatko, & Daehler, 2012).

İşbirliğine dayalı öğrenme

Vygotsky'nin vurgulamış olduğu diğer bir kavramda iş birliğine dayalı öğrenmedir. İşbirlikçi öğrenmeye verdiği önem, akranların sosyalleşme araçları olarak oynayabilecekleri rollere odaklanmıştır (bkz. Görsel 5). Eğitim ortamlarındaki araştırmalar çocukların tek başlarına çalışmak yerine diğer öğrencilerle iş birliği yaparken daha hızlı öğrendiklerini ortaya koymaktadır ve bu iş birliklerinden en iyi şekilde yararlanan gençler genellikle daha yetenekli akranlarının sağladığı rehberlikten açıkça kâr eden daha az yetkin işbirlikçilerdir. İşbirlikçi öğrenme projeleri sadece akademik yararlar değil aynı zamanda uyumu geliştirme ve öğrenme gücünü olan çocuklar ve diğer özel ihtiyaçları olan çocukların sosyal duruşlarını ve özgüvenlerini geliştirmeye yardımcı olabilir (Akt. Shaffer, 2009).

Görsel 5. Vygotsky'e göre sosyal aktivite düşünce kaynağıdır. Bir çocuğun gelişimi için diğer çocuklar ve yetişkinlerle etkileşim birincil derecede önemlidir. Çocuğun sosyal gelişimini anlamak için ailesi ve içinde yaşadığı toplumun göz önünde bulundurulması gereklidir (Seefeldt, Castle, & Falconer, 2014).

Dil

Vygotsky dili öğrenme sürecinin temel taşı olarak görür. Dil gelişimi ile bilişsel gelişim arasında güçlü bir ilişki olduğuna inanmaktadır. Dil iletişim kurulan, iş birliği yapılan ve etkileşim kurulan bir sistemdir ve kültürel bir araçtır. Vygotsky'ye göre dil, bilişsel gelişimde iki kritik rol oynamaktadır. Bunlar,

- Yetişkinlerin çocuklara bilgi aktardığı ana araçtır.
- Bilişsel adaptasyon aracıdır.

Yaşamın başında düşünce ve dil ayrı sistemlerdir, yaklaşık iki yaşında birleşmektedir. Bu noktada konuşma ve düşünce birbirine bağımlı hale gelmektedir. Bu süreç dört aşamadan geçer.

İlk aşama: Yaşamın ilk 2 yılında düşünce sözsüz, konuşma kavramsal değildir, düşünce ve konuşma arasında hiçbir ilişki yoktur. Babıldama ve diğer sesler düşüncesiz konuşmadır.

İkinci aşama: Dilin 2 yaş civarında gelişmesiyle düşünce ve konuşma birleşmeye başlar. Bu ikinci aşamada, çocuk birçok nesneyi adlarıyla etiketler ve başkalarıyla sözlü iletişim geliştirir. Bu ikinci aşamada düşünmeyi yönlendirmek için konuşmayı kullanmaz ancak başkalarının direktiflerine cevap verir. Çocuklar nesnelerin isimleri olduğunu öğrenir ve böylece kelimeleri sembol olarak kullanır.

Üçüncü aşama: Yaklaşık 3 yaşında, çocuklar konuşmayı öğrendikten sonra, insanlar arasındaki konuşma, başkalarıyla iletişimsel konuşma ve özel konuşma (bazen “benmerkezci konuşma” veya “kendi kendine konuşma” olarak adlandırılır) olarak ayrılır.

Özel konuşmada, çocuklar akan bir diyalogda kendi kendine yüksek sesle konuşur, ancak bu konuşmayı düşüncelerine rehberlik etmek, bir problem üzerinde düşünmek ve eylemlerini planlamak için kullanır. Çocuklar benmerkezci konuşma sergiledikçe konuşmanın düşünce ve davranışları yönlendirmedeki rolü ortaya çıkmaya başlar. Yani, okul öncesi çocuklar genellikle yaptıkları şey hakkında kendi kendilerine konuşur.

Örneğin köpeklerle oynamadan önce “köpeklerle oynayacağım” veya bisikletlerine binmeden önce “üç tekerlekli bisikletimi süreceğim” gibi. Çoğu zaman bu sözler çocuklar ne yapacağını anlamaya çalışırken ortaya çıkar. Vygotsky benmerkezci konuşmanın ortaya çıkışını bir olgunlaşma işareti olarak görmüş ve bu konuşmanın çocukların düşündüğü ve yaptığı şeyi etkilediğini ileri sürmüştür.

Bir çalışmada Vygotsky okul öncesi çocuklardan bazı engellerle karmaşık görevleri tamamlamalarını istemiştir. Örneğin engel, görevi tamamlamak için gereken bir şeyin eksik olması olabilir. Bu görevlerin tamamlanması sırasında okul öncesi çocuklar tarafından yapılan benmerkezci konuşma miktarı, aynı görevleri engelsiz gerçekleştiren okul öncesi çocuklarından çok daha fazladır. Görev güçlüğü çeken bir okul öncesi çocuk tarafından üretilen monolog şöyledir “Kalem nerede? Mavi bir taneye ihtiyaç var... Neyse boş ver, ben de kırmızıyla çizerim ve suyla ıslatırım daha da koyulaşır ve maviye benzer”. Burada çocuk düşüncenin bir parçası olarak konuşmayı kullanmaktadır.

Dördüncü aşama: Yaklaşık 7 yaşındayken özel konuşma iç konuşma haline gelir. Açık olan benmerkezci konuşma gizlenir ve kısaltılır içsel konuşma haline gelir. Çocuklar şimdi kelimelerle sessizce düşünebilir. Nasıl çocuklar daha önce sadece başkalarını etkilemek için dil kullanıyorsa, şimdi kendi kendilerini etkilemek için içsel konuşma kullanır.

Bu şekilde içselleştirilmiş dil sosyal kökenlere sahiptir. Çocuklar bir sorunu çözemediklerini fark ettiklerinde yetişkinlere hitap etmek yerine kendi kendilerine hitap ederler. Zihinler arası zihin içi olur; kişilerarası iletişim kişi içi iletişim haline gelir.

Örneğin yukarıda açıklanan benmerkezci konuşma aşağıdaki gibi içsel konuşma haline gelir "Kalem nerede? Maviye ihtiyacım var. Kırmızı kullanacağım, su ilave edeceğim." Çocuklar başkaları için konuşma ile öz konuşmasını farklılaştırdığında özel konuşma içsel konuşma haline gelir. Kısacası Vygotsky üç dil biçimini birbirinden ayırmıştır. Bunlar,

- 3 yıla kadar sosyal konuşma (dış konuşma), başkalarının davranışlarını kontrol etmek, basit düşünceleri ve duyguları ifade etmek için kullanılan konuşma.

- 3-7 yaşları arasında egosentrik konuşma, dinleyen diğer bireylerden bağımsız olarak çocuklar kendileriyle konuşur (özel konuşma). Davranışlarına rehberlik etmek için yüksek sesle birşeyler söyler.

- İç konuşma sessizdir, davranışları veya düşünceleri yönlendirmek için kullanılır. Bu aşamaya ulaşıldığında, bireyler her türlü yüksek zihinsel işlevlerde bulunabilir. (McLeod, 2018).

Yakınsak gelişim alanı

Görsel 6. Öğretmen çocuğa kitaptaki içeriği anlatıyor (Moreno, 2010).

Yakınsak gelişim alanı kavramını çocukların öğrenmesinin nasıl desteklenebileceğini açıklamak için kullanmıştır (bkz. Görsel 6).

Vygotsky'ye göre çocuklar daha olgun düşünürler gibi bir destek sistemi yoluyla bağımsız olarak işlevlerini yerine getirebilecek düzey olan yakınsak gelişim alanları yoluyla gelişmektedir. Yani ebeveynlerin ve diğer yetişkin ortakların çocuğun kapasitesini artırmak için kullandığı etkileşimli davranışlardır. Çocuğun bağımsız olarak yapabilecekleri ve daha yetenekli bir yetişkin veya akran yardımı ve

rehberliği ile yapabilecekleri arasındaki fark Vygotsky'nin yakınsak gelişim alanı olarak adlandırılmaktadır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1.Vygotsky'in yakınsak gelişim alanı modeli (Khan, 2017).

Vygotsky'nin teorisi dört yapı içermektedir. Bunlar

- 1) Çocuklar bilgiyi inşa ederler,
- 2) Öğrenme gelişmeye yol açabilir,
- 3) Gelişim sosyal bağlamda yer alır,
- 4) Dil zihinsel gelişimde önemlidir (Gallegos, 2014).

Bu yapılar birbirine bağlıdır ve Vygotsky'nin proksimal gelişim bölgesi dediği şeyi etkilemektedir. Vygotsky'in iskele kurma terimi, yetişkinlerin ve daha büyük çocukların bir çocuğun etrafında, çocuğu daha kapsamlı bir anlayışa taşımak için kullanabilecekleri bilişsel bir yapı oluşturma şeklini tanımlamak için kullanılmıştır. Bu sağlandığında, iskele artık gerekli değildir ve inşa edilen iskele aşağı iner başka bir deyişle çocuk artık görevi bağımsız olarak yürütebilir (bkz. Görsel 7).

Örneğin bir çocuğa ayakkabılarını bağlamayı öğretmeyi düşünün. Bebeğe ayakkabılarını doğrudan giydirirken, 2 yaşındaki bir çocuğun ellerini tutabilir ve ayakkabısını giymesini sağlayabilirsiniz. Bir okul öncesi çocuğu için ayakkabısını bağlamasını belki de süreçle birlikte giden bir şarkı veya kafiyeli farklı bir yaklaşım kullanarak (ayakkabı bağcıklarını tavşankulağına benzetme gibi) gösterebilirsiniz, 6 veya 7 yaşına geldiğinde ise çocuğa bir ipi diğerine nasıl sarması gerektiğini öğretebilirsiniz. Bu adımların her birinde sağlanan yardım miktarı ve türü, çocuğun öğrenmesini destekleyen iskeledir. Son olarak, çocuk bu görevi kendi başına gerçekleştirebildiğinde ise hiçbir iskele gerekmez.

Bu şekilde öğretmek, çocuğun ulaşamayacağı şeyi elde etmesine yardımcı olmak ve daha sonra çocuk tek başına yapabildiğinde geri adım atmak için gerekli hassas bir süreçtir. Çocuğun mevcut seviyesinin çok ötesinde öğrenme fırsatları sunduğumuzda çocuk talimatlardan yarar sağlamaz. Çocuğun zaten hâkim olduğu fırsatlar sunulursa çocuğun anlayışı ilerlemez. Doğru yapıldığında yani çocuğun şu anki seviyesinin biraz ötesinde olan bölgede talimat verildiğinde etkili olur ve öğrenme gerçekleşir.

Özel konuşma ve iskele kurma kavramlarını biraraya getirecek olursak özel konuşma, öğrenme sürecinin önemli bir bileşeni olup çocuğun başkalarının ona söylediklerini duyması ve daha sonra bir şekilde kendi kendisine bunu söylemesidir. İskele yetişkinlerin yaptığı şeydir, özel konuşma, çocuğun dış etkileşimleri iç düşüncelere dönüştürmek için yaptığı şeydir. Örneğin bir yetişkin, bir çocuğun yapboz bulmacasını bir araya getirme girişimlerini, ilk önce bulmacanın dış kenarına koymak için bir tarafı düz olan parçaları bulmaya çalışarak iskele edebilir. Daha sonra çocuğun kendi kendisine, düz parçaları, düz parçaları bul dediğini duyabilir. Çocuk kendi eylemlerine rehberlik etmek için kendi kendine konuşur.

Vygotsky ve diğerleri görev ne kadar zor olursa çocukların kendi kendileriyle daha fazla konuştuklarını göstermiştir. Yavaş yavaş bu özel (veya kendi kendini yöneten) konuşma içsel, vokalize olmayan konuşma haline gelir ve nihayetinde düşünce haline gelir. Araştırmalar kendileriyle bu şekilde konuşan küçük çocukların çalışırken kendileriyle konuşmayanlara göre daha zor görevleri yerine getirebildiklerini göstermiştir (Gholami et al. 2016; Levine, & Munsch, 2018; Thomann, & Carter, 2009).

Görsel 7. İskele kurma. Vygotsky'nin teorisine göre, yetişkin çocuğun kendi başına bir şeyler yapabilmesi için uygun miktarda iskele kurma veya yardım sağlamaktadır (Levine, & Munsch, 2018).

Oyun

Vygotsky hayali oyununun çocukların gerçek yaşam sorunlarına çözüm bulmalarına yardımcı olmada büyük bir değere sahip olduğuna inanmıştır. Çocuklar hayali oyunda gerçek hayatta faaliyet gösterdiklerinden daha yüksek bir aşamada hareket etmektedir. Hayali oyun kendi kendini dayatan, oynanan karakterden ortaya çıkan kurallar tarafından yapılandırılmaktadır.

Örneğin sosyo-dramatik oyunda eğer bir çocuk bir anne rolünü oynuyorsa annelik rollerini takip etmeli ve bir çocuk bebek rolünü oynuyorsa bebek benzeri özelliklerle hareket etmelidir. Yani ağlamalı, uyur gibi davranmalı ve beslenmek için biberon istemeli vb. Vygotsky aşağıdakilere inanmıştır:

- Bir kişinin sosyal ve psikolojik dünyaları birbirine bağlıdır.
- Çocuk-yetişkin etkileşimi bilişsel gelişim için önemlidir.
- Düşünce ve eylemi düzenlemek için dili kullanma kapasitesi bilinçli zihinsel yaşamın kaynağıdır.
- Sosyal deneyim, bilişsel gelişim için son derece önemlidir.
- Eğitim gelişime öncülük eder.
- Öğretim proksimal gelişim alanına yönelik olmalıdır yani, çocuğa öğretilecek olanla çocuğun bildiği şey eşleşmeli ve çocuk bağımsız olarak yapana kadar yetişkin yardımı ile başarması sağlanmalıdır.

Vygotsky'nin fikirleri ile Piaget'in fikirleri çeşitli tarzlarda birbirine benzerdir. Benzerlikleri şunlardır:

- Öğrenmenin, çocuğun çevresinden kaynaklanan ilk elden deneyimlerin sonucu gerçekleştiğini bu nedenle ve hem oyun hem de araştırma önemli bir eğitim faaliyetidir.
- İster akranlar ister yetişkinlerle olsun diğerleriyle sosyal etkileşim, öğrenmenin gerçekleşmesi için kritiktir.

Tablo 2. Piaget ve Vygotsky'nin gelişim teorilerinin karşılaştırılması (Moreno, 2010).

Piaget'in teorisi	Vygotsky'nin teorisi
-------------------	----------------------

- Bilişsel gelişim, aşamalardan ortaya çıkar. - Bilişsel gelişim, çocuğun çevre ile etkileşimine bağlıdır. - Bilişsel gelişim, çocuğun nesneleri ve fikirleri manipüle etmesine izin verilerek desteklenir. - Bilişsel gelişim olgunlaşma ile başlar ve zihin bilişsel çatışma tarafından uyarıldıkça ilerler. - Temel gelişimsel kavramlar şema, özümleme, uyum, dengedir. - Dilin rolü, çocuklara mantıksal düşünme ve akıl yürütme için gerekli semboller sağlamada anahtardır. - Yetişkinin rolü, çocuklara dünyalarını araştırırken ve bilgileri keşfederken rehberlik etmektir.	- Bilişsel gelişim, devam eden bir süreç içinde meydana gelir. - Bilişsel gelişim, çocuğun yetiştiği sosyokültürel bağlama ve dil kullanımına bağlıdır. - Bilişsel gelişim, iskele kurma ile bilişsel çıraklık gibi aktif sosyal bağlamlar yaratarak desteklenir. - Çocuk sözlü etkileşimlerle onları teşvik eden daha yetenekli başkaları ile etkileşime girdikçe ilerler. - Temel gelişimsel kavramlar yakınsak gelişim alanı, dil ve diğer kültürel araçlardır. - Dil, çocukların topluluklarının bilgi ve düşünme biçimlerini içselleştirmelerine yardımcı olan kültürel araçtır. - Yetişkinin rolü çocukları yakınsak gelişim alanlarında gidip gelirken iskele etmektir.
---	--

5.4. Çevresel/Ekolojik Yaklaşım

Bronfenbrenner insan davranışı ve gelişimini açıklamak için gelişim psikolojisi alanını ekolojik sistemler teorisi ile tanıştırmıştır. Teori çocukların sosyal yapılarının çeşitli sosyal ortamlar ve yapılar içinde gerçekleşen etkileşimler ve değişimler yoluyla yaratıldığını göstermektedir. Bronfenbrenner sosyal davranışların, kişiliğin ve hatta zekânın çocukların doğrudan ve dolaylı olarak bir parçası olduğu sosyal etkileşimlerden ve sosyal durumlardan etkilenebileceğini iddia etmiştir. Bronfenbrenner bir çocuğun sosyal gelişimini meydana getiren ve teşvik eden iki önemli süreç olduğu sonucuna varmıştır. Bunlar

1) Çocuğun insanlarla etkileşimi ve

2) Çocuğun katıldığı faaliyetlerdir.

Bireylerin büyüdüğü ortamın birbirleriyle ve gelişmekte olan bireyle etkileşime giren bir dizi hiyerarşik alt sistemden oluştuğunu öne sürmüştür. Bronfenbrenner'ın sistem düzenlemesi beş ana sistemden oluşur. Bunlar

- Mikrosistem (küçük sistem)
- Mezosistem (orta sistem)
- Ekzosistem (dış sistem)
- Makrosistem (büyük sistem)
- Kronosistemdir.

Biyoeekolojik yaklaşım ortamın beş seviyesinin aynı anda bireyleri etkilediğini vurgulamaktadır. Bronfenbrenner, bir kişinin bu seviyelerin her birinden nasıl etkilendiğini düşünmeden gelişimin tam olarak anlaşılamayacağını öne sürmektedir (*bkz. Şekil 2*)

Mikrosistem

Mikrosistem -küçük sistem- aile, erken çocukluk programları, okul, akranlar ve topluluk gibi çocuk üzerinde doğrudan, anında etkili olan unsurlardan oluşur. Mikrosistem çocukların günlük yaşamına öncülük ettiği yakın çevresidir. Bakıcılar, arkadaşlar ve öğretmenler mikrosistemin parçalarıdır. Aile; güven, güvenlik, keşif, öğrenme ve dilin temelini geliştirdiği ve beslendiği yerdir; erken çocukluk programı ve okul, çocukların belirli becerileri öğrendikleri ve daha geniş topluma maruz kaldıkları yerlerdir. Akranlar ve toplum; model alma, oyun, destek ve pekiştirme yoluyla çocukların gelişimini doğrudan etkilemektedir.

Mikrosistem bir kişinin ev, okul veya arkadaşlık grupları gibi yakın ortamlarında yüz yüze etkileşimlerini içerir. Bir anne ve bir çocuk arasındaki etkileşim, bir çocuk ve bir akran arasındaki veya iki kardeş arasındaki etkileşim gibi bir mikrosistem oluşturur. Ayrıca bir mikro sistemdeki herhangi iki kişi arasındaki etkileşimlerin üçüncü taraflardan etkilenmesi muhtemeldir.

Örneğin babalar anne/bebek etkileşimlerini açıkça etkiler. Eşleri ile yakın destekleyici ilişkileri olan mutlu evliliği olan anneler, evlilik gerginliği yaşayan, eşlerinden çok az destek alan ve hisseden annelerden bebekleriyle çok daha sabırla ve hassas bir şekilde etkileşim kurma eğilimindedir. Bunun yanında çocuklar sadece mikro sistemlerindeki kişilerden etkilenmekle kalmaz, aynı zamanda çocukların biyolojik ve sosyal özellikleri (alışkanlıkları, mizaçları, fiziksel özellikleri ve yetenekleri) eşlik eden kişilerin davranışlarını da etkiler (Feldman, 2018; Levine & Muncsh, 2018; Shaffer, 2009; Wardle, 2009).

Mezosistem

Mezo-orta-sistem iki veya daha fazla mikro-sistem arasındaki bağlantıları ve ilişkileri içerir aile ve okul, aile ve akran grubu vb. Bir zincirdeki bağlantılar gibi mezosistem çocukları ebeveynlere, öğrencileri öğretmenlere, çalışanları patronlara ve arkadaşları arkadaşlarına bağlar. Mezosistem, çocuğun dâhil olduğu iki ortamı bir araya getirir.

Örneğin ebeveynler bir çocuğun öğretmeni ile buluşup konuştuğunda, ev ortamı okul ortamıyla etkileşime girer ve bu etkileşim okuldaki ilerlemesini etkiler. Yani bir çocuğun okulda ana derslerle ilgili yeteneği sadece öğretmenlerinin sağladığı eğitimin kalitesine değil aynı zamanda ebeveynlerin bu eğitimle ilgili faaliyetlere ne ölçüde değer verdiği ve öğretmenlere danıştığı veya iş birliği yaptığı ile bağlıdır. Bazı durumlarda ailenin çocuklarının erken çocukluk programına veya okuluna doğrudan katılımı olmaması veya bir çocuğun akran grubunun çocuğun evini hiç ziyaret etmemesi gibi bağlantılar zayıf olabilir. Mikrosistemler arasında ne kadar fazla bağlantı varsa ve bu bağlantıların kalitesi ne kadar yüksekse birinin diğeri üzerinde ve her ikisinin de çocuk üzerinde daha olumlu etkisi olur. Bu nedenle pozitif ilişkileri olan aileler ve okullar daha yüksek akademik performansa sahip çocuklar üretir (Feldman, 2018; Levine & Muncsh, 2018; Shaffer, 2009; Wardle, 2009).

Ekzosistem

Dış sistem- dış sistem- çocukların mikrosistemde olduğu gibi- aktif katılımcı olmadığı ancak yine de mikrosistem üzerindeki etkileri yoluyla onları etkileyen bağlamları içerir. Bir ebeveynin istihdam ortamı, bir okulun bütçe kesintileri nedeniyle beden eğitimi veya sanat programlarını kaldırması ve kentin rekreasyon departmanının mahallede oyun alanı inşa etme kararı, çocuğun yaşamı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Komşular, ebeveynlerin istihdamı, topluluk beklentileri ve mahalle okulunun topluluk içindeki durumu, ekzosisteme örnektir.

Diğer bir anlatımla ekzosistem çocuğun asla girmedığı (yani, çocuğun dışında olan) ancak yine de çocuğun gelişimini etkileyen ortamlardan oluşur. Örneğin çocuk asla bir ebeveynin işyerine gitmese bile, bu ortamda olanların çocuk üzerinde bir etkisi olabilir. Çok talepkar bir iş, günün sonunda bir ebeveyni bitkin bırakır, ebeveynlerin eve geldiklerinde çocuklarıyla etkileşimini etkiler. Ebeveynlerin çalışma ortamı ile ilgili değişkenler yani işlerinden zevk alıp almamaları, çalışma saatlerinin düzenli olup olmaması gibi değişkenler çocukların evde ve okuldaki duygusal ilişkilerini etkiler (Feldman, 2018; Levine & Muncsh, 2018; Shaffer, 2009; Wardle, 2009).

Makrosistem

Makro sistem-büyük sistem- çocuğun ait olduğu tüm toplumu ve çocuğun çeşitli alt kültürlerini ifade eder. Farklı sosyal sınıflar, etnik ve ırksal gruplar, dinler ve kırsal, kentsel ve banliyö mahalleleri makro sistemin bir parçasıdır. Her çocuk aynı anda var olan birçok makro sistemde bulunur. Makro sistemin etkileri tamamen kapsamlıdır.

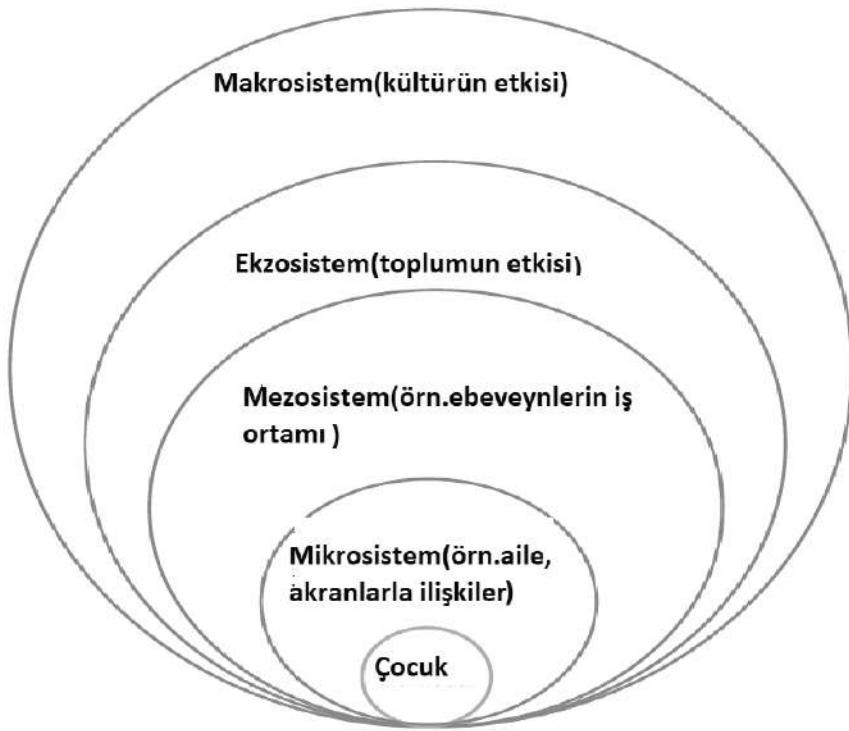
Bronfenbrenner gelişimin kültür, alt kültür veya mikro sistemlerin, mezosistemlerin ve ekzosistemlerin gömülü olduğu sosyal sınıf bağlamında bir makro sistem içinde oluştuğunu vurgulamıştır. Makro sistem, çocuklara nasıl davranılması gerektiği, ne öğretilmesi gerektiği ve çaba göstermeleri gereken hedefleri dikte eden geniş, kapsayıcı bir ideolojidir. Bu değerler kültürden kültüre (ve alt kültürler ve sosyal sınıflar arasında) farklılık gösterir ve çocukların evlerinde, mahallelerinde, okullarında ve onları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen diğer tüm bağlamlarda yaşadığı deneyimleri büyük ölçüde etkileyebilir.

Örnek vermek gerekirse ailelerdeki çocuk istismarı insidansı (bir mikrosistem deneyimi) oranı çocukların fiziksel cezalandırılmasına karşı çıkan ve kişilerarası çatışmayı çözmenin şiddet içermeyen yollarını savunan kültürlerde (veya makro sistemlerde) çok daha düşüktür (Feldman, 2018; Levine & Muncsh, 2018; Shaffer, 2009; Wardle, 2009).

Kronosistem

Kronositem zaman içinde ekolojik sistemlerin ve bireylerin değişikliklerini ve bu değişikliklerin çocuğun gelişimini nasıl etkilediğini içerir. Kronosistem önceki sistemlerin temelini oluşturur. Kronosistem, çocuğun içinde yaşadığı zamana ilaveten hayatının farklı zamanlarında gerçekleşen olaylardan oluşur.

Bronfenbrenner yaşam ve durumsal değişikliklerin çocukların sosyal gelişiminde sürekli etkili faktörler olduğunu açıklamıştır. Örneğin yeni bir bebeğin doğumu veya bir ebeveynin ölümüyle kronosistem bir mikro sistemi etkileyebilir. Mezosistem düzeyinde kronosistem örnekleri, çocuk suçluluğunun yüksek olduğu bir toplumda bir toplum merkezinin açılması. Veya okuldaki öğretmen oranlarının eksilmesinin etkilerini içerebilir. Ekzosistem düzeyinde kronosistemi etkili olan faktörler, promosyon alan bir ebeveyn veya güncellenmiş müfredatı uygulayan okul yönetimi olabilir. Savaş ve terörizm, hükümetin göçmenlik kurallarını ve düzenlemelerini nasıl değiştirdiğini ve yenilediğini etkileyen kronosistem faktörleri olarak görülebilir. Kuşaklar arası örnek olabilir (bebek patlamaları, “X” ler, milenyumlar vb.) Çok güçlü kronosistemlere örnektir. Amerika ve diğer gelişmiş ülkelerdeki çocukluk hastalıklarını pratik olarak ortadan kaldırmak için aşılamanın yaygın kullanımı, çocukların gelişimi ve eğitimi üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Daha önceki yıllarda aileler çocuklarına çocuk felci aşısını yaptırırken bugün gelişmiş ülkelerde ebeveynler çocuklarının yıkıcı çocukluk hastalıklarına yakalamalarından endişe etmemektedir (Feldman, 2018; Levine & Muncsh, 2018; Shaffer, 2009; Wardle, 2009).

Şekil 2. Bronfenbrenner'in bireyin gelişimi modeli-

Toplum çocuğu aile, kardeşler, akrân grupları ve sınıflar gibi bağlamlar (mikrosistem); ebeveyn-öğretmen ilişkileri, ebeveynlerin çalışma ortamları ve geniş aile ağları gibi mikro sistemlerin bulunduğu bağlamlar (mezozistem); okul, mahalle, yerel medya, yerel yönetim gibi topluluk bağlamı (ekzosistem) ve daha geniş sosyokültürel bağlam (makrosistem) yoluyla etkilemektedir (

Çevresel/ekolojik teoriye göre çocuk ile çevre arasında iki yönlü bir etkileşim bulunmaktadır. Çocuğun sosyal çevresi, bir dizi iç içe geçmiş halkadan oluşmakta ve çocuk bu halkaların merkezinde yer almaktadır. Çocuğa görece daha uzak halkalar, kültürü ve toplumsal değerleri temsil ederken; daha yakın halkalar aile, okul gibi daha küçük ölçekli ortamları temsil etmektedir (Gökler, 2008).

Ayrıca farklı sistemler arasında etkileşim ve hareket söz konusudur. Bir sistemde ortaya çıkan talepler, gereksinimler ya da gerginlikler, diğer sistemlere taşınabilir ve diğer sistemlerce karşılanabilir ya da engellenebilirler. Örneğin, bir ebeveynin işini kaybetmesi (mezo sistemi içeren) çocuğun mikro sistemi üzerinde bir etkiye sahiptir. Tüm sistemlerin hedefi, kendi içsel kaynakları ya da başka sistemlerden aktarılan kaynaklarla gereksinimlerini karşılamak yoluyla yaşamını sürdürmek, büyümek ve gelişmektir. Bu süreçte iki tür dengeden söz edilebilir. Bunlardan biri, bireyin / sistemin kendi içindeki dengesi, diğeri ise bireyler/sistemler arasındaki dengedir (Gökler, 2008).

Ekolojik yaklaşımın temel prensipleri ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- Çocuk, modelin merkezinde yer almaktadır.
- Çocuğun hayatında kendisini ve birbirlerini etkileyen farklı sistemler yer almaktadır.
- Çocuğun davranışları çevresindeki bireylerden ve ilişkilerden etkilendiği gibi, çocuk da onları etkiler.
- Çocuğun gelişimi bu sistemlerdeki deneyimlerin niteliğine bağlıdır.
- Sistemler arasındaki ilişkilerin niteliği ve sıklığı da çocuk üzerinde etkilidir.
- Çocuğun doğrudan içinde bulunmadığı sistemler de çocuğun gelişimini etkiler
- Çocuğun sağlıklı gelişimi için sistemler arasındaki etkileşimin tutarlılığı önemlidir (TEDMEM, 2014).

Bronfenbrenner biyolojik etkileri, biyoekolojik yaklaşımın önemli bir bileşeni olarak görsede, ekolojik etkiler teorisinin merkezinde yer alır. Bazı eleştirmenler, perspektifin biyolojik faktörlere yetersiz önem verdiğini savunmaktadır (Feldman, 2018).

Bronfenbrenner çocukların sosyal ve duygusal yeterliklerinin, çevredeki sosyal sistemlerdeki çeşitli insanlarla sahip oldukları sosyal etkileşimlerden sağlanan sosyal bilgi anlayışlarından geliştiğini ileri sürmüştür. Bronfenbrenner'in teorisi sosyal durumların ve kültürel etkilerin bir kişinin sosyal ve duygusal gelişimine katkıda bulunduğunu iddia eder. Bronfenbrenner bu sosyal etkilerin çoğunlukla çocukların ait olduğu makro sistemlerde ve mezosistemlerde bulunduğunu açıklamıştır. Bronfenbrenner'in teorisi farklı toplum katmanlarının küçük çocukların sosyal gelişimini doğrudan ve dolaylı olarak nasıl şekillendirdiğini daha da netleştirmektedir (Sanders, 2015).

Bölüm Özeti

Bu bölümde çocukların sosyal gelişimi yapılandırmacı yaklaşımın öncüleri Jean Piaget Jerome Bruner ve Lev. S. Vygotsky görüşleri ve çevresel/ekolojik yaklaşımın öncüsü Urie Bronfenbrenner'in görüşleri çerçevesinde incelenmiştir.

Kaynakça

- Bukatko, D., & Daehler, M. W. (2012). Child development: A thematic approach. Nelson Education.
- Clarke-Stewart, A., & Parke, R. D. (2014). Social development. John Wiley & Sons.
- Cullen, K. (2011). Introducing child psychology: a practical guide. Icon Books.
- Feldman, R. S. (2018). Development across the life span. Pearson.
- Gallegos, D. (2014). Preschool teachers' perceptions about the importance of and experiences with young children's social-emotional development. Doctoral dissertation, California State University, Los Angeles.
- Gholami, M., Salehi, N., Azizi, E., & Fazli, B. (2016). Private speech and cognitive development: A review of the two theories. IIOAB Journal, 7, 262-269.
- Gökler, I. (2008). Sistem yaklaşımı ve sosyal-ekolojik yaklaşım çerçevesinde oluşturulan kavramsal model temelinde kronik hastalığı olan çocuklar ve ailelerinde psikolojik uyumun yordanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Khan, S. A. (2017). Mathematics proficiency of primary school students in Trinidad and Tobago. Doctoral dissertation, Teachers College, Columbia University.
- Levine, L. E., & Munsch, J. (2018). Child development: An active learning approach. Sage.
- Lindon, J., & Brodie, K. (2010). Understanding Child Development 0-8 Years 4th Edition: Linking Theory and Practice. Hachette UK.
- McLeod, S. A. (2018, Aug 05). Lev Vygotsky. Simply psychology: Retrieved from <https://www.simplypsychology.org/vygotsky.html>
- Moreno, R. (2010). Educational psychology. John Wiley & Sons, Inc.
- Pellegrini, A. D., & Bjorklund, D. F. (2004). The ontogeny and phylogeny of children's object and fantasy play. Human Nature, 15(1), 23-43.
- Perez-Felkner, L. (2013). Socialization in childhood and adolescence. In Handbook of social psychology (pp. 119-149). Springer, Dordrecht.
- Pettit, G.S. (1992). Developmental theories. Van Hasselt, V. B., & Hersen, M. (Eds.). In Handbook of social development: A lifespan perspective (pp.3-128). Springer Science & Business Media.
- Pressley, M., & McCormick, C. (2007). Child and adolescent development for educators. Guilford Press.

- Sanders, C. (2015). Promotion of preschool children's social and emotional development in a Head Start program: A case study. Doctoral dissertation. Texas Woman's University, Denton, Texas.
- Saracho, O. N., & Spodek, B. (2008). Theories of socialization and social development. Saracho, O., & Spodek, B. (Eds.). In Contemporary perspectives on socialization and social development in early childhood education (pp. 1-17). IAP.
- Shaffer, D. R. (2009). Social and personality development. Nelson Education.
- Seefeldt, Carol, Sharon Castle, & Renee C. Falconer (2014). Social studies for the preschool-primary child. Pearson.
- Şıvgın, N., & Deniz, Ü. (2017). Cinsiyet rolleri eğitim etkinliklerinin anasınıfına devam eden 60-72 aylık çocukların toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına etkisi. Journal of International Social Research, 10(50).
- TEDMEM (2014). Bir çocuğu yetiştirmek tüm toplumun görevidir. 1 Nisan 2020 tarihinde <https://tedmem.org/mem-notlari/gorus/bir-cocugu-yetistirmek-tum-toplumen-gorevidir> adlı internet adresinden edinilmiştir.
- Thomann, C R & Carter, A S (2009). Social and emotional development theories Benson, J. B., & Haith, M. M. (Eds.) In Social and emotional development in infancy and early childhood. Academic Press.
- Wardle, F. (2009). Approaches to early childhood and elementary education. Nova Science Pub
- Zenginleştirme Kaynakları
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/120082/mod_resource/content/1/%C4%B0%C3%A7eri%C4%9Fin%20d%C3%BCzenlenmesi.pdf
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/264682>
- Frost, J. L., Wortham, S. C., & Reifel, R. S. (2008). Play and child development. Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill Prentice Hall.
- Levine, L. E., & Munsch, J. (2018). Child development: An active learning approach. Sage.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Jean_Piaget
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyal_bili%C5%9F
- https://en.wikipedia.org/wiki/Jerome_Bruner#/media/File:Jerome_Bruner_1936.png
- https://en.wikipedia.org/wiki/Lev_Vygotsky#/media/File:Lev_Vygotsky.jpg
- Görsel Kaynak
- <https://www.istockphoto.com/tr>

Ünite Soruları

1. Bireyin çevre ile etkileşimini organize eden koordineli bir düşünce veya eylem modelidir. Verilen açıklama aşağıdaki kavramlardan hangisinin açıklamasıdır?

- A) Şema
- B) Uyum
- C) Dengeleme
- D) Uyumsama
- E) Örgütlenme

2. Aşağıdakilerden hangisi Piaget'in bireyin gelişiminin kaynaklandığını ileri sürdüğü değişkenlerden biri değildir?

- A) Fiziksel ve sinir sisteminin olgunlaşmasında gösterildiği gibi kalıtım
- B) Fiziksel deneyim
- C) Sosyal iletim (eğitim)
- D) Dengeleme
- E) Kültür

3. Çocuğun nesneleri görmeden veya dokunmadan, nesnelerin varlığını sürdürdüğünü anlaması anlamına gelir. Verilen açıklama aşağıdaki kavramlardan hangisinin açıklamasıdır?

- A) Şema
- B) Uyum
- C) Dengeleme
- D) Nesne sürekliliği

E) Örgütlenme

4. Bir hafta önce bakkalda başka bir çocuğun öfke nöbetine tanık olan bir çocuğun aynı öfke nöbeti davranışlarını sergilemesi Piaget'in hangi kavramı ile ilgilidir?

A) Taklit

B) Ertelenmiş taklit

C) Dengeleme

D) Nesne sürekliliği

E) Örgütlenme

5. Ergenin sürekli sahnede olduğunu ve etrafındaki herkesin eylemleri veya görünüşüyle ilgili olduğu kadar eleştirdiğini ifade etmesidir. Verilen açıklama aşağıdaki kavramlardan hangisinin açıklamasıdır?

A) Hayali izleyici olgusu

B) Kişisel masal

C) Dengeleme

D) Nesne sürekliliği

E) Örgütlenme

6. İlk aşkı tarafından terk edilmiş bir genç, insanlık tarihinde hiç kimsenin onun acısı gibi bir acı deneyimlemediğini hissedebilir. Verilen örnek Piaget'in hangi kavramı ile ilgilidir?

A) Hayali izleyici olgusu

B) Kişisel masal

C) Dengeleme

D) Nesne sürekliliği

E) Örgütlenme

7. Çocuklar akan bir diyalogda kendi kendine yüksek sesle konuşur ancak bu konuşmayı düşüncelerine rehberlik etmek, bir problem üzerinde düşünmek ve eylemlerini planlamak için kullanır. Verilen açıklama aşağıdakilerden hangisi ile ilgilidir?

- A) Hayali izleyici olgusu
- B) Kişisel masal
- C) Dengeleme
- D) Nesne sürekliliği
- E) Özel konuşma

8. Çocukların bağımsız yapabilecekleri ile yardım alarak yapabilecekleri arasındaki mesafeye..... adını vermiştir. Verilen boşluğu en uygun ifade ile tamamlayınız?

- A) Hayali izleyici olgusu
- B) Kişisel masal
- C) Yakınsak gelişim alanı
- D) Nesne sürekliliği
- E) Özel konuşma

9. Aşağıdakilerden hangisi Bronfenbrenner'in mikrosistemi ile ilgili değildir?

- A) Çocukların günlük yaşamına öncülük ettiği yakın çevresidir.
- B) Bakıcılar, arkadaşlar ve öğretmenler tümü mikrosistemin parçalarıdır
- C) Mikrosistem, bir kişinin ev, okul veya arkadaşlık grupları ile yakın ortamlarında yüz yüze etkileşimlerini içerir.
- D) Bir anne ve bir çocuk arasındaki etkileşim, bir çocuk ve bir akran arasındaki veya iki kardeş arasındaki etkileşim bir mikrosistem oluşturur.
- E) Çocuğun ait olduğu tüm toplumu ve çocuğun çeşitli alt kültürlerini ifade eder

10. Aşağıdakilerden hangisi Bronfenbrenner'in makrosistemi ile ilgilidir?

- A) Çocukların günlük yaşamına öncülük ettiği yakın çevresidir.
- B) Bakıcılar, arkadaşlar ve öğretmenler tümü mikrosistemin parçalarıdır
- C) Mikrosistem, bir kişinin ev, okul veya arkadaşlık grupları ile yakın ortamlarda yüz yüze etkileşimlerini içerir.
- D) Bir anne ve bir çocuk arasındaki etkileşim, bir çocuk ve bir akran arasındaki veya iki kardeş arasındaki etkileşim bir mikrosistem oluşturur.
- E) Çocuğun ait olduğu tüm toplumu ve çocuğun çeşitli alt kültürlerini ifade eder

CEVAP ANAHTARI

1. a 2. e 3. d 4. b 5. a 6. b 7. e 8. c 9. e 10. e

6. DUYGUSAL GELİŞİMİN TEMELLERİ

Giriş

Sosyal ve duygusal gelişim alanı birbirinden ayrılması mümkün olmayan iki gelişim alanıdır. İlk beş bölümde sosyal gelişim anlatılmıştır. Bu bölümde ise duygusal gelişimin temelleri başlığı altında duygu, duygu oluşum süreci, duygusal gelişim ve ilgili değişkenler açıklanmıştır.

6.1. Duygunun Tanımı

Kelebek eline konuştuğunda Ayşe çok şaşırdı. Okuldaki ilk gününde Ali, annesinden ayrılmaya çalışırken çok ağladı. Ecem eldiveninin içindeki topu bulduğu için çok mutlu oldu. Veysel, öteki odadaki öfkeli yetişkinlerin bağırışlarından çok korktu. Ahmet, Veliyi aptal diyerek çağırdığında, Veli öfkeyle “ben aptal değilim!” diye bağırdı (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

Duygusal gelişim ile ilgili anlayışa katkıda bulunan kavramlardan biri de duygudur. Duygu, belirli nesne, olay ya da kişilerin bireyin iç dünyasında uyandırdığı izlenimler olarak tanımlanır. İnsan, hayatı boyunca çevreden gelen uyarıcıların etkisiyle çeşitli duygular yaşarlar. Duygular, birey olmanın en önemli unsurlarından biridir. Bütün insanların, yeni doğmuş bebeklerin bile duyguları vardır. Duygular öznel hisleri (öfkeliyim), fizyolojik değişiklikleri (hızla çarpan bir kalp) ve davranışı (öfkeli bir yüz ifadesi) içeren karmaşık bir olgudur.

Duygu bireyin yaşamında bir canlanma, hareketlenme anlamına gelmektedir. Duygular belli bir uyarana karşısında genellikle güdü ve değerlerle ilişkili olarak belirip çoğu kez süreklilik ve tutarlılık gösteren, heyecandan daha zayıf bir uyarım biçimidir. Duygular çocuğun temel gereksinimleri ve bu gereksinimlerin etkisini dışarı yansıtır.

Sosyalleşmenin olabilmesi için duygular temel rolü üstlenir. Bu yüzden duygular, yaşama uyum sağlama fonksiyonlarıdır. Çocuklar; korku, sevgi, mutluluk, kaygı, üzüntü, öfke, memnuniyet, gurur, kıskançlık, utanma, hayal kırıklığı, sıkıntı ve iğrenme gibi her gün yüzlerce farklı duygu yaşar. Çocukların duygularını ne kadar iyi ifade ettikleri ve başkalarının duygularını ne kadar iyi anladıkları sosyal yetkinliğin temel unsurlarıdır (MEB, 2013; Sigelman, & Rider, 2014).

6.2. Duyguların Oluşumu

Tüm kültürlerde insanlar duyguları tecrübe ederler. Neşe, üzüntü, tiksime, öfke, şaşkınlık ve korku gibi duygular evrensel duygulardır. Duyguların beş tanımlayıcı özelliği vardır. Bunlar;

1. Duygu sağlayıcılar, duyguların temeli olan biyolojik değişiklikleri tetikleyen iç ve dış olaylar,
2. Beyinde, duygu ile ilgili olayları kaydetmeyi ve kodlamayı kolaylaştıran duygu reseptörleri,
3. Duygusal reseptörler aktive edildiğinde psiko-fizyolojik aktivitede değişiklikler içeren duygu durumları,
4. Yüz, jest ve diğer davranışları içeren duygusal ifadeler,
5. Algılanan duygusal durumları ve ifadeleri yorumlayan ve değerlendiren duygusal deneyimdir (Akt: Bornstein, Arterberry, & Lamb, 2013).

Duygusal durumların ortaya çıkışı şu şekilde özetlenebilir: Her biri beyne ve merkezi sinir sistemine sinyal gönderen iç veya dış olaylar tarafından tetiklenir. Bu ilk tepki, milisaniye içinde meydana gelir. Bu sinyallerin bir sonucu olarak, insan uyarılır ve vücudu fizyolojik değişikliklerle tepki verir. Kalbi daha hızlı atar, avuç içleri terler veya boğazı kurur. Bu duyguların fiziksel kısmıdır. Bu tür duyumlara genellikle yüz ifadesi, duruş, ses ve vücut hareketinde gözlenebilir değişiklikler eşlik eder. Gülümsemek, kaşlarını çatmak ve gülmek insanların nasıl hissettiklerinin görünür işaretleridir. Bu gibi eylemler duyguların ifade edici tarafını temsil eder. Bu durum ilerledikçe, kişi kendisine neler olduğunu yorumlar. Kişinin yorumu; bağlam, hedefler ve geçmiş deneyimlerden etkilenir. Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, kişi bir ölçüde mutluluk, üzüntü, öfke veya korku yaşayıp yaşamadığına karar verir. Bu duyguların bilişsel kısmıdır.

Bilim insanları fiziksel duyuların, tepkilerin ve bilişsel yorumların ortaya çıkma sırasına ilişkin inançlarında farklılık gösterse de genellikle üçünün duygu yaratmak için bir araya geldiğini kabul ederler. Bu öğelerin birlikte nasıl çalıştığını anlamak için aşağıda bir örnek verilmiştir.

Örneğin Öğretmeni 8 yaşındaki Ayşe'ye raporunu yüksek sesle okumasını söylediğinde Ayşe'nin yaşadıkları şu şekildedir.

Ayşe'nin beynine giden sinyaller: Ayşe'nin adını söyleyen öğretmen, diğer çocukların sessizliği ve sınıfın arkasından gelen bir kıkırdama sesi.

Fiziksel tepki: Ayşe'nin ağzı kurur, nabızı hızla atmaya başlar, midesi kasılır.

İfade edici tepki: Ayşe'nin kaşları çatılır, omuzları çöker.

Bilişsel tepki: Ayşe, sınıfta iyi bir konuşma yapma arzusuna ilaveten izleyici önünde geçmişte yaşamış olduğu zorlukları düşünür.

Duygu: Ayşe gergin hisseder.

Ayşe'nin bilişsel tepkisi, geçmişte topluluk önünde yaptığı konuşmasının başarılarına odaklanmış olsaydı, yaşadığı duygunun gerginlik değil heyecan olduğunu belirleyebilirdi. Her iki durumda da Ayşe nasıl hissettiği hakkında dair nihai yargıyı vardı. Diğerleri Ayşe'nin iyi olmasını beklese bile, durumu tehdit edici olarak algılasa, gergin olacaktır.

Farklı bilişsel tepkiler, iki kişinin neden aynı olaya karşı farklı duygusal tepkilere sahip olabileceğini açıklar. Ayşe gergin hissederken, gruptaki başka bir çocuk sınıfta raporunu okumak için oldukça istekli olabilir. Hiç kimsenin yorumu doğru veya yanlış değildir, her bir yorum şekli o çocuğun mevcut gerçekliğini tanımlamaktadır (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

6.3. Duyguların İşlevleri

Çocukların duyguları üzüntüden mutluluğa ve sevgiden öfke ve hayal kırıklığına doğru sürekli hareket eder. Bazı duygular hoştur, bazıları değildir ancak tüm duygular çocukların yaşamında önemli bir rol oynar.

Duygular çocukların hayatta kalmasına yardımcı olur

Hızla gelen üç tekerlekli bisikleti görünce bisiklet yolundan kendini dışarı atmak kişinin bilişsel tepkisini gölgede bıraktığına örnektir. Bu durumlarda duygular, olanları düşünmeden içgüdüsel olarak çocukların kendisini korumasına neden olur.

Duygular çocuklara refahı ile ilgili bilgi sağlar

Bu genellikle çocukların duygusal durumlarını korumak veya değiştirmek için bazı önlemler alması ile sonuçlanır. Mutluluk ve güven gibi duygular, çocuklara güvenlik ve güven duygusu verir. Sevgi/şefkat duyguları çocuklara sevinebilir olduklarını ve başkaları tarafından onların sevgilerinin değerli olduğunu söyler. Gurur duyguları onların yetkin olduklarını göstermektedir. Tüm bu olumlu duygular, her şeyin doğru olduğu ve haz veren deneyimlere devam etme veya tekrar etmeye teşvik eder. Öte yandan bazı duygular hoşnutsuzluk/üzüntü, tehlikeye işaret eder. Çocukları bir şeylerin yanlış olduğu konusunda uyarır. Öfke çocukları engelleri aşmaya, çalışmaya teşvik eder. Üzüntü enerjide bir düşüş getirir ve çocukların kayıp veya hayal kırıklığına uyum sağlaması için zaman tanır. Korku çocukları kaçınmaya, kaçmaya veya kendilerini bir şeylerden korumaya teşvik eder. Her durumda duygular çocukların başına gelenleri yorumlamasına ve değişen koşullara uyum sağlaması için onlara ipucu sağlamaya yardımcı olur. Bu yorumlar Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Duyguların çocuklara gönderdiği mesajlar (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

Duygu	Çocuğa yolladığı mesaj
Mutluluk	Güvendeyim. Dünya ile ilgili her şey doğru. Bunu devam ettirmem veya tekrarlamam gerekiyor.
Sevgi	Sevimli ve değerliyim.

Gurur	Yetkinim.
Öfke	Bir şeyler yanlış. Bu engelin üstesinden gelmem gerekiyor.
Üzüntü	Bir şeyler yanlış. Kaybettim. Bu zarara uyum sağlamam gerekiyor.
Korku	Bir şeyler yanlış. Tehlikedeyim. Kaçmalıyım. Kendimi korumam gerek.

Bir çocuk iki tekerlekli bisiklet sürmeyi öğreniyorsa ve kaldırımdan aşağı inmeyi başarıyorsa mutlu hissedecek ve muhtemelen birkaç saat daha yeni beceriyi uygulamaya daha da motive olacaktır. Öte yandan tekrar tekrar bisikletten düşerse veya hatta yaralanırsa, öfkeli hissedecek ve cesareti kırılacaktır ve birkaç gün boyunca bisiklete binmeyi bırakacaktır. Böylece çocuğun duygusal durumları çocuğun ne yapmaya karar vereceğini düzenleyecektir (Bukatko, & Daehler, 2012).

Duygular bir iletişim biçimi olarak hizmet eder

Duygular başkalarıyla etkileşimi başlatmaya, sürdürmeye veya sonlandırmaya hizmet eder. Bebeğin ağlaması ya da gülümsemesi bakıcı ile etkileşimini tetikler. Gülümseme veya ağlama gibi duygusal görüntüler, bebeklerin konuşmayı öğrenmeden önce iletişim kurdukları dil görevini görür. Bu iletişim fonksiyonu insanların hissettiklerini ifade etmek ve başkalarının duygularını anlamak için kelimeler ve sözsüz ipuçlarını kullandıkça yaşam boyu devam eder. Yeni yürümeye başlayan çocuğun paylaşılmayan oyuncak ile ilgili hayal kırıklığı ve öfkesi bir oyun arkadaşını geçici olarak terk etmesine yol açabilir. Aslında tamamen duygusal içerikten yoksun bir sosyal diyalog olağan dışıdır. Daha kalıcı duygusal durumlar olan “Ruh Halleri”, çocuğun utangaç, bağımlı veya agresif olma eğilimi gibi kişilik özelliklerinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu özellikler sırayla çocuğun sosyal temaslarının sıklığını ve biçimini etkileyebilir. Böylece duygusal gelişimi anlamak, diğer alanlarda çocukların çok çeşitli başarılarını takdir etmeyi artırabilir (Bukatko, & Daehler, 2012).

Çocukların bilişsel işlevlerini etkiler

Son bilimsel kanıtlar beyinde duyguları düzenleyen sinirsel devrelerin, ayrıntılara dikkat etme, hedef belirleme, planlama yapma, problem çözme ve karar verme gibi bilişsel faaliyetlerle ilişkili alanlarla oldukça etkileşimli olduğunu göstermektedir. Duygular bu bilişsel görevleri destekleyebilir veya bunlara müdahale edebilir. Kötü kontrol edilen duygular ve olumsuz duygular, entelektüel işlevsellikten uzaklaşmaya, iyi düzenlenmiş güçlü olumlu duygular daha ileri bilişsel aktiviteyi desteklemeye eğilimlidir (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012). Bir çocuğun duygusal durumu bilişsel süreçleri etkileyebilir. Bir örnek duygu ve öğrenme arasındaki ilişki ile ilgilidir. Araştırmalar belirli konulara veya başlıklara-güçlü bir çekim veya zevk duygusu - ilgi duyan çocukların bu uyarılara daha fazla dikkat ettiğini, hafıza testinde ilgisini çekmeyen konulara kıyasla daha iyi hatırladıklarını göstermiştir (Akt. Bukatko, & Daehler, 2012).

Çocukların beden sağlığını etkiler

Anksiyete, depresif ruh hali, öfke ve sinirlilikle kendini gösteren kalıcı psikolojik stres, bebeklikten yetişkinliğe kadar çeşitli sağlık zorluklarıyla ilişkilidir. Örneğin, stres kalp atış hızını ve kan basıncını yükseltir ve bağışıklık tepkisini bastırır. Böylelikle kardiyovasküler hastalık, bulaşıcı hastalık ve çeşitli kanser türlerine yol açabilir. Stres, sindirim aktivitesini azaltır. Sonuç olarak, kabızlık, ishal, kolit ve ülserler de dâhil olmak üzere gastrointestinal sorunlara yol açabilir (Berk, 2013).

6.4. Duygusal Gelişimin Tanımı

18. aylık Ecem duygularını çeşitli şekillerde ifade edebilmektedir. Tanıdığı birini özellikle kurumdaki birincil bakıcısını ve iş gününün sonunda ebeveynlerini gördüğünde gülümser. En sevdiği oyuncacı veya oyuncakları alındığında "Hayır, benim!" der ve kaşlarını çatır. Birincil bakıcısı duygularını kabul etmek için ona zaman ayırdığında öfkesini kısa sürede azaltır. Doğum öncesinden itibaren Ecem'in genetik mirası duygusal gelişimi üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur. Bununla birlikte sosyal bağlam ve bireysel deneyimi duygularının doğasını ve ifadesini şekillendirmiştir. Ailesi kritik bir rol oynasa bile birincil bakıcısı ona kişiliğini ifade etmek için ek fırsatlar sunmaktadır. Bakıcısı yeni yürümeye başlayan çocuklarla çalışma konusunda geniş bilgi ve deneyimi nedeniyle gelişimini destekleyen optimal bir öğrenme ortamı yaratmaktadır (Caulfield, 1996).

Duygusal gelişim çocuğun duyguları tanıma, ifade etme ve yönetme ve başkalarının duygularını anlama ve bunlara cevap verme yeteneğini içerir. Duygusal gelişim sosyal gelişim ile yakından ilişkilidir ve çocuğun kendisi, yaşamındaki insanlar, oynadığı ve yaşadığı ortamlar hakkındaki duygularını ifade etmektedir. Sağlıklı duygusal gelişim sevinçten üzüntüye, hüsrandan öfkeye kadar çok çeşitli duyguları uygun şekilde ele alma yeteneğidir. Güçlü duyguları yönetmeyi ve özdüzenleme olarak da adlandırılan dikkati sürdürmeyi öğrenmek, çocukların yaşamlarındaki yetişkinlerle karşılıklı etkileşimler yoluyla zamanla gelişen bir süreçtir (NYS Department of Health Early Intervention Coordinating Council, nd)

6.5. Duygusal Gelişim Üzerine Perspektifler

Duygusal gelişim çeşitli teorik bakış açılarından incelenmiştir (Parke, & Gauvain, 2009).

6.5.1. Genetik-Olgunlaşma Teorisi

Görsel 1. Duyguların ifadesinde ve yorumunda kültürler arası birçok benzerlik vardır. Örneğin bu Hintli çocukların mutluluğu gösteren yüz ifadelerini herkes tanıyacaktır (Bukatko, & Daehler, 2012).

Bu görüşün en önemli iki teorisyeni Paul Ekman ve Carroll Izard'dır. Genetik olgunlaşma görüşüne göre duygular biyolojik faktörlerin ürünleri olarak görülür. İkiz bebekler ve prematüre bebekler üzerinde yapılan araştırmalar duyguların gelişiminde biyolojik temelleri desteklemektedir. Tek yumurta ikizleri hem ilk gülümseme zamanlarında hem de her birinin dâhil olduğu gülümseme miktarında çift yumurta ikizlerinden daha fazla benzerlik göstermektedir. Prematüre bebeklerde gülümseme çalışmaları gülümsemenin başlangıcı ile ilgili genetik-olgunlaşma faktörlerinin rolünü destekler. Zamanında doğan bir bebek ortalama 40 haftalık gebelik süresinin dolması ile dünyaya gelir ve doğduktan yaklaşık 6 hafta sonra veya yani 40+6: 46 haftada gülümsemeye başlar. 34. haftada doğan prematüre bebekler genellikle doğumdan 12 hafta sonrasına kadar gülmezler, onlar için de gebe kalmadan bu yana 46 hafta olması gereklidir. Bir bebek gülümsemeye hazır olmadan önce belirli bir miktar fiziksel olgunlaşma ve sosyal stimülasyon meydana gelmelidir. Genetik ve çevre arasındaki etkileşim davranışın zamanlamasını ve biçimini açıklamaktadır.

Korku gibi olumsuz duyguların genetik-olgunlaşma temeli de ikiz çocuklar üzerinde yapılan çalışmalar tarafından desteklenmektedir. Yine tek yumurta ikizleri yabancılara yönelik korku tepkilerinde ve genel inhibisyon derecelerinde çift yumurta ikizlerinden daha benzerdir.

Duyguların sosyal yönü yüz ifadelerinin kültürler arası benzerliklerini ortaya koyan 1970'lerin başında psikolog Paul Ekman tarafından yapılan erken çalışmalarda da gösterilmiştir. Korku, mutluluk ve öfke gibi temel duygusal ifadeler birçok kültürde aynı anlama sahiptir. Benzer olarak klinik psikolog Carroll Izard'ın çalışmaları duyguların doğuştan geldiğini ve adaptasyon yoluyla geliştiğini öne sürmüştür. Bir bebek limon gibi keskin bir tada tepki verirken dudaklarını büzüştürür ve burnunu kıvrır. Bu öğrenilmiş bir tepki değil, doğuştan gelen bir tepkidir.

Bu perspektifin savunucuları duyguların ilk ortaya çıkma zamanının bilişsel gelişim ve bir çocuğun sahip olabileceği deneyimlerle bağlantılı olduğunu öne sürmüştür. Bu, iki görüş arasında ortak bir zemin olduğu, bazı duyguların birkaç aylık bebekler tarafından gösterildiği ve belirli duyguların tam olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda anlaşmazlık olmasına rağmen düzenli bir şekilde ilerlediklerini göstermektedir.

Hem Ekman hem de Izard özellikle çocuklar duygularını kontrol etmeyi ve düzenlemeyi öğrendikçe öğrenmenin duygusal gelişimde rol oynayabileceğini kabul etmektedir. Bununla birlikte biyolojik faktörlerin rolünün çok önemli olduğunu ve duyguların çocuğun hayata başladığı genetik planlardan kaynaklandığını savunmaktadırlar (Bornstein, Arterberry, & Lamb, 2013; Bukatko, & Daehler, 2012; Doherty, & Hughes, 2014; Parke, & Gauvain, 2009).

6.5.2. Öğrenme Teorisi

Duygusal gelişimin erken dönemini açıklamaya çalışan ilk kuramcılardan biri John B. Watson'dır. Watson duygu uyandırma kapasitesine sahip bir dizi koşulsuz uyarın (örneğin, karanlık ortamlarda ani sesler) tarafından ortaya çıkarılan üç temel duygunun (korku, öfke ve sevgi) olduğuna inanmıştır. Watson ayrıca duygusal tepkilerin çoğunun koşulsuz uyarınlar (örneğin sıcaklık, yiyecek) ve nötr olaylar (örneğin bir annenin sesi veya yüzü) arasındaki öğrenilmiş ilişkilerin sonucu olduğuna inanmıştır. Böylece bu nötr olaylar klasik koşullama yoluyla duygusal tepkilere yol açmaktadır.

Öğrenme perspektifini savunan kuramcılar bir çocuğun insanları içeren çevre ile olan etkileşimlerinin duygusal gelişimi açıkladığını vurgulamaktadır. Öğrenme perspektifi özellikle duygusal ifadedeki bireysel farklılıkları açıklamada yararlıdır. Genel olarak farklı duygusal ifadelerin farklı çocuklarda farklı başlangıçları, frekansları ve yoğunlukları vardır. Çocukların gülümseme ve kahkaha atma sıklığı, büyüdükleri çevrenin doğasına göre değişmektedir. Ebeveynler yalnızca belirli duygusal gösterileri ödüllendirerek çocuklarının duygularını yönetmeyi ve anlamayı öğrenmelerine yardımcı olabilir. Veya çocukların duygusal ifadelerini ve deneyimlerini cezalandırarak ve reddederek müdahale edebilirler. Ortak düşünce gülümseyen bebeklerine coşkuyla cevap veren ebeveynlerin bebeği daha fazla gülümsemeye teşvik etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Aslında bu yetişkinlerin özellikle tanıdık bakıcıların, bir bebeğin gülümsemesine olumlu bir stimülasyon ile yanıt verdiğinde çocuğun gülümseme oranının arttığını gösteren çalışmalarla da doğrulanmıştır.

Öğrenme deneyimleri korku tepkilerini ortaya çıkarabilir ve güçlendirebilir. Örneğin bir çocuğun doktoru ilk ziyaretinde ona acı veren bir iğne yapması klasik olarak koşullanmayı ortaya çıkarabilecektir. Korkuyu, edimsel koşullama yoluyla da öğrenebilirler. Merdivene tırmanıp ve düşmesi ve çok canı acıması durumunda ortaya çıkabilir. Dolayısıyla çocuklar edimsel şartlanma yoluyla diğer korkuları öğrenebilirler.

Başkalarını gözlemleyerek de diğer korkuları öğrenebilirler. Örneğin aniden büyük ve tanıdık olmayan bir köpek ortaya çıktığında annesi ile bahçede oynayan küçük bir çocuk, yetişkinlerin korku tepkisini gözlemler. Daha sonra çocuk bu vesileyle gözlemlenen davranışı taklit eder ve çoğaltır ve benzer durumlarda köpek korkusunu ifade eder. Tüm bu vakalarda çocuğun kendine ait korku seti, çocuğun öğrenmelerine bağlıdır (Akt. Bornstein, Arterberry, & Lamb, 2013; Doherty, & Hughes, 2014; Parke, & Gauvain, 2009).

6.5.3. Fonksiyonalist (İşlevselci) Görüş

Fonksiyonalist yaklaşım duygusal gelişime çağdaş bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre duygular hedeflere ulaşmak ve çevreye uyum sağlamak için yardımcı olur. İşlevsel perspektif bilişsel ve öğrenme perspektiflerinin özelliklerini birleştirir. Duyguların sosyal ilişkilerin kurulmasında ve sürdürülmesindeki rolünün yanı sıra sosyal ipuçlarının duygusal algıları ve ifadeleri düzenlemede oynadığı önemli rolü vurgular.

Herkesin ulaşmaya çalıştığı hedefleri mevcuttur. Örneğin yeni bir arkadaş edinmek ya da tehlikeden uzak durmak gibi hedefler bunlar arasındadır. Hedefler duyguları uyandırmaktadır. Yeni bir dostluk kurma beklentisinde sevinç ve umut ortaya çıkar; korku bireyi korkutucu bir duruma sokabilir. Her iki durumda da uyandırılan duygular bireyin hedeflere ulaşmasına yardımcı olur. Korku duygusu, tehlikeli durumdan kaçmaya yol açarak kendini koruma hedefine ulaşmayı sağlayabilir.

Bu yaklaşım duyguların sosyal doğasını da tanır. Birey davranışlarını yönlendirmek için başkalarının duygusal sinyalleri tarafından sağlanan bilgileri kullanmaktadır. Örneğin potansiyel bir arkadaş olarak görülen birinin, kişinin sosyal bakış açısına duygusal olarak tepki verme şekli, nasıl hissedeceğinin kritik bir belirleyicisi olabilir. Kişiye olumlu cevap verir ve gülümserse, mutlu olur ve devam eder, ancak hoş görmez ise, muhtemelen memnuniyet durumu ortaya çıkmaz ve kişi başka biriyle arkadaş olmaya çalışır. Böylece durumu değerlendirip ve başkalarının geri bildirimlerini kılavuz olarak kullanabilir.

Geçmişin anıları, çocuğun bir duruma duygusal olarak nasıl tepki vereceğini şekillendirmede bir rehber görevi görmektedir. Potansiyel arkadaşlar tarafından rutin olarak reddedilen çocuklar daha ihtiyatlı olurken, sosyal olarak başarılı olan çocuklar bu durumda daha güvenli olacaktır. Her iki durumda da duygular çocukların davranışlarını düzenler ve çevrelerine uyumlarını artırır.

Bir okul meclisinde kendi yazdığı bir şiiri okuması istendiğinde gurur duyan 9 yaşındaki bir çocuk bu deneyimi oldukça motive edici bulur. Bunu başkalarıyla paylaşmak ve daha sonra “büyük anına” bağlı duyguları hatırlamak ister. İşlevsel bakış açısı, bu gibi olaylara yanıt verme şeklinin bireyin gelecekte deneyimi ne kadar tekrarlamak istediğini belirlediğini savunur (Akt. Bornstein, Arterberry, & Lamb, 2013; Doherty, & Hughes, 2014; Parke, & Gauvain, 2009).

6.5.4. Bilişsel Teori

Michael Lewis ve Linda Michalson göre çevresel bir olay doğrudan duygusal bir ifade üretmez. Bunun yerine çocuğun olayı, geçmiş olaylarla karşılaştırması ve olayı çevreleyen sosyal kuralları değerlendirmek için kullandığı bilişsel süreçlere dayanır. Örneğin çocuğun havlayan bir köpekle karşılaştığını varsayalım. Havlayan köpeğe korkuyla ağlaması ya da gülümsemesi, köpeklerle olan geçmiş deneyimlerine (hiç ısırdı mı?) ve ebeveynlerin ve diğerlerinin hayvanlara yönelik ne talimat verdiğine bağlıdır (“Havlayan köpekler ısırrır- uzak dur!” veya “Bazı köpekler oynamak istediklerinde heyecanlanırlar- sorun değil”). Bu nedenle bilişsel süreçler çevresel uyarılar ile bireyin sonuçta ifade ettiği tepki arasındaki boşluğu dolduran arabulucular veya zihinsel olaylar olarak işlev görür. Bu kavramsallaştırma duygusal tepkilerdeki bireysel farklılıkları aynı olaya iki kişi farklı yanıtlar ürettiğinde açıklar.

Lewis ve Michalson'a göre sosyalleşme, duyguların gösterilme şeklini ve zamanını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Kültürü içinde çocuklar bir arkadaşının doğum günü partisinde mutlu hissetmenin ve arkadaşının büyükannesi öldüğünde üzgün hissetmenin ve bu koşullar altında gülen yüz ve üzgün bir yüz ifadesinin yapılması gerektiğini öğrenirler. Sosyalleşme duyguların yönetilme biçimini de yönlendirir. Örneğin birçok kültürdeki küçük çocuklar korku ve öfke ifadelerini engellemeyi öğrenirler. Sosyalleşme çocukların duyguları etiketleme ve yorumlama şekillerini yönlendirir. Küçük çocuk fiziksel bir yaralanma yüzünden ağladığında ve ebeveynin “Bu acıtıyor, değil mi?” yorumu gözyaşı nedeni olarak acıyı yöneltme sağlayan liderlik yapar. Ağlamak bir oyuncak blok kulesinin çökmesine yanıt olduğunda ebeveyn çocuk için “Bu sinir bozucu” gibi farklı bir yorum sağlayabilir. Bu tür iletişim çocukların kendi duygusal durumlarını nasıl yorumlayacaklarını öğrendikleri önemli bir araç görevi görür.

Sadece deneyimle öğrenmek değil deneyimle gelişen anlayışlarla düşünmektir. Örneğin bir odada bir korumasız ateşe doğru ilerleyen yeni yürümeye başlayan bir çocuk, uyanık bir yetişkin tarafından keskin bir talimat alır, ‘Dur, ateşe yaklaşma! Bu sıcak!’ Ateşin acısını hissetmek zorunda kalmadan, çocuk gelecekteki davranış ve öğrenme için bir temel, onu koruyacak bir düşünce inşa eder.

Bilişsel bakış açısından L. Alan Sroufe gibi kuramcılar duygusal gelişimi çocukların gelişen dünya anlayışı ile ilişkilendirmiştir. Sroufe, anlayışın zihinsel temsiller veya şemaların gelişimi yoluyla elde edildiğini savunmuştur. Yeni yürümeye başlayan çocuk ve ateş örneğinde olduğu gibi uyarıdan sonra çocuğun ateş şemasının bir kısmı "insanların endişeli olduğu" ve "sıcak" içerecektir. "Endişeli" ve "sıcak" kelimelerin çocuk için özel anlamları olduğu için, her ikisi de 'ateşe' asimile edilir ve 'ateşe' yeni bir anlam verilir (Bukatko, & Daehler, 2012; Bornstein, Arterberry, & Lamb, 2013; Doherty, & Hughes, 2014).

6.5.5. Psikanalitik Teori

Birçok psikanalitik kuramcı duygusal gelişimin ebeveyn çocuk etkileşimi bağlamında kısmen ego gelişiminin bir sonucu olduğuna inanmıştır. Örneğin Spitz ebeveyn çocuk etkileşiminin duygusal gelişimle iki şekilde bağlantılı olduğunu savunmuştur. Birincisi çocuğun fiziksel ihtiyaçlarını giderme (örneğin açlık) bakıcıya özel önem kazandırırken direkt olarak duyguları etkiler. İkinci olarak ebeveynler çocuğu hayal kırıklığına uğratmalı ve böylece olumsuz duyguları, öz kontrol (örneğin merdivenlerden aşağı yuvarlanmasını önlemek için) aşılacak için uyarmalıdır (Akt. Bornstein, Arterberry, & Lamb, 2013; Doherty, & Hughes, 2014).

Tek başına hiçbir teorik perspektif duygusal gelişimin tüm yönlerini entegre edemez. Bunun yerine, farklı soruları cevaplamak için farklı teoriler yararlıdır. Duygusal tepkiler, biyolojik faktörler ile çocuğun yaşadığı çevrenin birçok gücü arasındaki karmaşık etkileşimlerle şekillenmektedir.

6.6. Duygusal Gelişimi Etkileyen Faktörler

Duygusal gelişim- bir çocuğun duygularını tanıma ve kontrol etme yeteneğinin gelişimi- çocuğun doğuştan gelen mizacı (genlerinin etkileri), çevresi (doğduğu ortamın koşulları), sağlık durumu, aile üyeleriyle sonrasında akranlarla etkileşim gibi faktörler yoluyla belirlenmektedir. Aşağıda bu faktörler sırasıyla açıklanmıştır (Arnett, & Maynard, 2013; Bukatko, & Daehler, 2012; Cohen, Onunaku, Clothier, & Poppe, 2005; Feldman, 2014; Minett, 2010; Parke, & Gauvain, 2009; Schaffer, & Kipp, 2014; Seçer ve Karabulut, 2016; Thompson, 2001).

6.6.1. Çocuğun Biyolojisi

Bir çocuğun sağlık durumu ile duyguları arasında güçlü bir bağlantı vardır. Çocuk hastalandığında sağlıklı olduğu zamandan farklı duygulara sahip olacaktır. Uzun süreli hastalık veya handicap (engel) çocuğun duygusal gelişimi üzerinde belirgin bir etkiye sahip olabilir. Mizaç, prematüre doğum, fiziksel anomaliler gibi genetik etkilerin olduğu biyolojik özellikleri içerir.

Mizaç çocuğun miras aldığı genlere bağlıdır. Çocuklar duygularının gücünde önemli ölçüde farklılık gösterir. Örneğin bazı çocuklar doğal olarak çok heyecanlıdır, bazıları daha az heyecanlıdır. Bazıları çok utangaç bazıları daha az utangaçtır. Küçük çocuklar mizaç özelliklerine göre değişir. Duygu durum, yatıştırılabilirlik ve uyma gibi doğuştan gelen özellikler küçük çocukların davranışsal eğilimlerini (örneğin tanıdık olmayan akranlara yaklaşma veya onlardan ayrılma), duygusal niteliklerini ve stresi tolere etme kapasitelerini etkiler.

Mizacın sınıflandırılması

Bir grup bebek üzerinde büyük ölçekli bir çalışma yürüten Alexander Thomas ve Stella Chess birçok çocuğun sergilediği üç temel modeli tanımlayarak mizacın kavramsallaştırmasını sunmuşlardır. Bunlar,

- Kolay bebekler (yaklaşık %40) ruh halleri genellikle pozitif olan bebeklerdir. Yeni durumlara iyi uyum sağlarlar ve duygusal tepkilerinde aşırı değil, genellikle ılımlıdır. Kolay çocuk, genellikle olumlu ruh halleri, düzenli vücut fonksiyonları, düşük-orta enerji seviyesinde tepkiler ve yeni durumlara olumlu yaklaşımla karakterizedir. Bu çocuk, erken bebeklik döneminden itibaren düzenli beslenme ve uyku programlarına sahiptir ve yeni rutinlere, insanlara ve yerlere hızla uyum sağlar.

- Zor bebekler (yaklaşık %10) yeni durumlara iyi uyum sağlamakta zorluk çeker ve ruh halleri diğer bebeklere göre daha sık negatiftir. Zor çocuk, genellikle olumsuz bir ruh halinde, düzensiz vücut fonksiyonlarına sahiptir, yüksek yoğunluklu reaksiyonlar gösterir, yeni uyaranlardan geri çekilir ve yeni durumlara uyum sağlamada yavaştır. Zor çocuk beklenmedik bir programda uyur, beslenir, yüksek sesle ağlar ve yeni rutinlere uyum sağlamada sorun yaşar.

- Yavaş ısınan bebekler (yaklaşık %15) aktivite düzeyi oldukça düşüktür yeni durumlara olumsuz tepki gösterir ve diğer bebeklerden daha az pozitif veya negatif duygusal aşırılıkları vardır. Yavaş ısınan çocuk, ruh halinde biraz olumsuzdur, düşük aktivite ve reaksiyon yoğunluğuna sahiptir ve yeni uyaranlardan geri çekilir. Ancak, tekrar tekrar yeni deneyimlere maruz kaldığında ilgi ve katılım göstermeye başlar.

Kalan %35'i sürekli olarak kategorilere ayrılamazlar. Bu çocuklar çeşitli özellik kombinasyonları gösterirler. Örneğin bir bebek nispeten aydınlık ruh haline sahip olabilir ancak yeni durumlara olumsuz tepki verebilir.

Tablo 2. Mizacın boyutları (Feldman, 2014).

Boyut	Davranış göstergeleri
-------	-----------------------

Aktivite düzeyi	Yüksek: Bezi değiştirilirken kırırdamak Düşük: Giyinirken sessiz kalmak
Yaklaşma-geri çekilme	Yaklaşma yönelimi: Yeni yiyecekleri ve oyuncakları kolayca kabul etmek Geri çekilme yönelimi: Bir yabancı yaklaştığında ağlamak.
Ritmiklik	Düzenli: Tutarlı beslenme programına sahip olmak Düzensiz: Değişen uyku ve uyanma programına sahip olmak
Dikkat dağınıklığı	Düşük: Bezi değiştirildiği zaman bile ağlamaya devam etmek Yüksek: Tutulduğunda ve sallandığında ağlamayı kesmek
Ruh hali	Negatif: Bebek arabası sallandığında ağlamak Pozitif: Yeni bir yiyecek yerken gülümsemek veya ağzını şapırdatmak.
Duyarlılık eşiği	Yüksek: Ani sesler veya parlak ışıklardan korkmamak. Düşük: Hafif bir gürültü veya annesinin yaklaşığını duyduğunda biberonundan emmeyi kesmek

Bebekler olgunlaştıkça duygularını yönetmek için stratejileri öğrenmeye başlarlar. Duyguyu yönetme stratejileri, sosyal yeterliliğe, özgüvene ve iyi oluş duygularına katkıda bulunur. Stratejileri basit olabilir. Örneğin korkunç bir TV şovuna uzaktan bakmak veya anaokulundaki ilk gününde gün boyunca "Anne yakında gelecek" diye söylenmek veya bir akran tarafından tehdit edildiğinde bir yetişkine sokulmak gibi. Duyguları mizaç özelliklerine uygun olarak düzenlemek için ömür boyu öğrenme sürecine başlarlar. İlk yıllarda duygusal büyümeyi destekleyen ve yapıcı bir şekilde yönlendiren bakıcılar ile yakın ilişkilerin bozulması veya işlevsiz olması küçük çocukları riske atabilir.

6.6.2. Çocuğun İlişkileri

Çocuklar tutarlı bakıcılar ile ilişkiler bağlamında sosyal-duygusal yeterlilikler geliştirirler. Bakıcılar; ebeveynleri, çocuk bakım sağlayıcılarını, koruyucu ebeveynleri, büyükanne ve büyükbabaları ve diğer aile üyelerini kapsayabilir. Birincil bakıcı ile ilişkiler, yaşamın ilk yıllarındaki gelişim için özellikle önemlidir. Bebekler ve küçük çocuklar en az bir özel kişiyle yakın, güvenilir bir ilişki geliştirme veya güvenli bir bağlanma fırsatı bulmalıdır. Önemli bir yetişkine bağlanma yeteneği, özgüven, stresi düzenleme ve sıkıntıyı yönetme yeteneklerine sahip olmalarını sağlar. Yaşamın ilk yıllarında birincil bir bakıcı ile güvenli bir bağ geliştirenlerin daha sonra akranları ile olumlu ilişkileri olması, öğretmenleri tarafından beğenilmesi, okulda daha iyi performans göstermesi ve büyüdükçe sıkıntı karşısında esneklikle cevap vermesi daha olasıdır. Güvenilir bir yetişkine güvenli bir bağlanma fırsatı bulamayanlar, bakıcılarına güvensizlik veya belirsizlik, olumsuz benlik imajı ve stresle uyum içinde başa çıkma güçlüğü riskiyle karşı karşıyadır.

6.6.3. Çocuğun Çevresi

Çocuklar çevreleri bağlamında gelişir. Çevresel toksinlere maruz kalma, aşırı yoksulluk, yetersiz beslenme, toplum veya aile içi şiddet, madde bağımlılığı, ihmal ve istismar, düşük kaliteli çocuk bakımı ortamları gibi çevresel etkilerin tümü duygusal veya davranışsal zorluklara yol açabilir. Ne yazık ki bazı çocuklar çatışan aile ortamları, kaotik çocuk bakımı ortamları veya günlük deneyimdeki öngörülemez zorluklar ile mücadele eder ve sağlıklı kişilik gelişimi tehlikeye girer.

Gelişimsel psikopatoloji alanında ortaya çıkan araştırmalar depresyon, davranış sorunları, anksiyete bozuklukları ve sosyal geri çekilme gibi duygularla ilişkili bozuklukların kökenlerinin hayatın erken dönemlerinde temellerinin atıldığını ortaya koymaktadır. Evisizlik, yoksulluk, ebeveyn akıl hastalığı gibi çevresel stresler çocuğun erken deneyimlerini olumsuz yönde etkiler. Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar optimal beyin gelişimi için gerekli olan doğru beslenmeden yoksundur. Amerika'daki Erken Head Start ve Head Start gibi erken çocukluk programları düşük gelirli ailelerde küçük çocuklara beslenme öğünleri gibi temel destekleri sağlayarak yoksulluğun etkilerini azaltmaktadır.

6.6.4. Çocuğun Ailesi

Görsel 2. Aile üyelerinin çocukların yaşadıkları duygusal deneyimlere odaklanan konuşmaları çocukta duygusal anlayış, empati ve sosyal yetkinliği geliştirir (Shaffer, & Kipp, 2014).

Duygular beyin aktivitesine ve hormonlara bağlıdır ancak bağlantılar karmaşıktır. Genler, geçmiş deneyimler ve henüz anlaşılmayan ek hormonlar ve nörotransmitterlerden etkilenmektedir. Açık olan bağlantı ise aşırı stresin (kortizolü artırır) gelişen beyne zarar vermesidir. Özellikle hipotalamus bir bebek sıklıkla korkutulursa daha yavaş büyümektedir.

Bebeklik döneminde kötü muamele gören çocukların beyin taramaları, stres, öfke ve diğer duygulara ve hatta korkmuş insanların fotoğraflarına anormal yanıtlar vermiştir. Bazı çocuklar dirençli görünmekle birlikte, özellikle de kötü muamele bebeklik döneminde başlarsa, beyin istismardan etkilenmektedir.

Bebekler duygusal tepkileri öğrendiğinden, bakıcıların tutarlı ve güven verici olmaları gerekir. Bu her zaman kolay değildir. Bazı bebeklerin ilk haftalarda uyumsuz ağlamaları mevcuttur. Bir araştırmacının belirttiği gibi: Bir bebeğin ağlamasının 2 olası sonucu vardır. Hassasiyet ve yatıştırma isteğini veya çaresizlik ve öfkeyi ortaya çıkarabilir. Bağlanmayı teşvik eden bir sinyal olabilir veya depresyonu tetikleyerek ve hatta bazı durumlarda ihmal veya kötüye kullanma ile erken ilişkiyi tehlikeye atan bir sinyal olabilir.

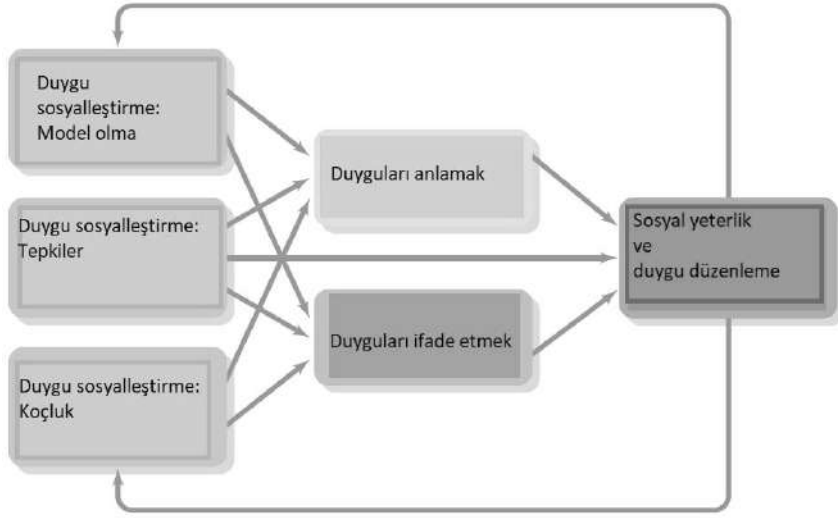
Bazen bir bebek ağladığında anneler suçlanır veya suçlu hissederler. Bu tutumlar duruma yardımcı değildir. Suçlanmış veya beceriksiz hisseden bir anne bebeğine kızabilir bu da tepkisiz ebeveynlik, mutsuz bir çocuk ve daha sonra düşmanca etkileşimlere yol açar. Yıllar sonra birinci sınıf arkadaşları ve öğretmenlerin bu şekilde yetiştirilen çocukları yıkıcı ve agresif görmeleri muhtemeldir. Ancak ağlama, istekli ebeveynlik üretiyorsa bunun tersi olabilir. Daha sonra yani bebek ağlamayı aştığında, düzene girdiğinde ebeveyn-çocuk bağı son derece güçlü olabilir (Berger, 2005).

Önde gelen bir duygu araştırmacısı olan Suzanne Denham ailelerin çocukların duygularını etkilemesinin üç yolundan bahsetmiştir (bkz. Şekil 1).

- İlki, aile üyelerinin kendi duygusal ifade kalıpları, çocuğun duygusal ifade yeteneği için model olarak işlev görür.
- İkincisi, ebeveynlerin ve kardeşlerin çocukların duygularına verdiği özel tepkiler, belirli duygusal ifade kalıplarını cesaretlendirir veya caydırır.
- Üçüncüsü, ebeveynler genellikle duygulardan bahseder, çocukların kendi ve diğer insanların duygusal tepkilerini anlamaları için duygusal koçlar olarak hareket ederler.

Araştırmacılara göre 18-24 ay arasındaki küçük çocuklar, duygular hakkında konuşmaya başladıkları zaman, duygu deneyimlerine odaklanan aile sohbetleri küçük çocukların, diğerlerinin ve kendilerinin duygularını daha fazla anlamayı başarmasına yardım etmektedir.

Yine başka bir çalışmada 3 yaşındaki çocukların aile üyeleriyle duygusal deneyimleri tartışma sıklığı ne kadar artarsa, çocukların ilkökula başladıklarında arkadaşları ile anlaşmazlıklarının çözümünde başkalarının duygularını yorumlama konusunda o kadar iyi oldukları bulunmuştur.

Şekil 1. Bir duygusal sosyalleşme modeli: Ebeveynin sosyalleşme uygulamaları, duyguları anlama ve ifade etmede yeteneğinde değişikliklere yol açar. Bu da çocukların sosyal yeterlilikleri ve duygu düzenleme yeteneklerinde gelişime neden olur (Kaynak: Denham, 1998'den akt: Parke, & Gauvain, 2009).

Duygu sosyalleştirme: Gelişim psikolojisi literatüründe sosyal öğrenme süreci olarak incelenen duygu sosyalleştirme çocukların duygu ve deneyimlerine anne-babaların gösterdiği tepkiler olarak ele alınmaktadır. Özellikle hayatın erken döneminde duygu sosyalleştirmenin sosyo-duygusal gelişimde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. İki yönlü bir süreçtir. Ebeveyn, akran ve kardeş tepkileri, çabalarının nesnesi olan çocukların özellikleri ve davranışları ile şekillenir.

Çocukların duygusal yeterliklerinin gelişimini desteklemeyi amaçlayan duygu sosyalleştirme süreci çocukların özellikleri (yaş, cinsiyet, mizaç vb), anne-babaların özellikleri (cinsiyet, genel ebeveynlik stilleri, duygu ile ilgili inançlar vb), kültürel faktörler (duygu ile ilgili normlar, değerler, cinsiyet kalıp yargıları vb) ve içinde bulunan ortamdan etkilenmektedir.

Araştırmalarda anne-babaların çocuklarının cinsiyetine bağlı olarak duygu sosyalleştirme tepkilerinin farklılaştığı görülmektedir. Örneğin anne-babalar kızları ile konuşmalarında duygulardan daha fazla bahsetmekte, olumsuz duyguları ile ilgili (üzgün gibi) konuşmakta ve bu duyguları desteklemektedirler. Diğer yandan erkek çocuklarının olumsuz duygularını ise reddetmektedirler. Özellikle cinsiyet farklılıklarını vurgulayan araştırmalar bu durumun kültürün içinde yer alan değer ve normlar ile ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin Amerikan kültüründe kolej yaşındaki çocuklar arasında üzgün olma ve içsel kayıpların ifade edilmesi kadınsı olarak görülmekte ve bu duyguları gösteren erkekler aynı duyguları gösteren kızlardan daha fazla olumsuz olarak algılanmaktadır. Ayrıca okul öncesi dönemdeki erkek çocuklarda öfke ve saldırganlık gibi duygular kabul görürken; korkma, üzgün olma ve mutsuzluk gibi duygular kız çocuklarda kabul görmektedir. Araştırmacılara göre duyguların ifadesi için gerekli olan kurallar cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Çocuklar bu kuralları erken yaşlarda anlamaktadırlar. Okul öncesi dönemdeki çocuklar öfkenin erkekler için üzgün olma ve korkma duygularının ise kızlar için uygun olduğunu bilmektedirler.

Duyarlı bakım, pozitif disiplin, dil ve öğrenme destekleri ve eğlenceli etkileşimler dâhil olmak üzere pozitif ebeveynlik uygulamaları, sosyal ve duygusal sağlığı teşvik edebilir. Ebeveynlik tarzları çocukların duygusal yeterliliklerini doğrudan etkileyen önemli bir elementtir. Ebeveynler çocukların duygusal koçları ya da akıl hocalarıdır. Çocuklar duyguları sadece ebeveynlerin davranışlarından ve konuşmalarından değil, aynı zamanda iletişim ve birbirleriyle olan tepkilerinden de öğrenirler. Örneğin sert ebeveynlerden gelen disiplin çocukların duygu düzenlemelerini tehlikeye sokmaktadır.

6.6.5. Çocuğun Cinsiyeti

Görsel 3. Kızlar yetişkinlerle yaşadıkları deneyimlerin bir sonucu olarak erkeklerden daha fazla duygusal ifade gösterebilir. Örneğin anneler okul öncesi dönemdeki kızlarıyla oynadıklarında oğullarından daha fazla yüz ifadesi sergileme eğilimindedir (Bukatko, & Daehler, 2012).

Bebeklik döneminde ve okul öncesi yıllarda güçlü, net cinsiyet farklılıkları görülmemektedir. Bazı çalışmalar kızların erkeklerden daha olumlu duygular gösterme eğiliminde olduğunu bazıları erkeklerin genel olarak daha ifade edici/dışavurumcu olduklarını bulmuşlardır. Bununla birlikte ilkokulda kızlar erkeklerden daha fazla duygu gösterirler. Ergenlik döneminde kızlar hem kendi inisiyatifleriyle hem de bir başkasının gülümsemesine karşılık olarak erkeklerden daha fazla gülümsemekte ayrıca okul yıllarında testler, aile sorunları, sağlık ve diğer endişeler hakkında erkeklerden daha fazla endişe göstermeye başlamaktadırlar. Son olarak bazı araştırmacılar başkalarının duygusal ifadelerini çözmede kızların erkeklerden daha iyi olduğunu bildirmektedir (bkz. Görsel 3).

6.6.6. Kültür

Çocukların duyguları ifade etme ve algılama eğilimi içinde yetiştirildikleri kültürün bir fonksiyonu olarak değişir. Örneğin Amerikalı çocuklar Çinli bebeklerden daha fazla gülme eğilimindedir. Çinli çocuklar korkulu ve üzücü durumları Amerikalı çocuklardan daha iyi tanımlayabilir ve daha az ağlar. Bu farklılıklar çocuğun duygularla ilgili belirli kültürel inançları birleştirmesini yansıtabilir.

Nepal kırsalında iki farklı kültürel grubun yakın tarihli bir çalışması da bu kavramı göstermektedir. Pamela Cole ve meslektaşları her biri farklı bir etnik grup olan biri Brahman ve diğeri Tamang olmak üzere iki küçük köydeki çocukları incelemişlerdir. Brahminler hangi sosyal grupların etkileşime girebileceğini dikte eden katı kuralların olduğu bir kast sistemini izler. Statü farklılıklarına ve otoritenin gücüne çok yönelmişlerdir ve kendi etik gruplarında büyük gurur duymaktadırlar.

Öte yandan Tamang grup içindeki bireyler yerine topluma büyük önem vermektedir. Kaynaklar paylaşılr ve Budist özverilik, değerlerine uygun olarak tüm grup üyelerine danışarak önemli kararlar alınır. Bu çok farklı iki kültürdeki okul çağındaki çocuklar duygularını ifade etme durumları nasıldır? Sorusuna yanıt aranmıştır.

Tüm çocuklardan bir arkadaşının bir parça şeker kapıp uzaklaşması veya bir ebeveynin ödev kâğıtlarına çay dökmesini izlemek gibi duygusal bir tepkiye yol açması muhtemel senaryolara tepki vermeleri istenmiştir. Brahmin çocuklar, bu gibi durumlarda öfke hissetmelerini bekleseler de öncelikle otoriteye saygı duyulması ve grup düzeninin korunması gerektiği için öfkenin ifade edilmemesi gerektiğini açıkça belirtmişlerdir.

Tamang çocukları ise tam tersine öfke ifade etmemiştir daha ziyade Budist inançlarına göre zihni sakinleştirmişlerdir. Bu çalışmaya katılan Amerikalı çocuklar da öfkeyi uygun bir yanıt olarak onaylamışlardır. Bu inanç Amerikan kültüründe özgüven ve bağımsızlığa verilen değerle ilgilidir.

Kültürel inanç sistemleri, değer verilen mizaç tarzlarına uzanır. Buna iyi bir örnek utanma ve mahcubiyet boyutudur. Avrupalı Amerikan ailelerinde bu kişilik profili genellikle bir yükümlülük olarak görülür. Çocukların dışa dönük, sosyal ve istekli olmaları beklenir. Ancak Çin toplumunda utangaçlık değerli bir özelliktir. Ebeveynler ve öğretmenler utangaç çocukların iyi davrandıklarına ve utangaç

çocukların kendileri hakkında olumlu görüşlere sahip olduklarına inanmaktadır. Bu kültürel inançların, ebeveynlerin ve diğerlerinin sosyalleşme uygulamalarında ifade edilmesi muhtemeldir.

Son olarak kültürler çocukların duygusal olaylara maruz kalma dereceleri bakımından farklılık gösterir. Kuzey Almanya'daki bebekler annelerinden sık sık ayrılırlar oysa Japon bebekler bunu yapmazlar. O zaman çocuklar aynı olaya çeşitli duygusal tepki paterni gösteriyorsa şaşırtıcı olmamalıdır.

Biyoloji, ilişkiler, aile ve çevrenin etkileri, sosyal-duygusal yeterliklerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin istismara veya ihmale maruz kalan bir çocuk, vücudunun tehdit edici durumlarla başa çıkmak için serbest bıraktığı bir stres hormonu olan yüksek seviyelerde kortizol üreterek biyolojik olarak tepki verebilir. Tekrar tekrar zararlı ortamlara maruz kalan çocuklar, stres düzeyleri yüksek kaldığı ve beyinde kalıcı negatif hasara neden olduğu için kötü gelişme riski altındadır. Bu çocuklar ayrıca çeşitli davranış problemleri, hafıza kaybı, öğrenme becerileri ve bağışıklık sisteminin baskılanması için risk altındadır.

Bölüm Özeti

Bu bölümde duygu nedir, duygular nasıl oluşur, duyguların işlevleri nelerdir, duygusal gelişim nedir, farklı teoriler duyguları nasıl açıklamıştır, duygusal gelişimi etkileyen faktörler nelerdir sorularına cevaplar oluşturulmuştur.

Kaynakça

- Arnett, J. J., & Maynard, A. (2013). Child Development: A Cultural Approach. Pearson Higher Ed.
- Berger, K. S. (2005). The developing person through the life span (6th ed.). New York: Worth.
- Berk, L. E. (2013). Infants and children: Prenatal through middle childhood. Pearson Education New Zealand.
- Bornstein, M. H., Arterberry, M. E., & Lamb, M. E. (2013). Development in infancy: A contemporary introduction. Psychology Press.
- Bukatko, D., & Daehler, M. W. (2012). Child development: A thematic approach. Nelson Education.
- Caulfield, R. (1996). Social and emotional development in the first two years. Early Childhood Education Journal, 24(1), 55-58.
- Doherty, J., & Hughes, M. (2014). Child development: Theory and practice 0-11. Pearson
- Feldman, R. S. (2014). Child development: A topical approach. Pearson Higher Ed.
- Kostelnik, M., Gregory, K., Soderman, A., & Whiren, A. (2012). Guiding children's social development: Theory to practice. Cengage Learning.
- MEB (2013). Duygusal gelişim. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Minett, P. (2014). Child Care and Development. Hodder Education.
- NYS Department of Health Early Intervention Coordinating Council (nd). Meeting the Social-Emotional Development Needs of Infants and Toddlers: Guidance for Early Intervention Program Providers and Other Early Childhood Professionals. Retrieved from <https://www.health.ny.gov/publications/4226.pdf>
- Parke, R. D., Gauvain, M., (2009). Child Psychology: A Contemporary Viewpoint. McGraw-Hill
- Seçer, Z. & Karabulut, N. (2016). Anne-babaların duygusal sosyalleştirme davranışları ile okul öncesi çocukların akran ilişkileri. Eğitim ve Bilim.41(185),147-165.
- Shaffer, D., & Kipp, K. (2014). Developmental Psychology: Childhood and Adolescence. Cengage Learning. California: Belmont.
- Sigelman, C. K., & Rider, E. A. (2014). Life-span human development. Cengage Learning.

Zenginleştirme Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Paul_Ekman

https://en.wikipedia.org/wiki/Carroll_Izard

https://tr.wikipedia.org/wiki/Klasik_ko%C5%9Fullanma

https://tr.qwe.wiki/wiki/Ren%C3%A9_Spitz

<http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/4378https://denhamlab.gmu.edu/susanne.html>

Seçer, Z., & Karabulut, N. (2016). Anne-babaların duygusal sosyalleştirme davranışları ile okul öncesi çocukların sosyal becerilerinin analizi. Eğitim ve Bilim, 41(185).

Görsel Kaynak

<https://www.istockphoto.com/tr>

Ünite Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi korku duygusunun çocuğa yolladığı mesajlardan biri değildir?

- A) Bir şeyler yanlış
- B) Tehlikedeyim
- C) Kaçmalıyım
- D) Kendimi korumam gerek
- E) Sevimli ve değerliyim

2. Aşağıdakilerden hangisi sevgi duygusunun çocuğa yolladığı mesajlardan biridir?

- A) Bir şeyler yanlış
- B) Tehlikedeyim
- C) Yetkinim
- D) Kendimi korumam gerek
- E) Sevimli ve değerliyim

3. Duygu uyandırma kapasitesine sahip bir dizi koşulsuz uyaran (örneğin, karanlık ortamlarda ani sesler) tarafından ortaya çıkarılan üç temel duygunun (korku, öfke ve sevgi) olduğuna inanan teorisyen aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Ekman
- B) Izard
- C) Watson
- D) Lewis
- E) Piaget

4. Gelişim psikolojisi literatüründe, sosyal öğrenme süreci olarak incelenmektedir. Çocukların duygu ve deneyimlerine anne-babaların gösterdiği tepkiler olarak ele alınmaktadır. Verilen açıklama aşağıdaki kavramlardan hangisine aittir?

- A) Duygu
- B) Duygusal gelişim
- C) Duyguların düzenlenmesi
- D) Duygu sosyalleştirme
- E) Duygu kontrolü

5. Amerikalı çocuklar Çinli bebeklerden daha fazla gülme eğilimindedir. Çinli çocuklar korkulu ve üzücü durumları Amerikalı çocuklardan daha iyi tanımlayabilir ve daha az ağlarlar. Verilen açıklama çocuğun duygusal gelişimini etkileyen faktörlerden hangisi ile ilgilidir?

- A) Çocuğun cinsiyeti
- B) Çocuğun yaşı
- C) Çocuğun çevresi
- D) Kültür
- E) Ailedeki kişi sayısı

6. Ruh halleri genellikle pozitif olan bebeklerdir. Yeni durumlara iyi adapte olurlar ve duygusal tepkilerinde aşırı değil, genellikle ılımlıdır. Verilen açıklama hangi mizaç tipi ile ilişkilidir?

- A) Kolay bebekler
- B) Zor bebekler
- C) Zor ısınan bebekler
- D) İnatçı bebekler
- E) Mızız bebekler

7. Çevresel toksinlere maruz kalma, aşırı yoksulluk, yetersiz beslenme, toplum veya aile içi şiddet, madde bağımlılığı, ihmal ve istismar, düşük kaliteli çocuk bakımı ortamları gibi çevresel etkilerin tümü duygusal veya davranışsal zorluklara yol açabilir. Verilen açıklama duygusal gelişimi etkileyen değişkenlerden hangisi ile ilgilidir?

- A) Cinsiyet
- B) Yaş
- C) Kardeşler
- D) Çevre
- E) Kültür

8. çocuğun duyguları tanıma, ifade etme ve yönetme ve başkalarının duygularını anlama ve bunlara cevap verme yeteneğini içerir. Verilen boşluğu en uygun ifade ile tamamlayınız?

- A) Duygu
- B) Duygusal gelişim
- C) Duyguların düzenlenmesi
- D) Duygu sosyalleştirme
- E) Duygu kontrolü

9. Duygusal gelişimin ebeveyn çocuk etkileşimi bağlamında kısmen ego gelişiminin bir sonucu olduğuna inanan teori aşağıdakilerden hangisinde verilmiştir?

- A) Psikanalitik teori
- B) Bilişsel teori
- C) Genetik-olgunlaşma teorisi
- D) Fonksiyonalist (işlevselci) görüş
- E) Öğrenme teorisi

10. Duyguların sosyal ilişkilerin kurulmasında ve sürdürülmesindeki rolünün yanı sıra sosyal ipuçlarının duygusal algıları ve ifadeleri düzenlemede oynadığı önemli rolü vurgular.Verilen açıklama aşağıdakilerden hangisine aittir?

- A) Psikanalitik teori
- B) Bilişsel teori
- C) Genetik-olgunlaşma teorisi
- D) Fonksiyonalist (işlevselci) görüş
- E) Öğrenme teorisi

CEVAP ANAHTARI

1. e 2. e 3. c 4. d 5. d 6. a 7. d 8. b 9. a 10. d

7. DUYGUSAL GELİŞİMİN BİLEŞENLERİ

Giriş

Bir önceki bölümde duygu, duygusal gelişim tanımları yapılmış, duyguların işlevleri, duygusal gelişim ile ilgili görüşler, duygusal gelişimi etkileyen faktörler ile ilgili içerik sunularak bu bölüm için temel sağlanmıştır. Bu çerçevede kitabın bu kısmında duyguların ortaya çıkış sırası, duygusal farkındalığın gelişimi, diğerlerinin duygularını tanımanın gelişimi, duygu düzenleme, gelişim dönemlerine göre duygusal görevler açıklanmıştır.

7.1. Duyguların Ortaya Çıkışı

Görsel 1. Babasıyla birlikte oyun oynayan bu küçük kız gibi bebekler duygularını yüzlerine yansıtır. Onların yüzlerine bakarak mutlu, üzgün veya şaşkın olduklarını söylemek oldukça kolaydır (Vandell, & Bornstein, 2010).

Sağlıklı duygusal gelişim, sevinçten üzüntüye, hüsrandan öfkeye kadar çok çeşitli duyguları uygun şekilde ele alma yeteneğidir. Duygusal gelişimin ilk bileşeni duyguların ortaya çıkışıdır (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012). Yaşamın ilk yılında farklı zamanlarda farklı duygular ortaya çıkar. Doğumda bebekler ilgi, sıkıntı ve memnuniyet yüz ifadelerini gösterirler. 2-7 ay arası neşe, üzüntü, korku, öfke, şaşkınlık ve tikslenme gibi duyguları gösterirler. Bunlara birincil duygular denir. Birincil duyguların normal gelişim gösteren bebeklerde kabaca aynı yaşta ortaya çıkmaları, tüm kültürlerde benzer şekilde gösterilmeleri ve yorumlanmaları nedeniyle biyolojik kökenlere sahip olduğu ileri sürülmektedir.

Carroll Izard ve meslektaşları temel duyguların erken geliştiğini ve davranışları motive etme ve organize etmede kritik roller oynadıklarını iddia etmektedirler. Bir oyuncağın götürülmesi veya annenin ayrıldıktan sonra geri dönmesi gibi belirli olaylara bebeklerin tepkilerini videoya kaydetmiş, katılımcılardan bu kayıtlarda yer alan özel yüz hareketlerini (kaşların kaldırılması ve burnun kıvrılması gibi) yani bir bebeğin yüzünün hangi duyguyu ortaya çıkardığını yargılamalarını istemişlerdir. Çalışmada çok küçük bebeklerin farklı deneyimlere yanıt olarak farklı duygular ifade ettiğini ve yetişkinlerin bebeklerin hangi duyguları ifade ettiklerini kolayca yorumlayabildiğini belirlemişlerdir (Sigelman, & Rider, 2014).

Yapısal teorisyenler temel veya birincil duyguları belirlemeye çalışmışlardır. Araştırmacılar birincil duyguların ne olduğu konusunda fikir birliği sağlayamamışlardır. Izard ilgi, mutluluk, şaşırma, üzüntü, öfke, iğrenme, hor görme, korku, mahcubiyet, suçluluk ve utanç olmak üzere 11 birincil duygu tanımlamıştır.

Doherty ve Hughes (2009) göre ise 2-7 ay arası bebeklerde evrensel olarak ortaya çıkan yüz ifadelerinde ağırlıklı olarak gözlemlenebilen altı temel duygu vardır. Bunlar öfke, iğrenme, korku, mutluluk, üzüntü, şaşırma. Diğer teorisyenler utanç gibi duyguların birincil olmadığını ancak sevgi gibi farklı duyguları içerebileceğini düşünmüşlerdir.

Genel olarak çoğu yapısal teorisyen birincil duyguların insan biyolojisinde derin köklere sahip olması gerektiğine inanırlar ki ya doğuştan ya da çok erken geliştiğini bildirirler. Bu şekilde birincil duygular daha gelişmiş gelişimsel kapasitelere bağlı olan ikincil duygulardan farklıdır. Lewis utanç, gurur, suçluluk, utanç ve kıskançlık gibi ikincil duyguların kendini ifade etme düşüncesi ve değerlendirme kapasitelerinin gelişmesinden sonra yaşamın ikinci ve üçüncü yıllarında ortaya çıkabileceğini önermiştir (Bornstein, Arterberry, & Lamb, 2013).

7.1.1. Birincil/Temel Duygular

Görseller 2. Mutluluk ve şaşırma, bebekler tarafından evrensel olarak gösterilen temel duygulardan ikisidir (Doherty, & Hughes, 2009).

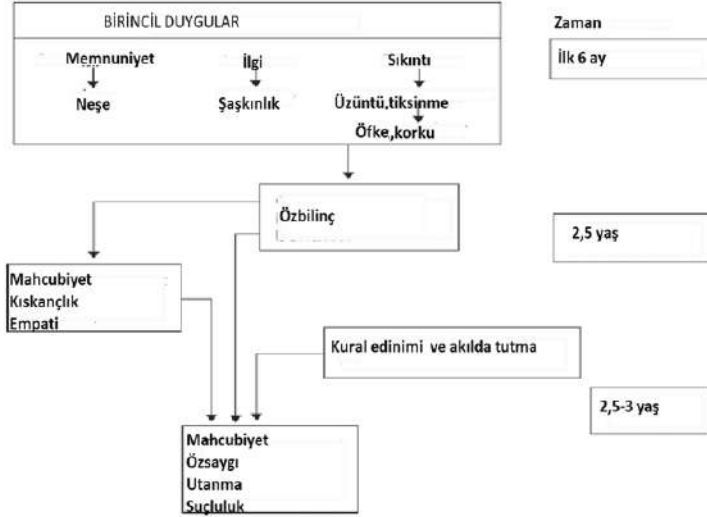
Bir bebeğin doğumdaki temel duyguları basitçe iki ana kutuplu duruma indirgenebilir. Zevkli olan uyarıma yönelim ve hoş olmayan uyarımdan geri çekilme (bkz. Tablo 1). Birkaç ay içinde duygusal ifadeler daha da farklılaşır. Mutluluk, üzülmeye, öfke, korku, iğrenme ve şaşırma duyguları gözlemlenebilir (Doherty, & Hughes, 2009).

Doğumda bebekler memnuniyet (gülümseyerek), ilgi (nesnelere dikkatle bakarak) ve sıkıntı (ağrı veya rahatsızlığa tepki olarak yüz buruşturarak) gösterir. İlk 6 ay içinde bu üç duygudan daha belirgin duygular gelişir (bkz. Şekil 1). 3 aylıkken memnuniyet, annenin yüzü gibi tanıdık bir şey vasıtasıyla neşe ya da heyecana dönüşür. Cee Eee oyunlarında beklentilerin ihlal edilmesiyle birlikte ilgi şaşırma dönüşür. Sıkıntı iğrenme (kötü tat veren gıdalara yanıt olarak) ve üzüntü ile başlayarak bir dizi olumsuz duyguya dönüşür. Kızgın ifadeler 4 ay gibi kısa bir zamanda yani bebeklerin hoş olmayan uyarımları uzaklaştırmak için bacaklarını yeterince kontrol altına alma zamanında ortaya çıkar. Korku 5 ay gibi bir zamanda ortaya çıkar (Sigelman, & Rider, 2014).

Tablo 1. Temel duygular ve gözlemlenebilir olduğu durumlar (Doherty, & Hughes, 2009).

Duygu	Gözlemlendiği durumlar
Öfke	Bir nesnenin veya oyuncağın uzaklaştırılması Bakıcıdan kısa ayrılık Uyumak için zorlanma
İğrenme	Ağızdaki nesnelerden kurtulma isteği Hoş olmayan tat veya kokulara tepki Daha sonra ortaya çıkan yiyecek tercihleri
Korku	Yabancı kaygısı Yabancı ortamlar Düşme
Neşe/mutluluk	Bir beceride ustalaşmadan haz almak Sevgi görmek için başkalarını teşvik etmek Bebek ve ebeveyn bağlanması

Üzülme	Acıya tepki vermek Bir oyuncak uzaklaştırılması Ayrılmak
Şaşırma	Yeni lezzetler Yüksek sesler Görünümdeki değişiklikler

Şekil 1. Yaşamın ilk 3 yılında duyguların gelişimi. Birincil duygular yaşamın ilk 6 ayında ortaya çıkar; ikincil veya öz bilinçli duygular yaklaşık 18-24 ay arasında ortaya çıkar. (Lewis, 2008).

Tıpkı fiziksel ve bilişsel büyüme için bir zaman çizelgesi olduğu gibi (örneğin bebekler ayakta durmadan önce oturma, kelimeleri kullanmadan önce sesler çıkarma gibi) duygusal gelişim için de bir zaman çizelgesi vardır. Bebekler yaş aldıkça bu duyguları başkalarında tanıma yeteneğini geliştirir. Duyguları ifade etmeden önce bazı öğrenmeler (veya bilişsel gelişim) gerekmektedir. 2-8 aylık çocuklar arasındaki şaşırma ve neşenin en güçlü göstergelerinden biri nesneler ve olaylar üzerinde kontrolü sağladıklarını keşfetmesidir. Öğrenilmiş beklentilerin (birisinin ya da bir şeyin kontrol etmesinin engellemesi gibi) onaylanmaması 2-4 aylık çocukları kızdırır ve 4-6 aylık çocukları üzebilir (Akt: Shaffer, 2009). Birincil duyguların her birinin zamanla aldığı biçim/şekil ve ilk ortaya çıktığında hizmet ettiği işlevler önemli ölçüde değişir.

7.1.1.1. Neşe/Mutluluk (6 Hafta)

Görsel 3. Mutluluğunu yüzüne giydirmiş bebek

Önce mutlu gülümsemelerle başlayan sonradan coşkulu kahkahalara dönüşen neşe, gelişimin birçok yönüne katkıda bulunur. Yaşamın ilk haftalarında yeni doğan bir yetişkinin yüksek perdeli sesi ya da sallanan bir nesne gibi ses ve dokunuşlara tepki olarak gülümser. Birinci ayın sonunda bebekler dikkatlerini çeken herhangi bir nesneye gülümsemeye başlar. İkinci ayda psikologların gelişimsel bir dönüm noktası olarak adlandırdığı sosyal bağlamda gerçekleşen sosyal bir gülümseme ortaya çıkar. Bebeklerin gülümsemeleri yetişkinlerin karşılıklı tepkilerini teşvik eder. Yetişkinler gülen bebeklerle etkileşime girme eğilimindedir. Bebeklerin anneleri ve babaları ile sosyal oyuna girdikleri iki ay boyunca açık neşe ifadeleri gözlemlenmiştir.

3- 4 ay içinde bebekler özellikle sosyal etkileşim sırasında güler. Kahkahalar 3-4 aylıktan meydana gelir. Spesifik uyarılar tipik olarak ilk gülmeyi tetikler. Bebekler eğlenceli bir şekilde meşgul olduklarında yetişkinlerin davranışlarını neşeli bir sesle ödüllendirir. Zaman geçtikçe bebekler bir sürpriz unsuru içeren durumlarda gülme eğilimindedir (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

İlk yılın ortalarında bebekler insanlarla etkileşime girdiğinde tanıdık yüzlere daha fazla gülümser ve güler. Bu durum aynı zamanda bakıcı bebek bağlanmasını güçlendiren bir tercihtir. 8-10 ay arasında dikkatli bir yetişkine neşesini aktarmak için ilginç bulduğu oyuncak ile oynadığı oyununu sonlandırır.

10-12 aylık çocukların yetişkinlerde olduğu gibi bağlamına göre değişen birkaç gülümsemesi vardır. Örneğin bir ebeveynin selamına tepki olarak kocaman bir gülümseme; dost bir yabancı için sessiz bir gülümseme ve uyarıcı oyun sırasında ağzı açık gülümseme gibi. Birinci yılın sonunda gülümseme kasıtlı bir sosyal işaret haline gelir. Neşe farklı şekillerde sergilenir. Yaşamın ikinci yılında dünyalarını aktif olarak keşfederken keşiflerinden memnun olduklarını ifade etmek için güler (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

7.1.1.2. Öfke (Yaklaşık 4-6 Ay)

Görsel 4. Rahatsızlığını yüz ifadesi ile yansıtan bebek

Yeni doğan bebekler açlık, ağrılı tıbbi prosedürler, vücut ısısında değişiklikler ve çok fazla veya çok az uyaran dâhil olmak üzere hoş olmayan deneyimlere genel olarak sıkıntıyla cevap verirler. Açlık veya acıya tepki olarak sıkıntısını başkalarına iletmek için ağlarlar. Daha büyük bebekler ilginç bir nesne veya olay ortadan kalktığına, beklenen hoş bir olay gerçekleşmediğinde, kollarından tutulup kısıtlandığında, bakıcının kısa bir süreli ayrılığında veya kestirmek için yatırıldığında tepki verirler. Hoş olmayan veya kısıtlayıcı olaylara öfke tepkisi giderek daha tipik hale gelir. Arabadaki bebek koltuğuna bağlanmak bir örnek olarak sunulabilir. 7-19 aylar arasında sıklığı ve süresi giderek artmaktadır. 19 aylık bebekler açık öfke gösterirler. Bir bariyerin arkasına bir oyuncak koyulduğunda ve bebeğin kollarını kısıtlayarak onunla oynaması engellendiğinde açık öfke gösterirler (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

7.1.1.3. Üzüntü (Yaklaşık 5-7 Ay)

Görsel 5. Üzgün bebek

Üzüntü sıklıkla tanıdık, sevgi dolu bir bakıcıdan mahrum bırakıldığında veya bakıcı-bebek iletişimi ciddi şekilde kesildiğinde ortaya çıkar. Her ne kadar üzüntü ifadeleri acı, bir nesnenin uzaklaştırılması ve kısa ayrılmalara tepki olarak ortaya çıksa bile öfkeden daha az yaygındır. 5-6 aylık bebekler yabancı kaygısı göstermeye başlar. Daha önce herkese gülümser ve onları tutmasına izin verirken diğer insanlar onları tuttuğunda veya onlarla oynadığında hoşlanmazlar ve bu rahatsızlığı görünür bir şekilde gösterirler.

8-10 aylıkken bebekler birincil bakıcılarından ayrıldıklarında ayrılma kaygısı yaşamaya başlarlar. Tüm bebekler zaman zaman üzüntü belirtileri göstermesine rağmen bazı bebekler diğerlerinden daha üzüntülüdür. Depresyondaki annelerin bebekleri özellikle risk altındadır. Bu annelerin bebekleri depresif sosyal davranışları sadece anneleriyle etkileşime girerken değil (geri çekilmiş, hareketsiz ve tepkisiz davranarak) aynı zamanda bebek veya ailesi hakkında hiçbir şey bilmeyen bir yabancıyla etkileşimde bulunurken bile gösterir. Depresyondaki annelerin bebekleri duygularını, paylaşılan genler aracılığıyla, evde olumlu sosyal etkileşim fırsatlarının azaltılması sonucu annenin davranışının taklit etme veya annenin depresyonunun bebek üzerindeki etkileri yoluyla (örneğin yanıt vermeyen bir anne ile etkileşime girerek öğrenilmiş çaresizlik hissi) çeşitli şekillerde edinmiş olabilirler (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

7.1.1.4. Korku (Yaklaşık 6-12 Ay)

Görsel 6. Doktordan korkmuş bebek

Korku tehlikeye veya tehlike düşüncesine doğal bir yanıttır. Bu nedenle çocukların zaman zaman korkması normaldir. Küçük bebekler ani bir gürültü olduğunda veya düşüklerini hissettiklerinde ağlayarak korku duyarlar.

Yaklaşık 9 aylıkken yabancıları fark ettiklerinde ağlayabilirler. 2-3 yaşlar arasında karanlık, gök gürültüsü, köpekler, örümcekler, kötü adamlar, gürültülü makineler ve hatta banyodaki delik gibi korkular geliştirirler. Bu korkular onlar için çok gerçektir. Bu yaştaki korkular hayal gücü ile ilgilidir ama çocuk henüz anlayacak kadar büyük değildir.

Yetişkinler

- Dikkatsizce çocukların önünde yangın veya hırsızlar hakkında konuştuğunda,
- Tehdit oluşturduğunda- "Seni dolaba kilitleyeceğim" veya "Kaçacağım ve seni terk edeceğim" gibi.
- Karanlık, gök gürültüsü veya örümceklerden korktuğunu bildirdiği zaman çocukluğun doğal korkularını artırabilirler (Minett, 2010).

7 ay civarında yabancıları, ani veya olağandışı olaylara karşı ortaya çıkan korkunun en sık ifadesi ise yabancı kaygısı adı verilen yabancı yetişkinlere yönelik bir tepkidir. Tepki her zaman gerçekleşmese bile birçok bebek ve küçük çocuk yabancıları karşı oldukça dikkatlidir. Dikkat düzeyi birkaç faktöre bağlıdır. Bunlar;

- Mizaç (bazı bebeklerde korku düzeyi yüksektir),
- Yabancılarla geçmiş deneyimler,
- Mevcut durumdur.

Bilmediği bir ortamda yabancı bir yetişkinle olması durumunda bebekte yabancı kaygısı olması muhtemeldir. Yabancı yetişkin bebek etrafta hareket ederken oturursa ve ebeveyn yakınlarda kalırsa, bebekler yabancıya genellikle olumlu ve meraklı davranışlar gösterir. Sıcak sevecen ifadeler kullanmak, çekici bir oyuncak tutmak, tanıdık bir oyun oynamak ve yavaşça yaklaşmak gibi yabancının etkileşim tarzları bebeğin korkusunu azaltır.

Bilişsel gelişim küçük çocukların tehdit edici olan ve olmayan insanlar ve durumlar arasında daha etkili bir şekilde ayrımcılık yapmasına izin verdiğinden yabancı kaygısı ve ilk iki yılın diğer korkuları azalır. Korku aynı zamanda uyarlanabilir bir işlev görür. Sadece duyarlı, destekleyici yetişkinlerden rahatlık sağlamakla kalmaz aynı zamanda bebeklerin tehlikeli durumlarda keşfetmesini önler (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

Bu nedenle sıralanan önerilere dikkat edilmelidir.

- Sarılmak, dokunmak, gülümsemek ve konuşmak gibi çeşitli sevgi dolu alışverişlerde bulunmak,
- Yeni görevler üstlendiğinde ve başarılarından gurur duyduğunda bebeği övmek,
- Bebeklerin aynadaki yansımaya işaret etmek, yüzün ve vücudun ana kısımlarını adlandırmak,
- Bebeği alışılmadık bir durumda rahatlatıcı bir sesle rahatlatmak/güvence vermek ve fiziksel rahatlık sunmak,
- Ebeveyn bağımlılığından kişisel bağımsızlığa geçişi kolaylaştırmak için doldurulmuş bir hayvan veya battaniye sağlamak gibi (Caulfield, 1996).

Neşe, öfke, üzüntü ve korku farklılaşmış duyguların ortaya çıkışına katkıda bulunan temel duygular olarak kabul edilir. Örneğin bebeğin ilk sosyal gülümsemesi neşe olarak görülür. Bu bebeğin hazzının ilk işaretidir. Bu genellikle birincil bakıcının yüzü tarafından uyarılır ve aileler tarafından önemli bir sosyal olay olarak karşılanır. Neşe daha sonra şaşırma, şefkat ve gurur duygularını içerecek şekilde dallanır. Benzer şekilde birincil duygu öfke; hayal kırıklığı, sıkıntı, kıskançlık, öfke ve tiksime duyguları için bir temel sunar. Bu duyguların kombinasyonları daha karmaşık reaksiyonlar üretir.

Yaşamın başlarında temel duygular çok yoğundur. Bebekler ve küçük çocuklar arasında çok yaygın olan patlamalar bu yoğunluğun altını çizer. Bununla birlikte çocukların duyguları farklı hale geldikçe tepkileri de daha çeşitli hale gelir. Bu nedenle çocuklar olgunlaştıkça, öfke duygusunu ifade etmek için çığlık atmak yerine öfkeyle bağırabilir, hayal kırıklığına uğrayabilir veya üzgün duygularını kelimelerle ifade edebilir. Duygusal ifadenin bu genişletilmiş repertuarı etkileşen birkaç faktörün sonucudur. Bunlar birincil duyguların varlığı, bağlam ve çocukların bilişsel ve dil kapasitelerindeki gelişimdir. Bu unsurlar ayrıca çocukların kendilerinin ve diğerlerinin duyguları anlamalarına da katkıda bulunur (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

7.1.2. İkincil /Özbilinçli Duygular

Görsel 7. Madalya alan genç jimnastikçiler açıkça gurur duyuyorlar (Parke, & Gauvain, 2009).

Suçluluk, utanma, mahcubiyet, kıskançlık, empati, imrenme ve gurur duyguları ikinci daha üst düzey bir duygu seti olup öz-bilinçli duygular olarak adlandırılmaktadır. Bebekler kendisinin farkına vardıkça önce mahcubiyet, utanma ve daha sonra suçluluk ve gurur gibi bilinçli ikincil duygular ortaya çıkar.

İkincil duygular daha üst düzey zihinsel kapasiteye bağlıdır. Örneğin bireyin suçluluk veya utanç hissetmesi için yanlış yaptığını bilmesi gerekir. Yani benlik algısının gelişimini içerir. Öz bilinçli duygular ikinci yılın ortasında ortaya çıkar çünkü 18-24 ay arasında kendisinin ayrı benzersiz bir birey olarak farkındadır (Berk, 2013).

İkinci yılın sonlarından üçüncü yaşa kadar ikincil veya karmaşık duygular sergilemeye başlar. Bu duygusal tepkilerin her biri benlik hissine bir miktar zarar veya iyileştirme tarzlarında etkisinden dolayı özbilinçli duygular denmektedir.

Araştırmacılar en basit öz-bilinçli duygu mahcubiyetin çocuğun kendini aynada veya fotoğrafta tanıyana kadar ortaya çıkamayacağına inanmıştır. Utanç, suçluluk ve gurur gibi öz değerlendirici duygular hem kendini tanımayı hem de bir davranışını değerlendirmek için kural ve standartların anlaşılmasını içermektedir (Shaffer, 2009).

Öz farkındalık çocuğun kendi algı ve düşüncelerinin nesnesi olduğu anlamına gelmektedir. Yaşamın ikinci yılında gelişmeye başlar. Benlik duygusunu ifade etmenin dört yolu vardır. Bunlar;

- Aynada kendini tanıma,
- Ben ve sen zamirlerini kullanma,
- Görsel perspektif alma (insanların aynı nesne üzerinde farklı bir görsel perspektife sahip olabileceği fikri),
- Sahip olma isteğidir.

Görsel 8. İkinci doğum günlerinden önce çocuklar aynadaki kendi görüntülerini tanımaya başlarlar. Bundan önce aynadaki bebek görüntüsünden dolayı büyülenmiş olabilir 2 yaş civarında aynadaki bebeğin kim olduğunu bilir (Levine, & Munsch, 2016).

Aynada kendini tanıma deneyi: Yeni yürümeye başlayan çocuğun fiziksel öz farkındalığa sahip olup olmadığını belirleyen klasik deney aynada kendini tanıma görevidir. Bu deneyde çocuğun ebeveynleri çocuğun burnunu siliyormuş gibi yapar ve gizlice burnuna ruj sürer. Sonra çocuk aynanın önüne yerleştirilir. Aynadaki görüntünün kendisi olduğunu ve başka bir çocuk olmadığını fark ederse üzerinde komik kırmızı işareti gördüğünde kendi burnuna dokunacaktır. Bir yaşında çocuklar bunu yapmayacaktır. Bunun yerine ayna

görüntüsüne etkileşime girebilecekleri başka bir çocukmuş gibi tepki verecektir. Batılı 18-24 aylık çocuklar benlik kavramının ortaya çıkmasının temel ölçütü olan aynada kendini tanıma belirtileri göstermişlerdir. Bu tür işaretler aynaya bakarken çocuğun yüzüne gizlice yerleştirilmiş işarete dokunmak ve kaldırmak için kendine yönelmiş davranışlardır (Levine, & Munsch, 2016; Broesch, Callaghan, Henrich, Murphy, & Rochat, 2011).

Kendilerini tanıyan bebekler (örneğin aynaya bakarken aynadaki kişiye ulaşmak yerine kendilerine dokunan) bir yetişkin tarafından etkili bir şekilde övüldüklerinde utanmış görünür. Gülümser, yüzünü elleriyle kapatır ve uzaklaşır. Kendilerini tanımayan bebekler, yetişkin övgüsüne karşı bu bilinçli tepkileri göstermez. Gelişimsel alanlarda ilerlemeyle birlikte bebeklerin duygusal repertuarları genişlemeye devam eder, daha fazla uyaran ve duruma yanıt verir ve daha karmaşık duygular ortaya çıkar. 3 yaş civarında eylemleri hakkında yargıda bulunmaya başlar, başarılı olduklarında gurur belirtileri gösterir (gülümser, alkışlar, yaptım diye bağırır) ve başarılı olmadığında utanç duyar (çökmüş bir duruş, ben bu konuda iyi değilim diye söyler) (Levine, & Munsch, 2016).

7.1.2.1. Gurur ve Utanma

Araştırmacılara göre çocukların gurur ya da utanma deneyimlerini ayırt etmenin yolu çocukların kolay-zor ve başarı-başarısızlık arasındaki farklılıklarla ilgili ortaya çıkan duygusudur. Araştırmacılara göre 3 yaşına geldiklerinde çocuklar kolay işlerden daha fazla zor işlerde başarılı olmaları durumunda daha fazla gurur duyarlar. Ayrıca kolay bir görevi başaramazlarsa daha fazla utanma ifade ederler ancak zor bir görevi başaramazlarsa utançları çok fazla değildir. Özellikle kolay bir problemi çözmek gençlerde neşe duygusu doğurur ancak zor bir işte başarılı olmak gurur duygusu yaratır. Zor bir görevi başaramamak üzüntüye neden olur ancak kolay bir görevi başaramamak utanç uyandırır.

Çocukların utangaçlık aşamaları vardır. 6 aylıktan bir bebek genellikle yabancılara dostça davranır ancak bazen biraz utangaçlık gösterir. 1 yaşındayken bir yabancı onunla konuştuğunda gözlerini koluyla kapatması veya annesinin arkasına saklanması muhtemeldir (yabancı kaygısı). Daha büyük olsalar bile bazı çocuklar tanımadıkları insanların huzurunda sessiz ve utangaç olabilirler. Bazı çocuklar doğası gereği diğerlerinden çok daha utangaçtır. Yeni insanlarla yabancı bir yerdeyken utangaçlık artarken bir ebeveynin varlığı daha az utangaç hissetmelerine yardımcı olur. Çocuğa bol sevgi ve güvenlik ve diğer çocuklarla tanışmak için birçok fırsat vermek aşırı utangaçlığı önlemeye yardımcı olur. Bir çocuğa 'Utanma ya da dilini mi yuttun?' demek ya da ona takılmak onu daha utangaç hale getirecektir. Utangaçlık genellikle zamanla kaybolur.

7.1.2.2. Suçluluk

Suçluluk davranışın düzenlenmesi veya kural ihlaline yanıt olarak ahlaki gelişimde önemli bir rol oynamaktadır. Sıklıkla duygusal ifade ve bilişsel yeterlilik gelişimi birbirine bağlıdır. Örneğin belirli duyguların gelişiminin nedensellik ve dolayısıyla kişisel sorumluluğu anlama yeteneği gibi bilişsel ilerlemelerle yakından ilişkili olduğu açıktır. Utanma; okulda veya sporda kötü performans gibi kişisel başarısızlıklarla, suçluluk; başkalarına zarar vermek gibi ahlaki sorunlarla bağlantılıdır. Birçok araştırmacı çocukların orta çocukluğa kadar utanma ve suçluluk duygusunu tam olarak anlamak için gerekli karmaşık yetenekleri geliştirmediklerini ancak ilk olarak erken çocuklukta ortaya çıktığını iddia etmektedir (Levine, & Munsch, 2016; Parke, & Gauvain, 2009).

7.1.2.3. Kıskançlık

Görsel 9. Küçük çocuklar (yeni yürümeye başlayan çocuklar) genellikle küçük bir kardeşin doğumuna olumsuz tepki verir (Arnett, & Maynard, 2013).

Kıskançlık tüm çocuklar için ortak olan doğal insani bir duygudur. Aşağıdakiler dâhil birçok şekilde gösterilebilir:

- Başka bir çocuğa vurmak ve ısırarak
- Oyuncakları başka bir çocuktan uzaklaştırmak
- Dikkat talep etmek
- Canı sıkkın olmak
- Aileye yeni katılan bir bebeğe tepki gibi.

Kıskançlık sosyal bir duygudur önemli sosyal ilişkiler kuran üç kişi arasında gerçekleşir. Genel olarak uzun yıllardır arkadaş olan iki kişi yeni bir tanıdıkla etkileşimde kıskançlık yaşamaz. Kıskançlık 1 yaş kadar erken dönemde ortaya çıkabilir. Bir çalışmada anneler dikkatlerini çocuklarından bebek büyüklüğünde oyuncak bir bebeğe, yeni doğmuş bir bebeğe veya çocukların akranlarına doğru yönlendirdiklerinde çocuklar kıskançlık belirtileri göstermiştir (örneğin üzüntü, öfke gibi).

Araştırmacılar küçük (12 aylık) ve daha büyük (2-6 yaş) çocuklar arasında kıskançlığı araştırmışlardır. Anneler veya babalar çocukla oynadığında ve kardeşleri yalnız oynamaya teşvik ettiklerinde hem küçük hem de büyük çocuklar ebeveynlerin dikkatini çeken kardeş kıskançlığı göstermişlerdir.

Kardeş kıskançlığı genellikle aileye yeni bir bebek geldiğinde bir sorundur. Büyük erkek veya kız kardeşin duygularının; yeni bebeği ebeveynlerinin sevgisi konusunda rakip olarak görme ve bunun sonucu ortaya çıkan kıskançlık duygusu ile bebeğe şefkat duyma karışımı olması muhtemeldir. Böylece büyük çocuk güvensiz hisseder. Bu tür kıskançlık kardeş rekabeti olarak bilinir. Büyük çocuğun kıskançlık duyguları önlenemez. Ancak ebeveynler durumu iyi idare ederse kıskançlık minimumda tutulabilir. Büyük çocuk artık bebeğin rakip olmasından korkmadığında yavaş yavaş kaybolur.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde çocukların kıskançlıklarını ifade etme şekli gelişim boyunca değişmektedir. Kıskançlık yaratan bir senaryoya yanıt olarak küçük çocuklar üzüntü göstermiş büyük çocuklar ise üzüntü ve öfke göstermiştir. Kıskançlık reaksiyonları pahalı sonuçlara yol açmaktadır. Yani kıskançlıkla tepki gösteren çocuklar oyun faaliyetlerine daha az kıskançlık gösteren çocuklardan daha az odaklanmışlardır.

Gurur ve utanç gibi diğer karmaşık duygularda olduğu gibi duyguların bilişsel olarak anlaşılması çocukların kıskançlık tepkilerini değiştirmesine yardımcı olur. Özellikle büyük kardeşlerde duyguların daha karmaşık bir şekilde anlaşılması daha az kıskançlık ve daha az rahatsız edici davranışlarla ilişkili olabilir.

Son olarak kıskançlık deneyimi ve ifadesi bu hoş olmayan duygunun ortaya çıktığı ilişkinin doğasına bağlıdır. Çocuklar anneleri ve babaları ile güvenli ve güvenilir bir ilişkiye sahip olduklarında kardeşler arasındaki kıskançlık daha az yaygındır. Dahası ebeveynler olumlu bir evlilik süreci yaşamaktaysa çocukların birbirlerine kıskanç tepkiler gösterme olasılığı daha düşüktür. Çocuk ve ebeveyn arasındaki ve ebeveynlerin kendileri arasındaki yakın ilişkiler çocukları kıskançlık reaksiyonlarını tamponlamada koruyucu bir faktördür.

Ailelere öneriler

Ebeveynler büyük çocuktaki kıskançlık miktarını azaltmaya yardımcı olmak için aşağıdaki önlemleri almalıdır.

- Küçük çocuğu yeni bebeğin gelişine hazırlamalı,
- Sık sık sevildiğini ve istendiğini güvence altına almalı,
- Bağımsız hissetmeye teşvik etmelidir.
- Çocuğu yeni bir bebeğin gelmesi için hazırlamak iyi bir fikirdir. Karnını okşamasına ve bebeğin tekmelemesini hissetmesine izin verilebilir ancak bebeğin dışarı çıkmaya hazır olmadan önce biraz daha büyümesi gerektiğini açıklamalıdır.
- Anne, bebek geldiğinde bir süre hastaneye gitmek zorunda kalacağını söylemelidir.
- Yeni bebek gelmeden önce, ebeveyn çocuğa bebek geldiğinde, sütle beslenmesi gerektiğini, bazen ağlayacağını ve çok dikkatli bakılması gerekeceğini söylemelidir.
- Çocuk bebeğin ihtiyaç duyacağı şeyleri toplamasına yardımcı olabilir.
- Ebeveynler, çocuğun anne yokken ona bakacak insanları tanıdığından ve sevdiğinden emin olmalıdır (Minett, 2010; Parke, & Gauvain, 2009).

7.2. Duygusal Farkındalığın Gelişimi

Duygusal gelişimin ikinci bileşeni duygusal farkındalığın gelişimidir.

“Sana kızgınım öğretmenim git buradan!” Ali-3 yaşında.

“Bütün çocuklar bana bakıyor ve şöyle diyor: Çirkin çocuğa bakın. Bu beni sinirlendiriyor ve üzüyor. Kambur olduğum için bu kulaklarımın duymadığı ve kalbimin acımadığı anlamına gelmez.” Ayşe-11 yaşında (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

Ali ve Ayşe'nin yorumlamaları duyguları anlamalarında meydana gelen değişimi göstermektedir. Kişinin kendisinin ve başkalarının duygularının farkında olması duygusal anlayış yönünde atılan bir adımdır.

Çocuklar iki yaşından itibaren duygularıyla ilgilenmeye başlar. Başlangıçta çocuklar duygularının her seferinde bir tane olduğu düşünülmektedir. Beş yaşın altındaki çocuklar bir seferde sadece bir duygu yaşayabilir. Çocuklar mutlu olduklarında tamamen mutlu hisseder. Küçük çocukların duyguları hızlı bir şekilde değişir. Örneğin düştüklerinde ağlar ancak bir sonraki dakika içinde gülümser, bakıcısına koşar ve sarılmak ister (Tsai, 2008).

Okul öncesi dönem çocukların duygusal yeterliliklerini geliştirmeleri için kritik bir zamandır. Çocuklar erken çocukluk dönemine girdiklerinde hayatlarındaki olayları dil ve imgelerle temsil etmeye başlarlar. Çocukların dil ve biliş duygusal gelişimlerini etkiler. Duygu ve biliş arasındaki ilişki çift yönlüdür. Biliş duygusal deneyimler yaratmak için duygularla çalışır ya da bazen birbirlerine öncülük ederler. Okul öncesi çocuklar daha iyi bir dil yeteneğine sahip olduklarından duyguları tanımlarına ve sözlü olarak tanımlamalarına olanak tanır. Dil becerileri geliştikçe olumsuz duygularla başa çıkmak için stratejiler keşfetmeye ve duygularını düzenlemek için dili daha fazla kullanmaya başlarlar.

5 veya 6 yaşlarında çocuklar duygularını etiketler ve duygular aynı duygusal kümeden geldiği sürece bir seferde birden fazla duyguyu rapor ederler. Bu nedenle beş yaşında bir çocuk oyun alanında oynadığında heyecanlı ve mutlu hissedebilir. Aksine oyun parkında oynarken hem mutlu hem de gergin olduğunu söylemez çünkü karşıt duyguların farklı şeylere yönlendirmesini bekler.

8-11 yaşları arasında çocuklar aynı olaya karşı çoklu ve zıt duyguların mümkün olduğunu anlar. Bu yeni düşünce ile çocuk evde yalnız kalmanın hem korkutucu hem de gurur verici duygulara yol açtığını öne sürebilir. Başlangıçta çocuklar bu duyguların eşzamanlı değil art arda meydana geldiğini algılar. Bir duygu onunla var olmak yerine diğerinin yerini alır. Dolayısıyla aynı olay için hem mutlu hem de üzgün olmak mümkündür ama aynı zamanda değil.

10-12 yaşları arasında çocuklar aynı nesneye veya duruma karşı aynı anda iki veya daha fazla çok farklı duygu taşıyabileceklerini kabul eder. Bu, ilk kez karışık duyguların bilinçli olarak farkına vardıklarını gösterir. Başlangıçta bu karışım karışıklığa neden olabilir. Karışık duyguları doğru bir şekilde sıralamayı öğrenmek ek olgunluk ve deneyim gerektirir. Ergenlik dönemine kadar bunu gayet iyi yapabilirler.

İlkokulun sonlarına doğru ortaya çıkan bir başka duygusal özellik de çocukların duygusal durumlarını okul öncesi çocuklar kadar hızlı değiştirememeleridir. Duyguları daha uzun sürer, geçmişe ve geleceğe dayanır. Aslında daha büyük çocuklar kendilerini iyi ya da kötü bir ruh hali olarak tanımlar yani genel duygusal durumlarının bir süre nispeten sabit kalmasını bekler. Yukarıda verilen gelişimsel sıra Şekil 2'de gösterilmektedir (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

Şekil 2. Duygusal farkındalığın gelişimi (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

7.3. Diğerlerinin Duygularının Tanınması

Görsel 10. Okul öncesi çocuklar ağlayan çocuğun gözyaşlarını silebilir (Bukatko, & Daehler, 2012).

Duygusal gelişimin üçüncü bileşeni diğerlerinin duygularının tanınmasıdır.

Üç yaşındaki Ayşe, başka bir çocuğun huzursuz olduğunu fark eder ve gözyaşlarının yanaklarından aşağıya doğru aktığını görür. Ağlayan çocuğa işaret ederek "Fatma'ya bakın. O üzgün" der.

Bir anne markette gitmek için yeni yürümeye başlayan çocuğunu 6 yaşındaki Ali ile bırakır. 2 yaşındaki çocuk fısıldamaya başlar. Ali küçük çocuğun elini kavrar ve "Ah sorun değil. Uzaklara gitmiyor. Hemen dönecek. Korkma. Buradayım" der (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012).

Diğer insanların duygularını tanıma ve yorumlama yeteneği zamanla daha ince hale gelen önemli bir beceridir. Ayşe ve Ali'nin gösterdiği gibi sadece birkaç yıl içinde çocuklar, diğer insanların duygularını yorumlamak ve onlara yanıt vermek için belirgin fiziksel ipuçlarına odaklanmaktan daha ince bağlamsal olanlara geçer. Duyguları tanıma yaşamın ilk 3 yılında başlayarak okul öncesi ve ilkököl yıllarında hızla ilerler.

Araştırmacılara göre 3 ila 6 ay arasındaki 3 ayda bebekler başkalarının yüz ifadelerine yaklaşık 32.000 kez maruz kalmaktadır. Bu duygu ifadelerini yorumlamayı öğrenmek bir bebek için zorlu bir görevdir. Ancak ebeveynler veya diğer bakıcılar ile yüz yüze etkileşimin yoğun olduğu dönemde yüz ifadeleri ebeveynlerin duygularını ve isteklerini henüz konuşmayı anlayamayan bir çocuğa iletmeleri için etkili bir yoldur.

Anne-bebek yüz yüze etkileşimlerinde bebekler olumlu duyguları olumsuz olanlardan çok daha sık tanıma eğilimindedir. Daha spesifik olarak bebekler öfkeyi tanıyabileceklerinden daha fazla neşeyi daha erken tanıma yeteneği geliştirebilir. Bir çalışmada 4-6 aylık bebekler, sevinç ifadesi gösteren bir yüze öfke ifadesi gösterenlerden daha uzun bakmıştır. İşlevselci bakış açısıyla tutarlı olarak öfke öncesi neşeyi tanımak bir bebek için fonksiyonel değere sahiptir.

Neşe öfke tanıma dizisi bebeğin kendi duygusal göstergelerinin seyri ile de tutarlıdır. Daha önce de belirtildiği gibi korkma duygusundan önce gülümseme ve kahkaha atma ortaya çıkar. Erken deneyimlerin doğası çocukların duyguları tanıma yeteneğini değiştirir. Örneğin 3,5 aylık bebekler annelerinin duygusal ifadelerini babalarının veya yabancıların bu tür duygusal ifadelerini tanımadan daha önce tanırlar. Anneler bebekleriyle doğrudan etkileşime girmek için daha fazla zaman harcadıkları için bebekler annelerinin duygusal ifadelerini tanımada daha başarılıdır. Bunun yanında 3 yaşından önce başkalarının duygularına tepki verse bile onları doğru bir şekilde yorumlamak konusunda yeterli değildir. Deneyim eksikliği ve sınırlı kelime dağarcığı bu duruma katkıda bulunmaktadır.

3-5 yaş arasında diğer insanların olumlu ve olumsuz duygularını giderek daha doğru tanımlamalar yapmaktadır. Bunu yaparken başkalarının nasıl hissettiğini anlamak için çoğunlukla yüz ifadelerine ve ses tonuna güvenirlir. Değerlendirmeleri durumun bağlamından ziyade kişinin nasıl görüldüğüne ve seslerine dayanır. Etkileyici ipuçlarına dayanarak okul öncesi çocuklar ne olduğunu bilmek yerine yüzünden aşağı akan gözyaşlarına dayanarak ağlayan bir akranın üzgün olduğuna karar verecektir.

6-12 yaş aralığında aynı olay hakkında farklı insanların farklı duygular deneyimleyeceği ile ilgili farkındalık ortaya çıkar. İnsanların aynı anda uyumsuz veya karışık duygular yaşayabileceğinin farkındadır. Öz bilinçli duyguların sebepleri ile ilgili anlayışları gelişir. İlkokul yıllarında duyguları anlamak ve yorumlamak için fiziksel, durumsal ve geçmiş bilgilerini birleştirir. Olgunluk ve deneyim ile çocuklar bir çocuğun sadece ağladığı için değil oyuncak kırık olduğu için veya köpeği kaybaldığı için üzgün olabileceğini fark eder. Ayrıca aynı çocuğun duygularının oyuncak onarılsa veya kayıp evcil hayvan evine gelirse mutluluğa dönüşebileceğini keşfeder. Çocuklar duygusal ipuçları için yüz ifadelerine odaklanır. Yavaş yavaş çocuklar bir kişinin duygularının kaynağının hem içsel hem fiziksel ve durumsal olabileceğini öğrenir. Örneğin orijinal olay uzun zaman geçmiş olsa bile anıların duygu üretebileceğinin farkına varır.

Ebeveynler ve bebekler arasındaki etkileşimlerin kalitesi ve miktarı çocukların duyguları tanıma yeteneğinde önemli farklılıklar oluşturmaktadır. Yüksek düzeyde tehdit ve düşmanlık yaşayan istismar edilmiş çocuklar öfke ifadelerini istismar edilmeyen çocuklardan daha kolay tanımlayabilir ancak üzüntü ifadelerini daha az tanımlayabilirler. Erken dönemde aile ortamı çocukların duyguları tanıma yeteneklerini şekillendirmede açık rol oynamaktadır.

Kültür başkalarının duygularını tanıma yeteneklerini etkilemektedir. Meksikalı ve Çinli çocuklar sesi ve yüz ifadelerini tanımada Avrupa kökenli Amerikalı veya Avustralyalı çocuklardan daha iyidir. Hem Çin hem de Meksika grup uyumuna değer veren toplumlardır ve başkalarının duygularına odaklanmak hedefe ulaşmanın bir yoludur. Bebeklerin başkalarındaki duygu ifadelerini tanımayı öğrenmesi duygularını doğru bir şekilde ifade etmesini öğrenmesinden daha zordur (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012; Parke, & Gauvain, 2009; Shaffer, 2008).

7.4. Duygu Düzenleme

Duygusal gelişimin dördüncü bileşeni duygu düzenlemedir.

Görsel 11. Duygularını düzenlemede zorlukları olan çocuklar akranları tarafından çoğunlukla reddedilir (Shaffer, & Kipp, 2014).

Duygu düzenleme kişinin amaçlarını gerçekleştirmek için duygusal tepkilerini kontrol etmesi, izlemesi, değerlendirmesi ve değiştirmesidir. Duygu düzenleme üzücü, sinir bozucu veya utanma gibi olumsuz duygular yanında olumlu duyguların düzenlenmesini de içermektedir. Örneğin coşku bazı durumlarda uygundur ancak bazılarında uygun değildir. Bazen duygu düzenleme belirli duyguları bastırmayı içerir. Bazen yoğunlaşmayı içerir.

Duyguları düzenlemeye yönelik davranış kalıpları yaşa ve gelişim özelliklerine göre değişkenlik gösterir. Duygu düzenleme süreci bebeklik döneminde başlar. Kişi duygularını düzenlerken duygu düzenleme stratejilerini kullanır. Bebekler bakıcıdan rahatlık sağlamayı çıkardıkları sesler yoluyla öğrenir. Bebekler sıkıntılı hissettikleri anlarda ağlayarak, hoşnut hissettikleri anlarda ise bu durumu devam ettirmek için memnuniyet ifadeleri göstererek (gülümseme, sesler çıkarma, anneyle etkileşime girme gibi) duygu düzenleme sistemlerinde ona en yakın kişiden destek alırlar.

Küçük çocuklar engelleyici koşullarda üzüldüklerinde ve dikkatleri dağıldığında veya beklemek zorunda kaldıklarında kendi kendilerini sallarken görülebilir. Ardından dil gelişimiyle beraber çocuklar duygularını ifade etmeye başlarlar.

Küçük çocuklarda (yeni yürümeye başlayan çocuklar) duygu düzenleme dört şekilde ilerler.

1. İlk olarak küçük çocuklar duygularını düzenlemelerine yardımcı olabilecek davranışlar geliştirirler. Örneğin korkmuş bebekler güvenilir bir yetişkine veya daha büyük kardeşe koşabilir veya rahatlatıcı bir battaniyeye veya doldurulmuş bir hayvana yapışabilirler.
2. İkinci olarak çocuklar duygu düzenlemeyi desteklemek için dili kullanırlar. Yaklaşık 18 aylık bebekler duygularını tanımlamak ve konuşmak için kelimeler kullanmaya başlarlar. Yeni yürümeye başlayan çocukluk ve ötesi boyunca başkalarıyla duygular hakkında konuşmak, çocukların kendi ve başkalarının duygularını anlamalarını geliştirir ve bu da duygu düzenlemelerini teşvik eder.
3. Üçüncüsü başkalarının dış gereksinimleri, duygu denetimi küçük çocukların kapasitesini artırır. Ebeveynler duygu denetimi gerektiren kuralları aktarmaya ve uygulamaya başlar. Örneğin ne kadar kızgın olursan ol başkalarına vurma ne kadar mutlu olursan ol masanın üzerine çıkma vb.
4. Dördüncü ve son olarak duygu düzenleme sosyo-moral duyguların gelişimi ile desteklenmektedir. Suçluluk, mahcubiyet ve utanma, bebekleri bu hoş olmayan duygusal durumlardan kaçınmaya motive eder. Birincil duygularını çok güçlü (örneğin bir bakkalda öfkeyle bağırma) veya yanlış bağlamda (örneğin sessiz bir restoranda yüksek sesle gülmek) ifade ettikleri için başkaları tarafından uyarılabilirler. Başkalarından onay alma ve onaylanmama durumlarından kaçınma çabasının bir parçası olarak duygu düzenlemeyi öğrenirler (Arnett, & Maynard, 2013).

Okul öncesi dönemde çocuklar duygu düzenleme sistemine gittikçe daha çok dâhil olmakta ve duyguları yönetme becerileri artmaktadır. Çocuklar anaokuluna gittiklerinde ellerinde çok daha fazla duygu düzenleme stratejileri vardır ve bunları kullanma konusunda daha yeterlidir. Kelimeler repertuarlarının merkezinde yer alır ve çocuklar çeşitli durumlarda duygularını hafifletmek için

içsel stratejileri kullanabilmede daha iyi hale gelir.

Çocukların zaman içinde kazanabilecekleri tipik duygu düzenleme stratejileri şunları içerir:

- Belirli duyguları bastırmak (Ali yarışı kazananı tebrik ederken birinci gelmediği için yaşadığı hayal kırıklığını göstermez)
- Kendini kendini yatıştırmak (Ayşen bodrumun karanlık bir bölümüne giderken kendi kendine konuşur; Ömer yorgun veya üzgün hissettiğinde oyuncağını yanında taşır)
- Rahatlık aramak (Ayşe, Ali oyuncağını aldığı için bakıcısının kucağına doğru gider)
- Duyguları uyaran olaylardan kaçınmak veya görmezden gelmek (Şule filmin hoş olmayan bir kısmı sırasında gözlerini elleriyle kapatır)
- Eskimiş hedefleri değiştirmek (Kemal güreş takımını yapmak için gösterdiği çabayı bırakıp onun yerine dijital fotoğrafçılığa yoğunlaşır)
- Duyguları tetikleyen olayları alternatif tarzlarda yorumlamak (Hamza kardeşi onunla aniden tersleştiğinde kişisel olarak almaz çünkü kardeşinin annesiyle yaptığı tartışma için hala üzgün olduğunu bilir)

Ebeveynlerle yaşadıkları olaylar hakkında konuşmalar çocukların duygularını anlama ve bunlarla başa çıkma stratejilerini şekillendirmeye yardımcı olur. Duyguları etiketlemek ve tanımlamak için daha fazla kelime kullanan ebeveynler duyguları hakkında daha rahat konuşabilen çocuklara sahiptir. Çocuklar duyguları hakkında konuşabildiklerinde duygularını ifade etme ve düzenleme yetenekleri gelişir. Örneğin kurabiye alamayınca öfke nöbeti geçirmek yerine “kurabiye yiyemediğim için kötüyüm!” diyebilir.

Duygu düzenleme sosyal yetkinliği etkilemektedir. 3-4 yaşındaki duygusal yeterlik hem 3-4 yaş hem de 4-6 yaşta sosyal yeterliğe katkı sağlamaktadır. Özellikle duygu düzenlemede başarısız olan okul öncesi çocuklar düşük düzeyde sosyal yetkinliğe ve davranış sorunlarına sahip olabilmektedir. Mutlu, öfkesini kontrol edebilen okul öncesi ve ilkököl çocukları öğretmenleri tarafından işbirlikçi ve arkadaş canlısı olarak tanımlanmakta, akranları tarafından sevilmektedir. Sosyal etkileşimler esnasında duygularını düzenleyebilen çocuklar daha fazla olumlu etkileşimler kurmaktadır. Diğer yandan öfkesini kontrol etmekte zorlanan çocuklar ise akranları ve öğretmenleri tarafından sosyal yönden yetersiz olarak tanımlanmaktadır (Akt. Seçer, 2017).

Çocuklar orta çocuklukta ilerledikçe tüm duyguları düzenleme konusunda daha iyi olurlar. Duyguları yönetmeyle ilgili zorluklar dışsal ve içsel davranış sorunlarına yol açabilir. İçsel davranış sorunları olarak genellikle korku, kaygı, üzüntü ve depresyon; dışsal davranış sorunları olarak öfke ve saldırganlık görülebilir. 6-12 yaş aralığında kurallara uyum gelişir. Öz bilinçli duygular içselleştirilmiş doğru veya yetkin davranış standartlarına daha yakından bağlanır. Öz-düzenleme stratejileri daha çeşitli ve daha karmaşık hale gelir.

Ergenliğe eşlik eden hormonal değişikliklerle ve ergenlerin hem aile içinde hem de dışında yaşadığı günlük zorluklarla ilişkili olumsuz duyguları artar. Duygusal anlayışın tüm açıları gelişmeye devam eder (Shaffer, 2009).

Tablo 2. 0-5 yaş arası çocuklarda duygusal ifade, duygusal farkındalık ve duygu düzenleme (Sheridan, Sharma, & Cockerill, 2008).

Yaş	Duygusal ifade	Duygusal farkındalık	Duygu düzenleme
0-4 ay	Ağlama, gülme, sıkıntı, tiksime, haz ile ilgili yüz ifadeleri	Annenin yüz ifadelerine tepki verme.	Kendini yatıştırıcı davranış; parmak emme, beden hareketleri
5-6 ay	Kızgın yüz ifadesi	Annenin sesi ve yüzündeki duygulara tepki verme.	↓ Dikkat çekmekten vazgeçme.
7-12 ay	Tanımadığı insanlara karşı korku ve kaygı, anne ayrılığına tepki olarak üzgün yüz ifadesi	Annenin sesi ve yüzünü sosyal referans alma.	↓ Bilgi arama, örneğin sosyal referans alma
2-3 yaş	Utanma ve mahcubiyet, empati, duygu ifadelerini kullanma.	Diğerlerinin duygularını etiketleme ve kodu çözme.	↓

4-5 yaş	Karışık duyguları ifade etme, diğerleri ile etkileşime geçmek için duyguları kullanma.	Duyguların sebepleri ve sonuçları ile ilgili sofistike anlayış geliştirme.	Duyguları gizleme/ düzenleme ve sosyal olarak uygun duyguları ifade etme.
---------	--	--	---

7.5. Duygusal Görevler

Duygusal gelişimin beşinci bileşeni duygusal görevlerdir.

Görsel 12. Erikson'a göre ebeveynler 18 ay-3 yaş arası çocuklarını güvenli sınırlar içinde keşfetmeye ve bağımsız hareket etmeye teşvik ederse çocuklar bağımsızlık ve özerklik duygusu kazanır (Feldman, 2014).

Birçok kişi insanların yaşamları boyunca bir dizi duygusal görevlerle meşgul olduğuna inanmaktadır. Bu görevlerin ne olduğu ile ilgili anlayışı en çok etkileyen kişi Erik Erikson'dur. Erikson'un teorisi çocukların duygusal olarak nasıl geliştiklerine dair anlayışa katkıda bulunmuştur. Erikson'un teorisinin çocukluk dönemini içine alan ilk dört aşaması tabloda yer almaktadır (bkz. Tablo 3)

Tablo 3. Erikson'un duygusal gelişim teorisi

Yaklaşık yaşlar	Aşama	Görev	Anahtar sosyal ajanlar
0-1 yaş	Güvene karşı güvensizlik	Birincil bakıcı ile güven ilişkisi kurmak-İhtiyaçların karşılandığı bir yer olarak dünyaya, kendine, başkalarına ve güven geliştirmek	Ebeveynler/aile/bakıcılar
1-3 yaş	Özerkliğe karşı utanç ve şüphe	Bağımsızlık için mücadele etmek	Ebeveynler/aile/bakıcılar/ öğretmenler
3-6 yaş	Girişkenliğe karşı suçluluk duygusu	Faaliyetleri planlamak, yürütmek ve toplumun sınırlarını öğrenmek	Aileler/öğretmenler
6-12 yaş	Çalışkanlığa karşı aşağılık duygusu	Üretken ve başarılı olmak	Aileler/ öğretmenler/akranlar

Temel güven veya güvensizlik duygusu

Duygusal gelişimin ilk aşaması bebeklik döneminde gerçekleşir. Bebekler kendilerine gösterilen duyarlılığa ve yakınlığa bağlı olarak kendi kendilerine ve dünyaya güven veya güvensizliği öğrenirler. Güven duygusu bakıcıdan gelen sürekli, uygun ve duyarlı davranışlar yoluyla gelişir. Bu durumlarda bebek ihtiyaçlarının önemli olduğunu ve gönderdiği sinyallere yardım dolu çözümlerle yanıt veren diğerlerine güvenebileceğini öğrenir. Rahatlık için çok uzun beklediği, duyarsız ve sert muamele edildiği ve süresiz bir tarzda yanıtlandığı zaman kendi kendilerine ve diğerlerine güvensizlik duygusu geliştirirler. Uygun tepki sorumluluğu yalnızca yetişkinin omuzlarında değil, çocuk etkileşimde aktif bir rol oynar. Bebekleri yatıştırma zor olduğu zaman bu durum bakıcı için cesaret kırıcıdır ve hayal kırıklığını artırır. Bu nedenle yetişkinlerin ve duyarlı bir şekilde başlasa bile sorunu kolayca çözemediğinde negatif duygular etkileşimin bir parçası olabilir.

Özerklik veya utanç/şüphe duygusu

Bebekler hareket ettikten sonra ayrılma ve bireyleşme başlar, özerklik ile sonuçlanır. Yani çocuk ayrı bir benlik haline gelir. Okul öncesi çocuklar için benlik yapabileceklerine bağlıdır. Çocuklar kendileri için bir şeyler seçmeli ve karar vermelidir. Yetişkinler özgür seçimlere izin verdiğinde ve çocukları zorlamaz ya da utandırmazsa, özerklik ve özgüven artar. Yetişkinler davranışa çok fazla sınır koyar veya seçimleri sürekli olarak kısıtlarsa, çocuklar bağımlılığı öğrenir ve karar verme yeteneklerine güvenmezler.

Girişkenlik veya suçluluk duygusu

Yetişkin bir çocuğun amaç ve yön duygusunu desteklediğinde, heves ve sorumluluk şeklinde inisiyatif geliştirilir. Yetişkin çok fazla özenetimi veya sorumluluk talep ettiğinde, yaşı uygun olmayan çocuklar, aşırı kontrollü veya suçlu ya da her ikisini birden hissederek yanıt verirler. Okul öncesi çocuklar inisiyatif kullanmaya çalışır yani bir şeyler yapmak ve yaratmak ister. Bununla birlikte küçük çocuklar bu şeyleri kendi başlarına yapma girişimlerinde başarısız olabilir. Bu durum yanlış bir şey yaptıkları için suçluluk duygularına yol açabilir. Yetişkinler sabırlı olmalı ve kendi başlarına neler yapabileceklerini görmelerine izin vermelidir. Okul öncesi çocuğun benlik tanımlaması çocuğun kendi tanımını yansıtmaktadır.

Örneğin '3 yaşındayım, annem ve babamla birlikte büyük bir evde yaşıyorum Mavi gözlerim ve turuncu olan bir kedim var Tüm ABC' leri biliyorum dinle: A, B, C, D, E, F, G, H, J, K, K, M, N, O,..... Gerçekten hızlı koşabilirim 100'e kadar sayabilirim Yapabilirim spor salonunun tepesine tırmanırım, korkmuyorum! Hiç korkmadım! Her zaman mutluyum Gerçekten güçlüyüm. Bu sandalyeyi kaldırabilirim, beni izle!'

Bu açıklamayı oluşturan özellikler şunlardır. Fiziksel açıklama (mavi gözler), mallar (bir kedicik), yetenekler (ABC' leri bilmek, tırmanma, bir sandalyeyi kaldırma), duygular (asla korkma) ve bazı temel bilgileri (çocuğun yaşı ve yaşadığı yer) içerir (Levine, & Munsch, 2016).

Çalışkanlık veya aşağılık duygusu

Duygusal gelişimin dördüncü aşaması orta çocuklukta (yaklaşık 6-12 yaş) gerçekleşir. Temel duygusal sorun çocukların kendilerini yetkin ve yetenekli hissetmeleri ya da en iyi çabalarının yetersiz olduğuna inanmalarıdır. Tüm çocukların başarmak için belirledikleri şeylere hâkim olamadığı zamanları olmasına rağmen bazıları yaygın bir başarısızlık hissi yaşarlar. Bu yetişkin, akran veya okul standartları açıkça yeteneklerinin ötesinde olduğunda veya neyi başarmanın mümkün olduğuna dair gerçekçi olmayan bir görüşe sahip olduğunda ortaya çıkar. Çocuklar ustalığın yetenekli olmadıkları alanlarda önemli olduğuna inandıklarında güçlü aşağılık duyguları da ortaya çıkar. Yetişkinler, çocukların başarısını tanıdıklarında ve övdüklerinde, çocukları çeşitli alanlarda becerilerini keşfetmeye teşvik ettiklerinde, çocukların gerçekçi hedefler belirlemelerine yardımcı olduklarında ve çocukların ustalık deneyimi yaşayabilecekleri görevleri belirlediklerinde çalışkanlık teşvik edilir (Kostelnik, Gregory, Soderman, & Whiren, 2012; Swim, & Watson, 2011; Tsai, 2008).

Goleman duygularla başa çıkma yeteneğinin başarı için bilişsel yetenekler kadar önemli olduğuna inanmıştır. Kişinin duygularını anlama ve kontrol etme, başkalarının duygularını anlama ve bu anlayışı insan etkileşimlerinde kullanma yeteneği olan duygusal zekânın insan etkileşimlerinde başarılı bir şekilde ilerlemesine yardımcı olan unsur olarak görmüştür (Levine, & Munsch, 2016; Işık ve Turan, 2015).

Araştırmacılar duygusal zekâ alanlarını belirlemiştir.

1. Duyguları algılamak; yüz ifadelerinden, seslerden, resimlerden duyguları söyleme ve kendi duygularını tanımlama yeteneği.

2. Duyguları kullanmak; duyguları düşünme ve problem çözme gibi bilişsel etkinliklerde kullanma becerisi.
3. Duyguları anlamak; duygusal dili, ilişkileri ve duyguları etkileyen faktörleri anlama becerisi.
4. Duyguları yönetmek; hedeflere ulaşmak için duyguların kullanılması.

Goleman dört duygusal zekâ kategorisi tanımlamıştır:

1. Kendini tanıma veya kendi duygularını ve etkilerini anlama yeteneği,
2. Öz-düzenleme veya değişen bağlamlarda duyguları ve dürtüleri kontrol etme yeteneği.
3. Sosyal farkındalık veya diğer insanlarda gösterilen duyguları algılama, anlama ve bunlara tepki verme yeteneği.
4. İlişki yönetimi veya çatışmaları yönetmek, ilham vermek, etkilemek ve çözmek için duyguları kullanma becerisidir (Johnston, 2010).

Goleman gibi yazarlar duygusal okuryazarlığın önemini vurgulamışlardır. Duygusal okuryazarlık kişisel duyguları ifade etme ve diğer insanların duygularını anlama yeteneğini tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Doherty, & Hughes, 2009).

Duygusal okuryazarlığın temel bileşenleri şunlardır:

- Duygusal farkındalık (duyguların nedenini anlamak, duyguları adlandırabilmek ve tanıyabilmek, duygu ve eylemler arasındaki farkı tanımak),
- Duyguları yönetmek (öfke, hayal kırıklığı ve üzüntüleri yönetmek, saldırgan ya da kendini yıkıcı davranışlardan kaçınmak),
- İletişim (kişinin duyguları hakkında etkili bir şekilde konuşabilmek, iyi bir dinleyici olmak, uygun sorular sorabilmek),
- Kişisel karar vermek (karar verirken eylemleri incelemek ve sonuçlarını anlamak, düşünce ve duyguları ayırt etmek),
- Empati (başkalarının duygularına duyarlı olmak, başka birinin bakış açısından bir şeyler görebilme yeteneğine sahip olmak),
- İlişkileri yürütmek (ilişkilerdeki sorunları analiz etmek, anlamak ve çözmek, düşünceli olmak, bir grubun parçası olarak çalışabilmek, çatışmaları paylaşmak, iş birliği yapmak, müzakere etmek ve çözme becerisi) (Curtis, & O'Hagan, 2003).

7.6. Duygusal Gelişimin Kilometre Taşları

Yirmi üç aylık Ayşe, ağabeyi Ali ve arkadaşı Cem'i birbirleriyle yüksek sesle tartışıp güreşmeye başlarken izler. Olanlardan emin olmayan Ayşe annesine bakar. Annesi, Ali ve Cem'in sadece oynadığını bilerek gülümser. Annesinin tepkisini görünce, Ayşe'de annesinin yüz ifadesini taklit ederek gülümser yani sosyal referans alır (Feldman, 2014).

0-6 ay arası duygusal gelişim kilometre taşları

- Doğumda bebekler ilgi, sıkıntı, iğrenme ve memnuniyet gösterir.
- Birincil duygular ortaya çıkar.
- Fiziksel bir ihtiyacı işaret etmek için ağlar.
- Sosyal gülümsemeler başlar.
- Başkalarının yüz ifadelerini kopyalar.
- Etkileşimli senkronizasyona girer.

Tablo 4, 5 ve 6'da duygusal ifadenin gelişimi aylara göre detaylandırılarak verilmiştir.

Tablo 4. 0-6 ay arası duygusal ifadenin gelişimi ve benlik duygusu (Parke, & Gauvain, 2009).

Aylar	Duygusal ifadenin gelişimi
İlk haftalar	Ağlayarak sıkıntı gösterir.
1 ay	Yaygın sıkıntı, öğleden sonraları hırçın olabilir.

2 ay	Zevk gösterir, oyuncak görme ile hafifçe harekete geçirilir, sosyal gülümseme ortaya çıkar.
3 ay	Heyecan ve can sıkıntısı ortaya çıkar, kocaman ve sık gülümser, sıkıldığında ağlar, uyanıklık ve hayal kırıklığı gösterebilir.
4 ay	Özellikle bazı seslere güler, ağlama azalır, zevkle cıvılda, öfke başlangıcı gösterir.
5 ay	Genellikle neşeli ve memnun ama bazen engellenmiş, ilkel direnç içeren davranışlar gösterir, sevmediği yiyeceklere başını döndürür, aynada kendi görüntüsünde gülümser, bazı bebekler yabancılara karşı ihtiyatlı olmaya başlayabilir.
6 ay	Duyguları başkalarıyla eşleştirir, korku ve öfke şimdi veya daha sonra ortaya çıkabilir.

6-12 ay arası duygusal gelişimin kilometre taşları

- Birincil duygular çok daha belirgindir.
- Öfke, üzüntü, şaşırma ve korku genellikle 1. yılın ortasına kadar ortaya çıkar.
- 8- 10 aylıkken sosyal referans alabilirler.
- Öfke ve korku ifadelerinde artış, özellikle de yabancı kaygısı ortaya çıkar.
- Duygusal düzenlemeler (kontrol) görülmeye başlar.

Tablo 5. 7-12 ay arası duygusal ifadenin gelişimi ve benlik duygusu (Parke, & Gauvain, 2009).

Aylar	Duygusal ifadenin gelişimi
7 ay	Korku ve öfke, meydan okuma, sevgi, utanma.
8 ay	Duygusal ifade de daha fazla bireysel olma.
9 ay	Sınırlandığında olumsuz duygular gösterir, sinirlendiğinde suratını asar, yorgunken aktif olarak başkalarında rahatlık arar.
10 ay	Yoğun olumlu ve olumsuz duygular, bazen sinirli, aynadaki yansımayı kullanır. Örneğin, aynada oyunağı görmek, oyunağa doğru hareket edebilir.
11 ay	Duygulara daha fazla değişkenlik, bireysel mizaç daha belirgindir, vücut parçalarının isimlerini ilişkilendirmeyi öğrenme, kendi başına beslenmede ısrar edebilir.
12 ay	Diğerleri sıkıntılı olduğunda sıkıntı haline gelir, bir şey hoşuna gitmediğinde ağlar, kıskançlık belirtileri gösterebilir, genellikle kendi becerikliliğine güler, yürüdüğü zaman çalınlanır, aynada kendine bakmayı sever, egemenlik göstermek ister ve kendi başına oynar.

1-2 yaş arası duygusal gelişimin kilometre taşları

- Duygu düzenleme 1. yılın sonunda başlar.
- Öz bilinçli duygular ortaya çıkar.
- Dil gelişimi duyguların sözlü ifadelerine izin verir.
- Öfke patlamaları- daha karmaşık duyguları ifade etme yetersizliği ile ilgili olası hayal kırıklığı yaşar.
- 2-3 yaşlarda kendini tanıma ve kendini değerlendirme becerisine sahip olduktan sonra mahcubiyet, kıskançlık, gurur, suçluluk ve utanç duyguları ortaya çıkar.

Tablo 6. 15-24 ay arası duygusal ifadenin gelişimi ve benlik duygusu (Parke, & Gauvain, 2009).

Aylar	Duygusal ifadenin gelişimi
-------	----------------------------

15 ay	Daha fazla ruh hali değişimleri, yaşlıları ile daha fazla ilgilenir, kirli ellerden rahatsız olur, belirli kıyafetleri şiddetle tercih eder, sık sık ama genellikle kısaca endişelenebilir veya ağlayabilir.
18 ay	Huzursuz ve inatçı olabilir, bazen öfke nöbetleri olabilir, bazen çekinir, mahcubiyet gösterir, kendini ifade etmek için sıfatları kullanır, kendini yatıştırmak için battaniye veya favori bir hayvan gibi nesneleri kullanır.
21 ay	Olumsuz duyguları kontrol etmek için bazı çabalar gösterir, zor beğenir ve titiz olabilir, durumları kontrol etmek için daha fazla çaba gösterir, ebeveynlerin değerini anlamaya başlar, kendini iyi veya kötü olarak ifade eder.
24 ay	İnatçı olabilir ancak aynı zamanda uygun şekilde pişman olabilir, başkalarının ruh hallerine tepki verir, çok istekli, değişiklik karşısında bunalmış olabilir, kendisinden adıyla bahseder, kendisi hakkında konuşur, cinsiyetine göre kendisini tanımlar, kuralların duygusal görüntüsünü anlamaya başlar, kendi şartlarına göre dünyayı tecrübe etmeye hevesli olur.

Not: Tablo 4, 5 ve 6'da sunulan duygusal gelişim dönüm noktaları konusunda açıklanan gelişimsel olaylar, araştırmalarda tanımlanan genel eğilimleri temsil eder. Çocukların bu gelişimsel değişiklikleri elde ettikleri yaşlarda bireysel farklılıklar gösterdikleri unutulmamalıdır (Kaynaklar: Kopp, 1994; Saarni ve diğerleri, 2006; Sroufe, 1996'den Akt. Parke, & Gauvain, 2009).

Bebeklik döneminde duygusal gelişim sırası şu şekilde özetlenebilir. Yenidoğan bebekler tarafından ifade edilen ilk duygu sıkıntıdır. Kısa gülümsemeler de yaşamın ilk günlerinde ortaya çıkar. İnsan sesine veya yüzüne cevap veren sosyal bir gülümseme yaklaşık 6 haftalıkken ortaya çıkar. Çok tanımlanabilir diğer duygular neşe, şaşırma, korku, öfke, iğrenme, üzüntü ve ilgidir.

İlk yılın ikinci yarısında, bebekler yabancı kaygısı ve ayrılık kaygısı etiketli yeni duygular yaşarlar. Yabancı kaygısı, 6 ay gibi kısa bir sürede ortaya çıkan yabancı korkusu ile ifade edilir. Bir yabancıya tepki; mizaç, yabancının ve annenin yakınlığına da bağlıdır. Ayrılma kaygısı anne ya da başka bir yetişkin tarafından bırakılma korkusudur. Ayrılma anksiyetesinde önemli bir faktör hafızanın gelişmesidir ve öfke ile ifade edilir (Frost, Wortham, & Reifel, 2008).

3-6 yaş arası duygusal gelişimin kilometre taşları

- 30 ay civarında utanma, mahcubiyet göstermeye başlar.
- 36 ay civarında gurur, suçluluk gösterir.
- 72 ay civarında iki veya daha fazla duygunun aynı anda nasıl ortaya çıkabileceğini anlamaya başlar.
- 48-60 ay arasında duygunun gösterilmesi kuralları konusunda artan anlayış ve kullanım gösterir.
- Kendi duygularının nedenlerini ve sonuçlarını tanımlayabilir.
- Empatik yanıt verme gelişir.

Okul öncesi dönemdeki çocuklar duyguları hakkında farkındalık ve anlayış geliştirirler bu duyguların denetimini teşvik eder. Okul öncesi yılların en önemli bir özelliği empatinin gelişimi, başkalarının duygularını anlama ve bunlara cevap verme yeteneğidir. Empati sosyal etkileşimlerde önemli bir kapasitedir. Böyle önemli bir sosyal kapasite sosyal bilişle bağlıdır. Başka bir çocuğun duygularını ve bu duyguların nedenlerini açıklayabilirler. Başlangıçta sarılma veya hassas yüz ifadeleri ile gösterilen empati çocukların dilinin gelişmesi ile ifadeye dönüşür.

Örneğin 5 yaşındaki bir çocuk annesine “Anne bugün üzgünsün. Her şey düzelecek” diyebilir. Burada ebeveynlerin rolü ilginç ve etkilidir. Okul öncesi çocuklarına karşı duyarlılık ve samimiyet gösteren ebeveynlerin, son çocukluk ve ergenlik döneminde başkalarının sıkıntılarına benzer şekilde tepki veren çocukları olması muhtemeldir. Tersine okul öncesi çocuklarına duyarsız, cezalandırıcı veya ihmal edici yaklaşan ebeveynlerin ise çocuklarının empati gelişimi üzerinde olumsuz bir etkileri vardır. Çocuklarda davranışsal engelleme, korku ifadeleri ve öfke patlamalarını ortaya çıkarmaktadır (Doherty, & Hughes, 2009).

7-11 yaş arasında duygusal gelişimin kilometre taşları

- Düşüncelerin duyguları kontrol edebileceğini anlar.

- Duyguların düzenlemesine yönelik stratejileri içselleştirir.
- Yabancılar için artan ve gelişmiş empati ortaya çıkar.
- Başkalarının ifadelerinin duyguların gerçek bir yansıması olmayabileceğinin farkına varır.
- Kendi duygularının sahte gösterimi ortaya çıkar (10+ yaş) (Doherty, & Hughes, 2014; Shaffer, & Kipp, 2014).

Tablo 7. 0-5 yaş arası çocukların duygusal gelişim göstergeleri ve uygulamadan örnekler (Hepburn, & Duran, nd).

Duygusal gelişim göstergeleri	Sağlıklı duygusal gelişim ile ilgili kısa hikâyeler
0-3 ay Emmek için başparmağını veya parmaklarını ağzına götürür. Sık uyur. Kucağa alınmaktan hoşlanır. Sıkıntılı olduğunda tanıdık yetişkin tarafından genellikle rahatlatılabilir. Acı, açlık veya sıkıntıya işaret etmek için ağlar.	- Ayşe (2 aylık) uyanır ve ağlamaya başlar. Bakıcı beşiğe doğru giderken Ayşe parmaklarını emer ve sakinleşmeye başlar. Bakıcı Ayşe'yi alır ve onu sallanan sandalyeye taşır. Onu sallarken sakinleşene kadar Ayşe'nin yüzüne nazikçe dokunur. - Ecem (3 aylık) sırt üstü yatarken beşiğinin üstündeki sallanan mobile bakar. Yanındaki beşikte Ahmet uyanır ve ağlamaya başlar. Bir dakika içinde Ecem de ağlar. Bakıcı onların yanına gidip ve kısık bir sesle, "Aman Tanrım, sorun nedir?" der. Ahmet bakıcı yanına geldiğinde susar ve sonra tekrar uykuya dalar. Ecem ağlamaya devam eder, bu yüzden bakıcı onu kucaklar ve hafifçe sırtını sıvazlar. Çabucak sakinleşir.
3-6 ay Öz-Düzenleme: Kendi ellerini izler ve keşfeder. Kendi adına tepki verir. İfade: Korku, üzüntü, neşe gibi duyguları ifade eder.	- Veli (3,5 aylık) ve annesi bir çocuk bakım merkezine gelir. Annesi Veli'yi merkeze taşıırken o ellerini inceler ve başparmağını ağzına götürür. Bakıcı gelir ve "Merhaba Veli!" der. Bakıcısına gülümser. - Ambulans sireni çaldığında uykuda olan Emine (5 aylık) uyanır ve yüksek sese tepki olarak yüksek sesle ağlamaya başlar. Bakıcısı yaklaşır ve onu kucağına alır. Emine ona yapışır ve alarm durana kadar ağlamaya devam eder.

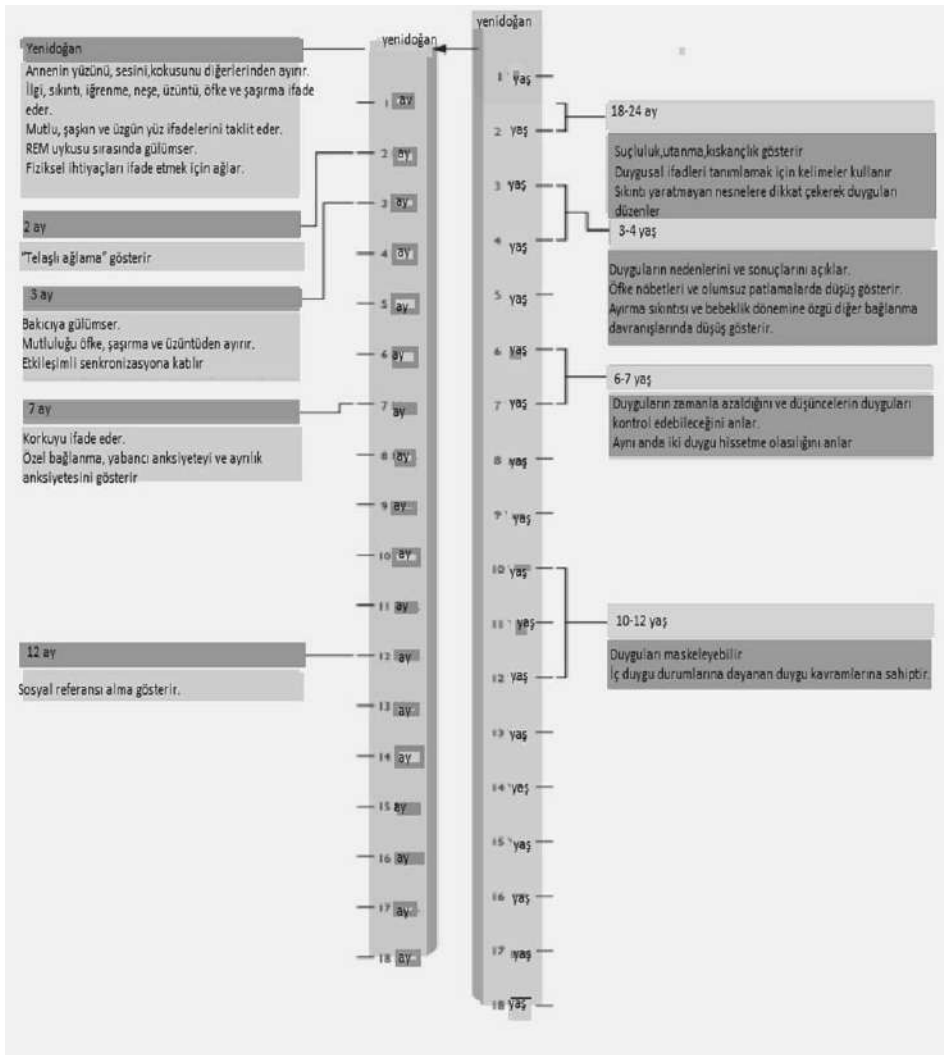
6-9 ay Güvenlik için battaniye veya başka bir oyuncak kullanır. Bir şeyler yapmaya çalışır. Tanıdığı bakıcılarda rahatlık arar. Rahatsızlık, kaygı, haz, açlık ve yorgunluk duygularını ifade eder. Tanımadığı yetişkinlere karşı endişeli davranışlar sergiler.	- Azra (7 aylık) oturur ve bir oyuncaya ulaşır. Düğmesine bastığında, oyuncağın ışığı yanar ve müzik çalmaya başlar. Bu olduğunda, gözleri parlar, güler ve "Bunu gördün mü!" der gibi bakıcısına bakar. - Kemal'in (8 aylık) bakıcısı hasta olur. Bu yüzden onun yerine bir yedek bakıcı ona bakar. Yeni bakıcı Kemal'i uykudan sonra kucaklamak için yaklaştığında, ağlar ve beşiğinde en sevdiği dolgu oyuncağını endişeyle arar. Bakıcı, "Ah, beni çok iyi tanıımıyorsun değil mi? Oyuncak ayın seni daha iyi hissettiriyor mu?" der.
9-12 ay Emekleyerek veya yürüyerek çevreyi keşfeder, ancak yetişkin ile temasını sürdürmek için sık sık arkayı kontrol eder. Güçlü sevgi, öfke, kaygı duyguları gösterir. Ebeveynlere veya diğer birincil bakıcılara karşı son derece güçlü duygular sergiler.	- Ayşe (10 aylık), sınıfındaki kanepenin kenarından tutunarak kalkar ve kanepenin etrafında dolaşmaya başlar. Kanepenin yanından hareket ederken, bakıcısının hala orada olduğundan emin olmak için bakıcısına geri dönüp bakmaya devam eder. - Jale'nin (on iki aylık) annesi onu kuruma bıraktıktan sonra ağlamaya başlar. Jale ayağa kalkar, kapıdan dışarı bakar ve ağlar. Birkaç dakika sonra odaya gider battaniyesini alır ve sonra kollarını kaldırarak bakıcısına yürür. Jale'nin bakıcısı onu kucaklar "Annemi özlediğini biliyorum. Çok üzgün olduğun için üzgünüm." diyerek ona sarılır.

12-18 ay	- Grup zamanında, Hamza (14 aylık) küçük bir grup çocukla oynar. Alana yeni bir çocuk veya yabancı bir yetişkin girdiğinde, hala orada olduğundan emin olmak için babasına geri dönüp bakar. Ahmet (13 aylık) Hamza'nın oynadığı oyuncakları aldığı anda "Hayır" diye bağırır, sonra çocuğa doğru hareket eder ve bir bakıcı müdahale edip şöyle dediğinde onu ısırmak üzeredir, "Hamza, üzgün olduğunu biliyorum çünkü o oyuncakla oynuyordun. Hadi başka bir oyuncak bulalım ki ikiniz de oynayabilin" der.
Çevreyi keşfederken tanıdık yetişkinleri güvenlik üssü olarak kullanır.	- Günün sonunda Hülya'nın (16 aylık) büyükannesi onu almaya gelir. Odaya girdiğinde gülümser ve ona koşar ve bacaklarına sarılır.
Diğerlerine yapacakları şeyi söyleyerek (örneğin, sen ye) güçlü bir benlik duygusu gösterir.	
Sarılarak, gülümseyerek, öpücükler vererek tanıdık kişilere sevgisini gösterir.	
Günlük rutin değişikliklerine tepki gösterir.	

18-24 ay Ebeveynlerden ayrılırken veya bir araya gelirken sık sık yoğun duygular deneyimler. Duygu ifadelerinin değişken görünebileceği ruh hali değişimleri vardır. Öfke/kızgınlık ifadeleri diğerlerine veya nesnelere odaklanır. Başarılarından gurur duyduğunu gösterir. Kendi tarzında şeyler yapmak ister.	- Günün sonunda, Serdar'ın (on sekiz aylık) babası onu çocuk bakım merkezinden almaya gelir. Babasını görür görmez "Baba!" der ve ona doğru koşar. Babası onu kucaklar ve "Hey dostum! Seni gördüğüm için çok mutluyum" der. David yüzünü babasının omzuna gömer ve ona sıkıca sarılır. Onlar kapıya doğru yürürken, Serkan (22 aylık) onları durdurur ve çizdiği bir resmi tutarken "Serkan çizdi" der. Serdar'ın babası onu yere bırakır ve "Vay canına! Resminde çok fazla mavi kullanmışsın." diyerek Serkan'a bakar. Sonra Serdar, Serkan ile babasının arasından "Hayır!" diyerek geçip yoluna devam eder. - Fatma'nın (23 aylık) annesi sınıfa girer, onu oturtur ve öğretmene "Üzgünüm, geç kalıyorum!" der. Annesi ayrılır ayrılmaz Fatma kalkıp kapıya doğru koşarak "Anne. Annem yok! Annem yok!" der. Öğretmeni ona doğru yürür ve "Annenden ayrılmak zorunda olduğun için çok üzüldüğünü biliyorum. Gidip kahvaltı yapalım mı?" der. Fatma başını sallar hayır der ve üzgünce anne gitti der. Odasına annesinin resmine bakmak için gittiği zaman öğretmen geride durur. Birkaç dakika sonra ağlamayı bırakır. Bakıcısı ona doğru yönelir ve "Oh, bugün kahvaltıda en çok sevdiğin yemek var, vafıl!" der. Fatma başını çevirir, ona bakar ve "vafıl!" der. "Evet, hadi gidelim vafıl alalım" der. Masaya gülümseyerek koşar ve "Vafıl, lütfen" der.
---	---

24-36 ay Başkalarını emir vermekten hoşlanır. Sıklıkla agresif duygu ve davranışlar gösterir. Başkaları tarafından yargılanma konusunda artan farkındalık gösterir. Yeni becerilerde uzmanlaşma zevkini gösterir. Bağımsızlık iddiasındadır (örneğin, ben yaparım) Davranışları düzenleme girişimleri gösterir.	- Esin'in (30 aylık) bakıcısı, "Temizlik zamanı!" diye seslenir. Esin, dramatik oyun merkezinde oyuncak ve diğer malzemeleri toplamak için koşar. Bir öğretmen yardım etmeye gelir ve Esin, ben yaparım der. Öğretmeni ona "Esin temizlemek için çok çalışıyorsun, böylece öğle yemeği yiyebiliriz" der. Esin, "yaptım" der. Öğretmeni "Arkadaşlarınız için masayı kurmama yardım etmek ister misiniz?" der. Esin, "Sana yardım edeceğim" der. Esin gülümser ve öğretmenin elini tutar. - Bir oyun grubu zamanında, öğretmen çocuklara (ve ebeveynlere) keşif masasındaki tıraş kremi ile oynayabileceklerini söyler. Erin (35 aylık) masaya yaklaştığında tıraş kremine bakar sonra annesine. Annesi, "Dokunmak, bakmak tamam" der. Annesi tıraş kremine dokunur ve Erin'in eline bir parça koyar. Erin hemen gömleğinin üzerine siler ve alana diğer iki çocuk girdiğinde annesinin yanında durur. Yunus (32 aylık) ve Emre (34 aylık) ellerini kreme sokarlar ve birbirlerine bakarken gülerler. Erin annesine bakar ve bir elini yavaşça tıraş kremine sokar. Gülümser ve diğer elini de tıraş kreminin içine sokar.
3-4 yaş Başkaları için endişe / empati gösterir. Akranlarla iş birliği ve öz denetim göstermeye başlar. Artan korkular gösterir (örneğin, karanlık, canavarlar, vb.) Kısa bir süre bekleyebilir. Günlük rutinleri sever ve kendi başına daha fazla şey yapar.	- Yusuf (4 yaş) iki arkadaşıyla birlikte bloklar ve kamyonlarla oynar. Çocuklar arabaları çok hızlı bir şekilde blok rampadan indirir. Yunus (üç yaş) yüzünde bir gülümseme ile çocukların oyununu izler. Yusuf başını kaldırıp "Yunus bu sarı kamyonu kullanabilirsin" der. Yunus aşağı bakar. Yusuf kalkar ve kamyonu Yunus'a getirir, otururlar ve Yunus arabasını rampadan indirir, Yusuf "Hızlıydı!" "Sonra beni izle." der. - Blok alanında, Esra (3,5 yaş) ve Eda (3,5 yaş) birlikte bir blok kule inşa etmek için çalışır. İnşaattan birkaç dakika sonra, yeteri kadar uzun olduktan sonra, aynı anda yıkmaya karar verirler. Bina belirtilen yüksekliğe ulaştığında, Eda ve Esra üçe kadar sayar ve aynı anda iterek "Whoo! Hoo! Yaptık!" derler. - Dinlenme zamanı geldiğinde, Yasemin (3 yaş) yavaşça ağlamaya başlar. Öğretmen onu kontrol etmeye geldiğinde Yasemin, "Işığ açabilir misin?" der. Öğretmen ona korkup korkmadığını sorar ve Yasemin "Dolabın içinde bir canavar var" der. Öğretmen, Yasemin'e dolapta canavar olmadığını göstermek için dolap kapısını açar. Öğretmen Yasemin'e karyolasını daha parlak bir ışığın olduğu öğretmen masasına yakınlaştırmak isteyip istemediğini sorar. Yasemin başını sallar, "Evet" der. Öğretmen "Bak, sorun yok, burada canavar yok" der. Yasemin gülümser ve uzanır. Öğretmeni sırtını yavaşça sıvazlar.

4-5 yaş Diğerlerindeki farklılıkları tanır (örneğin, ırk, engellilik, boy, kilo). Artan kontrol ile duygularını ifade eder ve ayarlar. Diğerlerinin duygularına ilaveten kendi duygularının da farkındadır. Duygularını sözelleştirir. Diğerlerine empati gösterir.	- Her sabah, çember zamanında, öğretmenler her çocuğun düşündükleri bir şeyi paylaşmasına ve soru sormasına izin verir. Bugün Fikret, okula gelirken tekerlekli sandalyede birini gördüğünü paylaştı. Öğretmene “Yürümek yerine neden yuvarlanıyorlardı?” diye sorar. Öğretmen bazen insanların bacaklarına bir şeyler olduğunu ve böylece çok iyi yürüyemeyeceklerini açıklar. Çocuklardan herhangi birinin daha önce tekerlekli sandalyede birini görüp görmediğini sorar. Fahri, büyükbabasının tekerlekli sandalyede olduğunu ve Ferruh'un amcasının da bir tane olduğunu söyler. Ertesi gün öğretmen, çocukların bakması ve keşfetmesi için bir tekerlekli sandalye getirir. - Çocuklar oyun oynarken, birkaç çocuk arasında kimin önce gitmesi gerektiği konusunda bir tartışma başlar. Öğretmen bunu gördüğünde, üç çocuktan problemlerine bir çözüm bulana kadar problem çözme masasına gitmelerini ister. Birkaç dakika sonra Elvan'ın önce gitmesi gerektiğine karar verirler çünkü oyunu oynamak onun fikridir, Ebru sonra gitmeli çünkü önce Elvan ile oynamak istemiştir ve Kader son gitmeli çünkü oynamayı en son isteyen o olmuştur. Öğretmen herkesin bu çözümden memnun olup olmadığını sorar. Hepsi başını sallar ve oynamaya kaçarlar.
---	--

Şekil 3. Duygusal gelişim kronolojisi (Bukatko, & Daehler, 2012).

Not: Bu grafik, araştırma bulgularına dayanan duygusal gelişim sırasını açıklamaktadır. Çocuklar genellikle burada özetlenen çeşitli gelişimsel başarıları sergiledikleri yaşlarda bireysel farklılıklar gösterirler.

Bölüm Özeti

Duyguların ortaya çıkışı, duygusal farkındalığın gelişimi, diğerlerinin duygularını tanıma, duygu düzenleme, duygusal görevler başlıkları altında duygusal gelişimin bileşenleri ve duygusal gelişimin kilometre taşları başlığı altında uygulamadan örnekler verilmiştir.

Kaynakça

- Arnett, J. J., & Maynard, A. (2013). Child Development: A Cultural Approach. Pearson Higher Ed.
- Berk, L. E. (2013). Infants and children: Prenatal through middle childhood. Pearson Education New Zealand.
- Bornstein, M. H., Arterberry, M. E., & Lamb, M. E. (2013). Development in infancy: A contemporary introduction. Psychology Press.
- Broesch, T., Callaghan, T., Henrich, J., Murphy, C., & Rochat, P. (2011). Cultural variations in children's mirror self-recognition. Journal of Cross-Cultural Psychology, 42(6), 1018-1029.
- Bukatko, D., & Daehler, M. W. (2012). Child development: A thematic approach. Nelson Education.
- Caulfield, R. (1996). Social and emotional development in the first two years. Early Childhood Education Journal, 24(1), 55-58.
- Curtis, A., & O'Hagan, M. (2003). Care and education in early childhood: A student's guide to theory and practice. Routledge.
- Doherty, J., & Hughes, M. (2009). Child development: Theory and practice 0-11.
- Feldman, R. S. (2014). Child development: A topical approach. Pearson Higher Ed.
- Frost, J. L., Wortham, S. C., & Reifel, R. S. (2008). Play and child development. Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill Prentice Hall.
- Hepburn, Kathy Seitzinger & Duran, Frances (nd). Recognizing and Supporting the Social and Emotional Health of Young Children Birth to Age Five. Retrieved from https://www.ecmhc.org/tutorials/social-emotional/mod2_1.html
- Işık, A. E., & Turan, F. (2015). Normal gelişim gösteren ve otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda duygu düzenleme. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 2,709-716.
- Johnston, J. (2010). Early childhood and primary education: Readings and reflections. McGraw-Hill Education (UK).
- Kathy Seitzinger Hepburn & Frances Duran (nd). Recognizing and supporting the social and emotional health of young children birth to age five. https://www.ecmhc.org/tutorials/social-emotional/mod2_1.html
- Levine, L. E., & Munsch, J. (2016). Child development from infancy to adolescence: An active learning approach. Sage Publications.
- Lewis, M. (2008). The emergence of human emotions. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, & L. F. Barrett (Eds.), Handbook of emotions (p. 304-319). The Guilford Press.
- Kostelnik, M., Gregory, K., Soderman, A., & Whiren, A. (2012). Guiding children's social development: Theory to practice. Cengage Learning.
- Parke, R. D., Gauvain, M., (2009). Child Psychology: A Contemporary Viewpoint. McGraw-Hill
- Shaffer, D. R. (2009). Social and personality development. Nelson Education.
- Schaffer, D. R., & Kipp, K. (2014). Developmental Psychology: Childhood and Adolescence. Cengage Learning. California: Belmont.
- Seçer, Z. (2017). Sosyal olarak yetkin okul öncesi çocukların duygu düzenlemeleri ile annelerinin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkiler. Kastamonu Eğitim Dergisi, 25(4), 1435-1452.
- Sheridan, M., Sharma, A., & Cockerill, H. (2008). Birth to Five Years: Children's Developmental Progress: Children's Developmental Progress. Routledge.
- Sigelman, C. K., & Rider, E. A. (2014). Life-span human development. Cengage Learning.
- Swim, T. J. & Watson, L. (2011). Infants and toddlers: Curriculum and teaching. Cengage Learning.
- Tsai, Min-Ju (2008). Guiding Taiwanese kindergarteners' emotional understanding and emotion regulation: The effects of children's picture books. Unpublished PhD Thesis, The Pennsylvania State University, Pennsylvania.
- Minett, P. (2010). Child Care and Development. Hodder Education.
- Vandell, D. L., & Bornstein, M. H. (2010). Development: Infancy through adolescence. Nelson Education.
- Zenginleştirme Kaynakları
- Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Daniel_Goleman
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/331498>

<https://www.hurriyet.com.tr/aile/ce-eee-oyunu-bebek-gelisimi-icin-ipuclari-veriyor-423395>

Görsel Kaynak

<https://www.istockphoto.com/tr>

Ünite Soruları

1. Aşağıdakilerden hangisi duygusal gelişimin bileşenlerinden biri değildir?

- A) Duyguların ortaya çıkışı
- B) Duygusal farkındalığın gelişimi
- C) Diğerlerinin duygularını tanıma
- D) Duygu düzenleme
- E) Duygusal problemler

2. Aşağıdakilerden hangisi birincil duygu örneği değildir?

- A) Mutluluk
- B) Şaşırma
- C) Üzüntü
- D) Öfke
- E) Suçluluk

3. Aşağıdakilerden hangisi ikincil duygulardan biri değildir?

- A) Utanma
- B) Gurur
- C) Suçluluk
- D) Kıskançlık
- E) Üzüntü

4. Aşağıdakilerden hangisi bebeklerde korku duygusunun gözlemlendiği durumlardan biridir?

- A) Yabancı kaygısı
- B) Bir beceride ustalaşmadan haz almak
- C) Sevgi görmek için başkalarını teşvik etmek
- D) Bebek ve ebeveyn arasındaki bağlanma
- E) Acıya tepki verme

5. Aşağıdakilerden hangisi bebeklerde öfke duygusunun gözlemlendiği durumlardan biridir?

- A) Bir nesnenin veya oyuncuğun uzaklaştırılması
- B) Bir beceride ustalaşmadan haz almak
- C) Sevgi görmek için başkalarını teşvik etmek
- D) Bebek ve ebeveyn arasındaki bağlanma
- E) Acıya tepki vermek

6. Aşağıdakilerden hangisi bebeklerde şaşkınlık duygusunun gözlemlendiği durumlardan biridir?

- A) Bir nesnenin veya oyuncuğun uzaklaştırılması
- B) Bir beceride ustalaşmadan haz almak
- C) Yeni lezzetler
- D) Bebek ve ebeveyn arasındaki bağlanma
- E) Acıya tepki verme

7. Aşağıdakilerden hangisi bebeklik döneminde benlik duygusunu ifade etmenin yollarından biri değildir?

- A) Aynada kendini tanıma

B) Ben ve sen zamirlerini kullanma

C) Görsel perspektif alma (insanların aynı nesne üzerinde farklı bir görsel perspektife sahip olabileceği fikri)

D) Sahip olma isteği

E) Duyguların ortaya çıkışı

8. Aşağıdakilerden hangisi birincil duygulardan biridir?

A) Utanma

B) Gurur

C) Suçluluk

D) Kıskançlık

E) Üzüntü

9. kişinin amaçlarını gerçekleştirmek için duygusal tepkilerini kontrol etmesi, izlemesi, değerlendirmesi ve değiştirmesidir. Boşluğu en uygun ifade ile tamamlayınız?

A) Duyguların ortaya çıkışı

B) Duygusal farkındalığın gelişimi

C) Diğerlerinin duygularını tanıma

D) Duygu düzenleme

E) Duygusal problemler

10. Aşağıdakilerden hangisi 1-3 yaş arası çocukların duygusal görevlerindendir?

A) Bağımsızlık için mücadele etmek

B) Birincil bakıcı ile güven ilişkisi kurmak

C) Faaliyetleri planlamak, yürütmek ve toplumun sınırlarını öğrenmek

D) Üretken olmak

E) Başarı olmak

CEVAP ANAHTARI

1. e 2. e 3. e 4. a 5. a 6. c 7. e 8. e 9. d 10. a